

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

«Bibliographie annuelle du Moyen Âge Tardif. Auteurs et textes latins», XII (2002), X i 702 pp.

Aquest volum conté bibliografia, presentada en seqüència alfabètica única, que inclou tant els antropònims dels autors com les denominacions temàtiques (p. e., astronomia), normalment completada amb resum del contingut per a cada una de les obres d'un autor, amb considerable atenció a informar sobre manuscrits; hi trobem referències bibliogràfiques relatives a Abraham bar Hiyyah (Savosarda, Savasorda); i a dos summulistes de la *Summa* de Sant Ramon de Penyafort: Adam d'Altersbach i Adam magister (Magistri) de Magistris (1); a Antoni Andreu (43-44); a Ermengol Blasi (52); a Arnau de Vilanova (53-57, 411 i 416); a Alfred Gonter (67); a Benet XIII (78; cf. 636, núm. 4541); a Francesc Eiximenis (159); a Guiu de Montroquer (200); Guiu Terrena (201); Guillem d'Aragó (203); Guillem de Poblet (222); Guillem de Rubió (222-223); *Quesits* en edició incunable (253); Jeroni Torrella (256); traducció catalana del *Chronicon Siculum* (259); Joan Ballester (287); Joan Marbres, el Canonge (297-298); Joan de Salaia (300); Joan Jaume (327); traducció catalana del *Liber de conservanda sanitate*, de Johannes de Toletó (352); Joan Lluís Vives (361-362); Julià Tallada (364; cf. 513-514); *Troppers prozers de Vic* (383-384); fra Mateu [Guimerà] d'Agrigento (408); Ramon Llull i Nicolau de Cusa (429); Nicolau Eimeric (436); Pere Garcia (478); Pere d'Atarràbia o de Navarra (490); Pere Pasqual (?) (491); Pere Tomàs (496); Felip de Malla (498); Ramon Llull (515-519); Ramon Martí; Ramon de Penyafort, s.; Ramon Sibiuda (520); Ricardus Petronius de Senis, autor d'un comentari a la *Summa de casibus penitentiae* de sant Ramon de Penyafort (521); Vicent Ferrer, s. (629-630). Les pàgines finals són destinades a taula de manuscrits i impresos antics citats fora els catàlegs de manuscrits o edicions (641-660; n'hi trobem de Barcelona (642), Palma de Mallorca (652), Tarragona, Tortosa (655), València (656), Vic (658); el volum es clou amb la taula d'íncipits (661-682) i la d'autors moderns (683-700). — J. P. E. [18.031

Catholicisme Hier Aujourd'hui Demain. Encyclopédie publiée sous le patronage de l'Institut Catholique de Lille par G. MATHON et G.-H. BAUDRY. Tome quinzième *Tintoret-Zwingli*, Paris, Letouzey et Ané, Éditeurs [2001], I-IV pp. i 1571 col.

Vistos des de perspectiva francesa aquest volum dedica articles a Turmeda (Anselme), de D. Vorreux (399-400); Vincent Ferrier (saint), de G. Mathon (1153-1154); Vincent de Saragossa (saint), del mateix (1163-1166); i Vives, Juan-Luis, del mateix (1235-1240). — J. P. E. [18.032

José HINOJOSA MONTALVO, *Diccionario de Historia Medieval del Reino de Valencia*. Tomo I: A-C [Prólogo] de Miguel Ángel LADERO QUESADA (Biblioteca Valenciana. Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura 2002, 744 pp.- Tomo II: D-L (Biblioteca Valenciana. Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura 2002, 672 pp.- Tomo III: M-R (Biblioteca Valenciana. Colección Historia. Estudios), Conselleria de Cultura 2002, 640 pp.- Tomo IV: S-Z (Biblioteca Valenciana. Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura 2002, 630 pp.

El fet de trobar-nos, tot d'un cop, una obra enciclopèdica en quatre grassos volums dedicats a l'edat mitjana de l'antic Regne de València no és aportació que es doni cada dia, sobretot perquè, de més a més, la quantitat d'informació acumulada és mereixedora de tota mena de gratitud. En la introducció l'autor recorda els punts cardinals que li han assenyalat l'objectiu: el de posar a les mans del lector «tanto un instrumento de trabajo como un balance crítico y una síntesis de una parte de la producción historiográfica referente a la historia del reino de Valencia durante los siglos medievales» (17); destinats no sols a especialistes, ans també al lector normal però interessat o necessitat de dades (17); oferint les línies bàsiques i l'estat de la qüestió dels temes tractats (18), tot, evidentment, condicionat pels resultats de les investigacions (19); bo i reconeixent que la seva no és una obra perfecta (20).

[En aquest darrer extrem l'autor ha encertat totalment, i malgrat que s'hagi d'agrair l'esforç esmerçat a explicar tants conceptes genèrics (p. e., el de frontera) i l'atenció posada a sarraïns i hebreus, aquesta no és, ni de bon tros, una obra arrodonida; i segurament no ho és, en gran part, perquè en les pàgines de la introducció ni tan sols s'ha plantejat un problema bàsic: què i qui és, 'valencià' en l'edat mitjana. Si sabéssim a què s'ha atès l'autor en aquest punt, també seria més fàcil de precisar el pes cultural específic dels presents quatre volums; potser també sabríem la raó de l'ús d'una llengua determinada en certs noms, com els dels reis i llur número dinàstic: Pere III el Cerimoniós, realment a la València contemporània es posava 'Pedro', un rei que en l'encapçalament de les constitucions de cort en l'*Aureum opus* és anomenat Pere II: quina valencianitat hi ha a fer-lo entrar per 'Pedro IV' (III, 364)? O se'n posava l'infant, fra 'Pedro' d'Aragó?. Realment existí un Pere Pascual (!), a qui correspongui la biografia de III, 349?. I així, són o no són valencians personatges que manquen en aquestes pàgines com Francesc d'Arinyo, secretari d'Alfons IV Trastàmara, almenys en els primers anys de regnat; o Francesc Climent (Çapera), bisbe de Tortosa, Barcelona i arquebisbe de Saragossa, oncle seu; o Joan de Palomar (segurament dels 'Palomar' que tenien plaça o carrer a la capital), que presidí la inauguració del concili de Basilea i no és el justícia criminal de la ciutat de València del 1433 (III, 324). D'altra banda, n'està segur l'autor d'haver presentat els articles dedicats a personatges importants de la vida valenciana, a l'altura de totes les aportacions crítiques i bibliogràfiques? És possible de donar per acceptable una semblança de Bernat de Fenollar sense esmentar la seva intervenció en les *Regles d'esquivar vocables...*? (II, 196-197) Realment, Arnau de Vilanova és autor de l'*Expositio super Apocalypsi* i de projectes de croada, ell que de joaquimita no en tenia res i, entre les personalitats més emblemàtiques d'aquell pas del segle XIII al XIV, era el més radicalment contrari a la croada? (IV, 373-376). Realment és desconegut allò que féu mestre Vicent entre el 26 d'abril del 1413 i el setembre del mateix any, temps durant el qual fou present durant vora tres setmanes a Tortosa en els moments de la cèlebre *Disputa de Tortosa* amb els jueus (II, 218): o l'autor és un indocumentat o els seus articles no són conduïts pel criteri de l'objectivitat a l'hora d'informar? Per què el futur canonitzat tallà en sec la seva predicació a Mallorca, i al cap de poc el trobem justament a Lleida i a Balaguer? Com és que en parlar de l'estada a Perpinyà no s'esmenti que li feren proclamar la sostracció d'obediència a Benet XIII, de la mateixa manera que li havien feta proclamar la sentència dels nou compromissaris, decidida no pas per ell a Casp, ans per Benet XIII a Península? Són només observacions que no ajuden precisament a veure en els volums d'aquest *Diccionario...* una obra que hauria pogut guanyar en qualitat i en objectivitat informativa], qualitats que li desitgen en una nova edició. — J. P. E. [18.033

Gonzalo PASAMAR ALZURIA, Ignacio PEIRÓ MARTÍN, *Diccionario Akal de historiadores españoles contemporáneos (1840-1980)*, Madrid, Ediciones Akal 2002, 702 pp.

Els articles d'aquest diccionari informen sobre les dades i dates biogràfiques, origen social, formació, estat civil, carrera, altres activitats, honors i distincions, obres principals, orientació política i fonts, de cada un dels biografats. Assenyalen els següents: Abadal i de Vinyals, Ramon (51-53); Ainaud de Lasarte, Joan (61-62); Almagro Bosch, Martín (70-72); Anglès i

Pàmies, Higini (80-81); Arribas Palau, Antoni (86-87); Balaguer i Cirera, Víctor (97-99); Batllori i Munné, Miquel (113-115); Beneyto Pérez, Juan (123-124); Bofarull i Mascaró, Pròsper (133-134); Boix i Ricarte, Vicent (134-135); Bosch Gimpera, Pere (138-141); Carrera i Pujal, Jaume (167-168); Cirici i Pellicer, Alexandre (190-192); Coll i Alentorn, Miquel (194-195); Coromines i Vigneaux, Joan (200-202); Danvila i Collado, Manuel (211-212); Dualde Serrano, Manuel (222); Fita i Colomé, Fidel (254-255); Font i Rius, Josep M. (257-258); Garín y Ortiz de Taranco, Felipe M. (287-288); Giralt i Raventós, Emili (302-303); Gual Camarena, Miquel (314-315); Gudiol i Ricart, Josep (317-318); Guillén Tato, Juli (318-319); Llabrés i Quintana, Gabriel (355-357); López Piñero, José M. (364-365); Martínez Ferrando, Josep Ernest (393-395); Mateu Llopis, Felip (396-397); Mercader i Riba, Joan (408); Mestre Sanchis, Antoni (411-412); Millàs Vallicrosa, Josep M. (414-416); Nadal i Oller, Jordi (438-439); Nicolau d'Olwer, Lluís (441-443); Olivar Bertrand, Rafael (449); Oliver i Estaller, Benvingut (450); Palol i Salellas, Pere de (465-466); Peset Reig, Marià (490-491); Puig i Cadafalch, Josep (501-502); Puyol i Camps, Celestí (503); Quadrado Nieto, Josep M. (505-506); Reglà Campistol, Joan (518-519); Ripoll Perelló, Eduard (527-529); Riquer i Morera, Martí de (529-531); Riu i Riu, Manuel (431-532); Rovira i Virgili, Antoni (541-543); Rubió i Ors, Joaquim (544-545); Santamaría Aránz, Álvaro (576-577); Sobrequés Vidal, Santiago (595-596); Soldevila i Zubiburu, Ferran (598-599); Tarradell i Mateu, Miquel (610-612); Toda i Güell, Eduard (616-618); Udina Martorell, Frederic (642-643); Valls Taberner, Ferran (651-654); Vernet Ginés, Joan (661-663); Vicens Vives, Jaume (663-665); Vidal i Valenciano, Gaietà (666-667); Vives i Gatell, Josep (675); i Voltres, Bou, Pere (675-677). — J. P. E. [18.034

Dizionario Biografico degli Italiani, LVIII: *Gonzales-Graziani*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana 2002, XX i 836 pp.

Trobem en aquest volum sengles articles dedicats als germans Graffeo (Grafeo), Benvenuto (373-375), i Graffeo (Grafeo), Giorgio (375-377), sicilians del segle XIV, que es posaren a favor de la dinastia catalana de Sicília - Trinàcria. Benvenuto, de més a més, hauria actuat en el mateix sentit a Sardenya; a Barcelona, on anà acompanyat d'un joglar, hauria estat persona de confiança de la reina Elionor, muller de Pere III el Cerimoniós, i hauria col·laborat en la missió siciliana de l'infant Martí, del rei Martí el Jove i de la reina Maria. — J. P. E. [18.035

Dizionario Biografico degli Italiani. LIX: *Graziano-Grossi Gondi*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana 2002, XX i 824 pp.

Aquest volum dedica un llarg article al papa *Gregorio IX*, d'Ovidio Capitani, on trobem un apartat per a les seves *Decretals*, elaborades per sant Ramon de Penyafort (177-178). En presentar *Gregori XI*, M. Hayez recorda les gestions papals per a aproximar posicions entre les cases de Barcelona i d'Anjou entorn de l'illa de Sicília (190) i d'altres contactes amb Pere III el Cerimoniós (191). G. Ortalli, en la biografia de *Gregori XII* resumeix el colla-amolla el 1408 amb Benet XIII entorn a una fallida trobada a Savona per al final del Cisma d'Occident, i les vicissituds posteriors entorn el Concili de Pisa, a la resposta de Benet XIII i a la política de la corona catalanoaragonesa (200). S. Pagliaroli en les pàgines dedicades a *Gregorio di Città di Castello*, informa que aquest estava descontent de Calixt III (262). En les pàgines dedicades al jurista sicilià *Rosario Gregorio*, G. Giarrizzo esmenta en la seva *Bibliotheca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere* (298), i sobretot en les *Considerazioni sopra la storia di Sicilia*, que el parlament de Sicília era «assai somigliante alle corti generali» de la Corona d'Aragó i que després de les Vespres Sicilianes, «avea acquistata la nazione una forza nuova, e rappresentanza tale, cui nei precedenti governi non avea osato ne anche di aspirare» (300-301), i fa de Frederic III el terç heroi de la història de Sicília, després de Ruggero i de Frederic II (301); situació capgirada amb els governs d'època moderna, atents a «accarezzare in Sicilia grandi e potenti» (301). S. Benedetti, en *Griffolini, Francesco*, informa de les relacions d'aquest

amb la cort literària d'Alfons IV Trastámara a Nàpols i amb curials de Calixt III, a dos dels quals, «l'arcidiacono Valentino e... Cosimo di Montserrat» havia dedicat traduccions d'homilies de Joan Crisòstom (383). R. Musso, en *Grimaldi, Antonio*, recorda que aquest fou protagonista en les batusses navals entre l'estol català i el genovès els anys centrals del segle XIV, i que Grimaldi resultà anorreat davant l'Alguer el 28 agost 1353 (478-480). El mateix Musso fa referència a la implicació de *Grimaldi, Carlo* (484-488), a favor de Jaume III de Mallorca entre el 1346 i el 1350 en la guerra de reannexió del regne de Mallorca a la Corona (487); també *Grimaldi, Catalano*, el 1456 havia col·laborat amb l'estol genovès contra Bernat de Vilamarí (490). — J. P. E. [18.036]

Lexikon für Theologie und Kirche. Elfter Band. *Nachträge. Register. Abkürzungsverzeichnis*, Freiburg Basel Rom Wien, Herder 2001, 752* pp.

La primera part complementa les informacions que recauen en el nostre camp amb petites notícies dedicades a: Beuter, Pere Anton (col. 24); Eiximenis, Francesc (cols. 79-80); Isabel de Villena, Izquierdo, Sebastián (col. 143-144); i Ros Margil, Antoni (col. 180). Segueixen la taula única d'antropònims, topònims i temes (151*-616*) i la de col·laboradors del *Lexikon* (619*-687*); la darrera és la d'abreviatures (689-746). — J. P. E. [18.037]

«Medioevo latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XXIII (2002), XLII i 2314 pp.

La secció inicial, dedicada a la bibliografia recent sobre *Autori e testi*, en conté que tracta dels autors o texts nostres següents: Abraham bar Hiyya (8), Ramon de Penyafort/Adam magister (11); Agobard de Lió (17); Rabbi Samuel en manuscrit de Dénia (30); Antoni Andreu (43); Arnau de Vilanova (46-47); Alfred Gonter (48); Benet XIII (61; cf. 304); Calixt III (91); *Carmina Rivipullensia* (92); Claudi de Torí (99); Dhouda (113); Durand d'Osca (118); Feliu d'Urgell (133); Florus de Lió (134); Francesc Eiximenis (148); Frederic d'Aragó, rei de Trinàcria (152); *Gesta Comitum Barcinonensium* (165); Guiu de Montroquer (183); Guillem d'Aragó (184); traducció catalana del *Dragneticon philosophiae* (185); Guillem de Rubió (192); Jeroni Pardo (205); Jaume I de Catalunya-Aragó; Jaume II de Catalunya-Aragó (220); *Disputatio Saeularis et Iacobitae* (223); Joan Jaume; Joan d'Aragó (255); Joan de Montsó; Joan de Palomar (259); Justinià de València; Just d'Urgell (278); *Liber Sancti Iacobi. Codex Calixtinus* d'un monjo de Ripoll (292-293); *Lògica d'En Morell (Logica Morelli)* (294); Miró Bonfill, comte de Besalú (309); Nahmànides (310); Nicolau Eimeric (316); Pere d'Olea (345); Pere Tomàs (347); Felip Ribot (350); Ponç Carbonell (352); Ramon Llull (356-360); Ramon Martí; Ramon de Penyafort; Ramon de Sabunde (360); Teodorico di Lucca en traducció catalana (383); Vicent Ferrer (413-414). En les altres seccions del volum, sobretot en les dedicades a temes culturals, les referències a estudis sobre algun aspecte dels Països Catalans són més esporàdiques; així, per exemple, en la secció d'hagiografia hi ha alguna indicació sobre sant Oleguer (589), sant Ramon de Roda (591), i sant Vicent Ferrer (595). La secció de biblioteques integra referències a Barcelona (651); Palma de Mallorca (656); Poblet (657); en la de concilis, al de Girona 531 (668) i València (672; cf. 910); en la de legislació pròpia de les ciutats, n'hi ha sobre Barcelona (698), *Furs de València* (698-699); i *Ordinacions*: Andorra, Lleida (699); en la d'ordes religiosos, en trobem sobre Augustinians de Barcelona (715), i Palma de Mallorca (716); Benedictins de Barcelona (721), Camprodon (722), Cruïlles (723), Girona (725), Montserrat (729), Ripoll (731), Sant Cugat del Vallès, Sant Pere de Rodes (733-734); canonges regulars a Barcelona (737; cf. 739), Vilabertran (739); mercedaris (761); templers d'Ascó, Gardeny, Miravet, Perpinyà i Tortosa (776); sobre hospitals de Lleida i Palma de Mallorca (781); sobre universitats, a Barcelona (791), Lleida (792), i Palma de Mallorca (793). Després de les seccions sobre congressos i miscel·lànies, el volum és completat amb les taules de manuscrits (1219-1237), de mots (1239-1240), de topònims (1240-1255) i d'autors (1257-1311). — J. P. E. [18.038]

Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi primum ab Augusto POTTHAST digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum. VIII. *Fontes. N-Petrucius*, Romae, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo MMI, XVIII i 604 pp.

Aquest volum prossegueix la informació oferta en els anteriors, que inclou els següents autors i obres nostres: Nahmànides (106-110); Narcís de Sandionís (Sant Dionís!) (115); *Narratio de Barchinone capta a Sarracenis tempore Lotbarii regis* (116); *Narratio de morte Bernardi Septimaniae ducis anno 844* (121 i 333-334); Nicolaus Eymerici (204-206); Nisim ben Reuven Girondí (254-256); *Notitia de Carcassona comiti Barchinonensi subdita* (294); *Notitia Gerundensis* (299); san Olegario (!) (359); Oliva (!), abbas Rivipullensis et episcopus Ausonensis (360-363); Oliva (!), monachus Rivipullensis (363); Oliver, Bernardo (!) (364-365); *Oracional visigòtic* (!) (389); *Ordinaciones (!) del Regne de Mallorca* (397); *Ordinacions del rei Pere* (397-398); *Ordinacions de Sanctacília* (398); *Ordinaciones Rippariae Barchinone* (398); Pachs, Nicolau de (443); Palomar, Juan de (!) (465); Pascual, s. Pedro (!) (491-493); Pedro, infante de Aragón (!) (544); Pedro IV de Aragón y III de Cataluña (!) (544-545); Pérez de Valencia, Jaime (!) (573). — J. P. E.

[18.039]

Romanische Bibliographie 2000. Herausgegeben von Günter HOLTUS. Supplement zu Band 116 der «Zeitschrift für romanische Philologie» herausgegeben von Max PFISTER. I. Teilband: *Verzeichnisse, Sprachwissenschaft, Register*. II Teilband: *Literaturwissenschaft*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2002, XVI i 350; XIV i 378 pp.

Ultra els títols d'estudis, integrats en seccions més generals o veïnes, com és ara l'occitana, el primer volum, dedicat a la informació global sobre lingüística, ofereix notícies tant sobre manuscrits com sobre texts, edicions i característiques de la llengua en èpoques (I, 115-118) o en autors determinats (I, 125); el segon volum dedica un apartat a la literatura catalana, dins la qual trobem seccions per a autors catalans medievals (187-188) i per als dels segles XV-XVIII (188-196). — J. P. E.

[18.040-18.041]

El llibre de Dret Valencià a l'època foral, València, Generalitat Valenciana 2002, 352 pp.

L'any 2002 se'n compliren cinc-cents del naixement de Martí de Viciana, i la Generalitat Valenciana aprofità la commemoració per oferir una mostra del llibre de dret valencià, introduït per un seguit d'estudis: *Una aproximació al llibre jurídic valencià de l'època foral*, de Vicente García Edo (15-38); *Els juristes valencians i els llibres de dret*, de Vicente Graullera (40-63), on trobem una llista d'edicions dels *Furs, capítols, provisions i actes de cort...* (48-49), i breu presentació dels principals autors juristes valencians (53-63); *Historiografia foral valenciana dels segles XIX i XX*, on trobem presentació global de les línies d'estudi (64-74) i llista bibliogràfica de títols (74-82), amb particular esment als d'Honorí García i García publicats dins el «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura» (82); *L'Audiència i l'administració de justícia en el Regne de València*, de Teresa Canet Aparisi (84-105); *Els escuts d'armes dels justícies de la Ciutat de València (segles XIV-XVI)*, de Carlos López Rodríguez (106-122). Segueix el catàleg de l'exposició pròpiament dita, distribuïda en les seccions següents: *La fundació del Regne de València* (126-129); *Els Furs de València* (130-142); *Privilegis de la ciutat i regne de València* (143-153); *El dret local* (154-161); *Dret eclesiàstic* (162-173); *Dret musulmà* (174-179); *Dret notarial* (180-190); *Literatura jurídica valenciana impresa i manuscrita dels segles XVI i XVII* (191-205); *Literatura jurídica dels segles XVI i XVII a la península ibèrica*, on figuren la catalana i la mallorquina (206-217); *Literatura jurídica impresa a València en el segle XVIII* (218-220); *Historiografia foral dels segles XIX i XX* (221-224); i *Obres d'art i mapes antics* (225-237). Les pàgines següents donen la traducció castellana dels texts anteriors (240-351). — J. P. E.

[18.042]

Pere GIFRE, Josep MATAS, Santi SOLER, *Els arxius patrimonials* (Col·lecció Fonts, 2), Girona, CCG Edicions 2002, 127 pp.

En matèria arxivística, la política dels governs de la Generalitat de Catalunya, restaurada a partir de l'any 1977, ha tingut com a resultat la constitució dels Arxius Històrics Comarcals, la modernització dels principals arxius dels municipis -moviment que ha influït de forma benèfica en alguns arxius eclesiàstics, diocesans o d'altres- i, en conseqüència, ha augmentat l'interès social envers els fons documentals privats, tant per part dels investigadors com per la dels seus posseïdors. Els autors del llibre parlen de 'normalització arxivística' en referència al fet de no limitar l'interès tècnicament arxivístic als fons documentals públics, ans d'estendre'l als arxius particulars, ací denominats 'patrimonials'. S'imposava, doncs, la tasca d'orientar els arxiviers, els propietaris i els possibles usuaris d'aquests fons, de manera purament tècnica, en un domini tan interessant com variat, que és l'objectiu del present llibre, dividit en tres parts: la primera estudia els aspectes generals dels fons patrimonials, la seva importància per a la recerca i les condicions de llur salvaguarda i protecció. La segona és dedicada al tractament arxivístic dels dits fons: identificació precisa del o dels fons, classificació i descripció. La tercera descriu els tipus de documents que constitueixen els fons esmentats. És donat en apèndix un cens de 373 arxius patrimonials de les comarques gironines. Hi ha bibliografia. — J. de P.

[18.043]

M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *Las visitas Ad limina. Propuesta de edición*, dins *Les chemins de Rome. Les visites Ad Limina à l'époque moderne dans l'Europe méridionale et le monde hispano-américain (XVI-XIXe siècle)*, sous la direction de Philippe BOUTRY et Bernard VINCENT (Collection de l'École Française de Rome, 293), Roma, École Française 2002, 5-37.

Les primeres pàgines informen, sobretot a base de bibliografia, dels estudis ja publicats en diversos països europeus a partir de les informacions presentades a la Santa Seu amb motiu de les visites dels bisbes 'ad limina', on n'hi ha algunes de relatives als Països Catalans (10), també amb indicació de les fonts en l'Archivio Segreto Vaticano (13). Exposada en general la metodologia proposada per l'autora (14-18), aquesta la completa en successius apèndixs dedicats a la normativa per a la transcripció de documents, amb referència als dels bisbats valencians (10-21), per a l'edició dels mateixos (21-26), i per a la presentació (26-29). El darrer apartat indica les publicacions basades en visites 'ad limina' dels bisbats de Barcelona (30), Lleida (32), Oriola (33), Sogorb (34), Tortosa, Urgell i València (35-36). — J. P. E.

[18.044]

Celedonio FUENTES (†), *Escritoras en la historia de la Provincia Dominicana de Aragón*, dins «Teología Espiritual», XLVI (2002), 59-72.

Pàgines redactades entorn el 1930; hi és recordada sor Anna M. del Santíssim Sagrament (Santa Caterina de Palma: 60-61); sor Júlia Ferrer (Santa Caterina de València: 61-62); sor Vicenta Maria de l'Esperit Sant (Santa Maria de Betlem, València: 65); sor Maria Teresa Agramunt (Corpus Christi, Vila-real: 65-66); sor Magdalena Galarzo Puch i sor Maria Nicolau i Viver, del mateix convent (66). Manquen les escriptores dominiques de Catalunya (61). — J. P. E.

[18.045]

Joan MIRALLES i MONSERRAT, *Entorn de la història de la llengua*. Pròleg de Josep MASSOT i MUNTANER (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 16), Barcelona i Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 2001, 208 pp.

Aplec de sis estudis esparsos, el comú denominador dels quals és la història de la llengua catalana vista des de Mallorca. El primer, *Història lingüística de les Illes Balears*, refon aportacions diverses dels anys 1989-1993 (13-87); el segon, *Sobre els usos lingüístics en les viles mallor-*

quines en l'Edat Mitjana (89-107), i el terç, *Interès lingüístic dels llibres de cort reial* (109-125) provenen del 1979; el quart, *Sobre la transcripció i el glossari d'una edició del Llibre de bons amonestaments d'Antelm Turmeda* és del 1972 (127-130); *Per a una tipologia del català col·loquial a l'Edat Mitjana* és del 1997 (131-164); i *Mn. Antoni M. Alcover. Vida i obra*, del 1996, clou la col·lecció (165-200). — J. P. E. [18.046]

Antoni MAS I FORNERS, *De nationes seu linguae a cuius regio eius lingua. Les denominacions gentilícies de la llengua de Mallorca durant l'Edat Mitjana*, dins «Homenatge Rosselló», II, 585-606.

Aplec de fragments textuais dels segles XIII i XIV, que qualifiquen de catalana la llengua dels mallorquins, qualificació que segueix essent predominant fins a mitjan segle XVI, tot i que en dues ocasions és qualificada de ‚mallorquina‘ en el segle XV; a partir del segle XVII es generalitza la denominació de ‚mallorquina‘ i desapareix la de ‚catalana‘. — J. P. E. [18.047]

Emili CASANOVA, *L'evolució del gerundi i del participi de present en català medieval*, dins «Centenari Moll», 195-208.

L'autor recorda les dues posicions dels historiadors de la llengua catalana les d'afirmar o negar la identitat entre participi de present i gerundi (196-197); recordada la solució en llatí i en les llengües romàniques (198-200), i recordades i analitzades les grafies de la documentació medieval i les explicacions dels estudiosos (201-204), l'autor considera que la llengua cercà una forma de gerundi «fins a trobar una desinència sense problemes, i aquesta va ser -nt» (205). Hi ha bibliografia (205-208). — J. P. E. [18.048]

Antoni LÓPEZ I QUILES, *Tradicció i actualitat del llenguatge litúrgic valencià*, dins «Anales Valencinos», 55 (2002), 97-128.

Establerta una Comissió de Textos Religiosos en l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, l'autor ofereix el resultat d'un interès d'anys a aplegar mostres textuais antigues «per si resulten útils al treball que porta a terme la citada comissió» (98) o per a feines posteriors. Les dites mostres textuais són extretes de les traduccions bíbliques catalanes medievals, de diverses edicions de l'*Ordinarium* o del *Manuale Valentinum* o d'altres bisbats i d'obres d'autors coneguts com Guillem Anglès, Joan Rofs de Corella, Miquel Peres, Joan Bta. Anyes i el patriarca Joan de Ribera; es refereixen a les fórmules d'inici de la missa (100-105), al *Jo, pecador*, o *Confiteor* (105-112), als *Kyries* (112-113), al *Glòria* (113-115), a la fórmula final de les oracions (116), al *Credo-Crec en un Déu* (117-119), al prefaci (119-122), al *Pare Nostre* (122-126), a les fórmules de comunió (126-127), i a la benedicció final i comiat (128). — J. P. E. [18.049]

Germà COLÓN I DOMÈNECH, *Una quarantena de cèdules lexicogràfiques valencianes per al DCVB*, dins «Centenari Moll», 169-194; i *De Llull a Fabra*, 245-279.

La quarantena de mots són col·locats en llista alfabètica al començament de l'article. Cada un d'ells és estudiat i documentat amb transcripció de fragments o de peces senceres, procedents d'arxius o d'obres com la de Melcior Miralles, *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* o de les *Observacions* de Josep Anton Cavanilles. Al final, constatant que l'espai no li ha permès de presentar d'altres termes, afegeix que «resta molt per espletar... Resta, doncs, un camp vast de recerques que s'haurien d'emprendre amb l'esperit que guià els grans lexicògrafs...» (192). Hi ha bibliografia (193-194). — J. P. E. [18.050]

Lluís CABRÉ, *Dues notes de lèxic medieval: 'estremoni' i 'ereos'*, dins «Misc. Prats, II», 51-63.

Amb la intenció de precisar el valor cultural d'ambdós mots, l'autor recull allò que els diccionaris històrics de la llengua han dit de l'etimologia d',estramoni' (que l'autor corregeix per la d',estremoni', i la confirma amb fragments textuais nostres dels segles XIV i XV, amb el sentit de mala jugada del dimoni o d'un(a) màgic(a) per a assegurar la presència del dimoni: 52-53); descoberta l'Amèrica, l',estramoni' passà a significar una planta d'efectes narcòtics (54-55); quant a ,ereos', restitueix el context de Lluís d'Icart en què el mot compareix, aporta d'altres mostres del mateix en autors catalans de la Baixa Edat Mitjana, metges o poetes, i resumeix la descripció mèdica dels seus efectes (56-57); aquella generació poètica «ja dóna fe de la plena integració de la divulgació científica en la ficció literària» (58). Hi ha bibliografia (59-63). — J. P. E. [18.051]

Nicolau DOLS, *Fonologia abans de la fonologia. Conceptes fonològics de dues arts de trobar*, dins «Randa», 49 (2002), 19-30.

Les dues arts són el *Mirall de trobar*, de Berenguer d'Anoia, potser documentat a Mallorca en el segon terç del segle XIV, i la *Nova art de trobar*, de la primera meitat del segle XVI, d'autoria insegura, tot i que hagi estat atribuïda a Francesc d'Olesa. L'autor hi vol esbrinar «de quina manera els autors d'aquests dos tractats de poètica es refereixen a conceptes fonològics imprescindibles per a la seva tasca, com la síl·laba, l'accent, els segments i certs processos que la teoria fonològica contemporània ha posat de relleu...» (19). La definició i diferència entre vocals i consonants, el nombre de les primeres en català (vuit o nou?: 21), les agrupacions de les segones, els diftongs, els contactes consonàntics, són temes exposats mitjançant transcripció de fragments d'ambdós autors. Hi ha bibliografia. — J. P. E. [18.052]

Albert ROSSICH, *Aproximació a la història de l'apòstrof en català*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Girona. (25 i 26 de maig de 2001)», a cura de Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, Barcelona i Girona, Institut d'Estudis Catalans - Universitat de Girona, 2002, 11-25.

Definit com a elisió en sons vocàlics contigus, l'apòstrof és aplicat en poesia per al recompte del nombre de síl·labes; és desconegut en els manuscrits medievals i es presenta per primera vegada a Europa el 1501 en una edició aldina; en català compareix el 1543 en l'edició d'Ausiàs Marc, de Carles Amorós (13-14), arribaria al moment àlgid en la dècada del 1560 i al final de segle passava dels impresos als manuscrits poètics, però hauria minvat durant el segle XVII (15-16); Antoni de Bastero aplicava a la transcripció de texts provençals la metodologia emprada a l'edició del 1703 de les obres de Vicent Garcia (18-19); Josep Ullastra la introduïa com a optativa en la seva *Gramàtica catalana* (19-20). — J. P. E. [18.053]

Ramon ORDEIG I MATA, *Els estudis medievals a Osona els darrers cinquanta anys*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XX (2002 = *Cinquanta anys de cultura a Osona*), 53-67.

Jordi VILAMALA SALVANS, *Cinquanta anys d'història moderna a Osona*, dins *Ibid.*, 69-84.

Albert ESPONA, *Osona i la filosofia (1952-2002): un itinerari possible*, dins *Ibid.*, 97-111.

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *Cinquanta anys d'investigació historiolitúrgica a Vic*, dins *Ibid.*, 369-384.

Amb metodologies diverses, els quatre títols ens informen de la bibliografia osonenca que recau en el nostre camp, publicada en els darrers cinquanta anys, ja que vista en conjunt fou realitzada damunt texts o documentació d'arxiu. Si Ordeig opta per aplegar els estudis en paràgrafs dedicats als autors amb una certa ordinació jeràrquica, dels més als no tan importants,

Vilamala fa síntesis per períodes i institucions patrocinadores dels estudis; de les pàgines d'España ens afecten les dedicades al treball de Ramon Pou i Rius sobre Ramon Sibiuda i l'ambient filosòfic català de darreries de l'Edat Mitjana. Gros, en canvi, presenta les publicacions del seu camp agrupades en els successius anys. — J. P. E. [18.054-18.055-18.056-18.057]

Anna BARTRA, Josep M. BRUCART, Gemma RIGAU, «*Per què lo prec, si-l plats, que-m perdó mos pecats*». *Vigència de l'alternança acusativa en català*, dins «Misc. Prats, II», 213-232.

La primera frase del títol és de l'*Oració* de Cerverí de Girona, en la qual els dos verbs ,pregar' i ,perdonar' regeixen acusatiu de complement directe, situació que, almenys en part, ha canviat d'aleshores ençà, raó per la qual en aquest treball els autors se centren «principalment en l'alternança entre l'acusatiu de cosa i el de persona en diferents verbs en català», alternança que «comporta un canvi de règim en l'altre complement exigít pel verb i es correspon amb un canvi en la relació semàntica que s'estableix entre els dos complements» (214); en la clarificació del tema són reportats nombre d'exemples procedents de texts catalans antics (217-224). Hi ha bibliografia (231-232). — J. P. E. [18.058]

Josep Lluís MARFANY, *Per a la història de la introducció del castellà a Catalunya. Alguns problemes i qüestions de mètode*, dins «Misc. Prats, II», 65-87.

Partint d'un fragment de Pere Gil (66-67) diversament interpretat, que descriu les zones on el castellà era entès a Catalunya, l'autor afirma que cal saber «què es fa, a cada moment històric, en una i altra llengua i qui -en termes sociològics- ho fa, i com evoluciona aquesta distribució social i funcional a través del temps» (68), aplicant-hi la metodologia de la sociolingüística, com la diferència entre disglòssia i castellanització, car el darrer concepte només es pot aplicar en el cas de plena substitució del català pel castellà (70-72), que no és el problema, ni tampoc la situació del llatí, car no era llengua d'ús social (74); en canvi, un tema a esbrinar és «l'extensió i la profunditat del coneixement del castellà a través de la societat catalana i sobre el nivell de substitució lingüística i/o disglòssia entre la noblesa ,de la terra'», a base dels processos inquisitorials i sobretot dels criminals, que reporten les expressions tal com foren pronunciades (75). En canvi, l'autor creu que només de forma molt condicionada tenen significació els estudis molt delimitats de la documentació d'institucions o la persistència del català en l'ensenyament abans de la revolució liberal (77); i quant a la disglòssia, calen «estudis sistemàtics d'arxius patrimonials, comercials i familiars» (78), però en disglòssia no permet de parlar de castellanització (79). I així, «davant de tot aparent gest de resistència a la disglòssia entre 1500 i 1870, doncs, hauríem de practicar l'esceptisme sistemàtic» (85). — J. P. E. [18.059]

Jean-Paul ESCUDERO, *Le catalan septentrional, un dialecte partagé entre deux désinences: Parli/firmo (je perle, je signe)*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 199-213.

L'autor es proposa de clarificar la situació actual del parlar rossellonès, consistent a pronunciar una ,-i' final en la primera persona del singular dels verbs, i en canvi a escriure'l amb ,-o' final. Una part de l'article és dedicada a la dimensió diacrònica i reporta mostres dels segles XIII-XVIII, en què consten documentades les dues o més formes finals (,lexi/lexo/lleix') per a la dita primera persona del singular (203-206). Hi ha llista d'arxius i bibliografia (208-213). — J. P. E. [18.060]

Alfonso ESPONERA, Vito T. GÓMEZ, *Algunas orientaciones sobre el estado actual de la historia de la Provincia Dominicana de Aragón (siglos XIII-XIX)*, dins «Teología Espiritual», XLV (2001), 7-39.

En el primer volum de la mateixa revista, Josep M. de Garganta i Fàbrega publicà pàgines dedicades a la Història de l'Espiritualitat entre els segles XIII-XVII, amb les quals empalmen les seves els dos autors de l'actual i comencen constatant que tret mestre Vicent Ferrer, l'edició de les obres dels altres segueix pràcticament igual, encara que hagin estat publicats inventaris d'autors dominicans (Celedonio Fuentes, Albert Collell, Laureano Robles) i nombrosos estudis puntuals basats en fonts inèdites (8-10), que, però, tant en conjunt com en relació a cada una de les cases, esperen qui les posi a l'abast dels estudiosos (11-16). Constatada l'escassetat d'estudis de conjunt (16), els autors informen d'alguns dels dedicats, sobretot pels mateixos ,fratres praedicatores' als grans escriptors dominicans anteriors a la constitució de la Província (Ramon de Penyafort, Ramon Martí) (17-18), als del mig segle anterior a la Pesta Negra (18-20), al mig segle posterior, de crisi (20-21), a la tardor medieval amb el moviment de l'Observança i l'Humanisme devot (22-24), a un segle XVI presidit per sant Lluís Bertran (25-30), que ja s'allargava a les missions, a un segle XVII, abundós de convents i de tensions teològiques i espirituals (31-34) i a un XVIII de plena col·laboració amb els grups de ,novatores' i al·linació amb les egències de la crítica històrica (34-35). — J. P. E. [18.061

Jospe M. FONT I RIUS, *Historiografia recent (1975-2000) sobre el municipi català medieval*, dins *Ciutat-poders*, 247-260.

L'autor defineix aquestes pàgines de «senzill ,rapport' de la producció referent al règim municipal de les terres catalanes», limitat «a les seves manifestacions més assenyalades» (247); constata l'escassetat de visions de conjunt en comparació amb la ,notable profusió' d'estudis sobre ciutats i viles, començant per l'estadi inicial dels municipis -el consolat- durant el segle XII en les principals ciutats catalanes (249). Jaume I aplicà un patró unitari en configurar el govern de les tres capitals dels Països Catalans els anys 1245-1249 (250-251). Carme Batlle i Stephen P. Bensch han estudiat l'emergència dels estrats superiors en la societat barcelonina (252) i un esplet d'estudiosos joves ha dibuixat els primers passos dels governs municipals, normalment vinculats a la fiscalitat (253-254 i 256); l'autonomia municipal es manifestava en les *Ordinacions* locals (255), un important capítol de les quals requeia damunt el mostassaf (257), d'acord amb els privilegis atorgats pel sobirà, molts d'ells aplegats en reculls específics (258). La vida de les comunitats es reflecteix popularment en els costums locals i jurídicament en els llibres d'acords i deliberacions dels consells locals (258-260). — J. P. E. [18.062

R. COMAS I EZEQUIEL, M. CRUSAFONT I SABATER, *Noves aportacions al recull de florins catalans (I)*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 79-90.

Els darrers sis anys han comparegut deu novetats relatives al florí d'or d'Aragó (alguna és de mig florí), nou de les quals són plenament inèdites i qualcuna presenta variants de llegenda (84-86); són emissions mallorquines de Joan I, de Martí l'Humà (80-81), perpinyaneses de Ferran I i d'Alfons IV Trastámara (82-84); i emissions de mitjos florins: dues de mallorquines, una de barcelonesa de Ferran I i una de perpinyanesa d'Alfons IV (84-86 i 88); hi ha, encara, un raríssim florí de Pere III, amb marca de roca (87-88), i un de valencià de l'esmentat rei Alfons (88-90); totes les peces són reproduïdes en fotografia tant en tamany natural com engrandit. — J. P. E. [18.063

Pilar ARNAU I SEGARRA, *Estudis recents de filologia catalana a Alemanya (1996-1999)*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 153-164.

Aquestes pàgines ofereixen en primer lloc llista dels llibres filològics publicats a Alemanya durant els quatre anys indicats en el títol, alguns dels quals recauen plenament en el nostre camp (153-154); segueix un resum de l'atenció a la literatura catalana dels romanistes alemanys des de la segona meitat del segle XIX fins ara (155-156), una síntesi dels llibres ja assenyalats en les primeres pàgines, que més ens afecten (157-159), i informació de les publicacions de congressos (159-160). Les darreres pàgines s'ocupen dels segles posteriors al XVIII. — J. P. E. [18.064]

Pietro CORRAO, *Uomini d'affari stranieri nelle città siciliane del tardo Medioevo*, dins «Revista d'Història Medieval», 11 (2000 [2001]), 139-162.

La majoria d'«estrangers» en ciutats de Sicília durant els segles XIV i XV eren ciutadans de diferents senyories italianes. També hi havia catalans de totes les procedències, els quals, tot i llur preponderància política, foren els que menys s'integraren en la societat urbana (147); mal considerats socialment, foren atacats, però també defensats o protegits per la Casa Reial (147-148). El consolat dels catalans és l'històricament més ben conegut (151). Hi ha bibliografia (157-162). — J. P. E. [18.065]

Josep MASSOT i MUNTANER, *Els viatges folklòrics de Marià Aguiló*. Discurs llegit el dia 6 de juny de 2002 en l'acte de recepció pública de J. M. i M. a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de l'acadèmic numerari Joaquim MOLAS i BATLLORI, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres 2002, 96 pp.

En realitat, aquest fascicle, ultra el parlament del nou acadèmic, és dedicat en primer lloc al seu predecessor en l'acadèmia, Felip Mateu i Llopis (5-10), i tot seguit a Marià Aguiló, de qui, a base dels records propis d'ell mateix i dels d'altri, són presentats treballs i viatges a la recerca i aplec de literatura popular catalana antiga, encara ben viva en la segona meitat del segle XIX per tots els Països Catalans, inicialment publicada en el *Romancer popular de la terra catalana*, i ara conservada en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, a Montserrat (10-44). Segueix el discurs de resposta de Joaquim Molas (47-52) i la llarga bibliografia d'En Josep Masot, amb vuit-centes vuitanta-tres entrades (55-95). — J. P. E. [18.066]

Aymat CATAFAU, Jean Paul ESCUDERO, *Julia Bernat Alart (1824-1880), un català de França, de la història del Rosselló i la Cerdanya a la filologia catalana*, dins «Revue d'Études Catalanes», 5 (2002), 15-25.

En el resum biogràfic, Catafau remarca que Alart era un convençut «republicà francès», d'una França que englobava tot allò que l'exàgon conté, realitat catalana inclosa, a la qual dedicà els divuit darrers anys de la vida al cap dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (15-19), on, autodidacte i positivista, elaborà el seu principal treball, consistent en els 140.000 documents inclosos en els cinquanta-sis volums del seu *Cartulari manuscrit*, els catorze de l'*Inventaire de la langue catalane*, i els diversos aplecs de documentació, com el dedicat a *La langue catalane des anciens comtés de Roussillon et Cerdagne*, publicat a la «Revue d'Études Romanes», encara ara base indispensable per a l'estudi filològic dels català dels comtats (19-25). — J. P. E. [18.067]

Antoni M. ALCOVER, *Dietaris de les eixides (1900-1902)*. Volums I i II. Edició a cura de Maria Pilar PEREA (Biblioteca Marian Aguiló, 32 i 33), Barcelona i Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 2001 i 2002, 240 i 216 pp.

Antoni M. ALCOVER, *Mostra de diccionari mallorquí*. Edició a cura de Maria Pilar PEREA (Biblioteca Marian Aguiló, 31), Barcelona i Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 2001, 368 pp.

Joan MARCH NOGUERA, *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*. Pròleg de Josep MASSOT i MUNTANER (Refaubetx, 10), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner editor 2001, 512 pp.

Tots quatre volums contribueixen al coneixement personal d'aquell gran programador i treballador que fou Mossèn Alcover. El valor biogràfic dels dos primers títols és indiscutible [ultra el de descriure el primer la situació de Catalunya a començaments del segle XX, abans que la revolució i la Guerra Civil dels anys 1936-1939 destruís tantes de coses]; i no manca algun moment que toca el nostre tema, com el de la visita al Museu Episcopal de Vic: I, 43-44, encara que els dits moments es podrien haver multiplicat com en la visita a la biblioteca de El Escorial, on no fa cap referència a manuscrits nostres: II, 13-14.

La *Mostra de diccionari* té un apartat final dedicat a fragments literaris d'escriptors dels segles XIII-XVII (318-332).

El quart volum torna a l'interès biogràfic, i, de més a més, amb l'abundància de fragments intercalats en l'exposició, permet que el lector conegui l'ambient cultural dels catòlics i de la clerecia mallorquina en el pas del segle XIX al XX, ambient dins el qual també era empeltat el plural interès per l'obra de Ramon Llull: erecció d'un monument, projecte d'edició de les obres, recerca i troballa de manuscrits, que hom creia perduts (304-306). — J. P. E.

[18.068-18.069-18.070-18.071]

Raoul MELONCELLI, *Ricordo di Mons. Higini Anglès*, dins *Sub tuum praesidium confugimus*. «Scritti in memoria di Monsignor Higini Anglès», a cura di Francesco LUISI, Antonio ADDAMIANO, Nicola TANGARI, Roma, Pontificio Istituto di Musica Sacra 2002, 35 pp.

Josep M. LLORENS CISTERÓ, *La música religiosa en el itinerario musicológico de Monseñor Higini Anglès*, dins *Ibid.*, 7-39.

El primer títol resumeix la biografia de mons. Anglès, en la qual l'autor destaca la contínuïtat entre el mestre Felip Pedrell i l'alumne Higini Anglès, la seva col·laboració al *Cançoner popular de Catalunya* i la creació i direcció del departament de música de la Biblioteca de Catalunya; després de la guerra civil (1936-1939) també fundà i dirigí l'Institut Español de Musicología i el 1948 el Pontificio Istituto di Musica Sacra, alhora que publicava nombrosos fruits del seu treball personal.

Aquests són exposats de forma detallada en el segon títol, amb particular atenció a les edicions de grans músics, la primera de les quals fou del 1921, dedicada a En Brudieu; seguiren Joan Pujol, Joan Bta. Cabanilles i el *Còdex musical de Las Huelgas* fins al 1936; després de la guerra civil, el treball editor d'Higini Anglès seguiria camins diversos de l'anterior. — J. P. E.

[18.072-18.073]

Miquel BATLLORI, *Del vuit-cents al nou-cents: Balmes, Ebrle, Costa i Llobera, Casanovas*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Ramon CORTS (Obra completa vol. XVI; Biblioteca d'estudis i investigacions, núm. 33), València, Eliseu Climent editor 2002, XXIV i 666.

Dins aquest volum hi ha dos articles dedicats a recordar l'obra del P. Ignasi Casanovas, *L'alta cultura: des de la Biblioteca Balmes*, un apartat del qual, *Els «Analecta Sacra Tarraconensia»* (358-361), parla de la preparació, objectius i primers anys d'aquella publicació periòdica; i *Història, filologia i filosofia*, on hi ha notícia de projectes com el «Codex diplomaticae universae provinciae ecclesiasticae Tarraconensis», que hauria hagut d'incloure els *Sacra Cataloniae Antiquitatis Monumenta* i edità estudis que recauen en el nostre camp. — J. P. E. [18.074]

Miquel BATLLORI, *Galeria de personatges*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg d'Albert MANENT (Obra completa vol. XVII; Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 34), València, Eliseu Climent editor 2001, XII i 566 pp.

Els següents títols, recaients en el camp d'aquest anuari, són reproduïts en el volum que ens ocupa: *Joaquim Carreras i Artau (1894-1968), medievalista*, del 1965 (77-83); *Bartomeu M. Xiberta (1897-1967). Història i teologia*, del 1972 (85-88); *Joaquim-Anselm Albareda (1892-1966), prefecte de la Vaticana i historiador*, del 1966 i 1991 (137-149); *Dos historiadors membres de l'Institut d'Estudis Catalans: Antoni Rubió i Lluch i Ramon d'Abadal*, del 1940 i 1970 (151-155); *Higini Anglès, musicòleg, home d'Església*, del 1970 (235-238); *Jaume Vicens i Vives (1910-1960), dels anys 1960-1986 (305-336)*; *Juan Pons i Marquès (1894-1971)*, del 1984 (351-364); *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou (1885-1939)*, del 1989 (401-403); *Les obres de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)*, del 1999 (429-433); *Pere Bobigas (1901) i la literatura catalana*, del 2000 (447-453); *Manuel Sanchis Guarnier (1911-1981), dues recordances*, del 1998 (461-462); *Martí de Riquer (1914) i les ciències socials i humanes*, del 1997 (463); *Eusebi Colomer i Pou(s)*, del 1998 (473-481). — J. P. E. [18.075

Josep JUAN VIDAL, *Miquel Batllori i Munné. Barcelona, 1909-Sant Cugat, 2003*, dins «Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts», 28 (2002), 295-297.

Antoni Lluís MOLL BENEJAM, *Obra completa de Miquel Batllori. Dels Borja als col·legis jesuítics del segle XVIII*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 13 (2002), 374-382.

Mireia CAMPABADAL I BERTRAN, *El Set-cents a l'Obra completa de Miquel Batllori*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 13 (2002), 382-389.

El primer títol s'afegeix als molts que han glossat de forma unitària el record personal, la biografia acadèmica i les aportacions bibliogràfiques del P. Miquel Batllori.

El segon títol resumeix el contingut dels cinc volums, IV-VIII, de l'obra completa, on són aplegats estudis que van dels Borja als col·legis jesuítics de l'Època barroca; Moll hi remarca tant la forma de treballar de Batllori, «que parteix sempre d'una recerca d'arxiu abans de traçar coordenades més àmplies» (375), com els resultats d'aquells estudis, que tant poden consistir en publicació de documents, com en preses de posició entorn temes interpretatius, per exemple, el de la relació entre Humanisme i Renaixement, en el qual defensaria 'un cert trencament' (377). El títol terç presenta els cinc volums següents, que van del IX al XIII de la mateixa col·lecció; llur múltiple temàtica té en aquestes pàgines dos punts de concentració: la Universitat de Cervera i l'obra pluralment cultural dels jesuïtes expulsats, sobretot la dels de la Província d'Aragó el darrer terç del segle XVIII a Itàlia. — J. P. E. [18.076-18.077-18.078

Walter Andreas EULER, *Nachruf auf Pater Professor Dr. Eusebio Colomer SJ.*, dins «Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus Gesellschaft», 24 (1998), XI-XIII.

Ultra la notícia de la mort i el resum biogràfic, l'autor subratlla la particular dedicació d'Eusebi Colomer a l'estudi de la relació entre Ramon Llull i Nicolau de Cusa, a la filosofia alemanya moderna, i a les activitats de la 'Cusanus Gesellschaft'. Ell, basat en manuscrits autògrafs de Cusa, conservats a Bernkastel, hauria assenyalat aquells temes centrals per al Cusà, que, com la 'coincidentia oppositorum' i la 'theologia circularis', s'inspiraven en Ramon Llull. — J. P. E. [18.079

Gérard FRANSEN, *Canones et quaestiones. Évolution des doctrines et système du droit canonique. I*, 1. *Manuscrits juridiques et collections canoniques* (Bibliotheca Eruditorum, 25), Goldbach, Keip Verlag 2002, XVI i 720 pp.

Gérard FRANSEN, *Canones et quaestiones. Évolution des doctrines et système du droit canonique. I*, 2. *La littérature des 'quaestiones' des canonistes et civilistes* (Bibliotheca Eruditorum, 25), Goldbach, Keip Verlag 2002, [VI] i 488* pp.

Dins aquest doble recull d'estudis del prof. Fransen trobem reproduïts els següents: *Textes de l'école d'Orléans dans le manuscrit Urgel 2036*, del 1969 (177*-196*); Appendix Seguntina. Liber Tarraconensis et le Décret de Gratien, del 1988 (565*-568*); *Textes grégoriens dans un manuscrit espagnol* (Tarragona, BP, *Santes Creus*, 35), del 1989 (569*-580*); *Glossa Urgellensis*, del 1991 (647*-660*); i *Un Principium Decretorum de Jean de Fintona?* del 1996 (697*-714*).

El segon volum acull els títols següents: «*Quaestiones Vaticanæ, Urgellenses, Maioricenses*», del 1969 (171*-182*); i «*Questiones Barcinonenses breves*» (ACA, Sant Cugat, 55), del 1985 (335*-353*). — J. P. E. [18.080-18.081

Agustí RAFANELL, *Miquel i Planas, a la dreta de Fabra*, dins «Misc. Prats, II», 149-182.

Ramon Miquel i Planas (1874-1950), hauria estat «el primer a rescatar, amb rigor metòdic, un bon gruix de literatura medieval facturada en català. S'imposa, és clar, de citar la impecable 'Biblioteca Catalana', o la no menys exquisida sèrie d'*Històries d'altre temps*» (150), sense oblidar la «Bibliofília/Bibliofília»; des d'una posició inicial més aviat favorable, Miquel i Planas s'anà contraposant a la reelaboració gramatical i ortogràfica d'En Pompeu Fabra i de l'Institut d'Estudis Catalans i a tot allò que s'emparava en el mestratge d'Eugeni d'Ors, i, poc després de la ruptura d'Antoni M. Alcover, de forma cada vegada més radical. Aquestes pàgines recorden alguns dels episodis d'aquella lluita no sols en l'abast personal, ans també en tant que, a favor o en contra, implicà tota una generació; i sobretot les successives preses de posició (també polítiques) i les batusses entre clans i capelletes i àdhuc entre persones concretes, ací resumides en successió cronològica que arriba als anys de la postguerra civil 1936-1939. Però també ens passen davant els ulls les publicacions de texts com el *Cançoner satíric valencià* (153), el *Purgatori de Sant Patrici* i el seu influix en la llegenda de Don Joan (157), la gramàtica de Mates, el *Curial e Güelfa* (176) o l'edició de bibliòfil del *Spill* de Jaume Roig (182). — J. P. E. [18.082

Joan MIRALLES I MONSERRAT, *Biobibliografia de Francesc de B. Moll*, dins «Centenari Moll», 7-12.

La data dels anys successius entre el 1903 i el 1984 és completada amb els corresponents fets biogràfics de F. de B. Moll i la indicació de les principals publicacions. — J. P. E. [18.083

Miquel BATLLORI, *Francesc de Borja Moll en dos moments cabdals de les lletres catalanes al País Valencià i a les Illes Balears*, dins «Centenari Moll», 13-16.

Encarnació VIÑAS, *El senyor Moll*, dins «Centenari Moll», 23-24.

Josep M. LLOMPART, *Record de Francesc de Borja Moll*, dins «Centenari Moll», 25-30.

Miquel FERRÀ MARTORELL, *Tres anècdotes del mestre Moll*, dins «Centenari Moll», 31-34.

Gabriel JANER MANILA, *El nom coent i fàustic de la Ceba. Homenatge a Francesc de B. Moll*, dins «Centenari Moll», 35-38.

Antoni VERGE i ALBERTOS, *Una anècdota del DCVB i la Biblioteca de Catalunya*, dins «Centenari Moll», 39-42.

Miquel PONS BONET, *Plat de delmes per a Francesc de Borja Moll*, dins «Centenari Moll», 43-58.

Brauli MONTOYA ABAT, *Jo no vaig conèixer Moll...*, dins «Centenari Moll», 59-62.

Jaume CORBERA POU, *La col·laboració entre O. J. Tallgren-Tuulio i A. M. Alcover / F. de B. Moll. Petita contribució a l'obra del diccionari*, dins «Centenari Moll», 75-92.

Els set títols precedents tenen el comú denominador de recordar moments en què la vida dels diferents autors coincidí amb la de Francesc de Borja Moll i que, doncs, fan reviure situacions que també pertanyen a la biografia d'aquest, en especial la de trobar-se acomunats en la 'ceba' de treballar a favor de la catalanitat i la seva cultura específica. En alguns casos, els records són reblats per lletres, per ventura autògrafes i fotocopiades, o per fragments (Batllori, Verge, Pons, Corbera). — J. P. E. [18.084-18.085-18.086-18.087-18.088-18.089-18.090-18.091-18.092]

Pere ROSSELLÓ BOVER, *Els meus primers trenta anys: la infantesa com a tema de les memòries autobiogràfiques de Francesc de B. Moll*, dins «Centenari Moll», 109-126.

La presentació que l'autor fa de la primera part de l'autobiografia de F. de B. Moll no sols subratlla els fets que haurien pogut configurar el futur home i per ventura no ho feren, sinó també aquells que realment l'afaiçonaren, entre els quals, ultra l'ambient familiar, destaca sens cap mena de dubte la trobada a Ciutadella amb Antoni M. Alcover i el pas definitiu i definitori de deixar Menorca i anar-se'n a Mallorca a col·laborar en l'obra del DCVB. Les narracions autobiogràfiques, tant com dibuixen d'altres personatges o narren moments vitals, de retruc obren l'accés a una certa intimitat del mateix Francesc de B. Moll. — J. P. E. [18.093]

Antoni M. BADIA i MARGARIT, *On es fonen tracte humà i treball professional. Entorn de dues gramàtiques històriques (1951 i 1952)*, dins «Centenari Moll», 17-22.

Aquestes pàgines recorden la particular relació que s'establí entre l'autor i Francesc de Borja Moll pel fet de descobrir-se el 1951 autors de sengles gramàtiques històriques catalanes a punt d'ésser publicades, car en endavant foren acomunats, també per Joan Coromines en una recensió que, ultra el fet de col·locar-los en la categoria dels grans mestres, els dedicava una crítica unitària ben rígida. — J. P. E. [18.094]

[Joaquim LLOVET], *Addenda a la bibliografia de Josep M. Pons i Guri*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 327.

[El volum anterior de la mateixa revista contenia tres títols dedicats a la biobibliografia de Josep M. Pons i Guri, resumits dins ATCA, XXII (2003), 829, núms. 17336-17338]. La bibliografia és ací completada amb títols editats entre el 1931 i el 1982, la majoria en publicacions locals. — J. P. E. [18.095]

Josep CLARA, *Epistolari de Rafael Ballester amb Carles Rabola*, dins «Randa», 48 (2002), 61-74.

En aquesta correspondència, que s'allargà del 1915 al 1930, trobem referències a dos títols de Rahola dedicats a la *Crònica* de Ramon Muntaner: *L'Empordà en la «Crònica» d'En Ramon Muntaner*, del 1925 (68), i *En Ramon Muntaner. L'home. La crònica*, del 1922 (72); de Rafael Ballester és esmentada l'edició de la *Crònica de Pal·ladi Ombravella*, del temps de la Guerra de Successió, a «Revista Castellana» de Valladolid, entorn el 1923 (68). — J. P. E. [18.096]

Catalina CANTARELLAS CAMPS, *Sobre Guillem Rosselló Bordoy, director del «Museu de Mallorca», 1963-2002*, dins «Homenatge Rosselló», I, 13-19.

Maria de Lluch ALEMANY MIR, Francesc BUJOSA HOMAR, Magdalena ROSSELLÓ PONS, Margalida ROSSELLÓ PONS, *Bibliografia de Guillem Rosselló Bordoy*, dins «Homenatge Rosselló», I, 63-119.

El primer títol ressegueix la biografia, tant l'acadèmica com la professional de l'homenatjat, sobretot la vinculada al Museu de Mallorca, en gran part configurat per ell.

Els autors del segon article comencen assenyalant les mancances en aquesta llista de trescents vint-i-quatre títols, publicats entre el 1955 i el 2000 [on, doncs, manquen els dels anys posteriors, també els resumits en aquest volum]; hi ha, doncs, notícia de les publicacions dedicades a un dels camps cultivats per l'autor, el de la toponímia àrab mallorquina consignada en la documentació contemporània de la reconquesta; són indicades, de més a més, les biblioteques on cada una pot ésser consultada; al final hi ha taula onomàstica de les persones incloses en la bibliografia (118-119). — J. P. E. [18.097-18.098]

Jordi MALÉ I PEGUEROLES, *Antoni Rubió i Lluch, cap a una història i una literatura nacionals (I). La formació: catolicisme i catalanisme; (II). Defensa i reivindicació de la llengua (1880-1900). (III). Primeres activitats literàries. i (IV). Iniciació a la literatura catalana (1877-1900)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 171 (març de 2002), 55-82; núm. 172 (abril de 2002), 107-128; núm. 173 (maig 2002), 99-122; i núm. 174 (juny 2002), 85-107.

«Resseguir la trajectòria intel·lectual, i vital, d'Antoni Rubió i Lluch, a partir dels seus escrits, és l'objectiu de la present sèrie d'articles» (I, 56), començant per l'empelt en la trajectòria literària i catòlica del seu pare, Joaquim Rubió i Ors (I, 56-64). Una lectura ocasional en la biblioteca de Víctor Balaguer li despertà l'interès per l'aventura dels 'catalans a l'Orient' (amb un episodi d'implicació en la política grega: 77 i 79), que enfortí la dedicació, inicialment platònica, a la història i la literatura de Catalunya (67-71) fins a la presidència del Centre Excursionista de Catalunya (78-79), a distància dels moviments catalanistes més polititzats (75). Enfront del castellà imposat oficialment, Rubió escrivia el 1889 tres articles a la «Revista Catalana», *Un cop d'ull sobre'l passat i el present de la llengua catalana*, on, sense tocar la unitat d'Espanya, oferia «una descripció de la llengua des d'una perspectiva filològica a fi de mostrar que pel seu origen, la seva naturalesa i la seva història, mereixia, i mereix, la mateixa consideració que qualsevol altra llengua europea» (II, 109), on refusava la consideració de 'dialecte' i alhora defensava la unitat científicofilològica i la diversitat local del català, i a l'ensens propugnava per a la nostra llengua una qualitat digna dels clàssics (II, 110-117), qualificada d'alta literatura' o 'català ideal', resultat de combinar la llengua dels clàssics amb els elements verament progressius del català modern, també en l'expressió ortogràfica (II, 118-122). La realitat d'ell mateix és la que l'ús de la llengua catalana en els seus treballs científics augmentà fins a esdevenir gairebé exclusiu (II, 124-126). El tercer recorda es inicis de la dedicació al tema de l'Orient català (III, 99-100), i, sobretot al final, resumeix els intents i primeres passes per a la introducció de la història de la literatura catalana en el programa de la universitat oficial (III, 116-121). El quart és tot ell dedicat a l'aportació de Rubió i Lluch a la història de la literatura catalana: l'origen es trobaria, no pas en el mestratge de Manuel Milà i Fontanals o en el precedent del seu pare, ans en l'exemple del mestre Josep Coll i Vehí i en el de l'amic i condeixeble Marcelino Menéndez y Pelayo, principalment en la seva recerca de 'traductores españoles'; el 1877 Rubió li comunicava que tenia entre mans «una monografia sobre los estudios clásicos en Cataluña y para esto voy recogiendo datos sobre versiones catalanas antiguas», que restà inèdita (IV, 87-88). El 1880, en elaborar el programa per a les oposicions a càtedra de Literatura General y Española de Salamanca, altra vegada emparat en Menéndez y Pelayo, incloïa quatre lliçons sobre història de la literatura catalana, on eren presentats els segles XVI i XVII (90-92). Un any abans havia topat amb el tema d'«Els catalans a l'Orient», que només fou predominant des del 1880; mentrestant, se succeïren els treballs entorn la història literària de Catalunya: influència clàssica en la literatura catalana, que desembocà en el discurs d'ingrés en l'Acadèmia de Bones Lletres (94-96: [però *Lo somni* de Bernat Metge no és un poema!]), o Catalunya en la

literatura castellana (100), o un diccionari d'escriptors en llengua catalana o l'edició del *Curial e Güelfa* del 1901 o l'estudi de les *Cròniques medievals catalanes* (106), pàgines normalment inèdites. Tots els articles són completats amb pàgines de bibliografia (I, 81-82; II, 126-128; III, 121-122; IV, 106-107). — J. P. E. [18.099-18.100-18.101-18.102]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Arxiu de Textos Catalans Antics. Taules dels volums XI-XX*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Facultat de Teologia de Catalunya, 2002, 72 pp.

Aquest fascicle informa de tots i cada un dels articles, notes i documents, butlletins bibliogràfics i recensions publicats en els deu volums indicats en el títol (9-39); dels temes principals tocats en els mateixos (41-45); i dóna llista alfabètica de totes i cada una de les sis-centes quaranta-sis col·leccions periòdiques o similars, d'estudis de les quals han estat fets i publicats resums en les successives seccions de notícies bibliogràfiques en els deu anys consignats en el títol, amb indicació en cada cas del(s) número(s) de notícia bibliogràfica, corresponents a tots i cada un dels resum(s) (47-72). — J. P. E. [18.103]

Índex general dels butlletins números 1 a 90 (1980-2002), dins «Societat d'Onomàstica. Butlletí Interior», 91 (2002), 488 pp.

Aquest fascicle-volum conté, després de les pàgines introductòries, una primera taula d'autors (11-78), seguida de les d'articles (81-158), de recensions (161-330) i de referències (333-469). Clouen el volum: l'*Estadística de la pàgina WEB de la Societat d'Onomàstica* (471-473); la llista de números del butlletí editats fins ara (475-477); col·loquis de la Societat d'Onomàstica (479-481) i estadística del nombre de socis (483-485). Tots els estudis dedicats a onomàstica anterior al segle XIX, en basar-se en documentació antiga, recauen en el nostre camp. — J. P. E. [18.104]

Isabel JUNCOSA GINESTÀ, *Bibliografia d'Història de l'Església d'àmbit català*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 75 (2002), 553-563.

Llista de títols, ordenada per seccions i dins cada secció per seqüència alfabètica: d'història general i fonts (553-554), d'arqueologia i història antiga (554), d'època medieval (555-557), d'història moderna (557-560), dels temps contemporanis (560-561), i de tema artístic (561-563). — J. P. E. [18.105]

Bibliografia (2001 - 2002), dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 411-421.

Llista d'autors i de títols ordenats alfabèticament a partir del primer llinatge dels autors [sense cap presentació ni indicació complementària, sembla que les dites informacions bibliogràfiques es limiten a qualcunes de tema balearic]. — J. P. E. [18.106]

ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Monica BOSCH, Llorenç FERRER, *Biografia ó explicació del arbre genealògich de la descendència de casa Heras de Adri (1350-1850), de Miquel Heras de Puig. Reedició facsímil del llibre publicat a Girona el 1857* (Col·lecció Documents, 1), Girona, CCG Edicions 2001, 240 pp.

El llibre recau dins l'interès d'aquest anuari en primer lloc per l'estudi introductorí de l'evolució d'una família i d'un patrimoni de les terres del voltant de Girona segons criteris historiogràfics molt atencibles en la mesura que reivindiquen l'estudi de la història des de baix, donant protagonisme als qui en l'anonimat han construïda la societat on visqueren, i en la mesura que, per a tal fi, saben combinar i encreuar fonts documentals diverses (1-74). En segon lloc, si el text reproduït en facsímil és clarament del segle XIX, el seu autor, Miquel Heras de Puig, havia enllestit el 1834 un *Índice y Calendari, o Llibre about se trobaran notadas y calendadas las escripturas del arxiu de Casa Heras de Adri arreglat segons ordre de antiguetat*, obra «d'impeccable factura i de gran valor històric», que va tenir una influència directa en la redacció del llibre de genealogia ara reeditat i, doncs, derivat d'aquelles escriptures. En la introducció els autors donen fe que aquest recull documental és conservat per la família «integrat amb la resta del seu arxiu patrimonial». — J. de P. [18.107]

Lluís PONS I SERRA, *Un inventari de l'any 1600*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 104-113.

L'inventari, conservat a Agramunt, AM, *Fons Solanes-Siscar*, correspon a una masia d'aquell terme, la Canosa, propietat d'aquella família, la qual, el 1600, amb motiu de tres morts seguides d'amo, hereu i un mosso, forçà l'alçament immediat d'inventari, ací transcrit; permet de resseguir les diverses parts d'aquella masia i la utilització de les mateixes; en arribar a les golfes, el notari féu constar, entre d'altres objectes, una llarga llista de documents indicats un per un (110-111), al final dels qual trobem «altres sinch actes romputs y molt vells, que no apar fassan als negocis de la casa». — J. P. E. [18.108]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Alcover en el fons documental de la Comuna del Camp de Tarragona*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núms. 97-100 (2002), 5-7.

La Comuna del Camp era la institució que acomunava les poblacions de la baronia arxiepiscopal tarragonina; el seu arxiu ha estat descobert i identificat dins l'històric municipal de la Selva del Camp; entre les dades del dit arxiu, que van del segle XIV a la Nova Planta, hi ha els repartiments de contribució a les despeses comunes amb el corresponent nombre de focs de cada universitat. També hi ha documentació antiga sobre l'Alcover en l'AM de la mateixa població. — J. P. E. [18.109]

Maria Vittoria SANNA, *Un ipogeo tardo-gotico in territorio di Alghero (SS)*, dins «Studi Sardi», XXXIII (2000 [2002]), 323-352.

Localitzat l'hipogeu (les pàgines de fotografies (337-352) permeten que hom se'n faci una idea ben precisa) en la contrada encara ara denominada 'La Pedrera', datable dels moments del pas de l'estil gòtic al renaixement, en què l'Alguer fou elevat a diòcesi per Alexandre VI i començà una època de construccions (324-328), l'autora proposa d'identificar aquella zona amb el Fangar actual i les seves salines, concedides el 1436 per Alfons IV Trastàmara a Nicolau d'Abella i als seus successors fins al 1741, família ben documentada a Càller, AS, *Antico Archivio Regio*, (329-330). Encara a darreries del segle XVIII, hom intentava de tornar a explotar les dites salines (330-331). Al final hi ha dos mapes de la zona del segle XVIII. — J. P. E. [18.110]

Adriano SPINA, *I conventi di Alghero tra il 1600 e il 1870*, l'Alguer, Passionisti 2002, 92 pp.

Títol només conegut per la nota bibliogràfica amb què el resumeix C[esare] C[enci] dins «Archivum Franciscanum Historicum», 95 (2002), 469. — J. P. E. [18.111]

Marisa PORCU GAIAS, *Argenti e argentieri a Sassari e nel Capo di Lugodoro nell'età moderna*, dins «Studi Sardi», XXXIII (2000 [2002]), 353-449.

[Encara que el títol faci referència a Sàsser], de fet són documentats argenters amb cognom català en la primera meitat del segle XVI, però les *Ordinacions del gremi de ferrers*, del 1521 no els esmenten (357). En canvi, és notable l'activitat dels argenters de l'Alguer, documentada a Sàsser, Archivio di Stato; tenien marca pròpia, ací transcrita (362-364), no sempre indicada en els inventaris de béns del dit arxiu o del Diocesa de l'Alguer (365; cf. 369-371; 379). Les pàgines finals ofereixen llista alfabètica i referències documentals d'argenters documentats a Sàsser, molts dels quals són de l'Alguer. — J. P. E. [18.112]

Josep PUIGDEMONT, *Acta de consagració de l'església del monestir de Santa Maria d'Amer*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 111-120.

Després de les destruccions causades per la guerra del 1640, l'abat d'Amer, Joan Antoni Climent, el 1567 encarregà una còpia de la vintena de documents més importants del monestir en volum ara conservat a Girona, ADG, entre els quals hi ha l'acta de consagració de l'església el 949; ha estat successivament publicada per *España Sagrada* d'Enrique Flórez, per Jaume Villanueva en el volum 14 del seu *Viage*; cinquanta anys després de la desamortització del 1835 el dit recull comparegué a Vilanova i la Geltrú, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer (112-115); l'acta esmentada és ací transcrita, traduïda al català (117-118) i fotografada (119). — J. P. E. [18.113]

Xavier SOLÀ COLOMER, *El monestir de Santa Maria d'Amer, l'església parroquial de Sant Miquel i l'Hospital en les visites pastorals dels segles XVI i XVII*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 122-132.

Recordada la finalitat de la visita pastoral, en particular la de la posterior al concili de Trento, però també la situació dels monestirs, normalment exempts de la jurisdicció episcopal i visitats per delegats de la Congregació Claustral Tarraconense, i per tant tancats en el ple sentit de la paraula a la visita del bisbe (122-124), l'autor aplega les notícies relatives al monestir, no sols sobre l'estat del mateix, de l'església i de l'hospital, més abundants sobre llur situació després de la guerra del 1640 (129), ans també les de les impugnacions i defenses de la premsió episcopal d'efectuar la visita (127). Assenyaem la notícia que abans (i no després) de la dita guerra hi havia a Amer un mestre de minyons, retribuït amb trenta lliures anyals (129); la sort de l'hospital de la vila fou paral·lela a la de l'escola (132). Les informacions procedeixen de registres diversos de Girona, ADG, sèrie P. [Quant al qüestionari medieval de la visita (123), l'autor en tenia una mostra barcelonina dins ATCA, XVII (1998), 514-534]. — J. P. E.

[18.114]

Joan BLANCO DE LA LAMA, *Masos i masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIII (2002), 29-105.

L'estudi de tres capbreus de senyoriu abacial d'Amer a la vall del mateix nom (1392, 1442 i 1503), sumat a la consulta de registres notarials i de fons monacals de l'ACA, proporciona a l'autor una mostra de setze masos representatius per a un detallat estudi microgràfic d'un senyoriu directe. Estudia l'estructura (contingut, formulari) de les confessions, el pes del propietari en el referit territori, l'evolució negativa del poblament de la vall com a conseqüència de la pesta del 1348, l'extensió dels capmasos i de les parcel·les, les superfícies confessades i l'evolució de les superfícies conreades segons la mida de les peces i de la tipologia dels masos (extensió, masos rònecs aplevats, partició dels masos per a fer front a deutes i a càrregues). Hi ha bibliografia i quadres estadístics. — J. de P. [18.115]

Mª Assumpció ZAPATA BUXENS, *Les jurisdiccions locals en el pas de l'Edat Mitjana a l'Edat Moderna. Els batlles de sachs i els batlles reials a la baronia de Desbosch*. Pròleg de Josep M. PONS I GURI (Col·lecció: Caixa d'Estalvis Laietana, 57), Mataró 1998, 224 pp.

Treball basat en tesi de llicenciatura. L'AM d'Argentona conserva els actes del procés enanat entorn el 1567 sobre la submissió d'algunes poblacions del Maresme a la jurisdicció reial o a la baronial, procés al qual foren aportats nombre de documents anteriors, datats del 1232 ençà (23-28 i 171-174). Una primera part recorda els conceptes bàsics sobre jurisdicció i institucions jurídiques. Resumides les raguèlies tant dels feudals Sant Vicenç com dels Desbosch burgesos barcelonins ennoblits (47-57), som informats del joc a tres bandes entre el patrimoni reial que juga a concedir i recuperar, el baró que vol retenir la jurisdicció senyorial tan completa com sigui possible, i els pobles que se la volen espolsar també de forma tan completa com sigui possible, multiplicant-se les batusses entorn cada grau de jurisdicció (61-71) o àmbit, en el qual aquesta és aplicable, sempre a través dels batlles, que es multiplicaren tant com la possible jurisdicció i la corresponent percepció de fruits o rendes (73-102). El llibre informa dels qui foren batlles baronials en cada un dels pobles del senyoriu (109-123) i dels altres oficials, tant senyorials com reials (127-133); en defensa dels propis interessos, hom presentava tota mena de documents, amb predilecció per les confessions de capbreu (141-155). Dins l'exposició i sobretot en l'apèndix són transcrits fragments i documents sencers, on hom percep que la tensió entre els pobles i els batlles senyorials era de vegades tan forta, que aquests es veien obligats a demanar la protecció dels batlles reials (174-224). — J. P. E. [18.116]

Xavier SANAHUJA I ANGUERA, *La moneda municipal de Bagà els segles XV, XVI i XVII*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 101-116.

Els llibres notariais de Bagà, ara a Barcelona, ACA, *Notariais. Bagà*, han proporcionat vint-i-set anotacions, ací transcrits, datades entre el 1479 i el 1683, en què el consell municipal decideix la fabricació de menuts en forma de ploms o de peces de llautó a utilitzar com a moneda fraccionària. — J. P. E. [18.117]

Xavier SANAHUJA ANGUERA, *Aportació documental sobre les monedes locals del segle XV: Balaguer i Tàrrrega*, dins «Gaceta Numismàtica», núm. 146 (septiembre 2002), 37-44.

Les primeres pàgines resumeixen les informacions ja conegudes relatives a les encunyacions de moneda fraccionària en ambdues poblacions (37-39); les següents sintetitzen i transcriuen els catorze fragments documentals balaguerins aplegats en l'AHC, *Clavaria. Llibre del racional*, de la mateixa població; són datats entre el 24 de juny del 1469 i el 25 d'agost 1483 (41-44); hi ha reproducció il·lustrativa d'alguna de les monedes (40). — J. P. E. [18.118]

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *La incorporació dels topònims baleàrics a la cartografia portolana*, dins «Homenatge Rosselló», II, 881-902.

Revisió dels portolans de la Baixa Edat Mitjana, a partir de les dades del *Liber Maiolichinus* (1113-1115), de l'incomplet *Liber de existentia riveriarum et forma Maris Nostrae Mediterraneae*, del *Llibre dels fets* de Jaume I, i del *Compasso de navigare* (882-884). L'autor, seguint l'ordre cronològic, analitza les informacions toponímiques dels quinze portolans dels segles XIV i XV (885-890) i dels cinc del segle XVI (891-892), que resumeix en quadre sinòptic (894); tot seguit assenyalada, dins llur unitat, les trajectòries de la cartografia portolana a base de les fluctuants presències i absències de topònims, que redueix a esquema, amb una branca catalana encapçalada per Angelino Dulcet, i una de veneciana/genovesa de Pietro Vesconte (898); hi ha bibliografia (900-902). — J. P. E. [18.119]

Miguel FERRER FLÓREZ, *Los canónigos regulares de San Antonio en las Islas Baleares*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 125-140.

Després de la informació relativa a l'origen de l'orde i a la seva implantació a Mallorca (131-132) ja en temps de Jaume I, afavorida pel fet de dedicar-se a malalts del 'Foc de Sant Antoni', l'autor aporta dades inèdites de l'ARM, *Reial Audiència*, relacionades amb la supressió de l'orde i de la casa tant de Mallorca com de Menorca a darreries del segle XVIII, i de l'intent frustrat de la "Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País" de destinar-la a seu de la dita societat. Hi ha inventari dels béns de la Confraria de Sant Antoni en diverses poblacions de Mallorca en el moment de l'extinció (137-140). — J. P. E. [18.120

Pere BENITO, *Senyoria de la terra i tinença pagesa. Estudi sobre les relacions agràries al comtat de Barcelona des de la fi dels sistemes d'explotació dominical fins als orígens de l'emfiteusi (segles XI-XIII)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIII (2002), 149-158.

Resum de tesi doctoral, centrada en el territori de l'antic comtat i bisbat de Barcelona (Barcelonès, Llobregat, Vallès, Maresme i Penedès), i basada en documentació sobretot de l'ACB i ADB. L'autor hi estudia la dissolució i reconversió de les dominicatures al sistema del mas i de la tinença hereditària entre finals del segle XI i darreries del segle XII; la formació de la gran tinença pagesa, de la tinença ampliada, lligada a l'ascens de la capa social dels batlles, administradors de la senyoria i pagesos grassos durant la segona meitat del segle XII; la instauració de la servitud de la gleba, la remença, en el marc de la lluita de les senyories eclesiàstiques contra la mobilitat dels tinents i contra la senyoria territorial, a fi d'obtenir el ple domini dels homes establerts en les seves terres entre 1160 i 1210; l'ofensiva dels senyors de la terra contra els seus tinents a través de la capbreuació i dels processos judicials que en derivaren el segon quart del segle XIII; finalment, els orígens i desenvolupament de l'emfiteusi a les zones periurbanes. Aquesta evolució hauria estat engegada a partir de la crisi del mas i de la renda agrària que patí la Catalunya Vella entre finals del segle XI i mitjan segle XIII, i els canvis en la població com a conseqüència de la colonització de la Catalunya Nova i les conquestes de Mallorca i València. — J. de P. [18.121

Jordi GUNZBERG MOLL, *Crisis alimentarias en Cataluña: 1092-1096*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 3-13.

Les edicions de documentació catalana d'entorn l'any 1000 informen de la situació de màxima fretura de gra que sofrí la terra als comtats de Barcelona, Girona i Urgell els anys 1092-1096, essent el 1094 el de màxima gravetat (11); l'autor aplega en apèndix indicació dels dotze documents resumits en regest, de cada un dels quals transcriu la frase relativa a la fam (14-18); també en dóna notícia el *Chronicon altera* (! alterum: 7/nota 4, i 9) *Rivipullense*; aquella situació hauria impulsat les concessions a emfiteusi de terres de la Seu de Barcelona (11-12). — J. P. E. [18.122

José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Potere ed immaginazione sociale in Catalogna (secoli XII-XV)*, dins *Strutture del potere ed élites economiche nelle città europee dei secoli XII-XVI*, a cura di Giovanna PETTI BALBI (Europa Mediterranea. Quaderni 10), Nàpols, Liguori editore 1996, 15-25.

José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Ricard Guillem, un sogno per Barcellona*. Corpus documentario a cura di Rafael CONDE, Nàpols, Athena, 1999.

José Enrique RUIZ DOMÈNEC, *Ricard Guillem, o el somni de Barcelona*, Barcelona, Edicions 62 2001.

José Enrique RUIZ-DOMÈNEC, *Sobre la cultura de gestión en Barcelona durante el siglo XIII: el ejemplo de Guillem Durfort II*, dins *Mediterráneo medieval*, 144-154.

Debat: Ricard Guillem, un sogno per Barcellona. A propòsit de l'obra de José Enrique Ruiz-Domènec, dins «Revista d'Història Medieval», 11 (2000 [2002]), 191-252.

El primer títol resumeix i explica en tres punts la relació catalana entre poder i imaginació els anys 1160-1412: el planteig d'una política econòmica que donés estructura a l'estat feudal també s'acostà als nuclis urbans, els quals encaminaren la política reial vers Mallorca i València i a la configuració de Barcelona en centre econòmic i polític de la corona entre el Consell de Cent i l'usatge *Recognoverunt proceres*; en aquest context sorgeix la família Durfort (17-20); així nasqué una nova cohesió identitària dels grups socials, perceptible en l'estratègia matrimonial dels Durfort que, en pocs anys, passaren de reforçar la cohesió de la casa a obrir-la a la recerca de dots importants d'altres estrats socials; la tensió del moment podria estar representada per l'avalot de Berenguer Oller (20-22); després d'haver col·laborat a configurar la monarquia feudal, les classes dirigents catalanes s'emmirallaven en les ciutats italianes i així els Durfort vengueren els drets senyorials damunt Sant Feliu de Llobregat a fi d'invertir en activitats econòmiques; la llengua catalana fou el vehicle d'aquesta activitat, que en les *Cròniques* de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner «si fa eco del sogno siciliano e lo mette in pratica», sintetitzant sentit d'Estat i sentit mercantil. La base documental és d'ACA, *Patrimoni. Monistrol*, i d'ACB, *Pia Almoïna*. Hi ha bibliografia (378-380).

El mateix autor resumeix així en el quart el treball dels títols segon i terç: «En el año 1112, antes de las primeras empresas marítimas de los condes de Barcelona, cuando los pisanos medían las posibilidades de conquistar Mallorca y los genoveses estaban preocupados por el gran negocio abierto de repente con la Primera Cruzada a Tierra Santa, el diseño político de Ramón Berenguer III comenzó por integrar en él a una serie de buenos ciudadanos» (143-144). Però també es donaren casos, com el del castell d'Arraona, en què, davant la voracitat dels feudals, calgué fer respectar els drets dels qui havien anat a Terra Santa. Cal tenir present que l'apèndix documental de l'edició italiana no ha passat a la catalana.

Guillem Durfort II podria representar el paradigma de la col·laboració de burgesos barcelonins en les empreses dels reis del segle XIII, constatada en els documents de sèries diverses d'ACA, ja des de la segona meitat del segle XI [però ACA, PA Baix Llobregat, no serà ACB, *Pia Almoïna. Baix Llobregat?*], d'on són transcrits nombrosos fragments textuais. Des del seu lloc d'administrador de béns reials donà una estructura sòlida a l'Estat en temps de Jaume I i de Pere II: home fidel sobretot en l'avalot de Berenguer Oller, fou clarivident davant les noves possibilitats, a les quals s'havia llançat Pere el Gran amb l'aventura de Sicília immediatament després de les Vespres Sicilianes.

El debat organitzat per «Revista d'Història Medieval» feia referència a l'edició italiana; hi intervingueren: Alfonso Leone, *Mercato e società urbana* (194-196); Mario del Treppo, *Il sogno di Ruiz-Domènec* (197-206); Gabriella Airaldi, *Ritorno alle origini* (206-211); María Asenjo González, *De la ciudad soñada a la ciudad vivida* (212-232); Lluís To Figueras, *Ricard Guillem: clarscur de la vida d'un ciutadà de Barcelona* (232-248; amb observacions sobre la utilització dels documents); i José Enrique Ruiz-Domènec, *Ricard Guillem se encuentra con la crítica* (248-251).
— J. P. E. [18.123-18.124-18.125-18.126-18.127

Carme BATLLE I GALLART, *La riquesa de la burgesia de Barcelona. El cas d'Elisenda de Banyeres (segle XIII)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 633-691.

Carme BATLLE I GALLART, *Pleito por la herencia de un presunto menor, Joanet de Banyeres (Barcelona, hacia 1300)*, dins «Homenaje al prof. L. V. Díaz Martín», Valladolid, Universidad 2002, 21-38.

En aquestes pàgines l'autora insisteix en els seus estudis dedicats a la família Banyeres, ara amb dues aportacions relatives a les acalles de la raguèlia, extingida amb el fill d'Elisenda, Joanet. La base documental és la de l'ACB, *Pergamins*, amb els quals l'autora reconstrueix primer la família materna, els Olivera, amb testaments dels avis Bernat i Berenguera (635-639) i tot seguit la pròpia de Joan de Banyeres i Elisenda, amb particular atenció als problemes de

l'hereu, Joanet, discapacitat (639-653). Justament la jugada de fer-lo passar falsament per major de catorze anys, si d'una banda provocà multiplicats problemes entorn l'herència, que obligaren a arbitris, composicions i acords amb els hereus legítims (666-686), de l'altra obligaren a presentar tota la documentació, en especial inventaris de béns, que col·loquen la família dels Banyeres entre les de l'alta societat barcelonina d'aquell moment (654-666). Les darres pàgines resumeixen els dos documents principals que establien acords entorn l'herència (687-961). — J. P. E. [18.128-18.129]

Cristina BORAU I MORELL, *L'ascens social a la Barcelona del segle XIV vist a través dels promotors de capelles de la Seu i de les grans esglésies parroquials*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 693-722.

La documentació dels arxius barcelonins ADB, ACB, AHPB i AP de Sant Just permeten de resseguir el procés que va des de la decisió de fundar una capella a la Seu o en alguna parròquia ciutadana fins a la realització concreta. El cost d'una fundació (construcció de capella, parament d'altar, retaule i almenys quinze lliures anyals de rèdits) no baixava de set-cents lliures. Sota capa espiritual, el factor determinant era l'ostentació de la categoria social de la família (699-700), tal com demostren els casos de mercaders fundadors de capelles i de beneficis (701-704) i els d'oficials reials (705-709) o de personatges influents en el govern municipal (710-712). Una altra manifestació i alhora mitjà d'ascens social era el matrimoni (713-714). Hi ha arbre genealògic dels Gualbes (715) i en apèndix un document relatiu a la concessió de lloc per a capella, del 1375 (717-718) i quatre il·lustracions (719-723). — J. P. E. [18.130]

Jaume AURELL, *Merchants' attitudes to work in the Barcelona of the later Middle Ages: organisation of working space, distribution of time and scope of investments*, dins «Journal of Medieval History», 27 (2001), 197-218.

Jaume AURELL, *Dos espacios mercantiles antagónicos en el Cuatrocientos: Barcelona y Florencia*, dins *Mediterráneo medieval*, 75-101 (amb quatre plànols: 98-101)

Tant les fonts (els diversos fons de protocols notarial de l'AHCB i de l'AHPB) com la bibliografia barcelonines, en què aquestes pàgines es basen i hi són resumides, i les idees que hi són exposades en relació a Barcelona, són les que els lectors d'ATCA coneixen per les notícies bibliogràfiques, dedicades a d'altres títols de l'autor, resumits dins els volums XV (1996), 651, núm. 10810; XVI (1997), 570, núm. 11687 i 684, núm. 12215; XVIII (1999), 901, núm. 13595 i 13596; XIX (2000), 768, núm. 14471 i 877, núm. 14907; i XX (2001), 792, núms. 15360 i 15361. — J. P. E. [18.131-18.132]

Alfons PUIGARNAU, *Cultura mercantil y devoción mística en la Barcelona del Quinientos*, dins *Mediterráneo medieval*, 103-139.

L'autor qualifica aquestes pàgines de «trabajo de Historia de la Cultura del mercader en la Barcelona del declinar de la Edad Media» (103) entre el 1380 i el 1520, a base de la documentació dels arxius AHPB, AHCB i ACB, sobretot de llurs inventaris 'post mortem'. Els moments inicials de la impremta coincidiren amb els de la 'Devotio moderna', i així són resumits en aquestes pàgines documents contemporanis en què les transaccions sobre llibres passen per les mans dels mercaders, tant si es tracta de transports marítims com dels documents relatius a Hans Rosenbach (111), o d'aquells en què el mercader també fa de venedor de llibres, també dels prohibits (108-114). Els llibres de pietat documentats a Barcelona són els clàssics de la 'Devotio moderna', alguns d'ells reproduïts a Montserrat (116-117), amb consistent presència d'*Evangelis* i de *Nous Testaments* (118, nota 31); l'intimitisme religiós es reflectia en l'abundància de textos autobiogràfics (119-120, nota 41) i devocionals, tant autòctons (Francesc

Eiximenis, Garcias Jiménez de Cisneros) com importats, sobretot *Vitae Christi*, lo *Cartoixa* [que no es un ,opuscle'! 126] i la *Imitatio Christi* (121-130): era un cristocentrisme pràctic, que sintetitzava l'infinitament gran amb l'infinitament menut (131-135). — J. P. E. [18.133]

Joan MOLINA I FIGUERAS, *De la religión de obras al gusto estético. La promoción colectiva de retablos pictóricos en la Barcelona cuatrocensista*, dins «Imafronte. Universidad de Murcia», 12-13 (1996-1997 [1998]), 187-206.

La tesi de l'autor és que l'extraordinària activitat dels pintors de retaules en la Barcelona de la segona meitat del segle XV, era resultat de la gran quantitat d'encàrrecs que aquests rebien d'institucions de tota mena, no sols de les oficials, ans també de parròquies i sobretot de gremis i confraries, cada una de les quals tenia el seu patró amb el corresponent altar, que havia d'ésser presidit per la imatge d'aquest i pel retaule que n'expliqués' vida i miracles (193-194), tal com en establir el contracte entre qui encarregava el retaule i el mestre pintor hom feia constar amb detall en el corresponent articulat, extrem, aquest, diversament documentat amb transcripció de fragments dels dits contractes, en general ja publicats; capella, altar i retaule eren al costat de les religioses i assistencials, una de les manifestacions de prestigi corporatiu, parròquia, confraria o gremi que fossin; i així s'explica que les dites entitats rivalitzessin a contractar retaules molt costosos als millors pintors o escultors del moment, d'on procedí el retaule mixt de pintura i escultura (199-201). — J. P. E. [18.134]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Documents inèdits del Consell de Cent sobre la Visita Apostòlica de Montserrat (1582-1585)* (II), dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 75 (2002), 57-97.

[La primera part d'aquest estudi es troba resumida a ATCA, XXII (2003), 975, núm. 17.895]. Els documents inèdits publicats en aquest segon lliurament van del 57 al 83 i corresponen als anys 1584-1586 (68-97). Les pàgines inicials (57-67) resumeixen els esdeveniments principals de la visita en aquella temporada que, per la mort del bisbe visitador, Benet de Tocco, s'anà allargassant i ocasionà la fuga de Montserrat de disset monjos i donats catalans que no s'hi trobaven segurs; al cap de poc, l'entrada en el monestir d'un donat francès guiant un escamot que a mà armada en tragué monjos i ermitans castellans; l'assassinat del bisbe i visitador que succeí Tocco tant a Lleida com en la Visita Apostòlica, enverinat el 13 de febrer del 1586 (66); i a l'exili a Nàpols del cap dels catalans, fra Mateu Lloret, nebot del biblista Jeroni Lloret, ambdós de Cervera, el qual s'integrà a Montecassino, on escriví un nombre considerable d'obres (65, nota 23). — J. P. E. [18.135]

J. NOGUERA I MARTORELL, *Ampliació del catàleg dels diners barcelonins del segle XVII*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 117-121.

El catàleg, del qual aquestes pàgines són ampliació, fou publicat el 1982; ara l'autor es fixa en «altres variants en les llegendes de dates ja conegudes» (117), i de fet reproduïx les de nou peces dels anys 1620-1640 (118-120); aquestes són fotografiades. — J. P. E. [18.136]

Antonio ASTORGANO ABAJO, *La personalidad del ilustrado Don Nicolás Rodríguez Laso (1747-1820), inquisidor de Barcelona y Valencia*, dins «Revista de la Inquisición», 8 (1999), 121-187.

Salmantí integrat en la Inquisición Española des del 1779, i del 1783 al 1792 inquisidor fiscal del tribunal de Barcelona; la documentació de Madrid, AHN, *Inquisición*, permet de conèixer sobretot les seves preocupacions personals administratives (134-138); després de dos anys d'estada a Madrid, fou nomenat inquisidor fiscal del Tribunal de València (144-146); en

ambdós destins mantingué bona relació amb els filojansenises (157-168), sense, però, significar-se gaire; a València, de més a més, fou acadèmic d'honor de la de Nobles Arts de Sant Carles, a la qual adreçà una *Oración en elogio de las Nobles Artes y de los artistas valencianos*, València, Benet Montfort 1799 (148 i 176-184); durant l'etapa barcelonina viatjà durant dos anys a França i a Itàlia i en deixà record en el seu *Diario... en el viage de Francia e Italia*, que l'autor qualifica de 'delicioso' (146-148; i 165-168); a Itàlia tingué tracte amb Pere Montengon (149). En qualitat de censor de l'Acadèmia de la Història desaconsellà la publicació de les *Ordinacions fetes per lo senyor rey en Pere Terç sobre lo regiment de tots los officials de la seva cort*, preferint la d'una traducció castellana (185). — J. P. E. [18.137]

Jaume TORRES I GROS, *El dot d'Anna de Cardona, que hipoteca les baronies de Bellpuig i Linyola*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 15 (2002), 55-61.

Els 43.847 ducats de dot, promesos pel seu pare, Ferran Folch de Cardona el 1571, encara no eren pagats el 1579, situació que hom intentà de normalitzar el 1607, però el 1624, en morir, el dot no havia estat satisfet, raó per la qual Anna era usufructuària dels drets senyoriais damunt Sant Martí de Maldà, Vilanova de Bellpuig i Linyola; havent mort al convent de Santo Domingo de Baena, els drets passaren a l'Orde Dominicà; les complicacions econòmiques del dot no pagat arribaren al 1640, en què, partidaris de Felip IV, els Folch de Cardona foren desposseïts dels seus senyoriis i béns, que passaren als Savallà, però tornaren als Cardona vers 1653. Les dites contingències són documentades en el *Protocolo* del convent de la Madre de Dios, de Baena, del qual és transcrit un fragment (60-61). — J. P. E. [18.138]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *El teatre a Bellpuig durant l'edat moderna*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 15 (2002), 19-53.

La part introductòria (19-33) resumeix la situació de les actuacions 'teatral' en la zona veïna de la dita vila entre Lleida i Cervera durant els segles moderns: en destaca la continuïtat amb les manifestacions medievals i lenta aparició de formes noves, entre les quals destaca el *Ball de Buda*, escenificació de les accions bèl·liques en la defensa de Buda contra els otomans del 1686, certificat a Bellpuig ja el 1756 (32 i 45: quadre sinòptic de despeses: 29); i la documentació notarial (Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig: Francesc Gener*) relativa a problemes d'una companyia espanyola de comèdies en el seu pas per la vila el 1620 (38-43). Assenyalem la consuetud de la processó del Dijous Sant de mitjan segle XVII (36-38), i el fet que el 1814, per a les festes d'acció de gràcies pel final de la invasió francesa, hom feia referència a la informació de «la treta que [es] féu en lo any 1763, com està notat en lo llibre antic» (53). Les notícies sobre activitats teatrals en la vila, del 1583 ençà, procedeixen dels AM i AP de Bellpuig, *Llibres de consells i De clavarria*, del primer, i del *Llibre de la confraria de la Preciosíssima Sang*, del segon (34-38 i 44-50); hi ha reproducció de pàgines manuscrites. — J. P. E. [18.139]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Els arrendaments municipals de Bellpuig l'any 1798*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 15 (2002), 3-17.

En règim baronial, els senyors concedien als comuns l'explotació de serveis comunitaris, que aquests arrendaven, prèvia taca, al millor postor; el 1798 la vila de Bellpuig féu cridar nou de les dites tabes, ací resumides (4-7) i transcrites (7-17) de Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig: Ramon Soler i Rossell*, on també figuren els guanyadors dels respectius concursos (3-4). — J. P. E. [18.140]

Alfred BROCH, Jordi CORTADELLA, Josep-David GARRIDO, *La llegenda de Telonius Bachius: Un heroi de Blanes que resistí al pas d'Aníbal i a la crítica històrica*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 149-166.

Forjada en l'encuny de les invencions d'Annio da Viterbo, la figura llegendària de Telonius compareix el 1543 en la *Crónica General de España* de Florián de Ocampo, basat en una falsa inscripció publicada per Ciriaco d'Ancona (151-152); immediatament, el 1546, passà a la traducció castellana de Pere Anton Beuter (154-155) i d'ací als historiògrafs catalans: Antoni de Viladamor el 1585 (155) i als autors del segle XVII (Francisco Diago, Jeroni Pujades, Esteve de Corbera, Rafael Cervera i, no caldria dir-ho, Joan Gaspar Roig i Jalpí), malgrat les veus crítiques d'Antoni Agostí i de Peire de Marca (156-161); el personatge sobrevisqué gràcies a la credulitat dels il·lustrats del segle XVIII i dels romàntics del segle XIX, fins que Emil von Hübnér demostrà la falsedat de la presea inscripció (165). Encara després, el 1973, el personatge era honorat amb bust i inscripció a Barcelona, barri del Besós (166). — J. P. E. [18.141]

Ricard TEIXIDOR, *Els orígens del castell de Brunyola*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 247-258.

Construït entorn l'any Mil separat del Castell Vell, en començar el segle XI era donat pel comte Ramon Berenguer III al vescomte de Cabrera amb document conservat a Girona, ADG, *Pia Almoïna*, i AH, *Fons Hospici*, ací transcrit i traduït (250, nota 5); cent deu anys més tard començaven les vendes de drets senyorials, primer als Vilademany i cent seixanta anys després a un ciutadà de Girona, el qual un any sobre, el 1280, el donà a un clergue de la Seu de Girona, qui el deixà en herència a l'Almoïna del Pa de la mateixa catedral, raó per la qual la documentació relativa és en l'esmentat fons *Pia Almoïna* de l'ADG (252-255); en la Croada contra Catalunya, aquell clergue obligà els súbdits a afavorir l'exèrcit croat, que després de la consegüent *Enquesta*, foren perdonats del crim per Jaume II (256). — J. P. E. [18.142]

Jaume ALBERTÍ, Ramon ROSSELLÓ, *La Vall de Bunyola sa Mar als segles XIII-XIV*, dins «Homeatge Rosselló», I, 21-61

Situada dins el terme de Banyalbufar, la dita vall constitueix una unitat «de notable importància per estudiar com es formà i creà un espai andalusí a l'illa i com els nous colonitzadors cristians l'adoptaren i el transformaren» (22), començant pel topònim del terme municipal diversament documentat a l'ARM, *Escrivania de Cartes Reials*; els marges de pedra tothora existents per a les feixes esgraonades haurien estat construïts pels sarraïns (27); després de la conquesta, part de la vall fou posseïda en féu sota el rei per Gilabert de Cruïlles i pel bisbe de Mallorca, i sota aquests, per diferents emfiteutes (34-43); segueix regest de documents datats entre el 1240 i el 1387 (44-59). Hi ha bibliografia (60-61). — J. P. E. [18.143]

Èrika SERNA I COBA, Joan SERRA I PERALS, *La construcció d'un orgue barroc a Cadaqués*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 425-435.

Recordats la construcció i consagració de l'actual església de Cadaqués el 1641, i el recent estudi d'Aurora Pérez Santamaria sobre el seu retaule barroc, els autors presenten i estudien el contracte de construcció d'un orgue encarregat el 1689 a l'orguener Josep Boscà i Sarinyena, valencià establert a Barcelona. A part del contracte, hi ha documentació molt detallada sobre tot el procés de construcció de l'instrument, els materials complementaris, assenyaladament les pintures de les portes de l'orgue major i de la cadireta, qui sap si atribuïbles al pintor holandès Isaac Adriaen Vermey, i els sous dels organistes. L'orgue, tothora subsistent, es troba en procés de restauració. Són publicades en apèndix l'acta de benedicció de la nova església i el contracte de construcció de l'orgue, de l'AP, ara conservat en l'AM. — J. de P. [18.144]

Maria VILAR I BONET, *Els escuts heràldics de Calonge*, dins «Estudis del Baix Empordà», 21 (2002), 271-282.

El primer exemplar conservat, del 1479, pertany al batlle de Calonge, càrrec creat en un dels capítols de lluita jurisdiccional en esdevenir la població vila reial, ací transcrit d'ACA, *Canc., reg.* 2767 (273: un fragment és reproduït en fotografia en la mateixa pàgina); d'altres mostres o no tenen inscripció, ans només el card dels Cardona, o aquella es limita a la paraula ,CALONGE' (276-277). — J. P. E. [18.145

Ramon AMIGÓ, *El tràfic amb el fred, al Camp de Tarragona (segles XVI-XIX)* (Biblioteca Serra d'Or, 293), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, 320 pp.

Pàgines bàsicament definibles com a ,inventari de neveres' en la zona del Camp, dins el qual han estat encabides les dades ofertes per la documentació coneguda entorn punts com «què passava amb la neu i el gel i llur emmagatzematge i comerç» (5). Als fons documentals de Tarragona, ACatedral i AProtocolos, AM de l'Aleixar, Reus, i la Selva del Camp, AP de Verdú i AHC de Valls, i a la bibliografia és dedicat el capítol inicial (9-30). Després ens passen davant els ulls les descripcions de la zona (31-34), la llista de viles i llurs agregats, amb indicació dels pous de glaç i llur estat actual (35-43), amb particular atenció a les dades meteorològiques sobre freds i nevades (43-59). Ja Pere Gil recorda la utilització de la neu; la documentació d'arxiu confirma l'activitat entorn la neu al Camp en el pas del segle XVI al XVII, però la notícia més antiga sembla ésser la relativa a la neu de la Bòfia (Port del Comte) al Solsonès (61-63 i 69-71). Segueixen les pàgines dedicades a la construcció dels pous (74-80) i a l'aplec i emmagatzematge de la neu (80-83). L'ACapítular de Tarragona guarda llibretes amb riquesa de dades sobre l'explotació del gel (83-87), poques sobre el transport (87-91) i alguna sobre utilització de gel i neu (93-96). El capítol sobre arrendaments i contractes es basa en els trobats en l'AHC de Reus, ací resumits (97-122); els preus tingueren grans oscil·lacions, des dels 23 sous i 6 diners els anys 1745-1749, als 86 sous la carga el 1765 (123-151); en la seva comercialització calia preveure les minves o pèrdues d'una tercera part pel transport (123-151). Assenyalats els vestigis actuals, amb la corresponent llista (153-188), i les característiques de la construcció dels pous de gel (191-204). segueixen la *Relació de propietaris o administradors de pous i traficants amb neu o glaç* (205-207); i les *Notícies de cada pou*, on són aplegades les corresponents a cada un dels trenta-cinc documentats (216-168). Les darreres pàgines ofereixen transcripció de cinc documents, datats entre el 1610 i el 1765, sense indicació arxivística (259-284); glossari dels mots més usuals en la matèria, ara inusuals (285-291); i taula única d'antropònims i de topònims (293-313). — J. P. E. [18.146

Albert COMPTE, *L'entorn rural de Castelló d'Empúries en la Baixa Edat Mitjana a través de l'administració de la Canònica de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 55-117.

Continuació de l'estudi resumit en aquest anuari, XXII (2003), 849, núm. 17.424; l'autor es concentra ara en l'anàlisi de les dades que els dos capbreus de la canònica castellanina dels anys 1352 i 1383, inèdits, forneixen sobre les rodalies del nucli habitat de Castelló d'Empúries: sobre el paisatge, amb els seus components essencials: l'estany de Castelló, la Muga i el terratge, sempre en equilibri precari; esbossen la parcel·lació del sòl propietat de la Canònica, que només representa una setena part del total de la vila, i reproduceix un model minifundista de cultius mediterranis. L'activitat econòmica se centra en l'agricultura, amb la presència del coral, i la pesca; no hi ha bosc. Al final, hi ha llista de 388 petites finques. Hi ha mapes i bibliografia. — J. de P. [18.147

Miquel PUJOL I CANELLES, *A propòsit d'un contracte inèdit de Jaume Cascalls: el retaule de sant Bartomeu del convent de la Mercè de Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 375-411.

Resumida l'atzarosa història de La Mercè de Castelló d'Empúries, convent fundat l'any 1238 pel comte Ponç Hug III sota l'advocació de l'apòstol sant Bartomeu, i la projecció que tingué sobre la vila comtal, l'autor es proposa d'estudiar el contracte signat per Jaume Cascalls i el comanador mercedari Bernat de Mediona per a la construcció d'un retaule de pedra dedicat al dit apòstol (1353/1354), en una època en què l'escultor havia de treballar en les tombes reials de Poblet i en d'altres projectes, com les catedrals de Lleida i de Tarragona. L'anàlisi del contracte revela que el retaule havia d'ésser d'alabastre, de dotze pams d'alçada i de catorze d'amplària, amb un bancal de poca alçada repartit en dos frisos i dotze 'istòries', sis per banda, i al mig la imatge del sant, que l'autor reconstrueix a partir de les dades de la *Legenda aurea* i de la literatura apòcrifa. Atès que del retaule no n'ha quedat cap rastre, l'autor estudia la figura de sant Bartomeu en la plàstica catalana i analitza l'art escultòric de Cascalls. Al final publica el text del contracte, ara a Girona, *Notaria de Castelló*, 2065. Hi ha il·lustracions. — J. de P. [18.148

Germà COLÓN DOMÈNECH, Lledó, *celtisme o androtopònim*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 105-116; i en *De Llull a Fabra*, 339-348.

L'autor es proposa d'escatir si la denominació del santuari castellonenc ha d'ésser la de ‚la Mare de Déu de Lledó’ o ‚del Lledó’, tenint en compte que també és nom d'un arbre i topònim d'altres llocs de Catalunya. Aplega totes les compareixences del mot en documentació d'entorn l'any Mil (107-108) i en particular la de Castelló, AM, *Llibre de vâlues de la peita*, dels segles XV-XVI (112) i encara més en particular la referida a l'esmentat santuari (113); arriba a la conclusió que la grafia del topònim és ‚Lledó’, la denominació del santuari és ‚del Lledó’ i que prové del llatí ‚leto/letonem’ (114). Hi ha bibliografia (114-116). — J. P. E. [18.149

F. A. ROCA TRAVER, *La Peste de 1647 / 1648 en Valencia y el Hospital de Sant Roch del Pla de Castellón de la Plana*, dins «Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana», LVIII (1997 [2000]), 185-220.

Les primeres pàgines resumeixen les dades sobre la pesta dels anys 1647-1648 a la ciutat de València, amb particular atenció a les decisions defensives preses pel Consell de la Ciutat, segons la *Memoria* de Francesc Gavaldà (189: portada; 209-210: resum). La part major de l'article, relatiu a Castelló de la Plana, es basa en l'AM, *Actes de la Junta del Morbo*, d'on procedeixen, sovint amb transcripció de fragments textuais, totes les notícies sobre la prevenció (que fou ineficaç), la passa de glànola, que féu estralls durant tot l'estiu 1647, i l'etapa final i desaparició de l'epidèmia; hi hagué vot de poble a Sant Roc, amb prometença de fer-li una capella en el pati on hi havia hagut el fossar dels empestats, per a la construcció de la qual foren redactats uns *Capítols*, conservats a l'arxiu del baró d'Alcahalí i ací transcrits (317-318). Hi ha sis làmines i bibliografia (219-220). — J. P. E. [18.150

Valentí SERRA DE MANRESA, *La vida quotidiana de les clarisses caputxines a Catalunya i Mallorca: des de la fundació a les primeres Constitucions Generals (anys 1599-1927)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 75 (2002), 99-170.

A base de la documentació d'arxius de Barcelona, ACA, Arxiu Provincial dels Caputxins, Arxiu Conventual de les Caputxines; de Girona, ADG, Arxiu Històric, i Arxiu de les Caputxines; de Manresa, AHC i Arxiu de les Caputxines; de Mataró, i de Palma de Mallorca, Arxiu conventual de les Caputxines; i de Roma, Archivio Generale OFMCap.; Archivio della Postu-

lazione dei Capuccini i ASV, *Congregatio de Religiosis*, l'autor recorda que les clarisses caputxines s'obliguen amb quatre vots de pobresa, obediència, castedat i clausura, d'acord amb l'exemple de la fundadora Àngela Serafina Prat i amb les primitives regles com la *Regla de la gloriosa santa Clara...*, València 1619, *Regla segona del gloriós pare sant Francesc...*, Barcelona 1644, i Nicolás Torrecilla, *La primera y penitentísima religión de madres capuchinas fundada por... sor Ángela Margarita Serafina...*, Múrcia 1646, o en les autobiografies d'Àngela Astorch i de Maria Noguera i Valeri (104-105). Segueixen pàgines que resumeixen la distribució diària del temps els dies entre setmana i els costums d'alimentació dràstica, en la qual, però, durant els segles XVIII i XIX es pogué introduir la xocolata i el vi, sobretot per a les malaltes, i carn els dies permesos als caputxins; d'acord amb la vida eren configurats els espais del convent (106-115). Una altra de les normes era el silenci, omplert en part amb la lectura comunitària i, doncs, amb la petita biblioteca conventual. Només esporàdicament s'acceptà que persones externes fossin sepultades en l'església del convent, però les inscripcions de Girona donen testimoni de llur existència (120); assenyalen les pàgines dedicades a pràctiques penitencials (126-136 i 152-154) i devocionals (137-144) o a la clausura (145 ss.). Els ingressos de postulants en principi no comportaven dot (154-164). Gran part de la vida es reflecteix en les consuetes (120). — J. P. E. [18.151]

Daniel DURAN I DUEL, *Evidències documentals de la participació cerverina en el comerç amb Romania a les darreries del segle XIII*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 31-36.

Tres pergamins de l'ACB, *Notaris, Bernat Vilarrúbia*, han conservada la memòria d'altres tantes comandes fetes per tres cerverins a dos berguedans que emprenen la travessia vers Romània; les comandes consistien en quantitats de bri de safrà, i en una peça de drap blanc de Puigcerdà, el preu dels quals havia d'ésser esmerçat sobretot en cera (35-37). L'autor emmarca aquelles dades en el corrent de comerç català, i en particular del de Vic, amb l'Orient mediterrani, ja documentat des del 1231 (34). — J. P. E. [18.152]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Bartomeu Rovira, escultor de Barcelona, autor del retaule de Santa Magdalena de l'església cerverina de Sant Antoni (c. 1373)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 211-214.

L'autor publica el document pel qual l'escultor Bartomeu Rovira paga un deute, donant al creditor el dret a percebre la mateixa quantitat que li correspon a cobrar de la paga del retaule de pedra, al qual es refereix el títol; el text procedeix de Cervera, AHC, *Fons notarial* (212-214). — J. P. E. [18.153]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Música i església a Cervera (segles XV a mitjan XVIII)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 215-308.

L'escorcoll sistemàtic tant del *Fons municipal* i de les seves diverses sèries (*Llibres de consells, Racional, Èpoques comunes, Dates i rebudes i Obra de Santa Maria*), com del *Fons de la Comunitat de Preveres* o del *Fons notarial*, de Cervera, AHC, ha proporcionat a l'autor gran quantitat de notícies que van del 1395 al 1755 (216-252) i noranta-quatre documents transcrits sencers, datats entre el 1360 i el 1711 (252-308). D'entre la temàtica repetitiva, en la qual entra el toc de campanes, el servei de música (orgue) i cant (cantors i escolans) en la celebració litúrgica encomanada a la Comunitat de Preveres, i la intervenció del consell de la vila en tot el dit camp, trobem notícies particulars com la necessitat d'engrandir l'arxiu de Santa Maria l'any 1500 (222), la celebració esplendorosa de la festa de la Puríssima (225), la representació de la comèdia de fra Garí el 1603 (236), la llista de les peces que els preveres havien de cantar al cor, del 1621 (294-295), la celebració de la festa del Santíssim Misteri amb certamen poètic el 1633

(298), l'existència d'ordinacions antigues de Santa Maria de Cervera (300), i detalls sobre quaderns o llibres de música (216, del 1422; 229, del 1556; 241, del 1649), o d'altres activitats que ara semblen impensables, com els càrrecs de ,mirador de bromes' i de ,comunidor de les bromes' (249 i 250, anys 1715 i 1731), que eren diferents (250-251). Fins i tot hi ha almenys un mot desconegut del DCVB: ,cucurró*', el sentit del qual és determinat pel context: «per un escolà... són treys dits cucurrans o boliles» (300/84/13), i confirmat per la frase següent: «totes les confraries tenen redolins o boliles per a fer la extractió de capitans» (302/85/12-13): [,cucurró' té, doncs, la primera accepció de ,rodolí', segons el *Diccionari de la llengua catalana*, de l'IEC]. — J. P. E. [18.154]

Maria GARGANTÉ LLANES, *La Universitat de Cervera i els mestres de cases: l'exemple dels Borràs*, dins «Palestra Universitària», 15 (2002), 111-137.

La construcció del gran edifici de la Universitat de Cervera (1719-1737), fou encarregada a grans empreses barcelonines (112), que, per complir el contracte, es valgueren de la sotscontractació de mestres de cases comarcals (112-115), entre els quals destaquen els Borràs, de la Poble de Claramunt (esquema familiar: 123); Josep Borràs sotscontractà obres des del 1721 al 1730 i en una segona tongada, del 1751 al 1757 (113-120). Les obres contractades tant per a la Universitat, com per a d'altres construccions de Cervera o de la comarca, fins a Lleida, consten en l'AHC de Cervera, *Fons notarial*: tres actes molt detallades són transcrits senceres en apèndix (123-136), o per fragments copiats en nota (113, ss.). — J. P. E. [18.155]

Maria GARGANTÉ LLANAS, *Algunes obres al Convent de Sant Domènec de Cervera al segle XVIII*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 123-139.

La primera part del segle XVIII tingué a Cervera una dimensió particular, la de posar-se a tot amb el fet d'ésser seu de l'únic Estudi General per a tot Catalunya; també en fou afectat el convent de predicadors, orde particularment relacionat amb els estudis. En realitat ací són documentades a Cervera, AHC, *Fons notarial*, les obres de volta i teulada de l'església el 1732 (133-136), i la construcció de la sagristia de la capella del Roser, del 1737 (136-138), en ambdós casos pel contracte amb el respectiu mestre de cases. No és documentada, en canvi, la construcció de la capella de Sant Tomàs el 1717 (130-131). — J. P. E. [18.156]

Ramon M. XUCLÀ COMAS, *El Santíssim Misteri de Cervera. Història del prodigi i robatoris sacrílegs*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 141-207.

L'atenció predominant d'aquestes pàgines es concentra en els dos robatoris del 1618, ben documentat i resolt (156-158), i del 1921, tothora no aclarit ni resolt (158-207). La presència del ,Lingum Crucis' a Cervera, derivada del Sacco di Roma del 1527, és coneguda per qualche document escadusser i sobretot per la narració inclosa en la part introductòria de la *Novena del Sant Misteri de Cervera*, publicada en l'estampa de la Universitat el 1763, on són esmentats els esdeveniments que més colpiren la consciència col·lectiva de Cervera amb motiu de la partició de la relíquia el 1540 (146-151). — J. P. E. [18.157]

Rosa CONGOST, *Els darrers senyors de Cervià de Ter. Investigacions sobre el caràcter mutant de la propietat (segles XVIII-XX)*, Girona, CCCG Edicions 2000, 302 pp.

Atesos els límits cronològics del present anuari, es pren en consideració només el capítol primer d'aquesta enquesta històrica, que narra i documenta un episodi d'història agrària, protagonitzat pels veïns de Cervià de Ter i els senyors del lloc, el prior de Santa Maria de Cervià i la família Xammar, disputa entorn els arenys del Ter i llur explotació, successivament pactada,

concordada, conculcada i reclamada en un seguit d'accions que han deixat rastre en el registre d'hipoteques de l'AH de Girona, en l'ADG i en el municipal de Cervià, citats de forma abundosa per l'autora. Hi ha un quadre genealògic de la família Xammar des del pas del segle XIV al XV. — J. de P. [18.158]

Florenci SASTRE PORTELLA, *Presentació del segell dedicat a les festes de Sant Joan*, dins «Publicacions des Born», 8 (2000), 137-143.

L'emissió per l'Estat Espanyol d'un segell postal dedicat a la Cavalcada de Sant Joan de Ciutadella (Menorca), ha estat ocasió per a recordar plets del segle XVIII entorn la participació de l'«obrer» clergue en les festes, en particular en la cavalcada i la missa matinal de Sant Joan de juny. Després d'un quant temps de vacil·lació, les autoritats municipals reunides amb el bisbe de Mallorca el 1760, acordaren que tot seguís com en els quatre-cents anys passats, tal com demostra el pergami original del *Pariatge* de Menorca, conservat a l'ARM i datat el 19 de març del 1301, data que corregeix la del *Llibre vermell* de Ciutadella, AM (141). — J. P. E. [18.159]

Joan Eusebi GARCIA BIOSCA, *Ciudadilla, de castell a Palau*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 56-76.

Documentat per primera vegada el 1061 [l'edifici del castell o el terme o ,castell terminat?'] en conveniència de subinfeudació, assistim, sobre la base d'estudis d'altri [bibliografia: 70] i de documentació inèdita ara a ACA, *Diversos. Guimerà*, a la difícil (re)conquesta de la zona i al pas dels pobles de la rodalia d'unes mans baronials a d'altres; la primera meitat del segle XVI són documentades obres per a la transformació del castell en palau, el qual per l'absència dels barons s'aniria degradant, fins a trobar-se convertit pràcticament en magatzem de productes agraris del delme o de collita pròpia en l'inventari del 1674, ací transcrit del fons inèdit esmentat (71-73), on però, i en concret en l'estudi vell, encara hi havia «dos cofres y un armari y callaxos, en lo qual y ha molts papés vells» (71/II); assenyalem les descripcions d'escuts de noblesa (63-65 i 75/II). Hi ha arbre genealògic dels Guimerà (66-67), un gràfic i nou fotografies. — J. P. E. [18.160]

Géraldine MALLET, *Le cloître des Dominicains de Cotllioure (Pyrénées Orientales): état de question*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1994), 11-20.

Entre els segles XII-XIV, a l'actual departament dels Pirineus Orientals foren construïts vint-i-un claustres, tallats en marbre del país, disset dels quals haurien estat totalment o parcialment desmuntats (11, nota 1); l'autora recorda la fundació del convent el 1290 i, amb documentació de Perpinyà, ADPO, sèries C i Q, refà les vicissituds de l'edifici des del s. XVIII en què una part fou destinada a caserma, i sobretot des de la Revolució Francesa, que el distribuï en lots i els vengué; és documentada la successiva degradació per obra de particulars o d'antiquaris (11-14); a base de les restes, l'autora intenta de reconstruir idealment el perímetre d'aquell claustre i d'assenyalar les característiques artístiques de columnes i capitells. — J. P. E. [18.161]

Eugeni DÍAZ MANTECA, *Les Coves de Vinromà. Una vila del Maestrat Històric* (Col·lecció universitària. Geografia i Història, 48), Castelló, Diputació 2002, 224 pp.

Destruïda completament la documentació local en la revolta del 1936, i en part la de l'Orde Militar de Montesa, ha calgut extreure d'allò que resta d'aquesta a Madrid, Acadèmia de la Història, *Colección Salazar*, i AHN, *Ordenes militares*, i a València, ARV, *Clerencia*, les ,notes documentals' (19) que permeten de saber quelcom del passat de les Coves de Vinromà; i així, des-

prés de la localització geogràfica, trobem les dades demogràfiques, que, amb alts i baixos notables, van dels 216 focs el 1361 als 400 suposats per Anton Josep Cabanilles en acabar el segle XVIII (29-34); segueixen dades esparses d'història econòmica (35-48). A continuació, resseguim la successiva realitat humana col·lectiva des de les representacions rupestres del Conjunt de la Valltorta i d'altres deixes prehistòriques, fins al fragment d'inscripció ibèrica (61) i als testimonis romans (62-64). En el *Llibre dels fets* de Jaume I compareix el topònim de 'les Coves de Vinromà' (65-67), el lloc passa per les mans de Balasc d'Alagó i ja en les d'Artal d'Alagó el 1281 rep la *Carta de poblament*, donada a quinze repobladors nominals (76-84), ací transcrita (85-87); aplegades les notícies sobre el temple parroquial (87-94), entrem en els segles de senyoriu d'ordes militars, primer del Temple (95-99), amb l'inventari del 1320, ací transcrit (100-102), que assenyalava el final del dit orde a les Coves i el començament del de Montesa (105-110); mentrestant, s'havia produït la visita pastoral del 21 novembre 1315 (104-106). A partir d'ara serà ben coneguda la repercussió i la participació de les Coves en els esdeveniments bèl·lics dels segles XIV i XV, com la Guerra de la Unió, la defensa contra les Companyies en les guerres de Castella i de l'infant de Mallorca, les tensions del Cisma d'Occident i els esquitxos de la Guerra de Catalunya (113-129). Cloem l'edat mitjana recordant que les Coves fou escenari de les corts valencianes el 1421 (131-133). El segle XVI s'enceta amb un recompte de focs: noranta-quatre, vuit dels quals són considerats miserables (134-135). A partir d'ací, la particular manca de documentació obliga a reduir la trajectòria d'aquell poble a la seva participació en fets més generals com les Germanies i les seves conseqüències (136-140), el pas de l'Orde de Montesa a la corona el 1587, amb llista de caps de casa (143-148), la Guerra de Successió (152-154), les estadístiques dels anys finals del segle XVIII (155) i la construcció de la nova església (163-172). Entretant anaren descrivint les Coves Martí de Viciano (140-142), Gaspar Joan Escolano (148-150), Bernat Espinalt (156-158) i Anton Josep Cabanilles (158-163). Assenyallem les dades biogràfiques i bibliogràfiques de dos fills il·lustres: el metge Miquel-Marcel·lí Boix i Moliner, associat als 'novatores' valencians (173-177), i l'arquitecte del darrer barroc, Jaume Bort i Milia (178-181). — J. P. E. [18.162]

Joan Josep SERRA RODRÍGUEZ, *Fortificacions rurals a l'illa d'Eivissa. Les torres de refugis predials* (Premi Vuit d'Agost 1999), Eivissa, Editorial Mediterrània 2000, 404 pp.

Encara que en la presentació l'autor diu que ha procurat «no estendre'ns en aspectes històrics» (11) i que en realitat la descripció de cada una de les fortificacions que constitueix el nucli central del volum es limità a l'anàlisi de l'aspecte arquitectònic i a les indicacions sobre la utilització defensiva i ofensiva de cada una, trobem al final en l'annex II un conjunt de referències a les torres de refugi en els *Llibres d'entreveniments* d'Eivissa, Arxiu Històric de la Pabòrdia, amb indicació de l'any en què cada una és documentada (370-374) i en l'annex III el glossari dels termes utilitzats tant en la construcció com en la documentació esmentada, amb indicació d'un àpex d'origen popular, desconegut fins ara: 'capllinya' (374 i 381). — J. P. E. [18.163]

Maria Lena MATEU PRATS, *El món devocional a Eivissa. (Retaules i imatges del col·leccionisme privat)* (segles XVII-XIX) (Premi Vuit d'Agost 1999), Eivissa, Editorial Mediterrània 2000, 416 pp.

L'interès de l'autora és etnohistòric i el material d'estudi és constituït per les figuracions religioses que, documentades en els protocols de l'Arxiu Notarial i en l'Arxiu Històric de la Pabòrdia d'Eivissa, sabem presents en els domicilis de la vila i pobles veïns durant els segles XVII-XVIII. Clarificats els conceptes bàsics (31-47) i els suports de les imatges (51-79), els capítols següents o es basen o consisteixen en transcripció de fragments notariales, que descriuen i daten els objectes, començant pels preus que en foren pagats en les subhastes o en liquidacions (80-113). Tot seguit som informats dels objectes que tenien forma d'escultura, apareador o reliquiari (115-158), de les advocacions (161-202), de certs aspectes de la pietat popular, que

feia passar una mateixa imatge o figuració d'una titularitat a una altra (205-219), de la iconografia de les diverses advocacions (225-322) i, en una visita a l'interior dels habitatges guiats pels inventaris, de la distribució de les figuracions en les diverses estances (323-371). Les pàgines de resum valoratiu intenten de relacionar temes, propietaris, col·locació i temps, com és ara el detall que sant Vicent Ferrer, declarat patró de l'illa d'Eivissa el 1650, només ha estat documentat una vegada ja cap a final de segle (375-402, en especial 399, nota 92). Hi ha bibliografia (407-411). — J. P. E. [18.164]

Josep COLLS I COMAS, *Immigració francesa i repressió a la Catalunya del segle XVI: alguns exemples del Comtat d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», 35 (2002), 199-223.

En la segona meitat del segle XVI els 'gavatxos' fregaren el 5% de la població a Castelló d'Empúries; l'autor assenyalava cronologia, contingent, procedència, oficis i activitats d'aquells immigrants, llur control per les autoritats virregnals i la legislació que els afectà i la implantació de la bolla o cèdula personal establerta per Felip I (II de Castella) en començar les guerres de religió. Aquestes disposicions administratives originaren les crides dels anys 1562-1564, conservades a l'ADG, *Arxius parroquials. Castelló d'Empúries*, publicades en apèndix. Hi ha taules i mapes. — J. de P. [18.165]

Antoni EGEA I CODINA, *Figueres als segles XVI i XVII* (Quaderns d'Història de Figueres, I-II), Figueres, 1999.

Els estudis de l'autor sobre l'aleshores vila de Figueres són ben coneguts dels nostres lectors pels resums que n'han estat publicats en aquestes pàgines (cf. ATCA, XIV (1995), 441, núm. 9898; XVI (1997), 585, núm. 11750). Ara ha aplegat els resultats dels seus estudis parcials i ofereix una visió global, que pel fet d'ésser divulgativa no és menys exigent, car és ben arrelada en la documentació, primer de tot la notarial, ara a Girona, AH, *Notaris. Figueres*, completada per d'altra com el *Capbreu* del monestir de Vilabertran per als seus béns establerts a ciutadans de Figueres, o la de l'ADG, *Visitationum*. Cal destacar que el buidatge del llibre notarial esmentat, datats entre el 1600 i 1609, ha proporcionat notícia de més de mil parroquians de notaris figuerencs. — J. P. E. [18.166]

Jordi BOLÓS, *La Selva i el comtat de Girona abans de l'Any 1000*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 23-32.

A base de les recents publicacions de documents (sobretot gironins i vigatans) d'entorn l'any 1000 (procedents d'ACA, ACG, ADG, ACV), i dels anteriors treballs del mateix autor sobre geografia històrica altmedieval, en aquestes pàgines ell fita la seva atenció «en el límit entre el comtat de Girona i el d'Osona» (24) i anota damunt els mapes les informacions que aquells proporcionen sobre palaus/palols, vegueries, bisbats i parròquies, i finalment, vil·les, vilars i masos, que semblen ésser d'època carolíngia, dades que li permeten de proposar «un origen remot pel límit que separava els comtats d'Osona i Girona» (32); hi ha mapa de les demarcacions gironines de l'altra edat mitjana. — J. P. E. [18.167]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Un festín documental para los historiadores de Girona y de Cataluña*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 1059-1062.

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Més publicacions referents a la ciutat de Girona*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 1052-1054.

El prof. Sánchez presenta i valora de forma molt positiva els tres títols dedicats a la publicació de documents gironins, integrats darrerament dins col·leccions de la Fundació Noguera:

el *Llibre Verd de la ciutat de Girona (1144-1533)*, de Christian Guilleré [cf. ATCA, XX (2001), 723-725]; el *Llibre Vermell de la Ciutat de Girona (1188-1624)*, de G. Juliol i Alberti i els dos volums de les *Lletres reials de la ciutat de Girona (1293-1515)* [cf. ATCA, XXI (2002), 767-769], de la malaguanyada M. Josepa Arnall i Juan, bo i recordant que els darrers anys s'han publicat en les mateixes col·leccions d'altres aplecs de documentació medieval gironina [com la *Col·lecció Diplomàtica de Sant Daniel de Girona*: cf. ATCA, XVIII (1999), 820-824].

Josefina Mutgé presenta els quaderns 1-3 de la col·lecció «Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica», en tots els quals Josep Canal i Roquet, Eduard Canal i de Diego, Josep M. Nolla Brufau i Jordi Sagrera i Aradilla, exposen successivament aquests temes: *Els jueus i la ciutat de Girona*; *La ciutat de Girona l'any 1535*; i *La ciutat de Girona en la primera meitat del segle XV*. També presenta la *Guia del call jueu de Girona*, de Ramon Alberch i Fugueras i *La ciutat històrica dins la ciutat*, que aplega les comunicacions presentades al «Seminari sobre mètodes i experiències d'intervenció» del 1996. — J. P. E. [18.168-18.169]

J. CANAL, E. CANAL, J. M. NOLLA, J. SAGRERA, *Girona, entre l'Islam i Carlemany. Una ciutat de frontera (758-801)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XLIII (2002), 7-28.

Garbellant els textos històrics, tant àrabs com llatins i els darrers estudis publicats sobre el període referit, els autors sintetitzen quaranta anys de la història de Girona, amb aportació de moltes dades que ja es poden considerar adquirides, encara que a voltes es tracti d'indicis. Perduda Septimània (759), els sarraïns fortificaren el territori fronterer gironí amb una xarxa de centres administratius i fiscals, dits ,balads', dels quals poden haver derivat els nombrosos ,palatia' (Palaus) i ,palatiola' (Palols), topònims que en el territori de Girona representen 1/3 del total català. Al seu torn, els francs, tant com avançaven, alçaven els seus castells o en reaprofitaven d'antics: Bufalaranya, Verdura, Miralles, Quermançó, l'Esquerda de la Bastida, Canadal, el Castellar i d'altres. Cap al 776 esclatava la revolta de Sulaiman al-Arabí, que s'alia amb Carlemany per alliberar la zona de l'Ebre. En fracassar davant Saragossa i després de l'expedició sarraïna del 781/782, es produí la fuga de caps i grups d'hispanogots compromesos amb la revolta, els ,hispani' de les fonts carolíngies, acollits i protegits a la Septimània. És evocat Àtala i els seus companys (Agobard), que, fugint de territori musulmà, consolidaren abans del 778 unes cel·les monàstiques a l'Empordà i a la Serra de Rodes. La continuïtat dels fills de Sulaiman al-Arabí en el govern a Barcelona i Girona podria ésser interpretada com si llurs poder i ànsies autonomistes es basessin en la presència d'algunes guarnicions i grups clànics àrabs, principalment iemenís, enfrontats amb el poder omeia, i en la seva capacitat de pactar amb els grups locals hispanogots. La donació de Girona als francs el 785, sense caps visibles, sense lluita armada, podria ésser el resultat de les dissensions que enfrontaren els fills de Sulaiman i l'emir de Còrdova, en desplaçar-se aquells a conquerir Saragossa. En la seva aproximació a Girona, el castell de Sant Julià de Ramis hauria estat una escala obligada dels francs, no destinada a sobreviure com a fortificació puixant, car el 834 ja s'havia convertit en ,castellum fractum'. Amb la conquesta dels territoris adjacents i pel fet d'esdevenir seu episcopal única, Girona obtingué la primacia indiscutible com a ciutat, que es consolidaria a partir de l'atac del 793, quan els àrabs no pogueren rendir-la, malgrat que destruïren els raval, Sant Feliu i Sant Martí (?). Justament és aleshores que hom pensà a bastir un temple episcopal dins els murs, i aquest seria l'origen de la catedral de Santa Maria, documentada des dels inicis del segle IX; i és també aleshores quan hom va emprendre una reforma important del sistema defensiu de la ciutat, restaurant i eixamplant la muralla, alçant el castell i torre Gironella. Al mateix temps, l'atac sarraí contra Girona i Narbona, que no foren preses, determinaren que Lluís el Piadós organitzés la conquesta del territori de la Marca fins a Barcelona. I els nous temps comportaren una nova organització politicoeclesiàstica: l'aparició dels primers comtes de Girona i les primeres dotacions a la Seu, concedides pel mateix Carlemany: Bàscara, Millars, Mollet, Sant Julià de Ramis, Montagut i Sarrià (,Castellum fractum'), Domeny, Talaià i Fontajau (,Parietes Rufini'). Hi ha bibliografia. — J. de P. [18.170]

Lluís TO FIGUERAS, *Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas*, dins «Aragón en la Edad Media», 27 (2002 = *Demografía y sociedad en la España bajo-medieval*), 129-156.

En realitat l'autor centra l'atenció entorn el segle XIV i Girona (cf. croquis: 156) i es pregunta «cómo reaccionaron las familias campesinas ante un espectacular cambio de coyuntura y cómo vivieron la reducción del número de habitantes en un ámbito local» (129); la resposta consisteix a «presentar algunos datos recabados en archivos gerundenses [en particular la notaria de la Vall d'Aro, a Girona, AH, i la documentació del monestir de Sant Feliu de Guíxols, ara a ACA, *Monacals d'Hisenda*], sin la pretensión de dar por zanjado un tema» (130). De fet, les notícies aplegades entorn seixanta-tres matrimonis documentats a la Vall d'Aro, permeten de conèixer les quantitats i, doncs, les diferències socioeconòmiques dels contraents (130-134), els estratagemes a fi que el pagament de dots (també els de les vídues) no resultés carregós per a l'economia familiar (134-140), la mobilitat geogràfica entre els esposos (140-144), la proximitat a la 'casa' en les solucions per als fadrins i fadrines (144-146) i les repercussions de la Pesta Negra, tant en l'encariment de mà d'obra com en la mobilitat o arrelament personal (147-155). El sistema de casa i hereu aguantà les dificultats: «La continuidad fue posible en gran medida por el grado de flexibilidad del sistema dentro del cual se movían las familias o los individuos» (156). — J. P. E. [18.171

Gemma DOMÈNECH I CASADEVALL, *Els oficis de la construcció a Girona. 1419-1833* (Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins, 17), Girona, Institut d'Estudis Gironins 2001, 430 pp.

Llibre només conegut per referència. — J. P. E.

[18.172

Ramon ALBERCH, Javier ANTÓN, Montserrat JIMÉNEZ, Josep QUER, *Girona a l'època de la Il·lustració* (Quaderns del Cercle, 17), Girona, Centre d'Estudis Històrics i Socials 2001, 256 pp.

Sota aquest títol [que per ventura els queda una mica ample] s'aixopluguen tres temes: el de Javier Antón, *Morir a la Girona de la Il·lustració*, analitza la mort de cent cinquanta-cinc canonges de la Seu gironina entre el 1700 i el 1815; el de Montserrat Jiménez s'encara no res menys que amb Francesc Dorca en *El filòsof amesurat. Les llums en una capital de corregiment*, a qui tocà de viure temps convulsos per la Revolució Francesa i s'agafà fort a les 'veritats' de l'Antic Règim. Ramon Alberch i Josep Quer han aplegat i presentat tretze fragments textuais en *Textos per a la història de la Girona setcentista*, sobre aspectes ben diversos de la realitat gironina. — J. P. E. [18.173

Josep GALOBART I SOLER, *Els dos antics retaules majors de l'església parroquial de Sant Martí de Granera*, dins «Modilianum», núm. 27 (desembre 2002), 43-56.

Creuat el juliol del 1936, aquell retaule d'entorn el 1670 és conegut per una fotografia anterior (51) i per documentació diversa dels dos quarts centrals del segle XVII; en realitat, foren dos els retaules majors del segle XVII, un de contractat el 1626 amb Pedro Fernández, i el d'entorn el 1670, encarregat a Pau Sunyer; és publicat el contracte amb el primer, de Barcelona, AHPB (52-55), i les èpoques posteriors al segon, de Vic, AE, *Granera* (55-56). Les pàgines inicials completen les notícies d'obres dels dits escultors en la comarca. — J. P. E.

[18.174

Virgínia COSTAFREDA I PUIGPINYÓS, *Pere i Francesc Joan Costafreda: trajectòria d'uns notaris de Guissona dels segles XVI i XVII*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 101-122.

A base de bibliografia recent i de documentació aplegada en fons diversos, sobretot aquells que en conserven de procedent dels comtes de Santa Coloma de Queralt (BC, Arxiu; Solsona, ADS; Tarragona, Arxiu Històric), ultra l'ACA, *Canc., reg.*, l'autora reconstrueix la llista dels notaris de Guissona durant els segles XVI-XVII (122), d'entre els quals destaquen els Costafreda que, de notaris de Guissona, saltaren a Barcelona, on foren protegits pel comte de Santa Coloma; durant la Guerra de Separació es trobaven a Santa Coloma de Queralt; Francesc Joan morí sense hereus el 1646 a Barcelona; els seus béns foren destinats a l'establiment de la casa d'estudis i convent dels trinitaris calçats (119-120); els protocols passaren al notari Pere Màrtir Lluell (121). És reproduït el 'signum' de Pere Costafreda (122). — J. P. E. [18.175]

Xavier JORBA, *Els ploms de carnisseria igualadins. Una varietat de moneda eclesiàstica o municipal segles XVI i XVII*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 123-133.

Les informacions d'aquestes pàgines reposen en el plet, conservat a Igualada, AHC, *Lligalls municipals i Arxiu parroquial. Processos judicials, i Comunitat de preveres*. L'autor repassa breument el conflicte entre municipi i comunitat de preveres entorn els ploms esmentats en el títol (substituits dels diners que calia pagar per cada terça de carn a la caixa municipal), conflicte darrer el qual hi havia el problema de l'exempció dels clergues de tributs municipals (126-127); les dues institucions arribaren a una concòrdia el 1604 (129); l'afer reviscolà el 1729, quan la Comunitat, no contenta d'haver muntada la pròpia carnisseria, l'obria al servei del públic en general amb la contraposició del consell municipal, que exigia l'observança de la concòrdia del 1604 (130); hi ha notícia de casos semblants en d'altres llocs de Catalunya (131-133). — J. P. E. [18.176]

Antoni BACH I RIU, *El castell de Llanera*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 11-29.

Porta d'entrada a la Segarra pel camí de Solsona a Torà, el terme de Llanera és ací descrit (12-15) i, a base de documentació inèdita de l'ADS i de la ja publicada per Cebrià Baraut dins «Urgellia», són establertes llistes de masies tant de Sant Martí de Llanera com de Sant Serni del Bosc (14-15), reconstruïdes tant la raguèlia dels barons medievals (els Vilaró) (20-23), com la del temps barroc (els Calders, ja barcelonins) (23-24), i descrits tant el castell com el temple parroquial (25-27). És transcrita l'acta d'elecció de síndic del poble pels caps de casa reunits amb llicència del baró, el 1646, de Solsona, ADS, *Llanera* (28-29). — J. P. E. [18.177]

Jordi BOLÓS, *Changes and survival: the territory of Lleida (Catalonia) after the twelfth-Century conquest*, dins «Journal of Medieval History», 27 (2001), 313-329.

Els estudis realitzats els darrers temps permeten a l'autor d'esbossar la situació de la plana del Segrià immediatament anterior a la conquesta del 1149: la ciutat presidint i defensant una contrada sembrada d'almúnies i llogarrets, units per camins i regats per canals (315-317). La situació de la segona meitat del segle XII és coneguda pels diplomatari de Poblet i de Gardeny i pels documents de Lleida, Arxiu Capítular: destaca la Carta de poblament del 1150 i l'establiment de la Paeria el 1197. Ciutat i territori foren repartits entre els senyors i cases, patís i terres assignats als nous repobladors (dins ciutat repartits en cinc parròquies); no mancaven les 'villae Sarracenorum' i el call jueu (319-321). Fora ciutat, la població seguia concentrada en almúnies-torres (321-322); la nova distribució de l'espai era relacionada amb l'encastellament, amb el consegüent abandó de les torres i la concentració de la gent en el clos del castell (322-324); la terra fou distribuïda en parellades o jovades a dirigents dels repobladors (324-325), en regadiu o en secà, amb molins (326-327). — J. P. E. [18.178]

Isabel GIL, Ana LORIENTE, Marta MORÁN, Xavier PAYÀ, Arturo PÉREZ ALMOGUERA, *De la Iltirta prerromana a la Ilerda tardorromana. Nuevos datos tras dos décadas de investigación continuada en Lérida*, dins «Archivo Español de Arqueología», 74 (2001), 161-181.

Malgrat la seva abundant presència en les fonts romanes, Lleida és, arqueològicament parlant, una desconeguda, però les prospeccions s'han multiplicat els darrers anys i els resultats de setze són ací resumits (162-168); això, sumat a la revisió de fonts com l'epigrafia i la numismàtica, i a la bibliografia, ha permès d'oferir «una visión de la antigua Ilerda desde los orígenes hasta los momentos previos a la llegada de los visigodos» (170); la numismàtica demostraria la capitalitat d'Iltirta els primers anys de la presència romana a Hispània (172) i segueix essent la font de notícies per a l'època republicana, durant el segle II aC. (173-174); el segle I aC. les fonts són abundants i en el Bronze d'Ascoli compareix el nom llatí d'Ilerda (175); els darrers decenniis aC. esdevenia ‚municipium‘ (176); i els darrers temps romans és documentada la seu episcopal en els *Commonitoria* de Consentius (178). Hi ha bibliografia (179-181). — J. P. E.

[18.179]

Melchor BAJÉN ESPAÑOL, *Beneficios y capellanías: manifestación de la devoción popular*, dins «Memoria Ecclesiae», XXI (2002), 455-471.

El registre de *Collationes beneficiorum*, de l'AC de Lleida en documenta de realitzades entre el 1315 i el 1399, els beneficis eclesiàstics havien estat fundats per gent de tot l'arc social, tal com demostren les qualificacions donades als fundadors (457-458); les fundacions són ací estructurades en quadre sinòptic, on consten l'advocació, data, fundador, presentador i presentat de cada cas (459-471). — J. P. E.

[18.180]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La població d'Alcarràs, Montagut, Sarroca, Llardecans, Flix i la Palma, dominis dels Santcliments, el 1386*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 75-93.

La família lleidatana dels Santcliments adquirí baronies durant els segles XIII-XIV, però ja el 1386 començava el progressiu endeutament mitjançant censals, carregats damunt les poblacions baronials per document conservat a Barcelona, AHPB, *Antoni Bellver*, raó per la qual aquestes havien de donar llur consentiment (78-82), cosa que permet de conèixer nombre i noms dels caps de casa (88-93) i, per comparació amb els *Fogatges*, el descens demogràfic de les dites poblacions entre el 1360 i el 1497 (84). — J. P. E.

[18.181]

Antoni LLIBRER ESCRIG, *La porta dels pecats i dels vicis: la predicació en silenci*, dins «Lauro. Quaderns d'història i societat», 9 (2001), 101-112

L'església de la Sang, de Llúria, té l'actual porta principal que no és la primitiva del temps de la (re)conquesta, ans la de mitjan segle XIV; en la portalada hi ha un fris on són esculpides figures animals i humanes, reproduïdes en la pàgina 112. Dins el text, cada una de les figures (llop o gos llop; rostre humà desfigurat; figura humana encaixonada en vegetació; dona finestrera) és interpretada amb fragments textuais de sant Vicent Ferrer, de Francesc Eiximenis, de Bernat Metge, de Jaume Roig i àdhuc del Dant. — J. P. E.

[18.182]

Margot PONS I ESPÓ, *El fons municipal en pergamí de l'antiga universitat de Lloret de Mar*. [Pòrtic de Josep M. PONS I GURI] (Es frares, 6), Lloret de Mar, Ajuntament 2002, 274 pp.

Després de les presentacions oficials, Josep M. Pons i Guri, avi de l'autora, resumeix les vicissituds dels dos arxius, el parroquial i el municipal de Lloret de Mar, destruït un i malmenat l'altre durant la Guerra Civil i els llargs anys de la Postguerra, fins a l'endrec i redrec actuals

(9-11), on som informats que dels cent setanta-quatre pergamins conservats en aquell arxiu l'octubre del 2002 n'és ací transcrita i publicada la part que correspon a l'antiga municipalitat, formada per seixanta-set unitats. És elemental, encara que les vicissituds històriques ho hagin convertit en excepció, que les poblacions conservin gelosament els documents en què es demostren les raons d'ésser o els drets col·lectius. Sortosament, l'arxiu municipal de Lloret de Mar ha conservat fins ara (i augurem que sia així durant molts anys) els esmentats seixanta-set documents damunt pergami, datats entre el 7 de març del 1346 i el 30 de novembre del 1640, ací transcrits en llatí o en català, d'acord amb cada original; normalment els documents són publicats sencers, essent donats en regest els següents (núms. 13, 15, 22, 26, 28, 30-32, 37, 39-40, 45-48, 50-52, 54-55, 58, 60, 63, 65 i 66). Tres són els punts que en aquestes pàgines notariais susciten un particular interès: el primer, que coincideix amb el document núm. 1, és la delimitació del territori de Lloret: vila, terme i port; el segon és la constància a precisar la llista de caps de casa que estan d'acord o es donen per assabentats d'un fet públic amb conseqüències jurídiques, com pot ésser el canvi de titularitat de tots o de part dels drets senyorials, o les obligacions derivades del carregament d'un censal damunt els caps de casa de Lloret (el 1526 consta que els focs fiscals eren 82: 157); les tals llistes es poden veure, per exemple, en les pàgines dels dos primers documents (15-25) i en les dels núms. 52, 53, 55, 57, 58, 60, 64, 71-72, 102, 110, 124, 154, 155-156, 164, 224; i les formes diverses com fou partit, repartit i participat en el curs dels tres segles en què són datats els documents el senyoriu de la pabordia del mes de novembre de la Seu de Girona damunt el terme de Lloret. Afegim-hi, per la seva importància intrínseca i per allò que representà dins la comunitat, el contracte, datat el 21 de desembre del 1509, per a la construcció d'una nova església parroquial de Sant Romà de Lloret «en lo loch anomenat la Carbonera» (148-153), i el complement, una trentena d'anys més tard, acceptant un impost per a la construcció d'un retaule (153-156). Les pàgines finals ofereixen dues tornes: reproducció fotogràfica d'alguns dels pergamins (249-267) i transcripció (amb traducció catalana) del diploma amb el qual el 14 octubre 1001 el comte Ramon Borrell donava al vescomte de Girona, Soniefred, l'alou de Lloret (271-273). — J. P. E. [18.183]

Andreu RAMIS PUIG-GROS, Antoni GINARD BUJOSA, *El topònim Llorito - Lloret de Vistalegre. Anàlisi evolutiva*, dins «Homenatge Rosselló», II, 763-776.

Amb motiu de la conquesta, l'alqueria que sota domini sarraí s'anomenava Benigalep/Benigalip fou donada per Jaume I, segons el *Llibre del repartiment*, als 'homes de Manresa' encapçalats per Otzet ses Codines; l'alqueria, que entorn el 1540 tenia una vintena de focs, mantingué ben documentat en l'AP de Sineu el topònim de Manresa fins almenys al 1592 (765-767); però durant el segle XVI obtingué permís d'erecció d'església, dedicada a Nostra Senyora de Loreto, immediatament catalanitzada en 'Llorito', nom que s'anà imposant fins que en el segle XVII havia desplaçat 'Manresa', i així és l'únic que es troba en la cartografia dels segles XVII-XVIII (769-770). Hi ha bibliografia (775-776). — J. P. E. [18.184]

Gabriel ALOMAR I SERRA, *El retaule major de Sant Feliu de Llubí i Rafel Torres Rubert (ca. 1756-1794)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 56 (2002), 115-124.

Descrits tant el temple parroquial com el seu retaule major des d'un punt de vista arquitectònic i artístic, són transcrits del *Llibre dels alberans de la Iglésia de Castell-llubí* els reconeixements de pagament per treballs en el dit retaule, datats entre el 1785 i el 1795 (122-123). Hi ha bibliografia (123). — J. P. E. [18.185]

Brígida NONÓ, *Mil anys d'història escrita. Maçanet de la Selva*, Maçanet de la Selva, Taller d'Història, 2001.

En complir-se els mil anys del que era suposat el primer document relatiu a la població, el Taller d'Història local encarregà aquest llibre, que és bàsicament transcripció i fotografia dels cent cinquanta documents que en aquell moment anaven del 1001 al 1935, però que de desçà se'ls n'han sumat dos del segle X, dels anys 919 i 935, respectivament; ultra les transcripcions, la darrera secció del llibre ofereix regest de tots els documents que fan referència a Maçanet, trobats sobretot a Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita, en els dos arxius eclesiàstics de Girona (ACG i ADG), a Barcelona, ACA, a Sant Cugat del Vallès, ANC, a Santa Coloma de Farners, AHC, i a Poblet, Microfilms de l'Arxiu Ducal Medinaceli. — J. P. E. [18.186

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los asesores de los vegueres y el baile de Mallorca (ss. XIII-XVIII)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 57 (2002), 75-92.

Veguer i batlle presidien els tribunals inferiors i en un primer moment després de la conquesta dictaven sentència amb un tribunal format per prohoms; en imposar-se el *ius commune* hagueren d'ésser assessorats per *«savis en dret»*, la funció dels quals s'anà institucionalitzant, però encara a mitjan segle XV, si la decisió de savis en dret i de prohoms era incompatible, prevalia la dels darrers. Trobem en aquestes pàgines no sols les decisions reials en relació als savis en dret o assessors, ans també les notícies de llur aplicació, no sempre literal. Hi ha pàgines dedicades a les qualitats exigides per al nomenament dels dits *«savis en dret»* (83-88), a les formes de retribució (86-88), al judici de taula i al fur en què havien d'ésser jutjats (88). En principi, la Nova Planta els suprimí, però es mantingueren dins els nous esquemes (89). Són transcrits cinc documents, datats entre el 1286 i el 1436, tots de l'ARM, *Llibre d'En Sant Pere*, *Llibre de N'Abelló*, i sèries LR i EO (90-91). — J. P. E. [18.187

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Las facultades jurisdiccionales de los jurados del Reino de Mallorca*, dins «Homenatge Rosselló», II, 725-732.

En principi, els jurats no tenien poder jurisdiccional ni podien instruir causes, però en realitat els anaren essent atorgats alguns encàrrecs reials, documentats en els volums esmentats al final de l'anterior notícia bibliogràfica; i la ciutat demanà al rei la facultat d'executar directament els deutes de morosos, que no fou atorgada (727); sí, en canvi, els dos càrrecs específics, els de mostassaf i de mestre de guaita; i també foren integrats en òrgans col·legials amb funció judicial (730-731). — J. P. E. [18.188

Josep ESTELRICH I COSTA, *El convent de Santa Elisabet. Apèndix documental (1317-1510)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 247-272.

[En la secció de *Recensions* d'aquest volum, el lector pot llegir la dedicada al llibre del mateix autor, *El Convent de Santa Elisabet. Beguins, terceroles, jerònimes 1317-2000*, Palma de Mallorca, Documenta Balear 2002, 410 pp.]. En l'arxiu del mateix convent també ha aplegat vint-i-un documents que abasten pràcticament els dos primers segles de vida, més interessants pel fet que hi coincidiren els canvis fonamentals de la comunitat; en conseqüència també els documents poden ésser repartits entre els nou primers, corresponents als grups masculí i femení de la Terça Regla de Sant Francesc, i els dotze restants, de l'època de la comunitat jerònima. Destacaríem, ultra els tres o quatre documents més primitius, el fragment del testament (prou conegut) de Beatriu de Pinós (255-257), la butlla d'Alexandre VI, aprovant el pas a l'orde jerònima (263-264), les èpoques autògrafes de Pere Terrencs, i les primeres cròniques de la nova etapa. Normalment els texts llatins han estat traduïts al català. — J. P. E. [18.189-18.190

Margalida BERNAT I ROCA, *Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 93-114.

Després d'haver-se queixat que la història faci més cas dels reis que dels menestrals, l'autora indica que en aquestes pàgines intenta «una revisió i relectura de fonts ja publicades i una replega de notícies disperses», començant per l'enumeració d'oficis feta per Ramon Llull (95). Teixidors, ferrers, sastres i sabaters es proclamaven 'oficis privilegiats' en virtut d'una 'ordina-ció vella' del temps de Jaume I (96). El 1285 Alfons II establia que la representació popular en el Consolat tingués dos cònsols de mà menor, elegits entre els 'caps dels mesters' (98). Tot seguit l'autora exposa els alts i baixos del reconeixement reial als menestrals per a constituir agrupacions pròpies i de llur integració en la direcció política de les comunitats, fortament condicionada pels problemes reials del Regne privatiu de Mallorca, però clarament afavorida per Pere III el Cerimoniós des del 1350, amb els canvis de posició de Joan I entre negativa i positiva i la plena normalització per obra de Martí l'Humà. En apèndix són transcrits de l'ARM, *Pregons*, i *Còdex* 9, els tres documents dels reis Joan i Martí (111-113). — J. P. E. [18.191]

Miquel BALLESTER JULIÀ, Ma. de Fàtima LLADÓ MAS, *Entre poc i massa sa mesura passa. Pesos i mesures de Mallorca abans del Sistema Mètric Decimal*, Palma de Mallorca, Consell de Mallorca 2002, 72 pp.

Aquestes pàgines no fan cap referència explícita a texts ni documents, però tota la informació lexical que ofereixen sobre unitats de volum per a àrids (21-26), unitats de massa (27-37), unitats de superfície (39-40), unitats de llargària (39-45), unitats de volum per al vi i altres líquids (47-49), unitats per a oli (51-54), unitats de material d'obra (55-58), manats i fermalls (59-62), és indispensable per a la comprensió dels documents escrits a Mallorca entre el 1229 i el segle XIX i per a la dels texts que esmenten alguna de les dites mesures. La darrera pàgina és dedicada al mostassaf (63). Hi ha bibliografia (67-68). — J. P. E. [18.192]

Jocelyn N. HILLGARTH, *Documents mallorquins desconeguts dels anys 1356-1359*, dins «Randa», 49 (2002), 9-13.

Presentació i transcripció de tres documents, conservats en l'ADM, *Registrum litterarum Iustitie*, el comú denominador dels quals és l'observació de la llei canònica per part de les autoritats civils: es tracta de la pena capital d'un clergue malgrat la protesta del bisbe; de l'exacció d'eclesiàstics per les autoritats municipals; i del recurs al braç secular per al compliment d'una darrera voluntat relativa a la fundació d'un benefici per a bé d'ànima. — J. P. E. [18.193]

Jordi MORELLÓ BAGET, *El deute exterior mallorquí. Els creditors catalans a partir de l'estudi d'un cap-breu de censals del segon quart del segle XV*, dins «Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts», 28 (2002), 251-269.

Comuns, viles i ciutats de la Corona catalanoaragonesa trobaren en el censal una font d'ingressos que els treia d'una dificultat momentània, però els ofegava per sempre. Les institucions mallorquines recorregueren (amb beneplàcit reial) als censals d'inversors barcelonins, fins que fou pràcticament impossible de pagar els interessos i calgué el Contracte Sant del 1405 i la Concòrdia de Barcelona del 1431; l'autor presenta el registre 6595 de l'ARM, *Arxiu Històric*, datable entre el 1454 i el 1458, en què els interessos haurien deixat d'ésser satisfets i els diners desviats a la paga d'un cos d'exèrcit enviat a Nàpols, al rei Alfons IV Trastámara (256-257). El títol diu que *Ací aparen...tots los censals que la universitat de la ciutat e regne de Mallorques fa quascun any a creadors de la ciutat de Barcelona e Principat de Catalunya*, que segons l'autor respon a la «integritat del registre» i a la completa de dades (257). L'autor n'explicita la identitat de «tots els censalistes catalans, no sols quant als noms, sinó també quant al seu estatus social o

professional» (258-265), el muntant de les pensions, 12.457 lliures, corresponents a un capital de 24.000 per 1.000 de pensió (265), i els resultats de la política d'amortització (266-268). Hi ha quadre i gràfics dels resultats (268-269). — J. P. E. [18.194]

Eduardo PASCUAL RAMOS, *Consideraciones sobre la revuelta foránea de Mallorca (1450-1452) y las insurrecciones campesinas en la Península durante la segunda mitad del siglo XV*, dins «Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts», 28 (2002), 271-285.

Les tensions socials acumulades explotaren per tot Europa en avalots els segles XIV i XV i la revolta forànea de Mallorca hauria estat paral·lela a la Remença catalana i a la Irmandiña gallega. A base d'estudis ja publicats en els darrers decennis i de la documentació en què es basen, l'autor assenyalava causes de la situació de crisi (descens demogràfic, retrocés econòmic), la incapacitat del sistema polític dels tres estaments per a solucionar problemes de l'estrat més baix de la població, indefinició de la política reial i la consegüent via única de sortida en la revolta. — J. P. E. [18.195]

M. del Pilar ROVIRA SERRANO, *Las instituciones juridicopoliticoadministrativas de l'Illa de Mallorca i les seves relacions amb el Consolat de Mar de Mallorca durant el segle XV*, dins «Randa», 49 (2002), 31-38.

Aquestes pàgines ofereixen una visió esquemàtica que va de la realitat illenca de Mallorca i la seva consegüent importància en les relacions marítimes de la Mediterrània, en particular de l'occidental, sobretot des del moment que es troba dins la Corona catalanoaragonesa; passa per la configuració de la societat illenca posterior a la (re)conquesta, i per la seva estructura jurídicoadministrativa, i arriba a la configuració jurídica del Consolat de Mar i a la seva relació amb el lloctinent general; la precisió de les competències del Consolat en l'àmbit del comerç, primer per mar, després també per terra, i la seva vinculació tant estructural com funcional amb el lloctinent general és formulada a base de documentació de l'ARM, *Secció Arxiu Històric*, 6176, i d'altres sèries, com el *Liber Curiae Vicariae Maioricarum* (37-38). — J. P. E. [18.196]

Maria BARCELÓ CRESPI, Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Els Milià. Una altra nissaga de notaris a la Mallorca baixmedieval*, dins «Homenatge Rosselló», I, 177-191.

Els arxius mallorquins ARM i ACM forneixen la documentació que permet de resseguir les dues generacions dels Milià en la segona meitat del segle XV, dels quals consta l'inventari de registres notariais, també d'altri, que posseïen (180-181, notes 13-15); també coneixem el patrimoni familiar (185-186) i els llibres de llur biblioteca, on destacava Ciceró, cosa que donava als llibres i a llur amo una certa fesomia humanista (187). Hi ha reproducció de les dues signatures (183). — J. P. E. [18.197]

Maria BARCELÓ CRESPI, *La talla de la Ciutat de Mallorca, 1512* (Col·lecció Balarica. Documenta 1), Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears 2002, 136 pp.

La introducció recorda la importància que hom dóna a les talles en la historiografia actual (12-17) i presenta el registre de l'ARM, *Arxiu Històric* 3.015, que conserva la distribució assignada i la realment percebuda en una talla per a la reconstrucció de la murada de Ciutat de Mallorca, «la qual en gran part sta en total rohina» (17); les dades d'aquell registre són presidides pel títol: *Quart del tall levat per mossèn Pere Fortega...*, i el registre és descrit en les pàgines 18-19. Segueix la llista nominal dels contribuents, aplegats tal com es trobaven en la realitat ciutadana dins les dues-centes vint-i-una illes que encapçalen cada una de les seccions de la

talla; figuren nom i cognom dels contribuents, ofici o qualificació, la quantitat assignada i la realment pagada, que en teoria deu correspondre a la quarta part de l'assignada; consten en cada cas, si hi són, les observacions personals complementàries, com la de la possible mort, la d'ésser fora la terra, l'exempció o la condició de miserable. Consten almenys dos llibreters (Mestra Pere Crespi, 21, i Mestra Antoni, 28); pel Call consta un «Miserable. Levats los béns per la Inquisició» i un «Cremat segons relació dels oficials» (36); també un turc que «és stat penecientiat per la Inquisició...» (99); en canvi, un que «És de la Inquisició» (53) [deu voler dir que d'alguna manera n'era membre]. — J. P. E. [18.198]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Principales advocaciones marianas de la diócesis de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XXI (2002), 367-371.

Encara que sense referències arxivístiques, la llista de les vuitanta-set advocacions marianes del bisbat i illa, es basa en coneixement de documentació antiga; i cap al final de l'exposició trobem notícia d'escola de gramàtica (i per ventura de teologia) anterior al concili de Trento en el santuari de Montision de Porreres i en el de Randa. — J. P. E. [18.199]

Onofre VAQUER, *Immigrants a Mallorca durant el regnat de Felip II (2,2)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 291-320.

Part final de la llista alfabètica d'immigrants a Mallorca, la primera part de la qual era publicada en el volum anterior [també resumida en el precedent d'aquest anuari, XXII (2003), 867, núm. 17.494]; la present conté taula de les procedències, en la qual els dels altres Països Catalans deuen representar entorn un 40% (uns 650 d'entre 1604); els cognoms dels que formen la present llista van de 'Gaceri, Jaume', de San Remo, a 'Xipre, Joan', de Gènova; de cada un és reproduïda la qualificació que li és donada en el document de l'ARM, *Protocolos notariales* o de l'ADM, *Concessos*. — J. P. E. [18.200]

Isabel MOLL, *Los comerciantes del setecientos*, dins «Homenatge Rosselló», II, 607-634.

Després de la Nova Planta, el poder polític de la Ciutat de Mallorca es trobà només en la mà major, en els nobles o equiparats; desaparegué la mà menor, i doncs, els comerciants es trobaren desposseïts de poder polític, però augmentà llur poder econòmic i es configuraren com a grup. L'autora intenta de veure quins eren els 'grans comerciants' mallorquins del XVIII. La producció i comercialització de l'oli permet de descobrir els noms principals de l'economia mallorquina, que després del 1720 augmentaren del 28 al 59% el seu control de les exportacions, mentre els noms dels suetes i dels nobles baixaven de forma dràstica (616). Les dades proporcionades per la documentació fiscal de l'ARM i en particular la de *Credenciers de l'oli* permeten d'exposar els resultats de la recerca i de sintetitzar-los en quadres dedicats a la llista de comerciants nobles i de regidors de l'ajuntament de Palma (620-621), a la de suetes (623) i a la de grans comerciants (624). Al final hi ha sengles quadres de nobles i d'altres que introduïren oli a Ciutat del 1732 ençà (628-634). — J. P. E. [18.201]

Pere MOLAS RIBALTA, *Arrelats a Mallorca: magistrats de l'audiència borbònica*, dins «Randa», 48 (2002), 49-94.

Conjunt de prosopografies de magistrats mallorquins, una característica dels quals fou llur col·laboració en la "Sociedad Económica de Amigos del País", i alguns dels quals també escrivien obres, com Juan Pérez Villamil, *Historia civil del Reino de Mallorca*; en els seus anys barcelonins, Jacobo M. de Espinosa y Cantabrana, *Memoria sobre el estado de la agricultura... del Principado*; Lope de Sierra Cienfuegos, *Proyecto para el mejor gobierno de los caudales comunes del Reino*

de Mallorca. Encara que en general eren passavolants, per matrimoni alguns d'ells arrelaren en l'illa. — J. P. E. [18.202]

Josep NICOLAU BAUZÀ, *L'església parroquial de Santa Creu de Palma. Guia històrico-descriptiva*. Pròleg de Gabriel LLOMPART, Palma de Mallorca, Edicions Cort 2002, 184 pp.

A base sobretot de la documentació de l'AP, *Llibres de determinacions, Visites pastorals, Confraries i Consueta*, completada amb la de l'ADM (171-172), i la bibliografia (169-170), l'autor, portat pel desig d'informar el possible turista o les persones piadoses (38), resumeix la història del temple (9-31) i ressegueix cada una de les seves capelles, aportant a la menuda les corresponents dades arxivístiques, que sovint informen d'inscripcions (41, 45), de les corresponents confraries i de la devoció popular. També som informats de moments especials, com el de l'examen d'organista l'any 1730 (72-73), o de la dotzena de llibres de cor existents l'any 1529, o del «*Saltiri* de pergami escrit de ploma» el 1616 (88-89). El capítol dedicat a *Joies, ornaments i mobiliari* es basa en inventaris del 1529 i del 1776, en rebre la parròquia ornaments, quadres i altres objectes procedents del col·legi de Sant Martí dels jesuïtes expulsats (141-144); un altre dels capítols informa de l'arxiu parroquial (147-152). — J. P. E. [18.203]

Cosme AGUILÓ, *Sobre alguns topònims de Mallorca*, dins «Centenari Moll», 219-224.

«Notes que intenten aproximar-se a l'ètim o l'explicació d'uns pocs topònims de l'illa que el va veure néixer»: són ‚Vullmenor / Puigmenor‘, ‚Talis / Atalis‘, ‚Es Cap Pentiné‘ i ‚Mongofra‘; en són assenyalades les compareixences documentals anteriors al segle XIX en tot l'àmbit dels Països Catalans; i en general, la conveniència de tenir presents topònims del Nord d'Àfrica. — J. P. E. [18.204]

Gabriel FIAL MATEU, *Mancor, Massanella, Biniarroi, Biniatzent. Notícies històriques 1601-1800*, Mancor, Ajuntament 2002, VIII i 350 pp.

Resultat d'escorcoll sistemàtic dels arxius de Palma de Mallorca (ARM, ACM, ADM, de l'AM de Selva i de l'AP de Mancor de la Vall), l'autor ha aplegat les notícies corresponents als segles XVII (1-162) i XVIII (167-345), començant en cada cas per les que es refereixen als barons o a la jurisdicció reial i als corresponents capbreus, seguint per les que afecten els molts aspectes comuns de la vida, resumides o textualment transcrits, i acabant amb les relatives a cada una de les quatre poblacions mallorquines. Són particularment dignes d'esment la narració del terratrèmol de Biniarroi els dies 24-29 de maig del 1721 (283-291), els nombrosos inventaris transcrits (128-131; 138-139; 149-150; 153-161; 245-246; 313-315; 315-317; 323-327; 343-345) o la llista de propietats mòbils o immobles (estims de riquesa) dels mancorins el 1689 i el 1764 (117-127; 303-312), dels massanellencs (135-136; 321-322), dels binarroiencs (147-148; 339-340) i dels de Biniatzent (151); no oblidem l'aixovar d'una pubilla el 1709 (226-227). També cal indicar la constatació que en el segle XVIII la violència havia disminuït. — J. P. E. [18.205]

Mercedes GÓMEZ-FERRER, *Las murallas de Mascarell*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 213-234.

Refusada la versió segons la qual la muralla de Mascarell, tothora existent, havia estat construïda en temps de la (re)conquesta, és establerta la veritat avalada per la documentació notarial conservada a València, *Col·legi del Patriarca*: fou planificada i construïda en el moment en què els sarraïns, convertits al cristianisme sota pressió entorn el 1525, desertaren el lloc tornant musulmans a Alger; en conseqüència, Mascarell hagué d'ésser repoblat de cristians i

defensat de possibles atacs de pirates sarraïns: ho demostren en primer lloc el contracte, ben detallat, per a la construcció de la dita muralla, del 1553 (225-229) i els altres cinc documents, algun dels quals demostra que el mur almenys s'estava construint ja que els mestres d'obra es queixaven de no cobrar (299-233); el darrer document és la sentència judicial que, vista la fuga dels sarraïns, convertits en enemics de l'emperador, atribueix al senyor baronial, comte d'Oli-va, la plena propietat dels béns abandonats (233-234). — J. P. E. [18.206

Antoni PICÓ VIVÓ, *L'illa d'En Colom: Insula Salutis*, dins «Publicacions des Born. Treballs de la secció d'estudis», 6 (1999), 81-103.

Aquestes pàgines recreen l'ambient sanitari en què visqué Menorca i en particular Maó i l'Illa d'En Colom els anys 1786-1787, després que el rei d'Espanya i el bey d'Alger hagueren signada la Pau d'Alger amb l'alliberament de presos, molts dels quals arribaren a la dita illa. La Junta de Sanitat de Maó informà de l'estat de coses mitjançant circulars ací transcrites (82-92). És publicada en apèndix la *Nota de los enfermos bay en los hospitales del Lazareto de la Isla d'En Colom y progresos de sus enfermedades* (94-102). — J. P. E. [18.207

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Visions de la conquesta de Menorca. El tema de la conquesta dins la historiografia menorquina*, dins «Publicacions des Born», 8 (2000), 63-86.

L'autor resumeix les successives narracions i interpretacions de l'ocupació militar i presa de Menorca el 17 de gener del 1287 per Alfons II de Catalunya-Aragó. Les cròniques medievals catalanes serven memòria de la infeudació a Jaume I el 1231, narrada al *Llibre dels fets*; les de Bernat Desclot i Ramon Muntaner de la traïció del 'raï' de Menorca a Pere II el Gran el 1282 i la de Muntaner de l'ocupació i presa de l'illa el 1287, fets que per tradició oral, escrita durant el segle XIV, esdevingueren la *Crònica menorquina* publicada per Pere Miquel Carbonell; són narracions providencialistes amb la intervenció de sant Jordi i de sant Antoni Abat, però els fets narrats pertanyen, amb arguments definitius, a autèntica font històrica (64-69). En els segles barrocs, aquelles gestes formaren les *Notícies de Menorca antigues* i hom les aprofità per defensar la capitalitat de Ciutadella o les pretensions de certes famílies a títol de noblesa (68-72). Sota l'empenta de la Il·lustració, Joan Ramis i Ramis sotmeté a crítica les notícies anteriors en *Extracto del arreglo llamado el Pariatje...* i en les notes a *La Alonsoada* (72-75). En el segle XIX, Josep M. Quadrado introduí com a font la *Chronica* de Pere Marsili i emmarcà l'ocupació militar en el complex de les Vespres Sicilianes; i Cosme Parpal i Marquès, refusà les històries passades i cercà la veritat en la documentació d'ACA amb *La conquesta de Menorca en 1287...*, Barcelona 1901, amb novetats quant a la preparació de la presa i l'estructura nova de l'illa. Gabriel Llabrés i Quintana i Francesc Hernández Sanz insistirien a estudiar el període musulmà (76-78). Les monografies de darreries del segle XX insisteixen en l'època musulmana, el procés de colonització, les primeres institucions, l'economia i l'estructura de la propietat (79-82). — J. P. E. [18.208

Daniel CODINA I GIOL, *La música en el Santuari del Miracle. L'orgue, els organistes i altres músics*, dins «Oppidum. Revista Cultural del Solsonès», 2 (2002), 105-111.

És transcrita la *Concòrdia... entre els administradors de la casa de devoció de N. S. del Miracle i mestre Antoni Bordonos... sobre la fàbrica de un orgue...*, del 1593, transcrita de Solsona, AD, *Notaris* 74 (106); després, de l'ASantuari del Miracle, *Llibre de les deslliurades, Llibre dels mossos i Llibre de rebudes*, són assenyalades o transcrites les quantitats pagades per a reparacions de l'orgue (105-106), i les pagues dels organistes des del 1597, que tenien l'«obligació de ensenyar als escolans de dita Santa Casa de llegir i escriure» (108-111); les anotacions arriben fins a la segona meitat del segle XVIII. — J. P. E. [18.209

Enric BETRAN GONZÁLEZ, *De l'Aplec de Pasqua a la Fira del Miracle*, dins «Oppidum. Revista Cultural del Solsonès», 2 (2002), 121-127.

El *Llibre de les deslliurades* de l'ASantuari del Miracle documenta l'Aplec del Dimarts de Pasqua, també present en la resposta de Riner al *Cuestionario* de Francisco de Zamora. Per les quantitats incloses en el *Llibre* sabem que a mitjan segle XVIII era festa grossa amb sermó, música i àpat solemne. — J. P. E. [18.210]

Montserrat PAGÈS I PARETAS, *El conjunt monumental de Miralles i les seves pintures italianitzants*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 1 (1993), 253-262.

Llibres o documents antics permeten a l'autora de resumir les vicissituds històriques del convent augustinà de Miralles des de la seva fundació a començament del segle XV [però el 1432 no existia cap papa Climent VIII per a dictaminar res: 254]; d'aquell conjunt ara només es conserva la primitiva capella i part de les seves pintures murals, objecte d'aquestes pàgines, que en reproduïxen disset fragments; també transcriuen els noms llatins que identifiquen alguns dels personatges pintats (254-255). — J. P. E. [18.211]

Ramon TARTER I FONTS, *700 anys d'història del mas de Padrisa: aproximació històrica i arqueològica al mas de Padrisa i als seus habitants*, Moià, edició privada 2002, 28 pp.

La documentació relativa al dit mas, aplegada en arxius diversos, comença el 1289 i permet de resseguir les vicissituds de la propietat útil i la diversa amplitud de les terres vinculades al mas, sobretot a través del capbreu del 1658, d'una banda, i la successió dels hereus malgrat les transmissions per línia de pubilla o per manca de descendència, des del 1293 fins al 2002. — J. P. E. [18.212]

Luis ARCINIEGA GARCÍA, *Santa María de la Murta (Alzira): artífices, comitentes y la 'damnatio memoriae' de D. Diego Vich*, dins «Actas del Simposium: La orden de San Jerónimo y sus monasterios», El Escorial 1999, 269-292.

Pàgines que precisen la feina dels mestres d'obres Pere Compte i Joan d'Alacant per encàrrec del marquès de Zenete, només conegudes per referència. — J. P. E. [18.213]

F. Xavier RIVERA SENTÍS, *Lo fet d'en Ponç d'Oluja*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 39-68.

Aquestes pàgines es basen en l'acta notarial de danys causats per l'host de Cervera en el castell de les Oluges Jussanes, conservada a Cervera, AHC, *Llegat Dalmases*, transcrita en les pàgines 64-68: permet d'assistir a la revenja oficial (procés veïnal o de defensa) de la vila de Cervera per una injustícia comesa per Ponç d'Oluja en béns i bèsties de càrrega i en segrestar un mosso d'un cervet; i a la destrucció de tot allò que la dita host trobà en el castell de Ponç d'Oluja, cosa que permet de conèixer la seva distribució i parament interns el 1415 (46-57); consta l'existència d'un «cofret despanyat, en lo qual no havia romàs sinó unes poques d'escriptures de paper» (68). — J. P. E. [18.214]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *Las élites políticas urbanas en la Gobernación de Orihuela. Los sistemas de creación, acceso y reproducción del grupo dirigente en un territorio fronterizo*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 777-808.

La conquesta militar del Sud del País Valencià i les guerres amb Castella del segle XIV obligaren la Corona a assegurar la possessió del territori mitjançant concessions als qui havien contribuït a la conquesta i l'havien mantinguda davant Castella, els quals constituïren el nucli bàsic de l'autoritat municipal, el dels cavallers i equiparats, qui, en la seva funció representativa, proclamaren la seva pertanyença i fidelitat a la 'nació catalana' durant la primera meitat del segle XV (786); obligats a la defensa amb cavall i armes, es veurien reconeguts per Martí l'Humà en precisar el concepte 'd'home honrat' (790), al qual tingueren accés en moments determinats de puixança econòmica els fabricants de drap (794-795); de fet, els càrrecs ciutadans foren acaparats per vint-i-dues famílies de cavallers (797). La normativa reial d'insaculació contribuï a perpetuar el poder en les mateixes mans (800-805). No mancaren estratègies d'exclusió, des de les bandositats, la multiplicació de consellers de mà menor, l'exili, etc. (806-807). La documentació de base es troba a l'AM d'Oriola, *Contestador i Còdice. Libro de privilegios de Orihuela*; ARV, *Reial*; ACA, *Canc., reg.*, i Madrid, AHN, *Privilegios*. — J. P. E. [18.215]

Fèlix BRUGUERA LIGERO, *La fauna en la toponímia d'Osor*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 209-220.

Encara que per raons d'espai l'autor no indiqui la documentació en què basa la seva recerca (211), en reportar els topònims d'Osor derivats d'animals salvatges o domèstics, assenyalant l'any en què el troben documentats, normalment en temps moderns, però en algun cas, com 'ses Palomeres = ipsas Palumbarias' ja el 951 (215-217). — J. P. E. [18.216]

Ramon PLANES I ALBETS, *El retaule de Palau Sacosta contractat entre Joan Sarriera i el pintor basc Martí Joan (Girona, 1498)*, dins «Esudis i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 165-170.

Partidari de Joan II en la Guerra amb Catalunya, i per això batlle general de Catalunya, el 1495, en representació dels caps de casa de Palau, Joan Sarriera contractà la construcció d'una nova església, per a la qual el 1498 també era decidida la d'un nou retaule, a honor de la Mare de Déu i de sant Miquel Arcàngel; el contracte es conserva a Girona, AH, *Miquel Renard*, ací transcrit (174-176); el dit retaule no és altrament documentat, però les condicions del contracte permeten de reconstruir-lo. — J. P. E. [18.217]

Emili GIRALT I RAVENTÓS, *Tècniques, rendiments, mutacions agrícoles i aspectes agrosocials del segle XVIII. L'exemple d'una finca del Penedès*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 229-321.

Ultra les dades ofertes pel *Cadastr* del 1727, que són punt de referència, aquest estudi es basa en Vilafranca del Penedès, Arxiu de Protocols i sobretot en l'arxiu familiar Montaner de la Carretera (Sant Pere de Ribes), i en concret en la documentació relativa al Mas Torrents o Cal Bruna, on destaca la *Nota de notas*, de Miquel Bruna (Castellví de la Marca i Santa Margarida), i en general l'abundància de dades entre el 1759 i el 1790 (230-231). Les primeres pàgines ens informen de les variants introduïdes durant el segle XVIII en les extensions respectivament dedicades a cereals, a vinya i a bosc, en detriment del primer i sobretot del darrer, per arrancades de terres destinades a la producció de vi (230-240), que, de més a més, representà la novetat econòmica de trobar-se inclosa dins xarxes internacionals de comerç, amb fortes oscil·lacions de preus (240-261). Una segona secció ens innova de la successiva elevació social d'un gavatx, Pere Bruna, arribat a Vilafranca abans del 1640, el nét del qual, també Pere, el 1686 pujava de masover a propietari d'Els Torrents; el fill d'aquest, també Pere, arrodona la propietat amb noves adquisicions, com la del veí mas dels Pous el mateix any (262-269). L'esmentada *Nota de notas* i el *Llibre vell de notas*, permeten de refer tota l'estructura d'una 'família'

durant la segona meitat del segle XVIII, en la qual entren no sols els individus lligats per matrimoni o consanguinitat, ans també les altres famílies entrelaçades per casaments i dots, i els mossos i minyones que conviuen amb la família, els masovers o els treballadors de temporada, com les de segar i batre (269-294); assenyalen les notícies relatives al fet que la mateixa família, i en concret el ‚paterfamilias‘ assegurava a la mainada el primer ensenyament, perfeccionat a les escoles de Vilafranca del Penedès, que els nois freqüentaren durant quatre o cinc anys (276). L'exposició s'acaba amb un esbós personal d'En Miquel Bruna (295-300) i és completada amb quinze quadres sinòptics (302-321), després que dins l'exposició alguns aspectes fossin sintetitzats en gràfics. — J. P. E. [18.218

Alícia MARCET, *Du Consulat de Perpignan*, dins *Ciutat - poders*, 263-266.

La *Carta de Perpinyà* del 1197 no assenyalen el grup social d'on han d'ésser extrets els cònsuls. Ho faria Jaume I el 1262 en distingir les tres mans i els cinc cònsuls, amb un consell de dotze membres des del 1273. Pere III el 1346 precisaria les funcions dels diversos càrrecs i el 1449 la reina Maria promulgava la *Forma nova de regiment* i sorgia el *Llibre de la matrícula*, on havien de constar tots els elegibles per insaculació. El 1601, els ‚burgesos honrats‘ (mà major) eren acceptats en la Confraria de Sant Jordi i els nobles en la mà major. El càrrec de cònsul, ple de responsabilitats, s'anà morfonent després de l'annexió a França fins a convertir-se en fantasma. — J. P. E. [18.219

Michelle ROS, *Le statut des habitants de Perpignan du XIIe siècle à la Révolution française*, dins *Ciutat - Poders*, 429-434.

Aquestes pàgines són, segons l'autora, «compilation des sources concernant le statut des habitants de Perpignan», sobretot a partir dels *Llibres verds* de l'Arxiu Comunal dipositat en els ADPO: a partir de la *Carta de Perpinyà* del 1197 i dels successius privilegis reials, el conjunt de drets i deures del veí de Perpinyà s'anà precisant en el segle XIV. Hom exigia una residència efectiva amb la família almenys un terç de l'any i en les quatre festes anyals, i el jurament de fidelitat al rei i a la comunitat; així, amb consentiment dels cònsuls, el veguer atorgava el veïnatge i hom es plevia de tots els drets veïnals (defensa, ús d'emprius, participació en les eleccions, exempció de molts drets reials), però calia satisfer les talles i complir les ordinacions. — J. P. E. [18.220

Raymond SALA, *La Jérusalem céleste dans la ville: XIIIe et XIVe siècles, XVIIIe et XVIIIe siècles*, dins *Ciutat - Poders*, 449-456.

Pàgines basades en estudis ja publicats, en llibres de memòries contemporànies i en documentació de l'ADPO, sèries G, 2J i 3E. Com arreu a Europa, en el Perpinyà medieval i barroc l'espai urbà era sobretot un espai religiós –també un espai d'art–, amb Sant Joan i les altres tres parròquies, i amb tots els monestirs i convents d'ordes religiosos nascuts en els segles medievals, on hom endevina una espiritualitat serena, sense que hi manquin manifestacions d'espiritualisme o d'escatologisme radical, i on els testaments són sensibles a totes les necessitats del veïnatge (451); en començar el segle XVII es multiplicaven els convents de la contrareforma i Sant Joan era elevat a catedral (452); triomfaven els retaules barrocs, les processons, sobretot les de Setmana Santa i de Corpus (453-454), i les festes amb motiu de canonitzacions; se'n feien ressò en els seus diaris Jeroni Cros i Pere Pasqual (455), i els testaments de tots els estrats socials, que sobreixien de misses per a difunts (456-457). — J. P. E. [18.221

Gilbert LARGUIER, *Fiscalité et institutions à Perpignan (XIIe-XVIIIe siècles)*, dins *Ciutat-Poders*, 435-448.

Tema pràcticament inèdit, tot i que gran part de la *Carta de Perpinyà* del 1197 és dedicada a «L'Obra de la muralla de Perpinyà», car la dita obra pressuposava una fiscalitat i aquesta s'havia de trobar almenys en un protomunicipi. Amb Jaume I, de més a més, s'instaurava una fiscalitat reial (437-438); com la municipal, era refractària a les exempcions, i així, qui no paga «sia gitat de la comunitat de la vila» (438); la fiscalitat comportava la distribució demogràfica en tres mans per a les imposicions i els càrrecs de 'talladors, collidors i oïdors de comptes' (438-439); la tensió entre vila i rei i entre vila i exempts, fou modificada amb els reis Trastámara que enfortiren la intervenció reial (442-443); en abandonar Perpinyà els francesos el 1493 deixaren les finances municipals en situació catastròfica (444-445), redreçada els anys 1498-1512, en què retornà l'autonomia anterior, pròpia de les poblacions catalanes (445-446). Sota sobirania francesa, els recursos comunitaris foren totalment destinats a necessitats militars, a construcció de casernes i a retribució d'oficials (444) per imposició dels 'intendants', que controlaven les comunitats i llur gestió econòmica; des del 1749, en canvi, els cònsuls comptarien amb l' 'impariatge' per a les obres públiques i la universitat. Hi ha quadre d'entrades dels diversos impostos municipals per als anys 1689-1788 (445), basat, com tot l'estudi, en els ADPO, 112EDT. — J. P. E. [18.222

Michel CADÉ, *Nouveaux pouvoirs municipaux à Perpignan: enjeux et stratégies (1789-1793)*, dins *Ciutat - Poders*, 459-478.

Exposició dels esdeveniments que capgiraren la municipalitat de Perpinyà els anys de la Revolució francesa, començant pel *Cahier de doléances* dels delegats de la vegueria de Rosselló i Vallespir als 'États Généraux', i seguit pel nou consell municipal, les eleccions de gener-febrer 1790, que volien mantenir els privilegis municipals i el Consell Sobirà (quan l'Assemblea General de París ja havia decidit la divisió de França en departaments), pel triomf dels partidaris del nou ordre al Rosselló (472), pels resultats basculants de les successives eleccions municipals, fins que el 26 d'octubre del 1793 (473-477) la revolució suprimia tots els poders inferiors i durant més d'un segle les autoritats municipals serien designades pel govern central (478). Ultra els estudis sobre el tema, l'autor es basa en la documentació municipal de l'ADPO, on es conserven proclames, preses de posició, acusacions i defenses d'aquells moments tèrbols. — J. P. E. [18.223

Joan PEYTAVI DEIXONA, *Els immigrants al Perpinyà modern: el pes demogràfic i el poder integrador dels Occitans*, dins *Ciutat - Poder*, 395-406.

Els llibres parroquials de matrimonis, de Perpinyà, Arxiu Comunal, ara a l'ADPO, són la base per al coneixement del fet i de la consistència numèrica de la immigració gavatxa a la vila entre el 1595 i el 1674, dades concentrades en quadre sinòptic per a cada una de les parròquies perpinyaneses: eren el 16'81% a Sant Joan, el 18'45% a Sant Jaume, i el 15'51% a Sant Mateu. — J. P. E. [18.224

Eva SERRA I PUIG, *Perpinyà a les Corts catalanes del 1599*, dins *Ciutat - Poders*, 333-345.

Quarta d'entre les trenta-cinc poblacions catalanes incloses en el braç reial de les corts (amb Cotlliure, Vilafranca de Conflent, Salses, Tuïr, el Voló i Argelers), Perpinyà era representat per tres síndics, dos dels quals foren nomenats respectivament habilitadors i redactors de constitucions, capítols i actes de cort (333-335); la representació dels comtats (20% del total) era superior a llur demografia (7'26% de la de Catalunya). Les actes d'aquelles corts, conservades a Barcelona, AHCB, *Consell de Cent*, XVI-77, i a l'ACA, *Generalitat*, reg. 1046, fan conèixer amb

detall l'actuació d'aquells síndics en el tema dels drets senyorials, en el de la lluita de jurisdicció i drets reials a mans de barons, en el de les insaculacions a les bosses de la Generalitat, en l'afer dels pedrenyals i en punts discutits dins el braç reial. Per la seva banda, Perpinyà obtenia que els seus ciutadans honrats fossin equiparats als de Barcelona [cf. resum següent]. — J. P. E. [18.225]

François-Paul BLANC, *Un privilège municipal catalan à l'épreuve du droit français: les bourgeois nobles de Perpignan et le second ordre, 1659-1789*, dins *Ciutat - Poders*, 385-394.

Els ciutadans honrats catalans no tenien paral·lel en dret nobiliari francès; els burgesos honrats de Perpinyà, tampoc, tot i que eren considerats milites - cavallers sense ésser-ho. Però llur estatut fou confirmat per Lluís XIV (387-389). Sorgit el problema de si a França es podien considerar nobles (posició que defensà l'abbé Josep Xaupí en el seu *Recherches historiques sur la noblesse...*, París 1763), una declaració oficial del 1768 resolgué el contenciós a favor del reconeixement (390-394). — J. P. E. [18.226]

Didier BAISET, *L'entrée et le séjour de Louis XIV à Perpignan: un geste politique*, dins *Ciutat - Poders*, 371-383.

L'abril del 1660, Lluís XIV passà cinc dies (10-14) a Perpinyà. Les implicacions polítiques de la visita són resumides a partir d'allò que els autors han detectat en d'altres de similars dels reis francesos (272-276); els detalls de l'estada, perduda la crònica oficial que es conservava a Perpinyà, ADPO, IC 1531, es basa en les *Memòries de mossèn Curp, rector de Vilallonga dels Monts*, ara a l'arxiu esmentat 178 EDT, 1, on tot, religió inclosa, s'encaminava a exaltar la figura del rei, de la reialesa i del regne de França. En representació de la vila, els cònsols li oferiren un sarau (377); durant aquells dies els reis insistiren en demostracions de religiositat catòlica (380-382). — J. P. E. [18.227]

Antoine de ROUX, *Perpignan, les auteurs du développement urbain au temps de la place forte*, dins *Ciutat - Poders*, 267-274.

La documentació i els plànols conservats a Simancas, Torino, Berlín i sobretot a París, BN, *Étampes, Cartes, Plans*, a la *Bibliothèque* i als *Archives du Génie*, i a *Perpinyà*, BM, i ADPO, permet a l'autor d'assistir a la progressiva reducció de la superfície ciutadana (70 hect. el 1343, 45 el 1640), víctima de les exigències de la defensa militar, que seguí imperant sota sobirania francesa; però la responsabilitat dels projectes deixà de pertànyer al governador militar i passà a mans del representant civil del poder reial, i així, ultra els ordes religiosos de la Contrareforma, des de començaments del segle XVIII, les prioritats s'allunyaren de la defensa i es concentraren en la lluita contra les inundacions (construcció de preses i de ponts) i en la xarxa de comunicacions, malgrat les enveges entre els responsables de l'administració reial. — J. P. E. [18.228]

Fernand-Gérard BELLEDENT, *La ville et le pouvoir intellectuel: les sociétés savantes de Perpignan au XIX siècle*, dins *Ciutat - Poders*, 479-485.

D'aquestes pàgines dedicades al segle XIX n'extraïem les informacions següents: en la segona meitat del segle XVIII, conseqüència de la Il·lustració, la monarquia francesa organitzà biblioteques públiques d'universitat en tres ciutats frontereres de França, una de les quals fou Perpinyà (480); durant el segle XIX, hom promogué des del govern central entre el 1819 i el 1829 la «Société Royale d'Agriculture», que també féu alguna «incursion dans la littérature historique» (461); i ja dins la política d'afavorir les «sociétés savantes» era constituïda a Per-

pinyà el 1842 la «Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales», la secció quarta de la qual era dedicada a la història, a l'arqueologia i a les belles arts; el seu butlletí, cada vegada més decantat a temàtica historicoliterària en independitzar-se les branques de ciència i tècnica, publicà treballs, entre d'altres autors, de Bernard Alart, Brutails, Calmette, Puiggari, Torreilles i Vidal (485). — J. P. E. [18.229]

Narcís IGLÉSIAS FRANCH, *Notes sobre llengua i Església al Rosselló (segles XVII-XVIII)*, dins «Misc. Prats, II», 89-102.

L'autor aplega en aquestes pàgines notícies documentades sobre la utilització de la llengua catalana en dues activitats eclesiaístiques com són el catecisme i la predicació després de l'anexió dels Comtats a França; els sínodes diocesans d'Elna obliguen a ensenyar la doctrina en català, d'acord amb les Constitucions dels Concilis Provincials de Tarragona (90-91); amb l'excepció de la catedral de Sant Joan (Perpinyà) des del 1676, la predicació seguí en català, tant la de la clerecia indígena com la dels religiosos que hi anaven des del Principat; encara en ple segle XVIII, el 1738 els jesuïtes, introductors del francès, elaboraven un *Estil y forma que guardan los PP. de la Companyia de Jesús en las misiones que fan en los comtats de Rosselló, Conflent y Cerdanya* (96); els primers anys de l'ocupació àdhuc el poder reial reconeixia la necessitat de predicació en català (97); aquests documents i tots els relatius a ordres religiosos són de Vincennes, Service Historique de l'Armée de Terre, i de Perpinyà, ADPO, sèries 1B, 2B i 1C; la política reial, immediatament efectiva, fou la de separar els convents de la respectiva congregació o província de Catalunya i d'agregar-los a les de França; tot i les dificultats, el 1791 en un catàleg general de llibres dels convents rossellonesos, la presència dels catalans era gairebé inexistent (98-101). — J. P. E. [18.230]

Alain AYATS, *Perpignan sous Louis XIV: une place de guerre; une ville dans la guerre*, dins *Ciutat - Poders*, 347-379.

Les successives sobiraniaes han considerat Perpinyà peça clau per a la defensa del propi territori, en direcció Nord o contra el Sud. Això no obstant, després de l'ocupació francesa del 1642 i de la Pau dels Pirineus, del 1659 al 1667, «le Roussillon est une province quasiment laissée à l'abandon» (348-351), cosa que demostren els inventaris dels castells reials del 1661; el 1665 per primera vegada, el govern de París donà ordres de reforçar la defensa (651-652). Només el 1667-1668, amb motiu de la Guerra de Devolució, Lluís XIV decidí d'assegurar les possibilitats de guerra defensiva, però la situació real seguí essent deplorable i hom es limità a controlar els moviments ciutadans (355-357). La invasió espanyola del 1674-1678 s'aturà per les malalties d'ambdós exèrcits (358-360). Després hom planificà una defensa reial centrada en dos punts, Perpinyà i Mont-Lluís, cosa que obligà a resoldre tota mena de problemes (361-365); el 1680 foren signats els contractes per a la construcció de la «ville neuve de Perpignan» (367), però la concentració de soldats i de mà d'obra provocà tota sort de problemes, davant els quals Lluís XIV obligava a assegurar la integritat del regne de França. La documentació de base es troba sobretot a Vincennes, Service Historique de l'Armée de Terre, i a Perpinyà, ADPO. — J. P. E. [18.231]

Michel BRUNET, *Pouvoirs des villages, pouvoirs sur les villages en Roussillon au XVIIIe siècle*, dins *Ciutat - Poders*, 407-413.

L'autor considera 'pobles' els que no arribaven a 2000 habitants, és a dir, tots menys Perpinyà, i a base de la documentació dels ADPO, 1C i 2B, intenta de veure clar el funcionament real de les institucions vilatanes. La primera, el consell general de tots els caps de casa, on tot-hom tenia vot i veu i on es prenen les decisions que determinaven la vida de la comunitat. L'e-

xecutiu era constituït per tres cònsuls, representants de les tres mans; certs afers tenien responsable propi: clavari, hospitaler, mostassaf. De fet era un contrapoder senyorial, que anà obtenint la titularitat dels serveis públics i dels béns comunals. El perill real fou el poder reial amb les seves intromissions constants i el triple intent de posar a la venda els càrrecs municipals, càrrecs que els comuns compraren en bloc; convertí els cònsols en recaptadors del vintè i els utilitzà per a la persecució de bandolers. Les despeses es destinaven sobretot a l'escola, al metge, i a la parròquia. — J. P. E. [18.232]

Serge BRUNET, *L'Hospice de France et la frontière des Pyrénées, XIVe-XIXe siècle*, dins «Pyrénées. Bulletin pyrénéen», núm. 206 (2001), 161-195.

L'autor afirma que s'ha limitat a col·locar algunes fites en la història d'aquell hospital, ubicat entre Benasque i Banyeres, que en el curs dels segles tingué repercussions nombroses a la Val d'Aran, des de les ocupacions militars a l'aprofitament de pastures, resumides en les pàgines 169-180, a base de documentació d'ACA, *Canc., reg.*, ja publicada per Joan Reglà i Campistol, de l'AHC de la Val d'Aran, i dels Archives Diplomatiques i de l'Armée de Terre francesos, completades per les informacions aplegades per Francisco de Zamora, inèdites a Madrid, Biblioteca de Palacio (175). — J. P. E. [18.233]

Pere BESERAN, ROSA ALOY, *Notícia sobre la procedència del retaule de Santa Úrsula de Joan Reixac*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1994), 145-150.

El dit retaule, ara al Museu Nacional d'Art de Catalunya, de Barcelona, consta procedent de Cubells (la Noguera). L'autoria de Joan Reixac és documentada per la inscripció existent als peus de la santa titular (146-147); la procedència de Poblet es basa en la descripció que l'abat Vicenç Prada integrà en el seu *Sepulcros de la Casa Real de Aragón*, títol reproduït en diverses còpies manuscrites, una de les quals a Poblet, obra segurament basada en les *Antigüalles de Poblet* del 1587 (146-147). — J. P. E. [18.234]

Francesc ROIG I FERRAN, *Tres fills de la Selva del Camp esdevingueren monjos del monestir de Poblet*, dins «Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans», 6 (2002), 19-32.

El primer és Jaume Pallarés, abat els primers anys de la Guerra dels Segadors (22-27); són recordats episodis de la seva posició en la contesa i transcrits fragments de correspondència amb el virrei francès, Henry de Lorraine, el 1646, on demanava que pagués els soldats (23). — J. P. E. [18.235]

Joan DOMENGE I MESQUIDA, *La creu de Porreres i l'argenter Antoni Oliva* (Patrimoni Porreres, 4), Porreres, Ajuntament 2002, 72 pp.

Documentat l'encàrrec a l'argenter Antoni Oliva en instrument notarial de l'AC de Mallorca, de fa sis-cents anys, datat el 27 març 1400, ací traduït al català i analitzat també des del punt de vista dels honoraris de l'artista (37-46), l'autor enceta el seu estudi recordant les tres peces cabdals del tresor parroquial de Porreres: l'arqueta-sagrari (10-18), el reliquiari de la Veracreu (18-20), i la creu processional (21-25); per l'escut, sabem que l'arqueta és vinculada a la família dels Rossell [i potser al cardenal Nicolau Rossell] (14-16 i 42-46). L'atenció de l'autor se centra en els aspectes tècnic (47-52) i artístic de la creu i en la personalitat i l'obra de l'argenter que la construï, Antoni Oliva (27-36), ací comparat amb contemporanis seus. Les representacions dels esmalts es basen en les narracions evangèliques, també d'evangelis apòcrifs (55-56). Hi ha abundants fotografies dels objectes i bibliografia (68-71). — J. P. E. [18.236]

J. F. BALLESTER-OLMOS Y ANGUIS, *Dom Guillem de Aguiló, primer señor de Rascanya. Su vida y linaje (Genealogía de los barones de Petrés)*, dins «Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana», LVIII (1997 [2000]), 99-161.

Procedent del llinatge dels Aguiló, ramal dels Cervera, al qual en el *Llibre del repartiment* Jaume I assignà l'«alqueriam de Rascanya», delimitada en un document de Pere III el Cerimoniós del 1371 (99). Guillem d'Aguiló pertany a una raguèlia ací reconstruïda des de la conquesta de Cervera entorn l'any 1000 (101-105), que esmena la versió donada per Martí de Viciàna (106-107). En el segle XII els Aguiló intervingueren col·laborant amb Robert Bordet en la repoblació de Tarragona en consolidar-se la seva reconquesta, i crearen nova branca familiar (108-118); ja en el segle XIII Guillem d'Aguiló col·laborà amb Jaume I en la conquesta de València, tal com el rei fa constar en el *Llibre dels fets*, prengué la iniciativa en algunes operacions bèl·liques, per les quals el rei el castigà fins i tot llevant-li drets de delme (132-133), però s'afincà en el nou regne, gràcies a les donacions reials (119-130) i sembla que morí canonge de Tarragona (135). A base de seccions diverses de l'ARV, de l'ACV, de l'ACA, *Pergamins*, l'autor refà les successives generacions i desviaments del títol a la baronia de Petrés, fins a arribar als darrers anys del segle XX (136-155). Hi ha arbre genealògic en desplegable entre les pàgines 156-157. — J. P. E. [18.237

Roser PUIG TÀRRECH, *Aprenents alcoverencs al Reus del darrer quart del segle XVIII (1773-1793)*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núms. 97-100 (2002), 8-11.

El buidatge sistemàtic dels fons notariaus de Reus, ara a Tarragona, AH, ha proporcionat vint-i-un contractes d'aprenentatge, nombre que col·loca Alcover al cim de les poblacions que enviaven aprenents al cap de comarca; gairebé la meitat, nou, trobaren feina en el ram de la construcció, en qualitat de manobres; també són indicats els procedents de les tres comarques de l'Alt i del Baix Camp, i del Tarragonès (9). Hi ha llista nominal dels aprenents i transcripció d'un contracte del 1778 (10-11). — J. P. E. [18.238

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Ritos de admisión y profesión de los canónigos de Roda de Isábena (Huesca)*, dins «Aragonia Sacra», XIV (1999 [2000]), 7-22.

Tal com consta per la documentació de Lleida, ACat., *Armari B, Fons de Roda*, i per investigacions ja publicades, l'església de Roda d'Isábena acceptà la vida comunitària aquisgranesa a darreries del segle XI, el 1092. El ritus de la introducció de nous membres és ací exposat a base d'una acta d'elecció del 1692, del mateix arxiu, *Prestatge 6. Notariaus* (12-13). Són transcrits en apèndix, cinc actes capitulars d'altres tantes sessions d'aquell capítol, dels anys 1283, 1308, 1313, 1315 i 1337, una decisió de les quals consistia a establir una quantitat donadora als membres del mateix que fossin enviats a estudiar (14-22, en particular 21). — J. P. E. [18.239

Pablo de la FUENTE, *Aigua, ciutat i territori a la Roses renaixentista*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 351-372.

En els corresponents lligalls de Simancas, AG, i bibliografia específica publicada, l'autor esbrina el sanejament urbà de la Roses cinc-centista, prevista i parcialment duta a terme per l'arquitecte Giovanni Battista Calvi: d'una banda, el redreçament de la Trencada i una rasa oberta a mitjan segle XVII al bell mig del fossat per evitar el paludisme; de l'altra, els col·lectors de la xarxa del clavagueram. De més a més, reivindica la idea que els treballs de Calvi a Roses traeixen una manifesta inclinació a revalorar arqueològicament l'antiga Rhode. Hi ha plànols. — J. de P. [18.240

Pablo de la FUENTE, Bella et difesa: *Noció artística, essència filosòfica i raó matemàtica a la Roses renaixentista*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 413-423.

Per un seguit de raons, entre les quals tenen un gran pes les de tipus matemàtic i filosòfic que «apunten cap a la perfecció d'aquesta forma» pel fet de contenir el nombre d'or, l'autor reivindica que la fortalesa de Roses és pentagonal. Gràcies a un esborrany de Giovanni Battista Calvi, ací publicat, en el llibre de l'obra es pot descobrir un perfil en l'elevació d'una de les portes, motivat pel desig de donar-li la mítica i humanística proporció àuria. — J. de P. [18.241

Laura VERNON, *La terre et les hommes en Roussillon aux XIIe et XIIIe siècles. Structures seigneuriales, rente et société d'après les sources templières*, Aix en Provence, Publications de l'Université de Provence 2001, 252 pp.

Reelaboració de tesi doctoral, presentada a la Universitat de Provença el 1994. L'autora la defineix «une thèse dont les ambitions ont été déterminées par la nature des sources» (8); aquestes són presentades en les pàgines inicials: el *Cartulari de Mas Déu* és la principal de les manuscrites, amb els seus 850 documents; a Perpinyà, ADPO, el *Cartulari* és acompanyat per altres dos-cents setze documents de la sèrie B, no classificats, i per d'altres, més locals, de la mateixa sèrie; el ms. 1062 de la Biblioteca de Montserrat és un capbreu dels senyorius del Temple en les terres de la Corona catalanoaragonesa; a l'arxiu departamental de Perpinyà, sotssèrie IB, hi ha els capbreus del rei de Mallorca posteriors a la Croada contra Catalunya, a la qual també pertanyen els dos *Liber feudorum* A i C, amb documents dels anys 976-1341; el *Fonds Fossa* (sotssèrie 12J) conté set volums amb un miler de còpies transcrits de documents del mateix arxiu. Afegim-hi publicacions diverses de documents, d'entre les quals destaquen les de Bernard Alart i Francesc Monsalvatge (17-22). A base d'aquesta documentació, l'autora ha dibuixat la fesomia d'un senyoriu templer particular, amb l'atenció posada en les característiques d'aquest i d'altres senyorius rossellonesos i dels països veïns al s. XIII, amb els seus punts discutits com definició i ubicació del feu, concentració de l'habitat i mutacions socials i jurídiques en uns segles de clara empena demogràfica i econòmica en gran part basada en les percepcions senyorials, manifestades en institucions jurídiques, en vocabulari propi i àdhuc en les denominacions personals, que passaren d'un a dos noms. Recordats els estudis anteriors (13), l'autora resumeix les dades sobre la formació de les cases templeres al Rosselló, tant des del punt de vista de les comunitats i dels seus membres, com de la formació del patrimoni territorial i del seu impacte en la societat rossellonesa (23-57). Segueix el capítol dedicat al marc jurídic del senyoriu (en la vila, en el castell i en el mas) i a les formes de repartiment dels drets senyorials (59-103). El capítol terç estudia les relacions i estructures dels rèdits senyorials a partir dels diversos béns, tal com consten en particular en els capbreus, capítol ben ric en dades demogràfiques (105-164). El capítol quart, finalment, informa d'alguns aspectes de la societat rural vista amb els ulls dels poderosos, on és tocat el problema del vassallatge al Rosselló, amb dades sobre l'estratificació social (164-202). Hi ha bibliografia (207-215), llistes de preceptors de les cases templeres, d'escrivans i de comtes de Rosselló (217-222), i transcripció de documents del *Cartulari* sobre alguns dels temes principals de la investigació (223-231), pàgines amb croquis del Rosselló (232-242) i taula toponomàstica (243-246). — J. P. E. [18.242

Òscar JANÉ CHECA, *Estructuració social i política del Rosselló després del 1659: el posicionament d'una societat enfront de l'annexió a la monarquia francesa*, dins «Revista de Catalunya», núm. 170 (febrer 2002), 9-23.

[Les idees exposades en aquestes pàgines són les conegudes dels nostres lectors per les notícies bibliogràfiques dedicades a dos títols del mateix autor en el volum anterior d'aquest anuari, XXII (2003), 883, núms. 17.550 i 17.551]. Són particularment documentades en els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, 2B i 1C, les intencions assimilistes a la llengua i cultura franceses posades per la corona en els col·legis de jesuïtes i 'petites écoles' (16-17)

[s'ha esmunyit alguna mostra de mala traducció del francès: «per rebre el sermó recíproc dels seus súbdits» (13, línia 9): «per rebre el jurament» (serment!)...]. Hi ha bibliografia (22-23).
— J. P. E. [18.243]

Carme i Montserrat SANMARTÍ I ROSET, *La comunitat de preveres de Sallent durant la segona meitat del segle XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIII (2002), 47-60.

Recordades les comunitats de preveres en general i la de Sallent en particular, i en base de documentació de l'AD de Vic, l'autora n'estudia el funcionament interior, descrivint el conflicte que esclatà el 1752, per l'expulsió de Silvestre Riera davant problemes derivats de la rebaixa de l'interès dels censals el 1750. Les investigacions impulsades pel bisbe permeteren d'establir que hi havia hagut opacitat en les dades econòmiques i ocultació de rendes; és analitzat un informe fet pel batlle de Sallent a petició del bisbe, on eren assenyalats alguns excessos i comportaments impropis d'eclesiàstics de cinc membres d'una comunitat de divuit, que incidien en negligència, per no parlar d'irregularitats, de tot el conjunt. Són estudiats els llevadors de comptes de Marc Santmartí per als anys 1775-1780, considerats ja poc clars en la visita pastoral del 1776: mancaven anotacions i s'indicaven de forma massa sumària les entrades i eixides. Les autores conclouen que existia una estratègia volguda per la comunitat per repartir diner ocult entre els residents. — J. de P. [18.244]

J. V. GÓMEZ BAYARRI, M. del Carmen AURA BUSÓ, *Toponomàstica de Sant Mateu, San Jorge, San Rafael del Río, Xert o Chert, la Salzadella y Rossell*, dins «Anales de la Real Academia de Cultura Valenciana», LVIII (1997 [2000]), 223-253.

Els autors basen llur aplec en el *Llibre del repartiment del Regne de València*, en les *Cartes de poblament* i en altra documentació, sobretot medieval, relativa a la zona Nord de la província de Castelló; recorden les diverses grafies que el respectiu topònim ha tingut en el llarg del temps posterior a la (re)conquesta i fan constar el nom oficial actual; fora del cas del suposat 'San Jorge' que és 'Sant Jordi del Maestrat' i era al començament 'Mas dels Estellencs' (235-237), i San Rafael del Río, batejat així en fer-se independent de Traiguera el 1927 i per tant sense nom anterior (237-238), tots els altres són documentats amb el topònim tradicional, que és l'actual.
— J. P. E. [18.245]

Miquel BORRELL I SABATER, *L'evolució de la xarxa assistencial: l'hospital de Santa Coloma de Farners (XVI-XX)*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 167-209.

Per als segles XVI-XVIII, l'Hospital de pobres de Santa Coloma de Farners és conegut per documentació de la casa de Híjar, ara a Saragossa, Diputació, *Fondo Híjar*, i per documentació notarial tant de Girona, AH, *Notaria de Santa Coloma*, com de Barcelona, AHPB, i de la Bisbal, AHC, *Fons Cruïlles*. Ultra la notícia que una sala servia d'escola de minyons, existeix el paràgraf dedicat a l'hospital en les *Ordinacions municipals* del 1609, un estat de comptes dels anys 1750-1759, un inventari contemporani on consta «una caxeta petita per tenir papers», i en la segona meitat del segle XVIII la complicada documentació entre les diverses instàncies implicades, generada pel projecte de construir un hospital nou, que només començà de funcionar el 1807 (167-174). — J. P. E. [18.246]

Frederic RIBAS, *Les llandes de Santa Pau. Quan les pedres parlen*, dins «Revista de Catalunya», núm. 170 (febrer 2002), 24-29.

Aplec d'inscripcions esculpides en les llindes de portes i finestres de la dita població, ací transcrites. Són escrites algunes en català, d'altres en llatí, normalment datades en els segles XVI o XVIII; moltes expressen la melangia d'haver amb la mort de deixar la pròpia casa. — J. P. E. [18.247]

Josep M. PLANES I CLOSA, *Un exemple dels conflictes econòmics de les poblacions segarrenques al segle XVI i la implicació de la família Çanou*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 69-100.

Durant la Guerra de Separació, el ducat i les baronies dels Cardona foren donats al mariscal Philippe de La Mothe-Houdancourt, el veguer del qual extorquí grans sumes a les poblacions de la vegueria (cardonina) de la Segarra (70-71; 78: croquis del territori), que hagueren de recórrer a l'establiment de censals; un d'aquests fou venut per dues-mil lliures al Tribunal de la Inquisició. Feta la quitació, però no documentada pel notari, no fou reconeguda pel Tribunal, que seguí exigint el cens. El plet durà fins a darreries del segle XVII i implicà la família targarina dels Çanou, àmpliament representada en aquestes pàgines; cansades de pledejar, les parts arribaren a concòrdia el 1696 (76 i 86-90), conservada a Cervera, AHC, *Notaris. Tàrrrega*, d'on també procedeixen nombre de les notícies d'aquestes pàgines (77-97). — J. P. E. [18.248]

Jesús BURGUEÑO, *Identitat i administració a la Selva: una dualitat irresoluble?*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 33-58.

Encara que l'autor intenta d'informar oferint dades al servei de l'actual divisió administrativa de Catalunya, en una primera part recorda les administracions antigues, com pot ésser l'aridiaconat de la Selva, del bisbat i seu de Girona, i les pàgines de Pere Gil, de Josep Aparici i de Francisco de Zamora (35-37) i les informacions sobre les oficines d'hipoteques creades el 1768 (37-38). Hi ha els mapes corresponents, quadre sinòptic d'evolució de la població des del 1787 (57) i bibliografia (58). — J. P. E. [18.249]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els darrers Montserrat de la Selva del Camp (segle XVII)*, dins «Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans», 6 (2002), 79-83.

Narració centrada en les darreres generacions de les tres branques dels Montserrat, marquesos de Tamarit, extingides els segles XVII (branca de la Selva), XVIII (branca de Reus i Tarragona), i XIX (branca de l'Alcover i de Valls). La branca de la Selva es partia en tres grups, tots ells documentats a Tarragona, AHA, Alcover, *Llibre dels Montserrat*, i la Selva del Camp, *Capítols matrimonials i Testaments*. — J. P. E. [18.250]

Roser PUIG I TÀRRECH, *Les respostes de la Selva del Camp a l'enquesta de Manuel de Godoy (1797)*, dins «Butlletí del Centre d'Estudis Selvatans», 6 (2002), 85-103.

Al final de la Guerra Gran amb França (1793-1795), Manuel Godoy féu demanar als ajuntaments la resposta a un qüestionari socioeconòmic; hi ha notícies de l'elaboració de les respostes a Tarragona (88-89); a l'AM de la Selva del Camp s'han conservat les respostes (les preguntes són conegudes per haver estat publicades en ocasions diverses), són ací publicades (93-102) i les seves informacions sintetitzades i reduïdes a quadre sinòptic (89-92); en una situació de clar creixement demogràfic (91), consta que hi havia escola de primeres lletres per a nois (uns cent trenta) i per a noies (unes vuitanta) (94); també hi havia estudi de gramàtica (llatina) amb vint-i-sis estudiants (95); i «quatro dependientes de inquisición» (97). — J. P. E. [18.251]

Lluís COSTA, *Tres moments bàsics de la història de l'estany de Sils, més documentats*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 279-286.

El primer d'aquests moments correspon a l'acord del 1762 entre barons (comte d'Aitona, duc de Medinaceli, i Seu de Girona) i propietaris útils de terres al voltant de l'estany per a la dessecació del mateix, el text del qual és parcialment, però àmpliament transcrit (280-282). Al final hi ha llista dels documents de l'arxiu Medinaceli darrerament ingressats en microfilm a l'Arxiu Municipal de Sils (285-286). — J. P. E. [18.252]

D. MONTOLÍO TORÁN, F. OLUCHA MONTINS, *Nous documents sobre activitats artístiques a la catedral de Sogorb*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 235-263.

Els autors han aplegat en l'Arxiu de la Catedral de Sogorb vint-i-nou documents, datats entre el 1531 i el 1844, fins ara desconeguts, relatius a treballs diversos de naturalesa artística o edilícia en o per a la dita seu, ací transcrits (239-263); tenen particular interès els capítols per a la reestructuració, de gust academicista, de l'interior de la mateixa església, en el darrer decenni del segle XVIII (251-258). És del segle XIX algun detall destinat als calaixos de l'arxiu capitular (262). — J. P. E. [18.253]

Plàcid PÉREZ PASTOR, *Santa Caterina del Port de Sóller. L'evolució d'un edifici des del segle XIII al XXI*, Palma de Mallorca, Consell de Mallorca 2002, 152 pp.

La contalla popular vincula Santa Caterina de Sóller al 'miracle' de sant Ramon de Penyafort, entornant-se'n a Barcelona per mar damunt la seva capa [santa Caterina era la titular del convent dominicà de Barcelona, el de sant Ramon de Penyafort]; i l'ARM, *Escrivania de cartes reials*, documenta deixes a Santa Caterina de Sóller ja el 1281. Ací l'autor transcriu tots els inventaris d'aquell oratori alçats el segle XIV, de l'ARM, *Protocols notarials* (115-122), i el del 1476, de Sóller, AM (123-126). Aquesta i altra documentació d'ambdós fons li permet de precisar les etapes de la capella i casa annexa (11-21), la destrucció causada pels moros d'Alger el 1542 i la següent reconstrucció (127-135 i 22-43), i els estralls de la pesta el 1652 (44-47). El segle XVIII només dona un inventari, el 1720 (136-137 i 48-52). Hi ha una capbreuació de censals del 1687 (144-145) i capítols dedicats a la vida en el conjunt de Santa Caterina fins al segle XIX (79-86), a les bases econòmiques (89-107) i a les informacions de les visites pastorals (108). L'autor presenta un plànol del conjunt (148-149) i bibliografia (151). — J. P. E. [18.254]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El procés d'execució d'un breu apostòlic de l'any 1704 relacionat amb l'Església de Santa Maria del Socors de l'Hospital de Pobres de Solsona*, dins «Oppidum. Revista cultural del Solsonès», 2 (2002), 71-78.

L'església de l'hospital de Solsona era a darrerries del segle XVII al servei de l'hospital, i de més a més, seu de les confraries del Socors i dels Dolors, de la comunitat de preveres naturals de Solsona i marc de la novena a sant Francesc Xavier, raó per la qual els dits preveres obtingueren de Roma que hi hagués reserva de l'eucaristia; l'aplicació de la gràcia exigí una informació oficial sobre si les raons exposades a Roma responien a la veritat; la dita informació es conserva a Cervera, AHC, *Diversos. Solsona*, i és ací transcrita (72-78): la concessió romana tingué efecte a Solsona. — J. P. E. [18.255]

Martí MERCADER I SUÑÉ, *Les mines de Surroca: testimoni d'un temps*, Ripoll, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès 2001, 125 pp.

El primer a informar de les dites mines, només un parell d'anys després d'haver estat ober-tes, fou Francisco de Zamora en la descripció del trajecte que féu entre Camprodon i Sant Joan de les Abadesses; hom n'extreia quatre-centes càrregues de bon carbó, de deu arrobes cada una (26-27). — J. P. E. [18.256]

Ernest ZARAGOZA PASCUAL, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense* (Biblioteca Històrica de la Biblioteca Balmes, XXX), Barcelona, Editorial Balmes 2002, 430 pp.

La 'Tarraconense' és la Congregació Claustral Tarraconense, que ultra els de Catalunya, inclou els monestirs benedictins de l'Aragó i de Navarra, és a dir, els ubicats en el territori de l'antiga Província Eclesiàstica de Tarragona, tal com era en el pas del segle XIII al XIV, dins el qual els monestirs benedictins eren un centenar, més ben dit, cent de justos, si hem de donar crèdit a la llista que l'autor n'ha confegida en les pàgines finals del llibre (427-429), dins la qual els monestirs no estrictament catalans, són certament importants, però no arriben a deu. Establir, dins el possible, l'abaciologi de cada un és un servei a l'investigador o a l'interessat, ni que sigui en història més o menys local; però aquell servei ha representat un llarg treball de recopilació de dades tant en monografies publicades com en documentació inèdita, sobretot en l'ACA, *Monacals*, i a Madrid, en seccions diverses de l'AHN, fons indicades en les notes a peu de pàgina; l'aplec que ara tenim a les mans l'hem d'agrair al dr. Zaragoza, cosa que fem amb molt de gust. — J. P. E. [18.257]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Costumari permès i interdit a la tardor medieval*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 79-101.

El costumari és el de la vila medieval de Tàrrrega, conegut a través de l'AHC, *Fons municipal*, de sèries diverses del qual són transcrits fragments de dues actes municipals dels anys 1440 i 1441 (88-90), la crida d'unes *Ordinacions i establiments* completes del 1459 (90-96) i vint-i-tres bans de la segona meitat del segle XV (96-101). En les pàgines introductòries l'autor ens informa que, no havent-hi hagut o no havent-se conservat a Tàrrrega el llibre de cort del batlle, cal refiar-se dels *Libres de consells* i dels *Llibres de bans*; pels primers coneixem el cas d'una deliberació de sentència en acusació d'un 'castellà de nació' per maltractes a la muller (però: «de tals ferides de marit a muler, los officials no acostumen de entremetre's», 89/II), un altre de resistència a l'autoritat i renecs contra Déu i la Verge Maria, i el text de les dites *Ordinacions*; pels altres, les mil situacions més o menys conflictives, com per exemple la servitud de pas per les portes d'una propietat privada durant el correbou immemorial de la vila, entre el 1510 i el 1516 (88, nota 40); i noms, renoms o malnoms (83/I). — J. P. E. [18.258]

Eufemià FORT I COGUL (a cura de Gener GONZALVO I BOU), *Tres monestirs cistercencs de la comarca de Tàrrrega a la primera meitat del segle XVI*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 115-121.

Els tres monestirs són els de Vallbona de les Monges, Vallsanta (Guimerà), i el Pedregal (el Talladell), units el 1532 pel fet d'haver estat visitats per l'abat general del Císter, Edmon de Saulieu, tal com consta en el seu diari de visita, conservat a París, BN, *Novv. acq. lat.*, publicat a cura de Maur Cocheril. Ací és resumida tant la part de descripció del viatge i les corresponents etapes, com la de visita dels monestirs, en la qual trobem, per exemple, que Vallbona de les Monges era el monestir sol, sense la població actual. Els altres dos monestirs no han sobreviscut. La ruta seguí camí de València. L'editor afegeix breu semblança d'Eufemià Fort i Cogul (115). — J. P. E. [18.259]

Jaume TORRES I GROS, *Els diners de Tàrrrega en temps de la casa reial dels Àustria*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 123-127.

Es tracta de diners encunyats a nom de la vila de Tàrrrega. En són fotografiats i descrits tres, un del 1621 i un del 1641, on consten les respectives inscripcions; també n'hi ha un del 1642, del temps de l'annexió a la corona de França. [Quant a les emissions dels anys 1621 i 1641, em persisteix el dubte de si Tàrrrega ja aleshores era 'ciutat'; si no ho era, qui sap si les monedes no eren de Tàrrrega, sinó, potser, de Tarragona, on, de més a més, encaixaria la creu patriarcal]. — J. P. E. [18.260]

Josep M. PLANES I CLOSA, *Teresa Riera i Guardiola, targarina del segle XVII* (primera part), dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 129-177.

Per la seva personalitat i per la repercussió en la vida social de la vila en els darrers decennis del segle XVII i primers del XVIII, l'autor ha intentat de refer la biografia d'aquella dama a base de documentació de l'AP i sobretot dels protocols notariais de Tàrrrega, conservats a Cervera, AHC, abundantment aprofitats per a donar notícies dels successius membres de la família i de llurs actuacions, sobretot de les de naturalesa econòmica, en la població i encontorns. Nasqué de família ben coneguda el 1640 (131-134), i la seva infantesa fou afectada per les malvestats de la guerra i les contínues morts de parents en una àmplia família (arbres genealògics en les pàgines 167-169); casada molt jove, vídua als quinze anys, es tornaria a casar almenys dues vegades; el segon marit, militar, comissari general del terç de cavalleria de Borgonya, féu a Tàrrrega ostentació de posseir i prestar diners, i adquirí un considerable patrimoni, que fou font de problemes i de plets per a la nova vídua en morir ell potser en acció de guerra; als trenta anys ella es casava per tercera vegada, i amb el nou marit seguirien les operacions de tota mena entorn el patrimoni. Hi ha referències i transcripció de fragments en les nombroses notes. — J. P. E. [18.261]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre quatre retaules construïts a l'església de Santa Maria de Tàrrrega (1747-1768)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 199-220.

Els quinze documents ací transcrits, de Cervera, AHC, *Notaris. Tàrrrega*, pertanyents als anys indicats en el títol, són contractes de construcció o de daurat dels retaules de la Mare de Déu dels Dolors, de la Preciosíssima Sang i de les Santes Espines, de l'altar major o de Santa Maria, i de la Mare de Déu del Roser, tots dins l'església parroquial de Tàrrrega (203-217). L'escultor del segon fou Lluís Bonifaç, el qual també dibuixà la traça del terç. El de l'altar major fou destruït per un incendi fortuït el 1848 i els altres tres ho foren intencionadament el juliol del 1936. Hi ha fotografia dels tres darrers (218-220). — J. P. E. [18.262]

Marià BAIG I ALEU, *La vila de Terrades i la seva antiga notaria: Església, territori i propietat*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 141-197.

Resum de la història de la vila de Terrades amb les dades fornides pels cartorals i col·leccions de documents eclesiàstics gironins darrerament publicats, en particular els de l'ADG, sobretot els que fan referència al senyoriu damunt el terme de Terrades i les relacions amb els castells de Boadella i Palau Surroca. L'autor hi estudia l'església de Santa Cecília de Terrades, destruïda el 1936, i la notaria, desapareguda a darreries del segle XVIII o inicis del XIX; n'ha sobreviscut un inventari parcial, redactat en començar el segle XVII per Jordi Gibernau, beneficiat de Sant Llorenç de la Muga, on en tres quaderns anotà sumari o regest de totes les escriptures notariais de Sant Llorenç o de Terrades, relacionades o relacionables amb propietats eclesiàstiques, respectivament per als segles XIV, XV i XVI, conservats a l'arxiu patrimonial dels marquesos de Dou al castell de Palau Surroca. Hi ha un capítol dedicat a la 'Salvetat del Sant

Sepulcre', conjunt de propietats de l'orde militar del Sant Sepulcre per generositat de la família Olives, ben documentada en arxius gironins. Són transcrites en apèndix les anotacions relatives al territori de la parròquia de Terrades en l'*Inventari* de Jordi Gibernau, únic testimoni d'un arxiu lamentablement perdut en època moderna. Hi ha bibliografia. — J. de P. [18.263

Marc FERRER I MURILLO, *El cas dels germans Bru: dos ciutadans bomrats de Barcelona, segrestats a Terrassa per un escamot austriacista l'agost del 1713*, dins «Terme. Revista d'Història», 17 (novembre 2002), 117-137.

L'episodi indicat en el títol és documentat a Terrassa, AHC, *Batllia. Processos i Comú de Terrassa. Ordres i Protocols notariais*; a Sant Cugat del Vallès, ANCatalunya, *Castellodosrius*; a Barcelona, ACA, *Canc.*, *Commune Gubernationis Philippi IV*; i a Olot, BM Marià Vayreda, *Allegationes iuris* del 1717. Perpinyanesos traslladats a Barcelona després de la desmembració de Catalunya el 1659, ciutadans honorats de Barcelona, austriacistes fins a la decisió del 1713 de resistir fins al final, en què es retiraren a la seva propietat terrassenca (Torre dels Bru), els Bru foren protagonistes passius del propi segrest l'agost del 1713, ací ben detallat (120), com també ho són les accions judicials posteriors al 1714 (121-131); destaquen les declaracions de testimonis, d'on es dedueix abundant informació sobre la situació del moment al Vallès Occidental poc temps abans que fos ocupat per l'exèrcit de Felip V Borbó. — J. P. E. [18.264

Josep CLARA, *La població de Torroella de Montgrí segons el tall de 1648*, dins «Estudis sobre el Baix Empordà», 21 (2002), 113-120.

El dit tall, d'innegable importància demogràfica, ha estat descobert per l'autor dins el manual notarial de Francesc Metge, notari de Torroella, conservat a Girona, AH, *Notaria de Torroella*, 208. Fou realitzat com a base per a una talla destinada a pagar els soldats que defensaven les fortaleses de les Medes i de la Torre del Cap de la Barra de l'Estartit, dins el context de la Guerra del 1640: agrupats per carrers o zones rurals, els contribuents sumaven 270, quan el 1553 només eren 245. Hi ha llista personal de tots, aplegats de la manera esmentada (117-120). — J. P. E. [18.265

Jacme TAUPIAC, *Pourquoi le Val d'Aran n'est pas en France?*, dins *Pyrénées sans frontière*, «Chronique. Supplément au Bulletin de Littérature Ecclésiastique», 1 (1998), 25-35.

Presentació de les característiques tant actuals com històriques de la Val d'Aran, entre les quals figura en primer lloc la *Querimònia del 1313*, restablerta per Jaume II de Catalunya, ací resumida, i confirmada fins al 1846; mentrestant havien estat compilades el 1616 per Juan Francisco de Gracia les *Ordinacions, Pragmàtiques i Edictes reials de la Vall d'Aran*; també són recordats els successius tractats de Lies i Passeries (29-31). — J. P. E. [18.266

Serge BRUNET, *Le Val d'Aran et la frontière des Pyrénées: enjeux politiques, économiques et religieux*, dins *Les enclaves territoriales aux Temps Modernes (XVI-XVIIIe siècles)*, edités par Paul DELSALLE et André FERRER. Colloque International de Besançon, 4 et 5 octobre 1999 (Annales Littéraires de l'Université de Franche-Comté, 706), Besançon, Presses Universitaires Franc-Comptoises 2000, 389-406.

Serge BRUNET, *Les prêtres des montagnes. La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime*. Préface de Bartolomé BENNASSAR (Universatim), Aspet, PyrGraph Éditions 2001, 863 pp.

L'autor, basat en les seves nombroses publicacions sobre el tema, ací recordades, en estudis d'altri i en els *Privilegis, franqueses y libertats concedides pels sereníssims reys d'Aragó a la Vall d'A-*

ran, Barcelona 1640, encara que oficialment la Val no sigui un enclau, ho ha estat fins fa poc els mesos d'hivern en sentit meteorològic i fins a començament del segle XIX en sentit eclesiàstic, en ambdós girat vers Occitània (390-391). Recordades les vicissituds de la secular vinculació a la Corona, malgrat el parèntesi entre ells anys 1284-1313, i els problemes interns del bisbat de Comenges, l'autor subratlla que la vinculació a la Corona catalanoaragonesa garantia l'autonomia eclesiàstica, defensada pels aranesos també contra la intervenció del bisbe d'Urgell (392-400); els clergues aranesos esdevingueren 'capellans de casa' (404), fins al punt de preferir aquesta situació i la seva traducció parroquial, al sistema canònic de beneficiats. Durant la segona meitat del segle XIX desapareixerien tant l'autonomia religiosa com el Consell General de la Val d'Aran (405).

El segon títol és edició de la tesi doctoral. Les muntanyes dels Pirineus Centrals, per on trecaven els 'capellans de casa', protagonistes d'aquest llibre, són els del bisbat de Sant Bertran de Comenges, al qual fins al segle XIX pertangué la Val d'Aran. Per això, dotze dels disset capítols del llibre estudien en primer lloc la reforma catòlica del dit bisbat, i set la seva aplicació a la Val d'Aran, a la qual és dedicada una exposició que va del segle XIV al XIX [però la Val no pertany a la corona catalanoaragonesa des del 1313, ans de sempre, car el 1313 el rei de França no hauria pas renunciat a la dita Vall si en el procés corresponent no s'hagués demostrat que ja abans de la crisi posterior a les Vespres Sicilianes i de la Croada contra Catalunya la Val d'Aran era de sobirania del comte de Barcelona: com d'altres terres al nord dels Pirineus]. Hi trobem pàgines dedicades a la pietat popular, manifestada en la processó de Corpus i en les confraries i culte al Santíssim, en les processons a santuaris marians com el de la Mare de Déu de Mongarrí, en els sufragis, sobretot misses de fundació per als difunts. En la part institucional destaca la comunitat de preveres, on gairebé cada casa és representada pel 'capellà de casa', protagonista no sols de la vida parroquial, sinó també de la social amb la seva omnipresència, almenys com a testimoni, si no ja com a notari, en la documentació pública. El conjunt, format per la vida social i la institucional reforçant-se mútuament, fou força impermeable a les reformes tridentines i en algun punt al mateix cristianisme, car la tradició popular seguia considerant que la deu de la Garona al Pla de Beret era la porta de l'infern. Hi ha al final transcripció de documents, glossari de mots antics i taules. — J. P. E. [18.267-18.268

Andrés DÍAZ BORRÀS, *El miedo al Mediterráneo: la caridad popular valenciana y la redención de cautivos bajo poder musulmán* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo, 44), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 2002, 366 pp.

Establerta la diferència entre els conceptes de servitud/esclavitud i el de captivitat (19-30 i 92 ss), el centre del llibre és constituït per l'estudi sobre la institució ciutadana de València per a la redempció de captius, governada per unes *Ordinacions per a traure catus de poder de infels* del 1323 (125-128), que establí una xarxa recaptadora en ciutat i comarques (130 ss.) [que en els temps entorn el Cisma d'Occident fou posada en mans de l'antic infant fra Pere d'Aragó]. La situació dels captius era constantment recordada per les narracions dels rescats (entre els quals hi hagué un poeta italià, Giovanni: 99), pels sermons, sobretot pels declamats en els actes de redempció, i pels escrits d'autors de tota mena com sant Vicent Ferrer (100-101), el *Curial* o el *Tirant* (101-102; Francesc Eiximenis no ho veia clar: 58-59). Els resultats d'aquella institució ciutadana són coneguts per l'AMV, *Lletres missives*, *Clavaria comuna*, *Manuals d'albarans* i *Manuals de consells*, i ací exposats en els capítols III-V, dedicats a les successives etapes d'aquella institució, per a cada una de les quals són donades les llistes de rescats (130-160; 161-241; 243-268). El final del regne sarraí de Granada repercutí a València en la progressiva minva del nombre de captius, cosa que portà a la desaparició d'aquell servei ciutadà el 1539. Les pàgines inicials recorden tant els precedents, sobretot els dels dos ordes de la Trinitat i de la Mercè (35-60), com les iniciatives paral·leles de la casa reial (72-90: llicències d'acaptar), deixes testamentàries de particulars, col·laboració de mercaders (111-121). L'appendix descriu l'altra cara de la moneda, la de la redempció de

captius musulmans en terres cristianes i en particular a València entre el 1380 i el 1480, on, alhora que els *Furs de València* s'oposaven a l'emigració d'antics captius musulmans, la realitat documentada per l'ARV, *Mestre racional. Batllia. Delmaments de sarraïns* era la de nombroses concessions (els texts, almenys fragmentaris, de les quals són transcrits en les pàgines 303-328). Hi ha bibliografia (269-285) i taula única d'antropònims i de topònims (339-363). — J. P. E. [18.269]

Agustín RUBIO VELA, *Violencia y control de la producción cerealista del Reino en la baja Edad Media. Orígenes y planteamiento de un conflicto*, dins «Aragón en la Edad Media. Sesiones de trabajo», 27 (2002 = *Demografía y sociedad en la España bajomedieval*), 33-65.

L'assortiment de gra a la ciutat de València era un problema determinat per tres factors: constant creixement demogràfic de la ciutat; alimentació bàsicament constituïda per gra panificable; insuficiència local de producció (34). Calgué, doncs, elaborar una política de compra i importació de gra, primer per tot el territori del regne i, essent encara insuficient, per terra i sobretot per mar (p. e., des del gran graner de Sicília); la dita política suposava una forta inversió en 'ajudes' als mercaders importadors i necessitava el recolzament del rei a fi de suprimir possibles entrebancs, que volia dir obligar a vendre o a portar a la ciutat de València, cosa que topava amb els interessos d'altres zones o d'altres mercaders del regne. A partir d'ací, a base d'estudis propis i de molts d'altres, i de la documentació de València, AM, *Lletres trameses i Manuals de consells*, assistim a l'evolució d'un problema, des de les declaracions formals de llibertat de comerç del primer segle posterior a la conquesta, encara repetides a començament del segle XIV, passant pels esforços de controlar el comerç de grans en tot el regne, finalment convertits en constitució en la cort del 1329 (que encarregava als jurats de València el compliment de la prohibició), fins a la presència de tota mena de desconeixement i de refús a la llibertat de comerç de gra, que es traduïa en enemistat contra la ciutat de València, sobretot en moments difícils com el Mal Any Primer, en què la ciutat necessitava tota mena de proveïments, i productors i mercaders el volien portar on tenien més negoci (38-52); es presentà, de més a més, un problema de prioritats polítiques, el de si els barons del regne també havien d'ésser sotmesos a la dita legislació, i doncs, a la capital (53-57); una topada semblant es produí amb una altra població reial, la d'Alzira, ja el 1380 (57-59); un episodi de control d'emmagatzematge de civades a la Plana i al Maestrat el 1389 provocà la unió de tots els damnificats contra els privilegis de la ciutat de València. En la primera cort d'Alfons IV Trastàmara, la ciutat obtingué una victòria absoluta (61), però la contraposició, àdhuc violent, de tots els altres també es féu sentir; la corona, però, s'havia aliat amb la capital, de la qual econòmicament depenia. — J. P. E.

[18.270]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Política municipal y vecindamientos. Análisis de la emigración aragonesa a Valencia (1308-1526)*, dins «Aragón en la Edad Media. Sesiones de trabajo», 27 (2002 = *Demografía y sociedad en la España bajomedieval*), 97-128.

Un cop d'ull a les investigacions europees sobre el tema de les migracions en la Baixa Edat Mitjana emmarca les pàgines dedicades a la d'aragonesos a València, coneguts per la sèrie de València, AM, *Avebinaments, o Manaments i empires*, amb el benentès que molts dels immigrants no formalitzaven la seva nova residència, com ho demostra el fet que els documents notariais fan conèixer 713 italians residents a València quan els oficialment aveïnats no passen de 28 (109); entre els aragonesos aveïnats hi ha els Santàngel (111-112) i els Ruiz o Roiz (112-114). La llista de poblacions aragoneses d'on procedien els aveïnats, amb data i nom d'immigrat(s) de cada una, ocupa les pàgines 117-128. — J. P. E. [18.271]

Vicente DUALDE PÉREZ, *Bosquejo historiográfico de la cisticercosis porcina en Valencia*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 55-65.

Definida la cisticercosi porcina, són aplegades en primer lloc les ordinacions del mostassaf de València sobre la qualitat de la carn a vendre, ja del segle XIV, d'altres del segle XVIII sobre els garrins ,mesells' amb reproducció d'una pàgina (58), i la doctrina sobre el tema exposada per F. Valeriola i Rimbau en el seu *Idea general de la policia o tratado de la policia*, publicat a València el 1800 (60-61). — J. P. E. [18.272

Manuel BENÍTEZ BOLORINOS, *Las cofradías medievales en el Reino de Valencia (1329-1458)*, Alacant, Universitat 1998, 283 pp.

Tesi de llicenciatura. L'escorcoll realitzat en l'ACA, *Canc., reg.*, dels anys que van del començament del regnat d'Alfons el Benigne a Alfons IV Trastámara, ha proporcionat a l'autor noranta-tres ordinacions o privilegis per a confraries en ciutats o viles reials del Regne de València; en l'anàlisi dels diversos aspectes contemplats en els texts institucionals, l'autor constata un cert desplaçament dels aspectes religiosos i assistencials (predominants en un primer moment) als laborals i defensius, que acostaven les confraries als gremis. En els successius capítols, l'autor subratlla l'exigència en les condicions d'acceptació de nous membres, car la integració els feia partícips dels privilegis col·lectius, la creativitat de les confraries en les celebracions festives, en la solidaritat per a la defensa dels drets laborals i econòmics, tant a l'interior del grup com en la responsabilitat de govern de la mateixa confraria i en el de tota la ciutat, i en la creativitat edilícia i suntuària de capelles i retaules, amb freqüent repercussió en la història de l'art. Les *Ordinacions* de tres de les dites confraries són publicades al final del llibre. — J. P. E. [18.273

Helios BORJA, *Animals exòtics al Palau Reial de València*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 73-78.

L'ARV, *Batllia. Pergamins*, ha proporcionat nou anotacions, ací transcrites (76-78), relatives a l'estada i atencions envers les feres servades al Reial de València entre els anys 1387-1491. En aquesta ocasió són resumides en les pàgines inicials les informacions anteriors sobre les feres existents en els jardins reials de Barcelona i de Saragossa. — J. P. E. [18.274

Jaume CASTILLO, Luis Pablo MARTÍNEZ, *Els gremis medievals en les fonts oficials*, València, Institució Alfons el Magnànim 1999.

Títol només conegut per referència; les fonts oficials poden ésser sobretot les de l'ARV, *Governació. Litium*. — J. P. E. [18.275

Antonio José MIRA, Pau VICIANO, *Arrendaments i parceries: la gestió indirecta de la terra al País Valencià (segles XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 481-500.

També al País Valencià les formes normals de relació econòmica i laboral entre home i terra ha estat l'alou i l'emfiteusi, de manera que els arrendaments i les parceries, temporals, són minoritàries en comparació amb els dos primers. Els autors estudien el tema en les zones de l'Horta de València, la Plana de Castelló i les comarques d'Alzira i de Gandia, aplegant-hi 320 arrendaments entre el 1350 i el 1515: 132 de l'Horta, 115 de la Plana, i 73 de les comarques centrals (482-485). Els autors, sobre la base d'una notable quantitat de protocols notarials de València, ARV, *Governació i Protocols*; de l'APatriarca, i dels AM d'Alzira i Sueca (499-500), exposen i redueixen a cinc quadres sinòptics els resultats comparatius entre arrendaments d'alqueries o els de trossos de terra escampats, els diversos cultius, i la fesomia socioprofessional

tant dels arrendadors de cossos com d'alqueries o dels arrendataris en general (488-497); el resultat és doble: la base de l'economia pagesa seguia essent l'explotació estable en forma d'alou o d'establiment, completada amb arrendaments i parceries; i la riquesa urbana encara no s'havia infiltrat en l'espai rural (498-499). — J. P. E. [18.276]

Germán NAVARRO ESPINACH, *Los negocios de la burguesía en la industria precapitalista valenciana de los siglos XIV-XVI*, dins «Revista d'Història Medieval», 11 (2000 [2002]), 67-104.

La formació de la burgesia ha estat poc estudiada; per això l'autor vol esbrinar la situació de «dos de los negocios más destacados que conocemos en el ámbito de la industria precapitalista valenciana... los negocios de la lana y de la seda. Tras su análisis, como conclusión, reflexionaré brevemente sobre las posibilidades de estudio que ofrecen otras actividades artesanales... e intentaré describir, a grandes rasgos, lo que se entiende por burguesía valenciana en el siglo XV...» (72). Exposats els estudis sobre el tema, sobretot estrangers (68-71), l'autor, a base de la documentació notarial dels arxius valencians (ARV, APatriarca i AMV, *Manuales de consejos*), dedica algunes pàgines a resumir els negocis de la llana (72-88) i de la seda (88-98); també destacaven activitats com la construcció naval, el paper i els taulellets, i llurs empresaris pujaren en l'escala social, fins a esdevenir 'generosos' i, pel camí del matrimoni, empeltar-se en la noblesa. — J. P. E. [18.277]

M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Clérigos de la diócesis de Cartagena ordenados en Valencia en el siglo XV*, dins «Littera Scripta in honorem Prof. Lope Pascual Martínez. I», Múrcia, Universidad 2002, 131-148.

Les actes d'ordenacions oficiades pels bisbes de València o per llurs auxiliars o delegats consten a l'ADV, *Fons històric*, caixa 483, per als anys 1410-1421 corresponents al pontificat d'Hug de Llupià, o a l'Arxiu del Baró de Llaurí, *Documentació eclesiàstica*, caixa 18/2, per al pontificat de Roderic Borja, normalment substituït per Miquel Castault; l'autora hi aplega les fórmules que expressen les circumstàncies de les ordenacions (132-137), transcriu els documents que es refereixen a un cas concret d'aspirant procedent del bisbat de Cartagena, des del permís del bisbe d'aquell bisbat al certificat valencià d'haver rebut algun orde (138-139), i estableix la llista dels diocesans de Cartagena ordenats a València en els dos períodes indicats (140-145 i 146-148). Entorn el 1410 un nombre considerable d'aspirants fou presentat per mestre Vicent Ferrer, «super hoc facultatem a domino nostro papa habentis» (134, nota 11) [amb la qual cosa consta una de les facultats rebudes per mestre Vicent de Benet XIII en la seva qualitat de predicador itinerant]. — J. P. E. [18.278]

Agustín RUBIO VELA, *Valencia: la conciencia de capitalidad y su expresión retórica en la prosa municipal cuatrocentista*, extret de «Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval», 13 (2000-2002), 231-254.

No ha mancat algun historiador de València que negués a aquesta ciutat la consciència de capital, negociació repetida en temps pròxims. L'autor, per contra, defensa que la lectura de les sèries documentals de l'AMV donen una idea ben distinta, sense que arribi a ésser idealitzada. La ciutat defensà que el Consolat de mar entenia «de tots los feyts e negocis marítims, no solament de la dita ciutat, mas de tot lo regne» (234); Rubio reporta d'altres casos i assenyalava en les *Lletres missives* del dit arxiu la font per a conèixer la consciència de capitalitat (235-236). Autor d'aquelles lletres era l' 'escrivà de sala', guià per l' 'ars epistolandi' i per les idees corrents sobre la 'cosa pública'; i així, l'autor exposa l'aplicació que en les lletres de la ciutat de València hom fa d'imatges com la de 'cap del regne' (238-244), la de relació maternofilial, sobretot

en situacions difícils (244-248), la de ‚ciutat mestra‘ (249-252) i la de ‚metròpoli‘ (253), a través de les quals la capital manifestava la consciència d'ella mateixa. — J. P. E. [18.279

Daniel BENITO GOERLICH, *La casa del caballero en la época de los Borja*, dins *Estudios Borja*, 33-57

A base d'inventaris ‚post mortem‘, d'obres literàries contemporànies, d'on són transcrits alguns fragments, i d'estudis actuals, l'autor descriu com eren normalment les cases dels cavallers valencians a mitjan segle XV tant per la distribució dels espais, com pel parament que els completava. — J. P. E. [18.280

Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *Los mercaderes de Valencia en la edad media (1380-1450)*, Prólogo de Antoni RIERA i MELIS, Lleida, Editorial Milenio 2001, 382 pp.

Sergio TOGNETTI, *Economía e sociedad a Valencia del Basso Medioevo. Note a margine del libro di Enrique Cruselles*, dins «Archivio Storico Italiano», 160 (2002), 369-376.

La llarga nota de recensió crida l'atenció sobre el grup de treball creat pel prof. Paulino Iraíel en el departament d'Història Medieval de la Universitat de València, que considera model·lic a Europa. Tant el llibre com la nota-recensió es fixen sobretot en els aspectes econòmics i socials d'aquella ciutat en els setanta anys que s'encaminen vers el final d'una època, la de l'Edat Mitjana, sense que manquin dades corresponents a la temàtica d'aquest anuari, com la base documental proporcionada pels protocols notariais, en particular pels de Vicent Saera (372), on han estat individualitzats 725 mercaders, de 197 dels quals, de la primera meitat del segle XV, és conegut l'origen sòcioprofessional, amb el resultat que la immensa majoria eren de família no dedicada a la mercaderia (373), mobilitat que, però, s'aturava a la llinda del grup de famílies dirigents de la política municipal (376); també recau en el nostre camp la notícia sobre la doble comptabilitat dels mercaders (374). — J. P. E. [18.281-18.282

David IGUAL LUIS, *Los agentes de la Banca internacional: cambistas y mercaderes en Valencia*, dins «Revista d'Història Medieval», 11 (2000 [2002]), 105-138.

Recordada la plural problemàtica entorn el tema (107), l'autor delimita el seu doble objecte d'estudi: «los factores económicos y los ritmos cronológicos que permitieron que... Valencia se aupara... a un rol ciertamente destacado dentro de las redes financieras europeas; y la segunda, los componentes sociales de esas redes» (107). L'autor es fixa en el fet que el 1393 foren publicades unes *Ordinacions* municipals sobre el mercat de valors, que fixava les cotitzacions i precisava les modalitats de la cessió del diner (113); i en el que la primera lletra de canvi valenciana conservada és del 1357. La importància financera de València es basava en la capacitat ciutadana de sostenir les iniciatives de la monarquia; en la solidesa monetària i en la gran liquiditat, amb estabilitat tant de preus com de jornals: i en la progressiva integració dins les xarxes europees, en concret en les italianes. Una manifestació d'aquesta solidesa es troba en el fet que entre el 1430 i el 1458 a València la moneda barcelonesa fou substituïda per la valenciana (113-117); en l'augment progressiu d'operacions de canvi entre el 1316 i el 1500; i en la connexió amb Lió, establerta el 1475 (121). València reportava beneficis importants a les companyies italianes, que anaven acaparant les places de corredors d'orella; nasqueren tensions, per a les quals fou creat el ‚dret italià‘ d'imposicions fiscals. Això no obstant, no hi arribà a haver banquers, ans només mercaders, o amos de taules de canvi, que foren els protagonistes d'aquell creixement, després del fracàs de la taula de canvi de la ciutat els anys 1408-1416 (124-130). — J. P. E. [18.283

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Aristocràcia i orígens de l'estat modern: el poder polític de la noblesa del Regne de València (1410-1446)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», XIII (2002), 159-176.

Resum de tesi doctoral que intenta aclarir la naturalesa de les contradiccions de la classe noble valenciana, el seu dinamisme al llarg del període 1412-1446, les repercussions que tingué sobre la societat valenciana medieval i la influència sobre els orígens de la monarquia moderna o absolutista. En una societat sotjada pel perill de les bandosistats i guerres nobiliàries, Alfons IV Trastàmara procurà la conciliació entre 'opinions' i llur incorporació al govern del Regne i als projectes militars i diplomàtics de la Corona, a part d'imposar la justícia reial i d'adoptar una actitud conciliadora en la vida política municipal. — J. de P. [18.284]

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Un sínodo para una reforma: Alfonso de Borja, obispo de Valencia (1429-1458)*, dins «Anales Valentinos», XXVIII (2002), 155-160.

Esquema de la temàtica plural, sobre la que es pronunciaren quatre sínodos diocesans de València celebrats durant el pontificat d'Hug de Llupià i Bages (156-157), i el celebrat el 1432 per Alfons de Borja. Tots insistien en temes diversos de reforma, tant de clerecia com de poble cristià. — J. P. E. [18.285]

Francisco José SANCHIS MORENO, *Inscripciones perdidas del antiguo Hospital General de Valencia*, dins «Saitabi», 50 (2000), 213-240.

Dues són les inscripcions d'aquell hospital, ara conegudes per la seva documentació conservada a València, Arxiu de la Diputació, *Hospital General. Judiciari*: la primera és la que, segons un acord dels fundadors del dit hospital, del 1512, ací transcrit (214), havia de figurar al costat de la porta d'entrada; l'altra, conservada en el mateix volum amb transcripció literal, és la que figurà en «làmina de plom ab lletres gravades», col·locada damunt la primera pedra de la nova església del mateix Hospital, el 1687 (228-229). L'autor afegeix nombre de consideracions tècniques de tipus lapidari i paleogràfic. Hi ha reproducció de la zona de l'Hospital en el plànol d'Antonio Mancelli, del 1608 (221), i reproducció de dues altres inscripcions, una de la Seu de València (233) i una de l'antiga catedral de Dénia, del sege V/VI, una d'un altar de la de Xàtiva, s. VII/VIII i la de la primera pedra de la nova Seu de València del 1262 (234). — J. P. E. [18.286]

Ferran MUÑOZ, *Lectura i contemplació. Noves aportacions al voltant del retaule del convent de la Puritat de València*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 41 (2002), 57-72.

Exercici de relació entre una obra d'art com és el Retaule de la Puritat de València i la literatura religiosa del segle XV valencià, en particular la *Vita Christi* de sor Isabel de Villena. Descrit el retaule (58-61), les seves escenes són comparades amb frases de l'esmentada *Vita*, centrades en l'exposició de la vida de la Mare de Déu, en particular en la de l'escena de l'assumpció (62-70). En el retaule de la Puritat tindríem una història de Maria com a 'imitatio Christi' (71-72). — J. P. E. [18.287]

Álvaro SANTAMARÍA, *El Consell General de València en el tránsito a la Modernidad* (Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana 2000, 296 pp.

Álvaro SANTAMARÍA, *Corpus documental para la investigación del Consell General de València en el tránsito a la modernidad* (Colección Historia/Estudios), Generalitat Valenciana 2000, 440 pp.

Els dos volums que encapçalen aquesta notícia bibliogràfica ens condueixen fins al moment en què és a punt d'explotar la tensió de les Germanies. I si el primer és la reconstrucció d'aquells esdeveniments feta pel prof. Alvaro Santamaría, el segon és, principalment, la transcripció de documents, procedents de l'AMV, a través dels quals hom pot resseguir directament la manera com el Consell Municipal intentà de donar resposta a aquella situació. — J. P. E.

[18.288-18.289]

Ximo COMPANYY, Lluïsa TOLOSA, *De pintura valenciana: Bartolomé Bermejo, Rodrigo de Osona, El Maestro de Artés, Vicent Macip y Joan de Joanes*, dins «Archivo Español de Arte», 72 (1999), 263-278.

Encara que l'objectiu principal d'aquestes pàgines és el de descobrir l'autoria de certes pintures i restituir-les als seus autèntics creadors, en algun cas hi ha recurs a documentació, en general ja publicada, en tractar de la diferència entre Vicent Macip i el seu fill Joan, Joan de Joanes, en l'atribució d'alguna peça (p. e., 271, nota 39), i sobretot en demostrar la valoració social i professional del fill per damunt el pare ja el 1534, ben explícita en els capítols per a la pintura del retaule de Sant Eloi a Santa Caterina de València, frases dels quals són transcrits i traduïdes (272-273), de manera que des d'aleshores Vicent treballà sol en poques ocasions, una de les quals és documentada en l'anotació de pagament, de València, AMV, *Sotsobreria de Murs i Valls*, 112, ací transcrita (274, nota 60). Hi ha vint-i-quatre reproduccions figuratives. — J. P. E. [18.290]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *El regne de València i la nació catalana*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 67-71; i dins *Estudis d'història de la llengua catalana*, 109-115.

La presentació (67-70) i transcripció (70-71) d'una lletra del consell municipal de València al de Barcelona, del febrer del 1518, recordant que el cònsol de la 'nació catalana' a Palerm havia de residir i de realitzar personalment les feines del seu càrrec, és ocasió de resumir l'aparició dels mots 'català / Catalunya' en la documentació i de precisar la diferència entre ésser 'natural català' (del Principat i Comtats) i 'de nació catalana' (de llengua catalana). El document es conserva a Barcelona, AHCB, *Lletres comunes originals*, X-42. — J. P. E. [18.291]

Luis ARCINIEGA GARCÍA, *El monasterio de San Miguel de los Reyes*. Volumen I-II (Col. Institución), València, Generalitat Valenciana 2001, 398 i 396 pp.

Publicació de tesi doctoral, centrada en l'estudi de l'edifici d'aquell monestir jerònim, estudi que engloba tant les etapes de la seva construcció, entesa aquesta en tota l'amplitud, que va de la determinació del lloc, passant pels plànols o tabes, pels materials i preus de construcció, com les obres d'embelliment tant del monestir com del temple, obres que han durat segles i que han tingut una darrera manifestació en l'acondicionament d'aquell complex arquitectònic per a Biblioteca Valenciana. Aquest treball de recuperació i documentació ha servit per a presentar «el monasterio como una unidad arquitectónica, artística, cultural y religiosa» (16) i encara amb més precisió, la de «comprender el edificio y contribuir a su comprensión. En este sentido hemos procurado recopilar la mayor documentación posible» (17), tal com el lector pot veure en la presentació de fonts, manuscrites o impreses, de les pàgines 19-25, a les quals s'ha d'afegir la bibliografia (II, 315-340); el prologuista fins i tot al·ludeix a una memòria inèdita de Basilio Sebastián Castellanos de Cebada, atribuïble al temps del Renaixement, i, doncs, contemporània de la construcció de l'actual Sant Miquel dels Reis (14). De fet, després d'un capítol que sintetitza el gairebé segle i mig d'història dels monestirs jerònims (36-43), segueix el dedicat al monestir cistercenc de Sant Bernat de Rascanya (44-50), que desapareixeria davant la voluntat del matrimoni format per la reina Germana de Foix i Fernando de Aragón, darrer

duc de Calàbria i hereu del Regne de Nàpols, favorable a Sant Miquel dels Reis. Però morts ells, la fundació fou font de problemes i de despeses, a les quals sucumbí part (uns cent-vint volums: I, 71, 73, 85) de la gran biblioteca reial de Nàpols, ubicada a Sant Miquel (cf. 73). La narració dels esdeveniments presentada per l'autor té en compte tant el marc polític general com l'evolució de les idees [però la referència a Arnau de Vilanova i a la seva herència espiritual en relació als inicis de l'orde dels jerònims podria haver estat més encertada: I, 37]. A partir de I, 100, comença la història de la construcció pròpiament dita de Sant Miquel dels Reis, una gran part del qual era aprofitada de l'anterior Sant Bernat de Rascanya (I, 101); i així coneixem no sols les etapes de la construcció (I, 100-207), ans també els passos previs al començament de les obres, des de la determinació del terreny a l'elecció de materials i eines i mitjans de transport o a les condicions de treball (I, 207-395); un apartat d'aquest llarg capítol s'intitula *Aprendizaje y cultura arquitectónica* i informa sobre altres biblioteques privades valencianes contemporànies, entre les quals les del marquès de Zenete, de Pere Anton Beuter, la del duc de Gandia o la de Felip de Castellví, de la qual és transcrit l'apartat sobre llibres d'arquitectura (I, 237-247). Amb el segon volum ens passen davant els ulls els problemes de configuració artística, tant pels possibles esquemes imposats per l'orde jerònim com per les idees estètiques imperants (5-160); és transcrita la inscripció de l'escala principal (II, 69); un dels apartats és dedicat a la construcció de l'espai conventual per a la biblioteca del duc de Calàbria (II, 37-45, les pàgines 173-175 recorden les seves afeccions literàries). El darrer capítol és prosopogràfic: hi desfilen els principals protagonistes de l'obra, des de la parella fundadora (amb transcripció de les inscripcions de les respectives tombes: II, 133), passant pels membres de la comunitat i acabant amb tota mena de mestres d'obres (161-302). El volum segon inclou al final la taula única onomàstica i toponomàstica (II, 343-388).

L'estudi arquitectònic pot ésser completat amb el de la semblança de la reina fundadora Germana de Foix, en relació a la qual Rosa E. RÍOS LLORET, *Germana de Foix. Una mujer, una reina una corte* (Institutione), València, Generalitat Valenciana 2003, 308 pp., intenta de veure «cuales eran las pautas exigidas según cada uno de estos momentos de su vida [els tres indicats en el sotstítol]» (13), i presenta una pintura antropològica a base de texts europeus contemporanis, entre els quals no manquen els valencians: Jaume Roig, Joanot Martorell, *Curial e Güelfa*, Joan Lluís Vives, Joan Fernández de Heredia, Lluís Millà o l'inventari dels béns relictes de la dita reina. — J. P. E. [18.292-18.293-18.294]

Isabel MATEO GÓMEZ, Amelia LÓPEZ-YARTO, *El Monasterio de San Miguel de los Reyes: Nuevos datos sobre la construcción, ornamentación, bienhechores y desamortización*, dins «Archivo Español de Arte», 70 (1977), 1-15.

A base de les *Actes capitulars* de la comunitat jerònima d'aquell monestir valencià, ara a Madrid, AHN, *Códices*, 615, i d'altra documentació sobre aquella casa també a Madrid, Academia de San Fernando, les autores precisen dades i dates, algunes d'elles relatives a la llibreria (3 i nota 5), a pintura i daurat de retaules (5), als sepulcres dels fundadors (6) i a obres en el claustre (8). També hi ha notícia sobre necessitat de vendre joies per a continuar les obres (9-10) o sobre l'operació, any 1597, de vendre missals vells de pergami a fi de comprar-ne de nous (10); el 1679 decidien vendre llibres duplicats de la llibreria i comprar-ne de nous (11); és ja del 1803, la notícia del préstec d'un *Plini* per a treure'n còpia per al cardenal Antoni Despuig i Dameto (12). Les darreres notícies fan referència a concessions de sepultura (12). Després arribaria la desamortització del segle XIX (13-15). — J. P. E. [18.295]

Carmen RODRIGO ZARZOSA, *Un san Jerónimo de Vicente Requena procedente del monasterio de San Miguel de los Reyes*, dins «Anales de Arte Valenciano», LXXXII (2001 [2002]), 99-106.

Desconeguda o almenys no localitzada fins ara, identificada en col·lecció no pública, la pintura sobre post representant sant Jeroni és reproduïda a color (102). L'autora aplega dades rela-

tives a la fundació i primers anys del monestir i transcriu els resums de documentació existent a Madrid, Archivo de la Academia de San Fernando, on consta que Vicent Requena és autor del retaule de Sant Jeroni a Sant Miquel dels Reis (101); també ho és dels retrats dels diputats del braç eclesiàstic del regne de València en la Sala Nova del Palau de la Generalitat valenciana, del 1592 (102), i d'altres (103-104); també hi ha notícia d'obres d'art després de la desamortització del 1835 (104). Són publicades en apèndix les informacions sobre els altars de la Puríssima i de Santa Anna, amb indicació dels respectius autors (105-106), de Madrid, AHN, *Códices*, 505. — J. P. E. [18.296]

Josep MARTÍ FERRANDO, *El poder sobre el territorio (València, 1536-1550)* (Colección Historia / Estudios), Generalitat Valenciana 2000, 342 pp.

Josep MARTÍ FERRANDO, *Instituciones y sociedad valencianas en el imperio de Carlos V* (Instituciones), València, Generalitat Valenciana 2002, 372 pp.

Aquests dos títols són complementaris, començant pel fet que ambdós reconstrueixen els anys de l'emperador Carles I de València amb la pregunta de fins a quin punt fou respectada l'autonomia del regne després de les Germanies. El primer (també en el temps) es fixa en els estrats del poder tant reial com virregnal i en la forma com aquests incidiren en el poder institucional representatiu del regne, és a dir, en els estaments. El segon títol és exclusivament dedicat a aquests darrers, amb una certa atenció a copsar el batec de la vida social, de la qual també formen part els cercles marginats.

Les fonts són idèntiques per a ambdós volums: Simancas, AG; Barcelona, ACA; València, ARV, AM i ACV; però la font principal per al coneixement de la política de Carles I en relació a València és l'ARV, *Reial. Cítoria de València*, 251-252, que aplega totes les 95 lletres trameses de forma institucional al regne de València (al duc de Calàbria o als visitadors reials) tocant sobretot temes econòmics; durant les absències de l'emperador, exerceix la lloctinença el príncep Felip i la seva correspondència (ARV, *Canc., Communium, Diversorum i Cartes reials*), ultra l'administració de justícia, toca els grans temes polítics, com moriscos, defensa de les costes, etc. (13-41). Un dels visitadors reials, Miquel Puig, abat de Serrateix, bisbe d'Elna i de Lleida, és ací objecte de particular atenció, fins i tot biogràfica, ja que som assabentats de la seva preocupació a favor d'un col·legi d'estudiants pobres de la Universitat, durant el temps que fou bisbe de Lleida (57-64). En el llarg capítol dedicat als representants del poder reial en el mateix regne ens pasen successivament davant els ulls la lloctinença, l'audiència, les governacions i la batllia i mestratge racional, de les quals coneixem no sols el sentit de llur funció, sinó sobretot les grans gestions prèvies als nomenaments dels titulars. I si en els dos primers càrrecs la noblesa de sang o l'exigència d'estudis ho feien impossible, en les governacions pràcticament s'imposà el principi de la patrimonialització: el portantveus de general governador en la família Vilarrasa, la batllia en els Carròs Vilaragut i la maestria racional en els Escrivà de Romaní (144), ultra els intents d'imposar camins propis els Lladró enllà Uixó (150) i els Maça dellà Xixona (154-159), en ocasions impulsats per necessitats peremptòries com el perill de moriscos dellà Xixona (160). Sobre batllia i maestria general som informats de l'àmbit jurisdiccional de cada un dels càrrecs i de la situació en la qual els trobaren els visitadors de residència, el segon dels quals, Miquel Puig hagué d'arribar a suspendre de l'ofici el batlle general, Lluís Carròs de Vilaragut (175-213). El darrer capítol refa la problemàtica suscitada per la celebració de corts a Montsó el 1547 i sobretot per la del Parlament d'Alzira del 1544 frustrat per la lluita entre el virrei i la Junta d'Estaments, alhora que d'altres parlaments eren convocats en els altres regnes de la corona (215-317). És transcrita en apèndix la visió general sobre el Regne de València el 1548, del visitador Miquel Puig, bisbe d'Elna (329-335) i una mostra de nomenament de canceller, del 1549 (336-337).

El segon volum comença assenyalant la representació del regne entre corts, amb la controvèrsia de si era personificada per la Generalitat o per la Junta d'Estaments (20-30); la primera era perceptora dels tributs i per tant posseïa la gran caixa, d'on es podia obtenir diner, i

era responsable de la defensa; la Junta, en canvi, elaborava la política considerada pertinent per al Regne, per exemple en relació als moriscs (15-30), que incidia en les necessitats de defensar-se; hom preferí les torres de guaita i les fortificacions a la vigilància per mar, però sobretot la decisió d'atacar Alger obligà a assegurar, amb la col·laboració de la terra, una política marítima, que la maltempada davant les costes africanes reduí a desferra (30-79). El capítol següent, dedicat al braç eclesiàstic ens informa de l'esforç per a desvincular de Castella la part sud del Regne, creant el bisbat d'Oriola; la Inquisició espanyola fou un bon aliat del poder central «sin importar el estamento o los parapetos forales» (81). Les relacions amb el braç eclesiàstic tingueren moments difícils com el de l'erecció del bisbat d'Oriola i l'elecció doble del mestre de Montesa, que faria posar damunt la taula el pas del mestratge a la Corona (99-102); també moments agredolços, com el pontificat del futur sant Tomás de Villanueva, que col·laborà en el tema dels clergues només tonsurats fins que veié afectada la jurisdicció eclesiàstica, problema sempre conflictiu (85-87 i 108-119). La relació de la corona amb els nobles anà encaminada a enfortir-los l'autoritat, sempre que no es presentessin conflictes amb la jurisdicció reial (121-137); vist en el seu conjunt, el braç nobiliari, potser amb l'excepció del futur sant Francesc de Borja (143-150), procurava de mantenir en pau els moriscos, feia grans xants en considerar violats els *Furs*, pledejava fins a l'endeutament per punt d'honor i formava bàndols inconciliables, tal com documenten les pàgines del capítol terç (121-167), dins el qual és esmentat el *Llibre d'actes del braç militar* (151). La ciutat de València era cap i capital del braç reial i entorn d'ella s'establiren les dues lluites entre els *Furs* i el poder reial, conegudes per l'AMV, *Manuales de consells* i *Cartes reials*: d'una banda, el poder maldava a alliberar-se d'allò que considerava constriccions inacceptables i imposava que el príncep Felip jurés els *Furs* fora el Regne, a Montsó (178-180); de l'altra, determinava l'elecció del mestre racional i controlava l'economia de la ciutat a favor de la monarquia (168-178). Això no obstant, les relacions seguiren una tònica normal però en la distància, raó per la qual la presència esporàdica de l'emperador o del príncep es convertia en gran festa (182-183). La llunyania i la intervenció en la designació de càrrecs, provocaren una corrupció econòmica que el visitador Miquel Puig, bisbe d'Elna, considerava insuportable (191-194); això no obstant l'emperador pogué rebre de la ciutat vora 54.000 lliures, els censals de les quals foren acceptats per cinc viles reials d'acord amb capitulacions ací resumides (186-191); el sistema de carregament de censals es repetí (194-199). La política reial envers les ciutats i viles reials intervingué en dos punts creadors de conflicte: les eleccions de càrrecs municipals, fos el que fos el sistema d'elecció, al voltant de les quals hi hagué per tot el Regne bandositats i tensions fortes (200-216), i la jugada de posar dins el patrimoni reial el comtat d'Empúries, retribuïnt el baró, duc de Sogorb, amb poblacions reials valencianes (Castelló, Vila-real, Borriana); el projecte despertà forta oposició i la segona part, la que afectava poblacions de València, restava sense solució (216-226). D'altres temes ocuparen l'atenció de totes les autoritats aquells anys: la facilitat amb què hom comerciava amb exportació i importació de moneda d'or, de seda, i de blat del o des del regne de València: no sempre prevalia el bé públic (226-264); en les pàgines dedicades al món de la il·legalitat trobem resum de l'enèssima crida sobre moralitat pública del 1543, de l'ARV, *Real* (268-270); també la notícia que l'ús de 'cobles, cartes, lletres ne scriptures... diffamatòries' (algunes de les quals eren 'en rim') era penat «sots pena de la vida, sens vènia ne mercè alguna» (272). El darrer capítol dedicat a la minoria morisca i a la constant recerca d'una política envers ella és el més complicat perquè, ultra els problemes de convivència, els interessos dels barons i la possibilitat que esdevinguessin cinquena columna en un moment d'atacs de pirates sarraïns per mar (la *Pragmàtica sobre los tagarins e nous convertits* era molt sensible a aquest detall: 302), hi entren problemes teòrics (l'arquebisbe Jordi d'Àustria intentà de respondre-hi amb les seves *Ordinacions*) i perquè l'alta política no afectava sols l'emperador, ans també la Santa Seu (276-329); en aquestes pàgines cal recordar l'intent, ben poc reeixit, d'escoles per a nois conversos a València, Tortosa i Gandia (288-290 i 352-357). Són transcrits en apèndix vint-i-quatre documents de València, ARV i ACV; de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Curia Administr. Domini Principis*; i de Simancas, AG, *Estado* (331-368). — J. P. E. [18.297-18.298

Juan Luis CORBÍN FERRER, *La Cofradía del Santísimo Cristo del Salvador de la Ciudad de Valencia, en los fondos del Archivo Metropolitano del arzobispado de Valencia*, dins «Memoria Ecclesiae», XXI (2002), 511-518.

La dita documentació es troba a l'ADV, I/III, *Col·lacions de beneficis*, 153 i 22. Consisteix en la instància amb què un grup de fidels demanava a l'arquebisbe l'erecció de la confraria; en el document d'erecció, signat per Isidoro Aliaga el 1617; en les *Ordinacions* de la dita confraria «en lengua valenciana» (513); i en la nova instància demanant un any més tard l'agregació a la del Sant Crist de San Marcello al Corso, de Roma; el 1672 era publicada la *Historia del Santo Cristo de San Salvador de Valencia*, de Joan Bta. Ballester, que recull la narració de l'arribada de la imatge del Sant Crist a la ciutat pujant pel Túria contracorrent el 1250 (514-515), detall que la ciutat volgué perpetuar mitjançant una inscripció en làpida (517). — J. P. E. [18.299

Francisco de Paula COTS MORATÓ, *Los Toledo, una familia de plateros valencianos del siglo XVII*, dins «Saitabi», 50 (2000), 365-382.

La documentació que dóna solidesa a aquestes pàgines és de l'AMV, *Arxiu del Col·legi de Platers. Llibre d'escrivanies i Manuals de consells*, i de l'ACV, *Llibres de fàbrica*. La documentació, només indicada amb la corresponent referència arxivística, és ordenada cronològicament i s'allarga del 1604-1605 a 1682 (368-379). Són transcrites, en tot o en part, sis actes de capítols de la confraria de l'ofici dels argenters, dels anys 1604-1605 i 1666 (379-381). Hi ha bibliografia (382). — J. P. E. [18.300

Fernando PINGARRÓN-ESAÍN SECO, *Las portadas gemelas del imafrente, la capilla baptismal (!) y otras intervenciones en la iglesia de San Esteban de Valencia*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXXII (2001 [2002]), 35-42.

La documentació del mateix arxiu parroquial, completada amb la de l'ARV, *Clerecia i Protocols notarialis*, permet de resseguir els treballs que en el darrer terç del segle XVII hom emprengué en aquella parròquia a fi reconvertir el temple parroquial a l'estil barroc imperant, com en general tants d'altres de València; a Sant Esteve, una de les remodelacions afectà la capella baptismal «ahont fonch batejar lo pare st. Vicent Ferrer», propietat del Col·legi de Notaris, segons el *Llibre de determinacions del col·legi de notaris*, de l'ARV i inscripció en la mateixa capella (37-39; la inscripció: 38, nota 14); també foren daurades algunes claus i reformat el campanar, aquest en el tercer centenari de la canonització de st. Vicent Ferrer; el sermó de la festa, del jesuïta Antoni Mira, fou imprès (42, nota 35). Són publicades o resumides les respectives capitulacions i d'altres documents. — J. P. E. [18.301

Historia de la Universidad de Valencia. Vol. I. *El Estudio General*; v. II. *La Universidad Ilustrada*; v. III. *La Universidad Liberal*, bajo la dirección de Mariano PESET. Prefacio de Pedro RUIZ TORRES, València, Universitat de València 1999-2000, 1106 pp.

Obra només coneguda per referència. — J. P. E. [18.302

Araceli CABEZAS, *Aproximación a la iconografía de las órdenes religiosas en la azulejería valenciana del siglo XVIII*, dins «Archivo Español de Arte», 70 (1997), 190-198.

Aquestes pàgines repassen representacions de sants mitjançant taulells en esglésies valencianes: hi figuren inscripcions, llatines o castellanés, ací transcrites, com les del Carme de Requena (191), la que recorda la reconstrucció de l'Hospital de Pobres Sacerdots de València (196), les relatives a sant Vicent Ferrer en esglésies diverses (197), i les dedicades a Sant Francesc Xavier a l'església dels Àngels, de Xelva (198). — J. P. E. [18.303

Vicente LEÓN NAVARRO, Telesforo M. HERNÁNDEZ, *El real seminario de nobles educandos de Valencia (1767-1784). ¿Un símbolo del reformismo educativo?*, dins «Anales Valencinos», XXVIII (2002), 129-153.

Expulsats els jesuïtes l'abril del 1767, llur col·legi, i en concret les aules de gramàtica, fou posat en mans del castellanenc Joaquim Segarra i Muñoz, del grup tomista valencià; la seva actuació en el camp pedagògic fou aviat criticada per Gregori Maians en allò que es referia a l'elecció de mestres, matèries d'ensenyament i pedagogia; suposada la contraposició personal per la respectiva pertanyença a grups de pressió diversos, aquest considerava que no era aprofitada la possibilitat d'introduir en aquella escola les reformes il·lustrades; una de les raons de la tensió (tema d'alguna de les pàgines) es reduïa a si la *Gramàtica latina* del mateix Maians era acceptada o no (133-140); l'esmentat Segarra presentà un pla d'estudis, que Maians tritürà punt per punt en informe conservat a València, AM, *Serrano Morales* 6821-40 (141-145); en dimitir, fou substituït al cap de l'escola per Domènec Moricó, que proposà nou pla d'estudi i govern (147-150). El 1774 les aules tornaren a la Universitat i, doncs, a la Ciutat (151-153). — J. P. E. [18.304

Vicente RIBES, *Presencia valenciana en los Estados Unidos (ss. XVI-XIX)* (Colección Historia/Estudios), València, Generalitat Valenciana 2002, 116 pp.

Documentat en una sèrie d'arxius, entre els quals es troben el d'Alacant, AH; de Madrid, AHN, i Archivo Campomanes; de Simancas, AG; de Sevilla, AGI; i de Mèxic, AG de la Nació; l'autor ha resumit les biografies de Juan de Miralles (Petrés, de pares francesos en la Guerra de Successió; comerciant negrer i espia al servei de Carlos III Borbó: en col·laboració amb Francisco Bouligny, també de família francesa afincada a Alacant: 9-53); Antoni Margil de Jesús (de València, fundador de missions per tota l'Amèrica Central: 55-64); diversos Borja deixaren petjada a Amèrica; la duquessa Maria de Borja deixava el 1747 part de la fortuna, que permetria fundar una constel·lació de missions tant a la Baixa com a l'Alta Califòrnia (65-79); Lluís de Sales (de València, dominic, que en tornar d'Amèrica, publicava el 1794 les *Noticias de la provincia de California en tres cartas...*: 81-85); i Antoni Reyes (d'Aspe, framenor, bisbe de Sonora, denunciador dels abusos dels espanyols en la zona, en la qual reestructurà les missions: 87-94); la narració és completada amb breus paràgrafs dedicats a d'altres figures, entre les quals es troba Vicent Llorca, d'Oliva, corresponsal de Gregori Maians: 95-111). — J. P. E. [18.305

Ramon CARDONA COLELL, Àngels ESCOLÀ VALLS, Àngels SALCEDO CARRASCO, *Seguiment arqueològic al castell de Verdú: aparició d'un molí d'oli del segle XVI-XVII*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 15 (2002), 179-198.

Ultra la informació sobre els treballs que han portat a la dita descoberta, tenim en aquestes pàgines el vocabulari del molí d'oli tradicional i de les seves parts (181-184), i d'aquells elements que s'han trobat en el del castell de Verdú (188-189), d'una banda; i de l'altra, les referències a documentació històrica des de la primera meitat del segle XVI, normalment ja publicada, on no manquen sentències de la Reial Audiència de Barcelona relatives a l'obligació de moldre en el molí de Verdú, perquè era 'de districte', encara a darreries del segle XVIII, ni referències a les tensions entre Verdú i Poblet, senyor de la vila. — J. P. E. [18.306

Maria OCAÑA I SUBIRANA, *L'estudi de l'agricultura medieval a Osona: una aproximació des de fonts diverses*, dins «VI Trobada», 417-428.

L'autora es proposa en aquestes pàgines aplegar les dades osonenques sobre les eines per a treballar la terra, les dades sobre terra o camps, els conreus i les eines agrícoles, a partir de documentació vigatana ja publicada en els diplomataris vigatans, en les *Notes dotzencentistes* de Carre-

ras i Candi, i del primer protocol notarial de la Cúria fumada, del 1230. Les fonts iconogràfiques procedeixen de les *Bíblies* del mateix Vic o de Ripoll. Les dades són exposades en les pàgines 422-426. Hi ha bibliografia (426-428). — J. P. E. [18.307]

Gemma MATARÓ VÁZQUEZ, *Antics cultius de vinya, ara desapareguts, a la Plana de Vic*, dins «VI Trobada», 389-395.

La vinya és documentada a la Plana de Vic des del segle IX en instrument del 890; l'aplec de dades ja publicades sobre vinya vigatana assenyala els documents del segle XIV, el fet que a començament del segle XVII l'impost sobre el vi, amb el de la pólvora, constituïa el principal patrimoni de la ciutat, i que el 1638 pujava a 25.000 lliures. Hi ha documentació escassera del segle XVIII. — J. P. E. [18.308]

Alba ERRA ZUBIRI, *L'urna de Sant Bernat Calbó (1700-1728)*, dins «Butlletí del Museu d'Art de Catalunya», 2 (1994), 63-71.

En començar el segle XVIII, el capítol de la Seu de Vic decidí col·locar les relíquies de sant Bernat Calbó en una urna nova que respongués a la canonització segura d'aquell bisbe (1710) i a les exigències artístiques barroques. La documentació sobre l'afer es troba a Vic, Arxiu Capítular, *Secretaria*, i a Barcelona, AHPB, i permet a l'autora de seguir amb molt de detall el procés de fabricació de l'urna i les seves repercussions (com l'afaiçonament de la capella de la seu a la qual era destinada); un d'aquests punts són els *Reculls de miracles* d'autors diversos, inèdits, de Vic, AC, *Calaix* 36, als quals s'ha d'afegir la biografia d'Onofre Relles, *Vida, virtudes y milagros de San Bernardo Calbó*, Barcelona 1689, d'on foren extretes les escenes gravades en les parets de l'urna. És particularment detallat el procés de fabricació de les representacions de miracles per part de l'argenter barceloní Joan Matons i d'altres col·laboradors. En resultà una de les peces cabdals de l'argenteria barroca de Catalunya. — J. P. E. [18.309]

Josep FORMIGA I BOSCH, *Els senyors directes eclesiàstics de Vidreres*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (any 2002), 133-148.

[Aquestes pàgines continuen les del mateix autor, resumides dins ATCA, XX (2001), 835, núm. 15.535, i XXI (2002), 898, núm. 16.687]. Per les darreres sabem que més del 70% del terme es trobava sots domini directe del vescomte de Cabrera i més del 25% sota el d'institucions eclesiàstiques. Ací són indicats els capbreus que corresponen a cada una d'aquestes (esglésies o beneficis) i els arxius on es troben: els del monestir d'Amer són del 1598 i del 1680, ambdós a l'ADG (136); els de Valldemaria són del 1612-1615 i 1612-1739, a l'Arxiu de Sant Daniel de Girona (137); el de Sant Miquel de Cruïlles és del 1745-1748, ara a Girona, AH (137); el de la Comanda hospitalera de Sant Llorenç de les Arenes i Aiguaviva, del 1746, a Girona, AH, *Notaria de Vidreres* (138); el de Sant Feliu de Girona, del 1627, es troba en el mateix arxiu, *Notaria* 5 de Girona (138-139); i els de la pabordia de novembre de la Seu de Girona, en el mateix arxiu, *Notaria de Lloret de Mar* (139-140). Els beneficis vinculats als diferents altars de l'església parroquial són coneguts per la visita de pastoral del 1775, del'ADG (141-142); hi ha capbreus de la capellania de Vidreres, del 1760-1762, a Girona, AH, *Notaria de Vidreres* (144); de Sant Miquel de Vidreres, dels anys 1566, 1610 i 1752-1753, tots a Girona, AH (146-147); i de Sant Jaume de Maçanet de la Selva, de 1745-1749, en el mateix arxiu. — J. P. E. [18.310]

Jordi VIDAL I PLA, *Les carnisseries de Vilafranca del Penedès. Notes sobre el control i l'aprofitament municipal de la venda de carn a l'època moderna*, dins «Estudis d'Història Agrària», 13 (2000), 45-61.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E. [18.311

Juan F. Pi APARICI, Vicent PONS ALÓS, *La construcción de un puente en el camino real de Barcelona (Vila-real, 1486-1509): aportación a la obra del Mestre d'obres Pere Compte*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 197-212.

La documentació relativa al pont a construir prop Vila-real «en la rambla del Algonder, pas de Borriol, camí real de València», en part finançat amb deixes del notari vila-realenc, Jaume de Sant-Vicent, es troba en la marmessoria del darrer, conservada a València, Arxiu del baró de Llaurí, i la de la part final d'aquella obra, dirigida per Miquel Peris, a Vila-real, AM, *Claveria*, d'on procedeixen les dades de les pàgines introductòries; els set documents transcrits en apèndix, datats entre el 1485 i el 1488, són de l'Arxiu baronial de Llaurí (204-212), entre els quals destaca el testament de Jaume de Sant-Vicent, completat per un memorial, no transcrit, que deixava els seus protocols al notari de Vila-real, Bernat Cortès (206). — J. P. E. [18.312

Joan Damià BAUTISTA I GARCIA, *Notes sobre obres i artistes del segle XVIII a Vila-real*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 265-277.

Vençuda i prostrada en acabar la Guerra de Successió, Vila-real s'anà refent durant el segle XVIII, tal com demostren els protocols notariaus de la vila, conservats a Castelló, Arxiu Provincial, dels quals, i dels de l'Arxiu Notarial de Morella, l'autor recull les notícies sobre artistes i mestres d'obres, que permeten d'assistir a la vitalitat constructora, manifestada en nombre d'iniciatives, sobretot en la construcció barroca i acadèmica de l'església parroquial de Sant Jaume i en la de la Casa de la vila. Al final hi ha transcripció de dos documents (274-275) i dues pàgines de fotografies (276-277). — J. P. E. [18.313

Valentí GUAL VILÀ, *Nuvis d'Alcover casats a Vilaverd i la Riba (1586-1700)*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 94 (abril-juny 2001), 18-20.

El *Llibre de matrimonis* de l'AP de l'Alcover documenta 414 casaments entre el 1586 i el 1700, d'entre els quals el 48% dels nuvis era forester; i vint de l'Alcover s'havien casat amb núvies de Vilaverd, de cada un dels quals és ací donada la filiació (18-19). — J. P. E. [18.314

Josep Lluís CEBRIÁN I MOLINA, *Montsant. La ruta del Císter a Xàtiva*, Xàtiva, Ajuntament 2002, 188 pp.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [18.315

Agustí VENTURA CONEJERO, *El Gremi dels argenters de Xàtiva i la custòdia del Corpus de Lope de Salazar*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXXII (2001 [2002]), 23-34.

Doble és l'objectiu d'aquestes pàgines: publicar el text de la carta reial de Jaume II del 1310, concedint a Xàtiva la facultat de marcar amb l'escut de la vila els objectes d'argent fabricats en la mateixa, marca que només és documentada en una obra d'art, la creu d'Enguera, ací descrita; també són aplegades notícies, ja del segle XV, del Gremi d'argenters, de Xàtiva; del carrer de l'Argenteria; i de la veïna Moreria; quant a la custòdia, del papa Alexandre VI, és parcialment publicada l'acta de carregament de censal destinat a pagar part de la mateixa a l'ar-

genter valencià Lope de Salazar el 1502 (30: dades biogràfiques); l'acta prové de València, ARV, *Clerecia*, 2488. Segons llegenda popular, la dita custòdia fou construïda amb la primera plata que vingué d'Amèrica (31-33). La darrera pàgina presenta els vuit xativins que tingueren càrrecs en la cort d'Alexandre VI (34). — J. P. E. [18.316]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Luis Alberto RUIZ CABRERO, *Epigrafía púnico-ebusitana del asentamiento talayótico de La Morisca (Calvià, Mallorca)*, dins «Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts», 28 (2002), 187-193.

El fragment d'àmfora objecte d'estudi fou descobert de forma clandestina en la torre núm. 1 de l'esmentat jaciment del nucli turístic de Santa Ponça, abandonada vers la fi del segle IV aC; l'àmfora era de fabricació eivissenca; el 'titulus pictus' consta de tres línies: «'m- [...]'/dr/s,y,t [...]» (188), ací analitzades lletra per lletra; seria «la personificació del contenido industrial con un antropónimo que comienza con 'm'» (190). Hi ha bibliografia (191-192), croquis del jaciment i fotografia i dibuix del fragment d'àmfora (192-193). — J. P. E. [18.317]

Sandra CASAS, Ferran CODINA, Joan MARGALL, Gabriel de PRADO, Jürgen UNTERMANN, *Noves aportacions al coneixement de l'ampliació Nord de l',oppidum' de Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà). Estudi d'una inscripció sobre pedra trobada en aquesta zona*, dins «Cypsela. Museu Arqueològic de Catalunya», 14 (2002), 237-250.

La primera part (237-247) resumeix les excavacions en l',oppidum' des del 1947, on el 1997 comparegué la pedra amb inscripció, raó per la qual les prospeccions entorn l'emplaçament de la pedra continuaren fins al 2000; després de la informació sobre les novetats, els autors resumeixen els coneixements actuals sobre escriptura ibèrica a Ullastret a base de les cinquanta-cinc inscripcions conegudes fins a l'acabament del segle XX, només dues de les quals són funeràries damunt pedra, datables dels segles IV-III aC (244); en tot Catalunya només són documentades vuit esteles funeràries ibèriques. El prof. Untermann analitza la nova incompleta inscripció, la transcriu, la considera 'amb tota probabilitat' part d'un text sepulcral, la reconstrueix i la tradueix al castellà (247-249). Hi ha bibliografia (246-247 i 249-250). — J. P. E. [18.318]

Ferran ARASA, Isabel IZQUIERDO, *Estela antropomorfa con inscripció ibèrica del Mas de Barberán (Nogueruelas, Teruel)*, dins «Archivo Español de Arqueología», 71 (1998), 79-102.

El Mas de Barberán toca el límit del País Valencià pel riu de Millars i Cortes de Arenoso, de manera que l'estela fou trobada per gent d'aquest poble i portada a la casa de la vila, on es conserva. En aquestes pàgines els autors, narrada la troballa i descrita la peça, reproduïda amb fotografia i dibuix, general i especial de l'epígraf (79-82), estudien l'estela en comparació amb d'altres de semblants, una de les quals és la d'Altea la Vella (Alacant) i una altra la més pròxima, de Casp (84-86). La inscripció és analitzada i transcrita (92-93), i estudiada cada una de les cinc línies (93-95), amb possible traducció (97): «un ejemplo excepcional de la plástica funeraria ibérica» (98), integrada dins les tretze de la zona castellonenca (98-99). Hi ha bibliografia (99-102). — J. P. E. [18.319]

Luis AMELA VALVERDE, *Las emisiones de bronce con cabeza/proa de Arse - Saguntum: una nota*, dins «Gaceta Numismática», n. 147 (diciembre 2002), 3-14.

L'autor es fixa en les particularitats tècniques de tres tipus dels dits bronzes datables del s. I aC.; la informació fa conèixer l'evolució de les inscripcions, que comencen en llengua ibèrica, continuen bilingües i acaben essent només en llatí (3 i 7). Hi ha bibliografia (12-14). — J. P. E.

[18.320

Jesús RODRÍGUEZ RAMOS, *Sobre los signos de lectura problemática en la escritura ibérica levantina y una inscripción revisada*, dins «Archivo Español de Arqueología», 74 (2001), 281-290.

Descodificades en general les grafies de texts ibèrics, en les pàgines centrals de l'article l'autor reflexiona sobre quatre encara no identificades: «a) las formas B-oides (x-1 y x-2); b) la forma x-3; c) la forma de espiga (x-4); y d) las formas F-oides (x-5)» (281), reflexió que pren en consideració inscripcions de Catalunya (Pontós, Fontscaldes, Torregrossa, Osseja, Sant Julià de Ramis, Palamós) i del País Valencià (plom d'Alcoi, bronze de Betxí i gairebé tota la llista de la pàgina 288); quant a la inscripció de Torelló del Boverot, l'autor proposa de llegir-la de dreta a esquerra, solució que tindria almenys dos precedents (289). Hi ha bibliografia (289-290). — J. P. E.

[18.321

Francisco RODRÍGUEZ ADRADOS, *Topónimos griegos en Iberia y Tartessos*, dins «Emerita», 68 (2000), 1-18.

Francisco RODRÍGUEZ ADRADOS, *Más sobre Iberia y los topónimos griegos*, dins «Archivo Español de Arqueología», 74 (2001), 25-33.

Els dits noms, alguns simples denominacions dels grecs, d'altres, topònims que s'han mantingut, emprats des del s. VI aC. i documentats en nombre de fonts gregues, corresponen a tota la costa dels Països Catalans, des de Port Vendres a Elx i a les Illes Balears i Pitiüsa (mapa: 26); ambdós títols són complementaris; les denominacions podien ésser gregues autèntiques o hel·lenitzacions de mots fenicis (listes: 27-28); l'autor té condícia a assenyalar els mots documentats en temps posteriors als originaris i acaba la seva exposició amb aquest reconeixement: «No fueron las armas, ni siquiera el comercio los factores decisivos, sino la superioridad cultural de los griegos, que triunfó al final sobre los fenicios y hubo de ser aceptada por los romanos; y por los indígenas» (33). — J. P. E.

[18.322-18.323

Luis SÁNCHEZ GONZÁLEZ, *El asedio de Sagunto en las fuentes clásicas*, dins «Misc. Montenegro/Blázquez», 243-253.

El 218 aC. Sagunt era conquerida per Amílcar Barca, fet que ocasionà la declaració de guerra de Roma a Cartago: fou la Segona Guerra Púnica. Són clàssiques les narracions de Polibi, Titus Livi i Apià, però l'autor ha aplegat fragments d'altres escriptors que s'hi refereixen, alhora que presenten Sagunt com el paradigma del sacrifici, i els publica ací traduïts al castellà. — J. P. E.

[18.324

Raimondo ZUCCA, *Insulae Baliares. Le isole Baleari sotto il dominio romano*. Prefazione di Marc MAYER (Collana del Dipartimento di Storia dell'Università degli Studi di Sassari. Nuova Serie, 1), Roma, Carrocci editore 1998, X i 294 pp.

En realitat, les informacions d'aquest volum comencen no pas en el moment en què les Illes foren sotmeses al domini romà, ans en aquell en què, vistes les coses des de Grècia, compareix una illa occidental fins aleshores no indicada en la llista tradicional de les set grans mediterrànies; a partir d'aleshores, aquestes pàgines ens acompanyen en la successiva descoberta de les

Gymnèsies-Balears amb les primitives caracteritzacions d'una gent com bàrbara i, passant per un millor coneixement vinculat al comerç púnic i grec i a la implicació de les illes en les guerres entre Cartago i Roma, arribem a la incorporació en l'Imperi Romà i a les seves successives etapes (integració en la Província Tarraconensis, pas a la Província Carthaginensis i erecció de província pròpia, amb les corresponents reestructuracions institucionals) fins als temps cristians del segle V, on ja compareixen les fonts literàries pròpies amb l'*Epistola* de Sever de Menorca i els *Commonitoria* de Consentius. La narració té en compte tant les informacions d'historiadors i geògrafs clàssics (les transcripcions de fragments llurs en traducció italiana són constants) com les descobertes arqueològiques i els estudis de la bibliografia actual (1-12). Les darreres pàgines reporten les *Inscriptiones Insularum Baliarum*, tant de Mallorca (225-254) com de Menorca (254-262) i d'Eivissa (262-269); i les *Inscriptiones ad res Baliaficas pertinentes* (269-279). Hi ha taules d'antropònims i de temes (285-289). — J. P. E. [18.325]

Alberto LÓPEZ MULLOR, María Magdalena ESTARELLAS, *La cerámica romana de paredes finas del santuario de So n'Oms, Palma de Mallorca. Nuevas producciones de Mallorca e Ibiza*, dins «Archi-vo Español de Arqueología», 74 (2001), 97-115.

La construcció d'una de les pistes de l'aeroport de Mallorca obligà a rematar les prospeccions a So N'Oms, on comparegué quantitat de terrissa, tant romana com talaïòtica; d'entre la romana, els autors es fixen en la de parets fines, que porta «grafitos latinos que hacían referencia a las divinidades romanas más conocidas y también a otras menores» i serien de naturalesa cultual (98); analitzen amb detall la terrissa mallorquina (98-99), la eivissenca (la més abundant) (99-108), la itàlica (108-112) i la bètica (112-113). Hi ha set làmines, en cada una de les quals hi ha vuit reproduccions, i en aquestes és fàcil de llegir els grafits (101, num. 5 i 11; 104, núm. 6; 106, núms. 1 i 2; 109, núms. 1, 2, 4 i 5; 110, núms. 7 i 8; i 111, núm. 8). El conjunt seria datable entre els anys 20 aC. i 50 pC. (113). Hi ha bibliografia (113-115). — J. P. E. [18.326]

Ma. Luisa SÁNCHEZ LEÓN, Enrique GARCÍA RIAZA, *Un nuevo duunviro de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)*, dins «Homenatge Rosselló», 903-910.

Els dos fragments d'una làpida descoberts en les excavacions del fòrum de Pollentia, ací reproduïts en fotografia i transcrits, esmenten un ,II · VIR', qualificació que suposava passos inferiors d'un ,cursus honorum' d'època altoimperial, s. II, ací comparat amb d'altres casos (Palma i Tarragona). — J. P. E. [18.327]

Luciano PÉREZ VILATELA, *Un club-fighter en la Hispania prerromana: el saguntino Theron*, dins «Misc. Montenegro / Blázquez», 255-264.

Silvi Itàlic en *Punica*, escrit a darreries del s. I pC., dedicà més de dos dels XVII llibres de l'obra a galejar la gesta de Sagunt. Un dels episodis, no reportat per Titus Livi, exalta la figura i actuació d'un aborígen mig silvestre que, armat només amb un garrot, s'hauria enfrontat amb Amílcar Barca. Ací l'autor documenta en nombre de fonts antigues l'existència i ús dels diversos elements, amb què Itàlic dibuixa la figura de Theron en la seva lluita desesperada contra Amílcar. — J. P. E. [18.328]

Leandre VILLARONGA, *Troballa del Francolí. Testimoni per a la datació del denari ibèric de Kese*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 29-43.

La troballa del Francolí vora el riu, prop Tarragona, durant la guerra del 1936-1939, constava d'un quadrigatus, trenta-cinc denaris romans i deu de Kese (29), ací descrits amb indica-

ció de les respectives llegendes (30 i 37-38). La presència del denari ibèric de Kese enmig de les altres monedes demostra que aquest es trobava en circulació entre el 200 i el 170 aC. Hi ha bibliografia (43). — J. P. E. [18.329]

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona* (addenda quarta), dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 15-27.

Informació i descripció tècnica de vuit peces romanorepublicanes amb inscripció ibèrica (16-17 i 20-23); de tres denaris romans amb inscripció llatina (17-18 i 23); de tres trients visigòtics (18 i 23-24); i d'un senyal fals de Ferran II Trastámara (19 i 24). — J. P. E. [18.330]

Pedro LÓPEZ, *Las dracmas ampuritanas de la colección Vincke*, dins «Gaceta Numismática», núm. 146 (septiembre 2002), 11-21.

La col·lecció numismàtica aplegada per Enric Vincke, de Palamós, a base de troballes en la comarca, conté seixanta-cinc dracmes del s. III aC. ençà, amb llegenda grega EMPORITON, identificades (11-15) i estudiades a partir de la successió de les figuracions (15-19). — J. P. E. [18.331]

Luis AMELA VALVERDE, *Los trofeos de Pompeyo*, dins «Habis», 32 (2001 [2002]), 185-202.

De les informacions proporcionades per historiadors antics (Sal·lusti, Plini, Dio Casius), l'autor en dedueix cinc dades sobre els esmentats 'Trophea', construïts el 73-71 aC.: al costat de la Via Augusta, al límit entre Hispània i Gàl·lia, amb estàtua de Pompeu i inscripció recordant la submissió de 876 poblacions. Després de la batalla d'Ilerda, Cèsar bastí altar al seu costat (194). Segueix l'anàlisi arquitectònica del monument (190-191). Encara que la victòria de Pompeu hagués posat fi a una guerra civil, com que hi eren implicats cel·tíbers i lusitans, els Trofeus celebraven l'extensió del domini de Roma damunt un extrem del món. — J. P. E. [18.332]

Margarita ORFILA, Luis MORANTA, *Estudio del trazado regulador del foro de Pollentia (Alcudia, Mallorca)*, dins «Archivo Español de Arqueología», 74 (2001), 209-232.

Aquest títol entra en les nostres pàgines no pas perquè s'hi tracti d'un text d'alguna manera català, sinó perquè presenta l'aplicació concreta d'un text clàssic llatí a un punt dels Països Catalans, concretament del de Vitruvi sobre la proporció en la planificació d'edificis, que els autors consideren haver presidit la del fòrum de Pollentia (209, 223, 226), de la mateixa manera que presidí la d'altres indrets. Tot l'article se centra en la recerca d'aquesta proporció, tant en la realitzada per altres com en la dels autors d'aquestes pàgines, tal com permet de veure la bibliografia final (230-232); resultat: «los sistemas de trazado de ,regulación geométrica global' según la regla 3:4:5 o 5:12:13 pueden ser a su vez empleados internamente como mecanismos de ,regulación geométrica interior' de los edificios» (228). — J. P. E. [18.333]

Pere P. RIPOLLÈS, *La moneda romana imperial y su circulación en Hispania*, dins «Archivo Español de Arqueología», 75 (2002), 195-214.

L'autor propugna que l'estudi cronològic de les monedes no s'ha de fer únicament a partir de la data d'emissió, ans també de la del jaciment en què fou trobada, car això proporciona dades sobre llur utilització; ell limita la seva recerca als segles I-VI pC. i així, després d'una quantificació global, també reduïda a gràfic, de les monedes localitzades a Emporiae, Tarraco,

Barcino i Pollentia (198), en trobem de particulars per als anys 193-306 a Tàrraco i Barcino (206) i per als 307-411 per a la darrera ciutat (211); en alguns casos, hi ha indicació d'inscripcions. — J. P. E. [18.334]

Javier ARCE, *Estatuas y retratos imperiales en Hispania Romana*, dins «Archivo Español de Arqueología», 75 (2002), 235-250.

Les poblacions catalanes, en les quals haurien estat trobades estàtues d'emperadors són Lessera, Barcino, Mago, Valentia, Baetulo, Gerunda, Llúria, Saguntum, Saetabis, Aeso, Ebussus i Iesso. És normal que les estàtues fossin acompanyades d'inscripcions, algunes fórmules de les quals són ací explicades (243), com també són recordades les inscripcions en una estàtua de Tiberi a Tàrraco i una de Drusus a Sagunt (245); més tard, s. IV pC., consten inscripcions en estàtues de Constantí I, Constanci II, Licini i Crispus, a Tàrraco (249). — J. P. E. [18.335]

Juan Manuel ABASCAL, *Fasti Consulares, Fasti Locales y Horologia en la epigrafía de Hispania*, dins «Archivo Español de Arqueología», 75 (2002), 269-286.

Els dos darrers decennis han augmentat espectacularment les troballes de texts jurídics escrits damunt bronze. L'autor recorda l'existència de 'tabularia' en les poblacions romanes; consta per inscripcions l'existència d',horologium' a Emporiae i a Tàrraco (275), i d'aquesta les dues sentències, la trobada a Botorrita i la de Tarragona (275); són documentades 'tabulae' a Bocchoris (Pollença) i Badalona (277), inscripcions votives a Ca les Coves (Mallorca), Tarragona, sis de relatives a obres públiques a Tarragona (280-281); i una 'ob natalem aquilae' a Emporiae (282). — J. P. E. [18.336]

M. Paz GARCÍA-GELABERT, *Alrededor de los alfares de la villa romana de Catarroja*, dins «Misc. Montenegro / Blázquez», 549-559

Dins aquesta descripció detallada del jaciment (plànol: 559), figuren els fragments d'inscripció tant damunt terrissa com en monedes (555-557). — J. P. E. [18.337]

Juan José SEGUÍ MARCO, *Aportaciones arqueológicas y epigráficas romanas de carácter inédito sobre la zona de 'En Castellar de Meca' (Ayora) en el olvidado Catálogo Monumental de la provincia de Valencia de Manuel González Simancas*, dins «Misc. Montenegro / Blázquez», 595-607.

Encara inèdits a Madrid, CSIC, Dep. de Historia del Arte, els dos volums del catàleg esmentat en el títol contenen detalls procedents de l'observació i informació directa aplegats durant els anys 1915-1916. Transcrites les informacions sobre jaciments d'Aiora (597-598), l'autor les completa, amb particular atenció a les monedes trobades a Las Paradejas (600) i a les inscripcions de la mateixa procedència (601-605), de les quals dóna la transcripció de González Simancas (601-602, notes 35-36), de J. M. Abascal (602-603) i la seva (604-505). Hi ha sis reproduccions epigràfiques i un mapa (607). — J. P. E. [18.338]

Vicent ESCRIVÀ TORRES, Carmen MARTÍNEZ CAMPS, Xavier VIDAL FERRÛS, *Edeta kai Leiria: La ciutat romana d'Edeta de l'època romana a l'antiguitat tardana*, dins «Lauro. Quaderns d'Història i Societat», 9 (2001), 11-91.

Visió de conjunt dels resultats que han donat els treballs arqueològics dels darrers trenta anys, cosa que permet de fer-se una idea general d'allò que fou l'Edeta/Llúria romana, amb visites a prosseguir els treballs i els descobriments (65: pla general i localitzacions). Aquestes pàgi-

nes resumeixen allò que han estat els treballs en cada un dels jaciments i les principals novetats, especialment visibles en les trenta-una fotografies de les làmines (49-64); no hi manca transcripció o referència a inscripcions (24,28, 34, 71: transcripcions; 17-19: fotografies); dins el conjunt té una importància particular la informació sobre la ,casa del tresor' (66-69), on fou descoberta sencera i plena «la gerreta que contenia el tresor de moneda imperial» (69), d'uns vint-i-un kg de pes, en la qual hom calcula que hi ha uns 6200 denaris, encunyats entre els temps de Neró i el 193 p.C., moment en què fou ocultada [la fotocomposició de la portada del fascicle permet de veure i gairebé de llegir les inscripcions]. Hi ha bibliografia (86-91).

El mateix fascicle ofereix recensió del llibre de Josep Corell i Vicent, *Inscripcions romanes d'Edeta i el seu territori*, València, Nau Llibres 1996, 265 pp. (135-136). — J. P. E. [18.339

Eleonora SGRECCIA, *Troballes monetàries en uns pous rituals. Llúria*, dins «Lauro. Quaderns d'història i societat», 9 (2001), 95-100.

De les excavacions efectuades en dos punts de Llúria han sorgit dotze pous o fosses excavats a terra plens d'atuells de terrissa sencers, en el del carrer del Duc de Llúria, 50-52, onze monedes, i en el de la Mura, seixanta-quatre antonins i set fragments de bronze, tots de material deficient i molt gastats, datables de la primera meitat del s. I p.C. a darreries del s. III p.C. en el primer conjunt, i del s. IV en el segon, on unes imitacions de moneda de Claudi II porten llegenda ,Consecratio' i ,Divo' (96-97). La mala qualitat de les peces exclou que fos un tresor amagat i en canvi el conjunt de restes fa pensar en un àpat ritual a honor de Ceres. — J. P. E.

[18.340

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *Poesie épigraphique en Hispania: Proposition et lectures*, dins «Revue des Études Latines», 77 (1999), 118-148.

L'autor diu preferir la denominació de ,Poesia epigràfica llatina' a la d',Inscripcions mètriques'; ací insisteix en sis mostres dels Països Catalans, ja conegudes, però revisades i explicades; després de la bibliografia (119-122), dóna el text en dues versions (la que es troba en la inscripció i la que respecta els exàmetres), ultra la descripció del suport material, la bibliografia específica, l'aparat crític i una àmplia explicació de cada text: «Quid sibi fata uelint...», de Guissona (123-128); «Hic iacet infelix...», d'Alcúdia-Pollentia (128-133); i «O crudele funus...», de Tarragona (133-137); també és de Tarragona la «Vixi quem ad modum uolui. Quare mortuus sum, nescio», (137-139); «Eripuit nobeis...», de Sagunt (140-143); i la perduda «Pius preclarus doctor...», de València (143-148). — J. P. E.

[18.341

José Luis JIMÉNEZ SALVADOR, *Nuevo Titulus Pictus y ballazgos recientes de pintura mural romana registrados en Valencia*, dins «Archivo Español de Arqueología», 74 (2001), 303-312.

Als resultats de les excavacions arqueològiques realitzades en la zona antiga de la ciutat de València s'hi comencen d'afegir ara els de la prospecció del 1998 en la casa núm. 6 de la Plaça de Cisneros, on, entre d'altres d'interessants datables del segle II p.C., com la cara femenina que podria ésser la d'una Venus, ha comparegut un ,titulus pictus' de lectura no fàcil, però que l'autor desgrana lletra per lletra i confegeix el mot ,porc[.]m' (305-306). Hi ha bibliografia (310-311). — J. P. E.

[18.342

Meritxell PÉREZ MARTÍNEZ, *La burocracia episcopal en la Hispania tardorromana y visigótica*, extret de «Studia Historica. Historia Medieval», 18-19 (2000-2001), 17-40.

Dins el marc hispànic d'aquestes pàgines, el de l'estructuració de l'església des del moment en què esdevingué institució de l'Imperi (analitzant «las categorías, las funciones y las compe-

tencias de los diferentes grados del personal episcopal»: 18), trobem indicacions d'allò que significà la lletra de Sirici de Roma a Himeri de Tarragona, avisant contra les ordenacions per salt directe a l'episcopat (20); la funció judicial del bisbe, i en particular la del metropolità, consta pel *Commonitorium* de Consenci, en el qual compareix per primera vegada el títol de 'metropolitanus episcopus' aplicat al tarragoní Titianus (22, nota 13). Els nostres concilis del segle VI: Tarragona, Lleida i València, i els veïns de Narbona, s'ocuparen de la casuística dels 'stipendia' dels clergues (24-25, notes 23 i 28). En les pàgines següents són esmentades les prescripcions dels nostres concilis sobre l'administració de béns diocesans en seu vacant (29, nota 46), sobre diferència de categoria entre diaques i preveres (30, nota 52), sobre el nomenament de successor per part del bisbe greument malalt (32, nota 65) i sobre la intrmissió del rei en el dit nomenament (33). — J. P. E. [18.343]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Les Quaestiones Orosii et responsiones Augustini, obra de Consenci?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 7-121.

Un recent catàleg de manuscrits [resumit en el mateix volum XXI, p. 1046, núm. 17.232] atribueix aquestes *Quaestiones...* a Consenci; l'autor ha volgut aclarir un punt previ, el del moment cronològic en què haurien estat escrites, atenant que crítics diversos n'havien retardada la composició fins al segle VII o següents. Resseguides cap arriere les mostres textuales fins a texts del segle V, Amengual arriba a la conclusió que l'autor hauria estat «un escriptor de la primera meitat del s. V, de nom ja conegut o por descobrir, pertanyent al món hispànic, amb vinculació a la Narbonesa i, sobretot, familiaritzat amb les obres de St. Agustí. A més, aquesta persona culturalment sembla coneixedora dels clàssics llatins» i que «el personatge més ben col·locat per rebre el reconeixement com a autor... és Consenci» (121). — J. P. E. [18.344]

Josep AMENGUAL I BATLE, *Consentius/Severus de Menorca: vint-i-cinc anys d'estudis*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XX (2001), 589-700.

Josep AMENGUAL I BATLE, *Complement a: Consentius/Severus de Manorca: vint-i-cinc anys d'estudis*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 737-750.

El 1974, el prof. Johannes Divjak tenia la fortuna d'identificar a la BM de Marsella lletres desconegudes, entre les quals hi havia els dos *Commonitoria* de Consenci adreçats a sant Agustí, que completaven aquelles peces de la relació antre els dos personatges, que ja eren conegudes. Publicats els nous texts [Cf. ATCA, II (1983), 397-398], tingueren de seguida un enorme ressò. L'autor informa en aquestes pàgines tant de les edicions (590-591), com dels estudis (591-598) dedicats als escrits de Consenci, i també d'edicions (598-599) i estudis sobre la *Lletra de Sever* (599-602). A partir d'ací comença l'exposició, tant global (603-607), com engrunada (607-651), de la múltiple temàtica del primer i aixímateix de la del segon, on trobem tocats punts com els texts augustinians afectats per la relació entre sant Agustí i Consentius, la supervivència de la cultura clàssica en la tarragonesa ja cristiana, el priscil·lianisme, l'ombra d'Orígenes o la situació de l'Església a casa nostra (651-697). Les darreres pàgines assenyalen influxos d'aquells texts en literatura posterior, sobretot de la *Lletra de Sever* en el *De miraculis Uzali* i en el mateix sant Agustí, qui, per reacció, s'hauria manifestat contrari a les conversions forçades de jueus (689-700).

En el segon títol, l'autor assenjala una vintena d'aportacions desconegudes en elaborar l'anterior o posteriors a ell. La majoria recauen sobre Consenci, del qual resulta un identikit de «persona orgullosa de la cultura clàssica, però mancat de tolerància. Hereu de la tradició literària romana, però perseguidor dels heretges i dels jueus» (744). Les aportacions recents no han ofertes novetats sobre el bisbe Sever (745), sí, en canvi, sobre la situació espiritual de la Tarraconense i sobre la troballa dels dos *Commonitoria* de Consenci [cf. resum anterior]. — J. P. E. [18.345-18.346]

Donatella NUZO, *Hispani e Galli a Roma tra IV e VI secolo. Testimonianze epigrafiche e letterarie*, dins «*Vetera Christianorum*», 39 (2002), 269-301.

Aquestes pàgines donen la inscripció de Constantius, «clamerarius Ilicensis» (272, núm. 3), ciutat que l'autora ubica a la Tarraconense [sense precisar ni època, ni que es tracta d'Elx]; i recorda que en començar el segle V Paulí de Bordeus i Prudenci sortiren de la província esmentada en direcció a Roma (293). Hi ha bibliografia (296-301). — J. P. E. [18.347]

Juan Manuel ABASCAL, *Apuntes epigráficos* (Mirobriga, Ilici, Jumilla, Segobriga, Saldeana, Carpio de Tajo y Salavera), dins «*Archivo Español de Arqueología*», 72 (1999), 287-298.

D'Ilici/Elx, és ací presentat un fragment descobert ja fa uns quants anys a l'Alcúdia d'Elx, fins ara no publicat; és ací descrit, fotografiat i transcrit (289-290). — J. P. E. [18.348]

Purificación UBRIC RABANEDA, *Obispos y bárbaros en la Hispania del siglo V*, dins «*Misc. Montenegro/Blázquez*», 785-792.

Són recordats i resumits en aquestes pàgines els casos de qualque refugiat a Menorca fugint dels bàrbars, conegut per l'*Epistola Severi episcopi Minoricensis*; el de l'actuació del bisbe lleidetà Siagri en relació als bàrbars, coneguda pel *Commonitorium XI* de Consenci; el del problema de la ,provincia Tarraconensis' per l'actuació del bisbe de Calagurris; i el de la crida a consulta del papa Himeri als bisbes de les Balears i Pitiüses. — J. P. E. [18.349]

Jordi LÓPEZ VILAR, *Aportació a la numismàtica visigoda: nous trients tarraconenses de Suíntila i Chindasvint*, dins «*Acta numismàtica*», 32 (2002), 45-47.

El 1991 a Sant Julià de Ramis (Girona), foren descobertes unes dues-centes tombes, dels segles VII-VIII; només tres contenien objectes, una, la 108, les dues monedes: falsa, de coure amb bany d'or, la primera, d'or la segona (primera encunyació d'aquell rei), ambdues encunyades a Tarragona, ací analitzades amb transcripció d'inscripcions (46-47). — J. P. E. [18.350]

Lluís TO FIGUERAS, *Personal Naming and Structures of Kinship in Early Medieval Society (Sixth to Tenth Centuries)*, dins *Personal Names. Studies of Medieval Europe, Social Identity and Familial Structures*, edited by George T. BEECH, Monique BOURIN and Pascal CHAREILLE (Studies in Medieval Culture, XLIII), Kalamazoo (Mich.), Medieval Institute Publications 2002, 53-66.

L'autor exposa l'evolució dels noms entre els segles IX-XIII com a clau per a la interpretació de les estructures ,of kinship' en la pagesia; informa dels estudis fets en les diverses zones ibèriques, amb particular atenció a Catalunya, de la qual pot afirmar que els 30.159 individus documentats anteriors a l'any 1000 es reparteixen 4.176 noms, la meitat dels quals només compareix una vegada (54); entre els nobles el nom era triat abans de néixer (58) i en els primers decennis del segle XI s'acabaria imposant el nom doble (59), a Catalunya en general entre el 1030-1050, amb velocitat, però, diversa, segons grau social i sexe (62); en el segle XII es generalitzà la denominació per nom, completat amb ,de' i topònim, sovint el del castell de la família (63); també molts emfiteutes seguiren aquesta solució (64). La institució de l'hereu contribuï al manteniment del cognom (65-66). — J. P. E. [18.351]

Cullen J. CHANDLER, *Between court and counts: Carolingian Catalonia and the aprisio grant, 778-897*, dins «*Early Medieval Europe*», 11 (2002), 19-44.

Un dels més antics documents publicats per Raimon d'Abadal en la *Catalunya Carolíngia*, II, dona testimoniatge d'un grup de quaranta-dos 'hispani' que el 812 anaren de la Marca Hispànica a Aquisgrà a queixar-se davant Carlemany dels maltractes, també econòmics, rebuts dels oficials de l'emperador. L'aprisió de terra erma o selvàtica en garantia la plena propietat, però imposava l'obligació de fer-la productiva i de contribuir a la defensa en cas d'atac, i així, els amos per aprisió eren la darrera anella de transmissió del poder carolíngi a la Marca Hispànica. S'han conservat vint-i-quatre confirmacions d'aprisió entre el 780 i un segle més tard; l'autor les aplega en quatre grups, el primer dels quals es fixa en les concessions als 'hispani' en general: eren responsables de l'aprisió, tenien d'altres homes dins el seu grup, al qual eren concedits privilegis semblants als dels monestirs, drets que les autoritats inferiors no respectaven i que Carlemany manà que fossin tinguts en compte, però també que no fossin utilitzats per maltractar els sobrevinguts (24-29). El segon plec documental fa referència a un Joan i al seu fill; ell havia socorregut Lluís el Piadós en l'atac a Barcelona el 795 i Carlemany el regreçà amb extens territori, 'ad populandum in pago Narbonense' (30-33); en el plec documental tercer hi ha concessions a d'altres, entre les quals es troba la confirmació de l'aprisió de 'villa Tresmalos' al bisbat d'Elna per Lluís el Piadós (33-35). El grup quart fa referència a monestirs. El conjunt esbossaria un inici d'estructura feudal. — J. P. E. [18.352]

Christian MÉNAGE, *Théodulpe d'Orléans*, dins *Histoire Littéraire de la France*, vol. 42, París 1995-2002, 237-267.

L'autor es proposa de donar «une synthèse des recherches» sobre Teodulf d'Orléans (238), començant per la biografia (238-250). Procedent de la Gòthia, entre Narbona i Saragossa, emigrat vora Carlemany, per al qual escriví l'*Opus Caroli regis* o *Libri carolini*: no consta que actués contra Feliu d'Urgell (242); el 798 esdevenia bisbe d'Orléans; el seu *De processione Spiritus Sancti* per al sínodo d'Aquisgrà 809 posà fi per a Occident a la qüestió del 'Filioque' (244-245); depositat de bisbe d'Orléans, potser per la seva posició crítica envers la política de Lluís el Piadós i exiliat a Angers, moria el 820 (248-250). L'herència literària és formada per seixanta-dos poemes segurs o amb molta probabilitat a ell atribuïbles, transmesos per nombre de manuscrits (251-255); sense arribar a resultats definitius, s'esmerçà a polir la *Biblia Vulgata* (256-257); dos *Capitulària* exposen el seu programa pastoral (258-260) i els dos títols ja coneguts són testimoniatge de la seva categoria teològica, basada en un ampli coneixement dels Pares de l'Església, tant orientals com occidentals (260-266). Són assenyalats els manuscrits que han conservada cada una de les obres. — J. P. E. [18.353]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Una nova font de Feliu d'Urgell*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 645-650.

Un dels fragments reportats per Agobard de Lió en el seu *Adversum dogma Felicis*, aquell, en el qual el bisbe d'Urgell es preguntava: «Voluntate Pater genuit Filium an necessitate?», del qual ni Agobard ni el seu darrer editor indicaren cap font, en realitat és una pregunta molt coneguda que es remunta a les *Interrogationes sancti Augustini de quaestionibus*, que seria «cronològicament molt pròxim a sant Agustí» i s'inscriuria en la controvèrsia arriana (648); quant a la crítica d'Agobard en aquest punt, el bisbe de Lió desconeixia que la doctrina exposada per Feliu «és la formulada per diversos autors catòlics, entre d'altres per sant Agustí» (649). — J. P. E. [18.354]

Guillermo GARCÍA PÉREZ, *Carlomagno, Asturias y España. Religión y poder en la Edad Media* (Biblioteca Asturianista, 12), Oviedo, Pentalfa Ediciones 2002, 350 pp.

Heus ací com delimita l'autor aquest seu treball: «En línea con Ramón d'Abadal y Vinyals... mi tesis central... consiste en afirmar que la Iglesia visigoda... no fue destruida por los musulmanes..., sino por una coalición político-teocrática formada por Carlomagno..., los papas de Roma, y Alfonso II de Asturias» (7). I així trobem en el llibre tota una exposició política que només de forma indirecta afecta la situació de la Marca Hispànica; de més a més, hi ha transcripció d'una traducció castellana del *Pacte de Tudmir* (273-274), algunes pàgines que ressegueixen el trajecte que va del *Constitutum Constantini* a la funció imperial suprema de Carlemany i al regne d'Astúries, que poden afectar-nos en tant que les aspiracions supremes de l'emperador també es projectaren en la nostra terra; i ja en les pàgines 75-81 un resum de les posicions dels concilis de Regensburg i de Frankfurt en relació a Feliu d'Urgell (75-81: [però res d'allò que per a ell representà el d'Aachen/Aquisgrà!]) i un repàs bibliogràfic de les posicions d'historadors tant hispànics (Jaume Villanueva, Marcelino Menéndez y Pelayo, Luciano Serrano, Zacarías García Villada, Nicolau d'Olwer, Raimon d'Abadal, Ferran Valls i Taberner, Manuel Riu i Riu, Juan Francisco Ribera Recio, Manuel Cecilio Díaz y Díaz, Josep Orlandis, Abilio Barbero, Mikel de Epalza, Francisco Javier Fernández Conde) com estrangers (Pèire de Marca, Émile Amman, Wilhelm Heil, E. Ewig, Jacques Fontaine, J. McWilliam) en el tema de l'adopcionisme i de la seva persecució per part del poder carolingi. El llibre es clou amb un capítol intítulat *¿Verdades históricas o leyendas ventables?* (197-249), amb apèndixs, entre els quals es troba la traducció del *Pacte de Tudmir*, i amb bibliografia i taula d'antropònims. [Cal corregir l'afirmació que fa morir Feliu a la presó: 115; a Lió vivia en llibertat, més o menys vigilada, però en llibertat, no pas empresonat]. — J. P. E. [18.355]

Johannes FRIED, *Papst Leo III. besucht Karl den Grossen in Paderborn oder Einbards Schweigen*, dins «Historische Zeitschrift», 272 (2001), 281-326.

D'allò que succeí a Paderborn entre l'alliberació de Lleó III a Roma i la coronació de Carlemany (abril 799-Nadal 800), Einhard en la *Vita Caroli* no en diu res, com tampoc, en general, els *Annals* elaborats en la cort imperial, que, en comptes d'exposar allò que succeí, narren allò que hauria d'haver succeït (291). Allò que succeí es pot deduir de l'*Anonim de Colonia*, d'un parell de lletres d'Alcuí i d'una poesia de Teodulf d'Orleans, de l'estiu del 800; les lletres d'Alcuí foren escrites a Aquisgrà immediatament després de la setmana de discussions amb Feliu d'Urgell (290, nota 20) i sobre aquestes bases l'autor reconstrueix els fets (292): el 23 d'abril 799, Lleó III hauria sofert a Roma, segons Alcuí, una 'persecutio execranda infidelitatis' (290: el partit contrari li hauria tallada [o intentat tallar-li?] la llengua i a San Silvestro in Capite l'hauria depositat (296-297); detingut a Sant'Erasmo, s'hauria escapat al Vaticà; les primeres informacions de Roma haurien arribat a Aquisgrà i les contràries a Lleó III eren tan horribles que Alcuí preferí cremar-les; la discussió entre Feliu d'Urgell i Alcuí era al cim i l'afer papal la col·locà en un marc escatològic (300-302). Carlemany manà que li portessin el papa (,iussit adduci': 306), però, com que ,prima sedes a nemine iudicatur', s'imposà un compromís: Lleó no seria jutjat, però, sense ésser-hi forçat, faria un jurament purificador (307); i així s'imposà la narració no pas de la veritat dels fets, ans d'allò que hauria d'haver estat (308). Les pàgines següents exposen el curs de les relacions entre els imperis d'Orient i d'Occident a base d'unió matrimonial, també el dels esdeveniments que desembocaren en la coronació imperial de Carlemany. Les pors escatològiques s'havien esvaït i Claudi de Torí podia respirar tranquil i negar-se a especular sobre la duració del món (325). — J. P. E. [18.356]

Dolors BRAMON, *3 d'abril de 801: la conquesta cristiana de Barcelona*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 257 (abril 2001), 76-77.

Acceptat el planteig de Josep M. Salrach, i a base d'una anotació annalística ,d'un còdex de Ripoll', l'autora precisa de la capitulació de Barcelona tingué lloc el Dissabte Sant, 3 d'abril del 801, i que l'entrada de Lluís el Piadós fou l'endemà, Diumenge de Pasqua. *L'al-Muqtabis*

d'Ibn Hayyân informa que, ocupats els sarraïns en lluites familiars en la Frontera Superior, els francs aprofitaren una badada d'ells, desplaçaren la guarnició de Girona, esbotzaren la Frontera Oriental i es plantaren davant Barcelona a darreries del 800. El darrer walí, protagonista de la capitulació, era Hamur/Hammûd, i en la conca de l'Ebre i al sud dels Pirineus alguns cabdills musulmans s'inclinaven a favor dels francs i al walí anterior a Hamur, Sa' dûn al-Ru' ayni, que hauria anat a Aquisgrà el 797 a demanar ajut contra Còrdova. — J. P. E. [18.357]

FLORI LUGDUNENSIS, *Collectio ex dictis .XII. Patrum*. Pars I., cura et studio P. I. FRANSEN, B. COPPEIETERS'T WALLANT (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, CXCIII), Turnholt, Brepols 2002, LXX i 200 pp.

Descobert el 1647 a la biblioteca de la Grande Chartreuse, pelegrí per França i Anglaterra durant segles fins a trobar-se en la Library of sir Thomas Phillips amb el núm. 14.036, desaparegut des de la mort d'aquest fins al 1948, finalment incorporat a Lió, Bibliothèque de la Ville, és ara encetada la publicació del treball de Florus amb el primer de tres volums previstos, el darrer dels quals començarà amb els extrems de les obres de sant Pacià de Barcelona sobre les lletres paulines (V-VI). Florus no s'hauria limitat a retallar fragments per a després embastar-los i finalment cosir-los, ans en els seus florilegis hauria elaborat un cos de doctrina, dins el qual els fragments patristics eren orgànicament integrats (XI-XXII) a base d'un treball, del qual donen testimoniatge els manuscrits utilitzats per ell com a font d'estudi i tothora conservats (XXIII-XXVIII). La *Collectio ex dictis XII Patrum*, finalment publicada després dels treballs entorn els dos manuscrits fonamentals (el de Vitry-le-François, destruït pels americans en la Segona Guerra Mundial, el 1944, s'ha parcialment conservat en reproducció fotogràfica ara a Maredsous), es basa en el volum de la Grande Chartreuse ara a Lió. En el present llibre només són publicats els extrems d'obres de Cebrïa de Cartago i d'Hilari de Poitiers, assenyalats en les pàgines introductòries (XXXVI-LXIX). Els fragments textuais de cada un dels dos Pares esmentats, amb els corresponents aparats crítics, ocupen les pàgines 1-67 i 69-185. Les darreres pàgines són dedicades a taules de les citacions bíbliques (189-196) i a les de cada un dels dos autors (197-199). — J. P. E. [18.358]

Josep MORAN OCERINJAUREGUI, *Els primers documents en llengua catalana*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Girona» (25 i 26 de maig de 2001), Barcelona - Girona, Institut d'Estudis Catalans - Universitat de Girona 2002, 53-64; i en *Estudis d'història de la llengua catalana*, 31948.

L'autor distingeix el tema de l'aparició del català com a llengua viva del de l'aparició del català en l'escriptura. Quant al primer punt, la derivació catalana del llatí vulgar s'hauria produït «com a molt tard, almenys al començament del segle VIII» (54); i repassa les progressives manifestacions de la llengua novella, en el segle IX evolucions filològiques, en el X algunes paraules i en l'XI i XII frases senceres, sempre dins texts de llatí vulgar (55-58), precedents de la traducció catalana del *Llibre jutge* i de les *Homilies d'Organyà*, ja en el pas dels segles XII-XIII (60-63). — J. P. E. [18.359]

Michel ZIMMERMANN, *Langue et lexicographie: l'apport des actes catalans*, dins «Bibliothèque de l'École des chartes», 155 (1997), 185-205.

Michel ZIMMERMANN, *Catalan et latin médiéval: les contraintes de l'oralité et l'accueil de la langue vernaculaire*, dins *Les historiens et le latin médiéval*. Colloque tenu à la Sorbonne les 9, 10 et 11 septembre 1999. Textes réunis par Monique GOULLET et Michel PARISSÉ, Paris, Publications de la Sorbonne 2001, 217-236.

El primer títol és una presentació global de la documentació diplomàtica catalana d'entorn l'any Mil, on, diu l'autor, «à partir de quelques exemples résultat des sondages... je veux exa-

miner la forme –style, lexique, grammaire– des actes catalans du XIe siècle» (185), en què els protagonistes dels actes són conscients que han de deixar constància dels fets per al futur (185-188), donen vivacitat al text dels documents (189-199) i es veuen obligats a acostar les fórmules llatines a la llengua viva (199-205).

El segon títol serveix a l'autor per a fixar-se més en la introducció de mots catalans ja en la documentació notarial del segle XI [i d'abans], presència que s'engrandeix i en la primera meitat del segle XIII la llengua catalana ja ha adquirit independència en l'escriptura pública [Normalment, en les recensions d'aplecs de documentació notarial catalana d'entorn l'any Mil fins al segle XIII publicades en aquest anuari, hom ha procurat de subratllar la presència de les dites paraules o expressions o frases catalanes, tal com el lector pot comprovar en els volums anteriors d'ATCA]. — J. P. E. [18.360-18.361]

Fèlix MESTRES PUIG DE LA BELLACASA, *Toponímia de la butlla de Sivestre II*, dins «Valldaurex», 5 (desembre 2001), 11-14.

Llista dels topònims que compareixen en la dita butlla del 1002, respectant la seqüència en què apareixen; la transcripció del topònim llatí normalitza les u/v; els noms llatins són completats amb la localització i denominació actuals. Hi ha bibliografia (14). — J. P. E. [18.362]

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *La biblioteca particular del sacerdot i jutge Salomó*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXVI (2001), 51-70.

Aquesta biblioteca, coneguda pel document en virtut del qual era lliurada pel seu amo al monestir de Ripoll el 1017, fou recordada al final de l'inventari de la biblioteca ripollesa en què aquesta passava a mans del successor immediat de l'abat-bisbe Olibà, document conservat en còpia a Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-III-8, acompanyat del d'una donació de terres (53 i 69). La llista dels llibres és establerta tant a base del document original com de la còpia de Benet Ribas sobre un antic catàleg de la biblioteca de Ripoll (54-55); l'autor procura d'identificar els trenta-cinc títols, sobretot amb volums actuals d'ACA, *Ripoll* (52-64). Al final són aplegades les notícies sobre aquell Salomó, sacerdot i jutge (65-68), i transcrits els dos documents de donació (69-70). — J. P. E. [18.363]

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *Sub ordinatione Ermemiri sacerdotis. Vic, Arx. Cap., ms. 6(LX)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XX/150 (2002), 695-605.

Són ací recordats els volums manuscrits o fragments d'Ermenir encara existents en l'Arxiu Capítular de Vic: ms. 43 (LXXX), copiat el 1056, i documents escrits des del 1017: ms. 66 (XLVIII), del 1038, i 15 (LXXXIX), d'entre 1050-1060; i els fragments I/15, del 1050, i I/43, de mitjan segle XI. De més a més, encarregà la còpia dels volums ms. 128^b (XLVII^b), del 1061, ms. 44 (XXXVI) i ms. 6 (LX), del 1066, en el colofó dels quals trobem explícita o implícita la indicació de «scriptus sub ordinatione Ermemiri sacerdotis». Amb algun almenys d'aquests escrivans, que sembla ésser un laic, Guillem Ermengol, col·laborà en la còpia del ms. 6 (LX), car les mans d'ambdós són visibles en la diferència de lletra del f. 41 del mateix volum (696); Ermengol hauria copiat els actuals fragments XIII/10, XXIII/14 i XXII/5, ací descrits (701-705), amb reproduccions de mostra de pàgines (700-704). Retinguem la notícia que la biblioteca particular d'Ermenir hauria heretada la de Riquilà i hauria passat al nebot Guillem Ramon, cabiscol de Vic i abat d'Àger (699). — J. P. E. [18.364]

Thomas GERGEN, *Paix éternelle et paix temporelle. Tradition de la paix et de la trêve de Dieu dans les compilations du droit coutumier territorial*, dins «Cahiers de civilisation médiévale. X-XII siècles», 45 (2002), 165-172.

Thomas GERGEN, *Texttradition der Usatges de Barcelona am Beispiel von ‚pau e treva‘ und den XXX passes (sagreses) der katalanischen Friedenskonzilien*, dins *Dulce et decorum est philologiam colere*. «Festschrift D. Briesemeister», herausgegeben von S. GROSSE und A. SCHÖNBERGER, Berlín 1999, 264-266.

Thomas GERGEN, *Pau e Treva de Nostre Senyor in den Usatges de Barcelona: Frieden durch rethorische Formeln?*, dins *Kathalanisch in Geschichte und Gegenwart*, herausgegeben von C. PUSCH, Tübingen 2001, 65-76.

Segons el primer títol, les prescripcions conciliars de Pau i Treva foren acollides en els codis de costums, per exemple, en els *Usatges de Barcelona*, on ‚pau‘ i ‚treva‘ tant es troben formant sintagma com per separat (167-168), i l'autor repassa la formulació dels diversos *Usatges* que s'ocupen del tema (168-169) en temps de Ramon Berenguer I († 1076), influïts pels concilis contemporanis de Vic i de Girona (1066, 1068). Aquesta legislació particular passà al *Decretum* de Gracià i a les *Decretales* de Gregori IX, en les darreres per obra de s. Ramon de Penyaforç; també a les *Constitucions de Catalunya*, en ésser-hi integrats els *Usatges* (170-172).

Els altres dos articles només em són coneguts per referència. — J. P. E.

[18.365-18.366-18.367]

Jérôme BENEZET, Christian DONÈS, Jean-Pierre LENTILLO, *L'obole inédite de Girard Ier, comte du Roussillon (1102-1115)*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 71-74.

Atès el petit nombre de monedes de comtes rossellonencs, i encara el més escàs d'òbols, és més important l'exemplar trobat recentment a Santa Maria del Vilar, Vilallonga dels Monts, també pel fet que la inscripció presenta variants en relació a les ja conegudes. Hi ha reproducció fotogràfica de la peça (72) i bibliografia (74). — J. P. E.

[18.368]

Josep M. MASNOU PRATDESABA, *El bisbat de Vic durant el pontificat de Ramon Gaufred (1110-1145)*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXVII (2002), 257-293.

Resum de tesina de llicenciatura, en la qual no és integrat cap dels cent trenta documents de diversos arxius, sobretot de l'AC de Vic o de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Pergamins*, en què es basa l'estudi, que enfoca l'acció d'aquell bisbe en el marc diocesà i el seu paper polític, intentant de veure «els importants canvis que es produïren al bisbat de Vic durant el seu pontificat» (258); fill menut de la família senyorial gironina de Cervià i Púbol, ardiaca de Besalú amb reforma canonical (259). bel-ligerant en aquesta reforma que exigia als feudals la restitució dels béns segrestats a l'Església, actiu en la recuperació del Sant Sepulcre, establint germandat entre la Seu de Vic i la comunitat de Jerusalem; en la recuperació de Tarragona i Tortosa amb el consegüent favor als ordres militars; en l'extensió i dotació de comunitats canòniques augustinianes, entre d'altres la de l'Estany, amb la consegüent tensió amb els monestirs benedictins (pensem en Ripoll), contraris a ésser sotmesos a l'autoritat episcopal; i en la restauració de la metròpoli de Tarragona, on la bel-ligerància del bisbe de Vic a favor de la dita restauració arribà fins a una permuta dels seus recents drets metropolitans per una església dins l'amfiteatre (268-285). No cal dir que aquestes novetats trobaren forta resistència en els poderosos, Ramon Berenguer III inclòs, per Ripoll, però, en canvi, el moviment de Pau i Treva li reforçava el poder damunt tot Catalunya (286). El moment crític fou el de les successions als bisbats de Barcelona i Tarragona, que coincidí amb el de la unió d'Aragó a Catalunya i el de la darrera empenta en la reconquesta de la Catalunya Nova (287-288); també li tocà de posar pau entre Ramon Berenguer IV i els Montcada (289-290). Morí el 1145 a Cardona, on es trobava intentant d'arranjar conflictes. — J. P. E.

[18.369]

Martí(n) AURELL [I CARDONA], *Femmes et mémoire généalogique: le mariage fondateur de la maison de Barcelone*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 11-23.

L'autor assenyala que aquestes pàgines són extrems del seu llibre *Les noces du comte. Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*, del 1995. — J. P. E. [18.370]

Joan ARMANGUÉ HERRERO, *El «Liber maiolicinus de gestis pisanorum illustribus» (s. XII)*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 271-278.

L'interès del dit *Liber* a Catalunya, ultra l'històric de documentar un episodi, té el de contenir un dels primers usos dels mots 'Catalonia' i 'catalanenses', i el de presentar una informació de la contrada de Blanes d'entorn el 1113 i sobre les antigues relacions entre catalans i sards. L'autor resumeix aquella expedició, destinada als sarraïns de Mallorca, transcriu i tradueix els versos que es refereixen a l'estada de l'estol pisà a Sardenya, a l'arribada i accions bèl·liques entorn Blanes fins al descobriment de l'error que aquella no era terra de musulmans, i els relatius a les primeres relacions documentades entre Barcelona i Sardenya en temps dels Ramon Berenguer III i IV, amb els acords de Sant Feliu de Guíxols del primer i l'entroncament de les cases de Bas i d'Arborea en la segona meitat del segle. — J. P. E. [18.371]

Jacopo CAUCCI VON SAUCKEN, *Il sermone Veneranda Dies del Liber Sancti Jacobi. Senso e valore del pellegrinaggio compostellano*, [Santiago de Compostela], Xunta de Galicia 2001, 202 pp.

L'autor s'esforça a datar el *Liber Sancti Jacobi Codex Calixtinus* de la catedral de Santiago de Compostela: la data 'ante quam' la troba en la lletra del monjo de Ripoll, Arnau de Mont, al seu abat Ramon, donant-li compte de les parts del dit *Liber...* que pogué copiar el 1173, còpia ara conservada a Barcelona, ACA, *Ripoll* 99 (34-35). La peregrinació començava amb un ritus litúrgic, *Ordo ad sportas dandas qui peregrinandi sunt...*, també conservat a l'ACA, *Sant Cugat*, ms. 73 (73-74). Hi ha la reproducció d'una palmera del *Beatus* de Girona, ACapítular (113). — J. P. E. [18.372]

Adam J. KOSTO, *The Liber feudorum maior of the counts of Barcelona: the Cartulary as an expression of power*, dins «Journal of Medieval History», 27 (2001), 1-22.

Tot i que només hagin sobreviscut 114 dels 888 folis inicials, tan sols noranta-tres dels seus 902 documents no han pogut ésser reincorporats al dit *Liber...* en l'edició de Francesc Miquel i Rosell. Atesos els pocs estudis dedicats a l'actual original, conservat a l'ACA, *Canc., reg.*, 1, l'autor es fixa en la correlació entre la data (1178-1194), l'organització i la composició del volum original (amb particular atenció a les il·lustracions pictòriques, en les quals es concentraria la manifestació del poder: 3). El *Liber...* s'explicaria per la reorganització fiscal, condicionada per l'existència d'un arxiu eficaç, situació posterior al 1178. Hauria integrat arxius comtals parcials com els de Girona o del Pallars; els documents foren aplegats en el volum formant unitats geogràfiques i dins cada una per ordre cronològic, amb pàgines en blanc entre les unitats, destinades a futurs documents (6-9). Els folis en blanc demostren que el *Liber* no és acabat, i els documents copiats no són sols els que demostren drets de la corona, ans també alguns que s'hi relacionen (12-13), a fi d'expressar, també amb les il·lustracions, la senyoria del comte de Barcelona no sols en el seu comtat, ans en els de tot Catalunya i en els del Nord dels Pirineus, car les escenes de reconeixement senyorial i de jurament de fidelitat són una manera de fer conèixer el text als qui no saben de lletra i una nova forma de segell autenticador. — J. P. E.

[18.373]

José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, 'Amica -us' en el poema 9 de los Carmina Rivipullensia y los Carmina Ratisponensia, dins *Mentis amore ligati. Lateinische Freundschaftsdichtung und Dichterfreundschaft im Mittelalter und Neuzeit*, Heidelberg, Matter Verlag 2001, 305-314.

L'autor assenyala els elements comuns d'ambdós conjunts poètics, com és ara el 'vivat felix' i d'altres elements literaris, sense, però, estudiar el possible influx dels poemes de Ratisbona, anteriors de gairebé un segle, en els ripollesos. — J. P. E. [18.374

Nadine HENRARD, *Le Théâtre religieux médiéval en langue d'oc* (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège. Fascicule CCLXXXIII), Genève, Librairie Droz 1998, 640 pp.

Encara que l'autora proclami que s'ocupa «uniquement des textes dramatiques religieux écrits dans un dialecte d'oc» fins a començaments del segle XVI (7), ella hagué d'estudiar la *Passion Didot* (42-61), i s'hagué de preguntar si és gascona o catalana: exposa les posicions dels autors en ambdós sentits i admet que almenys el *Planctus Mariae* occità «puise presque littéralement aux strophes d'un texte du XIII siècle, qui circulait jusqu'en Catalogne et dont la version la plus complète nous est conservée par un ms. d'Ager» (50). Ultra referències escadusses a indicacions de posada en escena (421), li són dedicades noves pàgines en estudiar la versificació sota el títol de *La Passion Didot et les débuts de la polymétrie* (465-473). Entre d'altres resultats, l'estudi hauria donat a conèixer «le témoignage d'un vaste réseau d'échanges culturelles... sur un axe Nord-Sud (France du Nord-Midi-Catalogne)...» (581-582). — J. P. E.

[18.375

Paul FREEDMAN, Josep M. MASNOU, *Some Additional Letters of Pope Innocent III concerning the Cathedral Chapter of Vic*, dins «Römische Historische Mitteilungen», 44 (2002), 103-120.

Les noves quatre lletres, procedents de Vic, ACapitular, calaixos diversos, datades entre el 1199 i el 1215, ací transcrites (116-119), confirmaven una fundació, ajudaven el bisbe a posar ordre en el capítol de Vic, i urgien que es donés una sentència. L'estudi introductorri relaciona la majoria dels dits documents amb aquell moment del bisbat i de la catedral de Vic, en què, coincidint amb noves fundacions per al culte, una part notable de canonges es contraposava al bisbe, Pere de Tavertet, amb detalls com els descrits en el document núm. 3 del 1215 (118), i, més en general, amb la tensió produïda pels intents de reforma d'Innocenci III. Remarquem la notícia sobre la celebració acadèmica de la festa de sant Agustí en l'escola catedralícia de Vic (112-113). — J. P. E.

[18.376

Enric BARTRINA I COROMINAS, *Els càtars a Solsona*, dins «Oppidum. Revista Cultural del Solsonès», 2 (2002), 59-68.

A partir de documents publicats en moments diversos, l'autor aplega les notícies sobre càtars relacionades amb Solsona i reproduueix el certificat del metropolità de Tarragona donant fe que el vescomte de Castellbó permet l'actuació dels inquisidors en la seva baronia; és del 27 V 1237, procedeix de París, BN, Collection Doat, i fou publicat per Cebrià Baraut. — J. P. E.

[18.377

Jérôme VILLEMINOZ, *Raymond VII de Toulouse et la Paix de Paris (1229-1249)*, dins «École Nationale des Chartes. Positions des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 2002 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe», París, École des Chartes 2002, 269-276.

[El 1229 és l'any en què Catalunya era reconeguda independent de França, però també aquell en què, per la voluntat del papa i l'interès del rei de França, s'hagué de retirar d'Occitània. En conseqüència es perdia la relació tradicional entre les cases de Barcelona i de Tolosa, i aquesta passava a ésser feu del rei de França]. La tesi de Villeminoz descriu aquest darrer procés [d'allunyament de Catalunya i de submissió feudal a França i així, ni que sigui indirectament, recau en el nostre camp]. En la preparació del tractat de pau (París 1229), el comte de Tolosa «plus que vengu, faisait figure de pénitent» (270), però salvà la possessió momentània del comtat, destinat per herència al seu gendre, germà del rei de França. Hom li reconeixia el títol jurídic, però l'aplicació real depenia de si es guanyava la confiança de rei i papa; la situació passava a ésser normal, després que el comte rebés l'absolució de l'Església i infeudés amb homenatge el comtat al rei francès, bo i renunciant al comtat de Provença (comtat que pertanyia a l'imperi, detall 'oblidat' per les dues potències vencedores). Ell intentà inútilment de reconquerir Provença, tingué èxit en la recuperació del comtat venaisí, però moria el 1249 en preparar-se, en virtut del tractat de París 1229, a acompanyar el rei de França en la croada de Terra Santa. La seva política envers l'Església i la inquisició fou contínuament equívoca (273-274). — J. P. E. [18.378

Antoni BABRA BLANCO, *La pastoralitat de la Summa de paenitentia de sant Ramon de Penyafort: una via ètica i una vida reconciliada*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXVI (2001), 275-292.

Pàgines centrades en la tercera part de la *Summa* raimundiana, la *De paenitentibus et remissionibus* i en la projecció de la seva doctrina sobre els penitents. «L'article centra el seu interès a mostrar les dues claus interpretatives de la pastoralitat de la *Summa de paenitentia*..., una via ètica i una vida reconciliada (òbviament sotmesa als imperatius de la seva època»: 276). Presentat el personatge i enquadrat en el seu temps (277-280), ja en el resum de la *Summa* trobem que la seva preocupació pastoral consisteix sobretot «en la integració de la moral en el pla de l'evangelització» (282): «En la *Summa de paenitentia* ens hem de situar en una dimensió del pecat i de la penitència més de tipus jurídic que antropològic, en una soteriologia regida pel judici retributiu del premi o del càstig etern» (263). Per això, implicant en el confessor ambdós aspectes, jurídic i pastoral, ell hauria d'ésser jutge, pare, metge i doctor (285). «La gran novetat i aportació singular de Sant Ramon de Penyafort a la doctrina penitencial i la seva disciplina consistí, doncs, a escoltar el penitent i assumir la funció judicial pròpia del confessor, per tal de dirimir en cada cas la responsabilitat moral del penitent» (288). — J. P. E. [18.379

Josep M. MAS I SOLENCH, *Ramon de Penyafort i el Consell de Cent*, Barcelona, Ajuntament 2002, 32 pp.

Amb motiu del 750 aniversari dels privilegis atorgats per Jaume I a la ciutat de Barcelona, l'autor evoca la figura d'un dels contemporanis d'aquells anys que configuraren l'estructura jurídica de la capital. El resum biogràfic, on consten les principals obres jurídiques del sant, és completat amb les pàgines que recorden la seva particular relació amb Jaume I, l'atenció al comerç marítim i a les missions entre jueus i musulmans, als mercaders i a l'economia. Després del seu traspàs, la ciutat, igual com les altres institucions catalanes, impulsà el procés de canonització, féu gran festa en arribar la notícia, després de la qual demanà el seu patronatge damunt la ciutat, solemnitzat fins al *Decret de Nova Planta* i oblidat després. L'apèndix ofereix reproducció de la pàgina manuscrita de la *Crida del Consell de Cent a solemnitzar la canonització*, i transcripció completa d'aquesta, on consta tot el recorregut de la processó (29-32). — J. P. E. [18.380

Donald J. KAGAY, *Pere Albert: Barcelona Canon, Royal Advocate, Feudal Theorist*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 39-74.

La primera part d'aquest article és un resum de la biografia i dels principals camps de l'activitat de Pere Albert, amb indicació de casos concrets (40-46); la segona part o apèndix ofereix una certa transcripció de tretze documents, datats entre el 1233 i el 1264, cinc dels quals són de l'ACB, també cinc de l'ACA, *Canc.*, *Perg.*, dos de l'Arxiu de Sant Pere de les Puelles i un de Colledgeville, St. John's University, en els quals figura Pere Albert d'alguna manera, en tres com a jutge que dicta sentència; és particularment interessant la solució arbitral donada per sant Ramon de Penyafort el 1251 a un problema d'herència entre nobles, en la qual Pere Albert fou àrbitre adjunt (60-62). — J. P. E. [18.381

Donald J. KAGAY, *The King's Right Must Be Preferred to the Lord's: Sovereignty and Suzerainty in the Treatises of Pere Albert*, dins *Proceedings of the Tenth International Congress of Medieval Canon Law* (Syracuse, New York, 13-18 August 1996), edited by Kenneth PENNINGTON, Stanley CHODOROW, Keith H. KENDALL (Monumenta Iuris Canonici. Series C: Subsidia, 11), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2001, 693-703.

L'autor resumeix l'evolució de la sobirania a Catalunya entre els segles IX-XII, durant els quals desaparegué la dels reis de França i, amb el suport dels juristes formats en dret romà, s'anà configurant la del comte de Barcelona per damunt els altres, sobretot en els *Usatges*; també resumeix la biografia de Pere Albert, el qual, en les seves *Consuetudines Cataloniae inter dominos et vassallos*, elaborà doctrina sobre la relació entre sobirania del comte-rei i senyoria dels barons; aquests només posseïrien un 'domini mixt', mentre el del comte-rei seria sobirà i per tant preeminent damunt qualsevol altre en els casos de defensa del bé comú establerts per la llei; fora d'aquests casos, el rei ha de respectar la jurisdicció normal dels barons. Aquesta teoria s'hauria mantingut vigent fins a la Nova Planta. — J. P. E. [18.382

Jordi BRUGUERA, *La possible filiació dialectal del Llibre dels fets de Jaume I*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 605-618.

En unes pàgines publicades en aquest anuari [ATCA, XX (2001), 511-531; resum: XXII (2003), 920, núm. 17.681], Antoni Ferrando defensava que l'original del *Llibre dels fets* de Jaume I era escrit en dialecte català occidental; Bruguera replanteja el tema, indicant que la solució és influïda per l'existència de dos grups de manuscrits, a partir dels quals és difícil d'afirmar quelcom d'arquetips més primitius; com també resulta influïda per la parla del copista (606). Repassa, pàgina per pàgina, els raonaments de Ferrando (606-616) i conclou que d'occidentalismes n'hi ha, «però reduïts a mostres lèxiques», de les quals, de més a més, és difícil de dir que en la segona meitat del segle XIII fossin considerades 'occidentalismes' o que siguin més pròxims al text arquetípic (616-617). — J. P. E. [18.383

Jordi BRUGUERA, *La ,roca' mallorquina de Jaume I*, dins «Randa», 49 (2002), 5-8

La frase «que tenia bé una legua la roca d'èls», del *Llibre dels fets*, cap. 103, és interpretada per Joan Coromines en el sentit que ,roca' equival a ,massa, grup espès de gent'; l'autor analitza la variant ,rota' de manuscrits i la traducció de Pere Marsili, i arriba a la conclusió que «es poden admetre com a possibles les dues versions textuals dels manuscrits... ,roca' i ,rota'» (8). — J. P. E. [18.384

Josep M. MARTÍ BONET, *L'illa exempta. Privilegi papal dirigit a l'Església de Mallorca ara fa 750 anys*, dins «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», núm. 104 (2002), 45-65.

[El mateix fascicle dóna transcripció i traducció catalana de la *Bul·la del papa Innocenci IV que posa els béns de la diòcesi de Mallorca sota la protecció de la Santa Seu (dimarts sant, 14 d'abril de 1248)*, 19-21]. Martí i Bonet informa del text regestat a l'ASVaticà, *Reg. Vat.*, 21, el col·loca en el marc de les lluites entre el papat i l'imperi, en el context de les quals el papa hauria volut assegurar la submissió de l'església balear; és, encara, un pas més en la centralització romana afeblint la relació dels bisbats amb les respectives metròpolis, en aquest cas, Tarragona (52-58). — J. P. E. [18.385

Amadeo SERRA DESFILIS, *Ab recort de grans gestes. Sobre les imatges de la història i de la llegenda en la pintura gòtica de la Corona d'Aragó*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 41 (2002), 15-35.

Recordats alguns precedents, l'autor indica que les primeres representacions de la presa de Mallorca (Carrer Montcada, Tinell) es troben en la línia de les narracions tant del *Llibre dels feyts* com de la *Crònica* de Bernat Desclot; les pintures del castell d'Alcanyís subratllen la col·laboració de l'orde de Calatrava en la conquesta de València (18-19). Les quatre grans *Cròniques* (entre les quals hi ha la del Cerimoniós), permeteren a aquest de donar una versió providencialista de la nissaga reial de Barcelona (22-23). Amb el temps augmentaren les narracions d'episodis d'intervenció celestial a favor de les empreses de reis, monarquia i país, ja en la defensa de Barcelona contra Al-mansur el 986 (25); i després per a la protecció de les ciutats, manifestada en les corresponents pintures de sants patrons (26-35). Alfons Trastàmara arribà a concentrar en la seva persona protecció i manifestacions celestials en la conquesta de Nàpols (35). — J. P. E. [18.386

Carmen LÁZARO GUILLAMÓN, *La menor edad y la ausencia en juicio: entre los antecedentes romanos de la incapacidad para litigar del adult en los Furs de València*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 39-54.

La primera i més àmplia part de l'article s'ocupa del tema en el dret romà, tant en els texts constitutius com en les glosses (40-51); els *Furs de València*, en la línia del dret romà, legislen sobre la declaració en contumàcia d'aquell qui, havent estat citat tres (o quatre) vegades pel jutge, no compareix a judici; en canvi, no hi hauria referència per al cas del menor d'edat, que, però, es pot deduir d'aquells *Furs*, ací transcrits, que estableixen la necessitat que, sots pena d'invalidesa, un menor ha d'ésser acompanyat per un tutor en processos judicials (51-54). — J. P. E. [18.387

Joachim SCHULZE, *Eine bisher übersehene sizilianische Kanzone mit Melodie in Katalonien*, dins «Zeitschrift für romanische Philologie», 118 (2002), 430-440.

A les darreres troballes de lírica italiana primitiva, l'autor hi afegeix l'*Amors, mercè no sia*, trobat per Higiní Anglès a Sant Joan de les Abadesses i publicat per ell el 1935; l'autor el defineix com a «text italià lleugerament occitanitzat (einem nur leicht okzitanisch überformten italienischen Text)», i n'analitza les coincidències mètriques i gramaticals en ambdues llengües (431-434). La cançó, acompanyada de la corresponent melodia, hauria viatjat de Sicília a Catalunya acompanyant Constança de Hohenstaufen per al seu casament amb Pere el Gran a Montpeller el 1262 (435); text i música són reproduïts (438). Hi ha bibliografia (439-440) [en el resum del volum LXVIII del *Dizionario biografico degli Italiani*, publicat en aquestes pàgines,

és documentat un joglar que en aquella ocasió acompanyà Benvenuto Graffeo durant la seva estada a la cort reial de Barcelona]. — J. P. E. [18.388

Maria Àngels DIÉGUEZ SEGUÍ, *Expressions multinominals i variació sinonímica en textos valencians del segle XIII i principis del XIV*, dins «Misc. Tavani, 3», 5-17.

Els grups sinonímics estudiats provénen dels volums dels *Extravagants* d'Alcoi, AM, anys 1263-1265, de Cocentaina, *Llibre de la cort del justícia*, 1269-1295, i de València, *Llibre de la cort*. Són dos-cents cinquanta exemples, publicats al final de l'article per ordre alfabètic. La major part són habituals en el registre cancelleresc i epistolar, sovint ja fixats per l'ús i la rutina; d'altres vegades el segon membre reemplaça un mot culte o rar, o és un mot que n'acompanya un altre d'antiquat (binomis diacrònics); hi ha també binomis en els quals un mot aclareix el seu company, o s'acompanya d'un arabisme de la zona meridional del domini lingüístic; també es dóna el fenomen de l'emfasització i insistència. — J. de P. [18.389

Albert ROSSICH, *Alternança de llengües en Cerverí de Girona*, dins «Misc. Prats, II», 13-39.

Cerverí de Girona escriví l'esparsa: *Cobla en .vj. lengatges*, ací transcrita (13) però els crítics posteriors a la Renaixença (Jaume Massó i Torrents, Martí de Riquer, Joan Coromines, Angelo Monteverdi, Giuseppe Tavani, István Frank, Jean-Marie d'Heur i d'altres), no s'acaben de posar d'acord ni en el punt de quantes llengües hi són representades ni en el de llur identitat; l'autor vol aportar al tema la informació d'allò que «passava en altres casos similars» (16), un tema que, quant a la presència de l'aragonès (¿o era castellà?) té implicacions polítiques; en els precedents o contemporanis (Raimbaut de Vaqueiras, Bonifaci Calvo [ací torna a comparèixer el casament del futur Pere el Gran amb Constança Hohenstaufen el 1262: cf. l'article de Joachim Schulze, acabat de resumir]), els llenguatges utilitzats han estat cinc: el francès, el galaicoportuguès, el gascó, l'italià i l'occità (10); el castellà no hi és (20); quant al català «l'única cosa imprescindible és l'existència d'una consciència diferencial més o menys perceptible entre el català i l'occità» (22), car no són els trets lingüístics en si mateixos, sinó les creences, allò que configura una consciència lingüística determinada (24). Quant al vers 2, «lingüísticament, no pot ser sinó una continuació de l'anterior en galaicoportuguès» (25); quant als versos 7-8, i 9-10, tampoc no hi troba cap paraula exclusivament catalana, tot i que hi introdueix algun mot gascó i que hauria estat molt fàcil d'assegurar-hi el català (26-32) «i no ho va fer perquè no pensava en el català com a llengua diferent» (33): els versos en occità també són catalans i al final refà l'esparsa tant en occità com en català d'ara (34-35). Hi ha bibliografia (36-39). — J. P. E. [18.390

Alfons PUIGARNAU, *Iconologia política en la Catalunya medieval*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 75-89.

L'autor centra la seva atenció en les *Quatre grans cròniques*, en les quals, reafirmada llur importància, veu que manifesten la manera com la Bíblia influïa indirectament en les normes de govern, ni que fos avaluant les accions del rei protagonista per la possible referència a les dels reis de l'Antic Testament (76-78). Les narracions de les *Cròniques* pressuposen el sentit providencialista de la història i l'origen diví del poder reial, conviccions vehiculades a través del ritual de la coronació dels reis, un exemplar del qual, del segle XI, es troba a l'ACA, *Ripoll*, ms. 40; afegim-hi una clara coloració feudal i nacional (79-82). Les imatges que se'n dedueixen, en particular les de Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV, són paral·leles a les inspirades en els llibres bíblics de l'*Èxode* i dels *Reis*, esculpides en la portada de Ripoll (85-88). — J. P. E. [18.391

GVILLELMI DE CONCHIS, *Dragmaticon Philosophiae*, cura et studio I. RONCA. *Summa de Philosophia in vulgari*, cura et Studio L[ola] BADIA, Josep PUJOL (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, CLII), Turnhout, Brepols 1997, LXXXVIII i 532 pp.

Escrit en la primera meitat del segle XII, aquell text tingué en el seu original llatí un èxit, del qual són testimoni els seixanta-un exemplars esparços per les biblioteques sobretot d'Europa, als quals s'han d'afegir catorze 'defloraciones' i 'excerpta' (XXIX-LXII). N'hi hagué traducció catalana, conservada en dues còpies senceres i en dos fragments [aquests publicats en les pàgines del nostre anuari, V (1986), 281-285 i VII/VIII (1988-1989), 288-293], i documentada en almenys set còpies més, cosa que eleva a deu els exemplars coneguts de la traducció (278-281). Els editors semblen haver tingut particular esment a justificar l'existència d'una traducció catalana medieval d'una obra científica donant la llista dels títols traduïts i ja modernament publicats i dels que encara esperen d'ésser-ho (281, nota 5-282), i recordant la necessitat de versions en romanç per a tots aquells, cristians o jueus, que no sabien llatí, particularment d'obres que interessaven tothom com les que afectaven el camp de la salut (282-295). La traducció catalana, ultra la fidelitat textual amb molt poques excepcions, tingué cura a afaiçonar una llengua amb estructura pròpia sense calcar les modalitats de la llatina i fins i tot a fer comprensibles els mots tècnics o que denominaven personatges d'altres cultures (287-289); la llengua és la de darreries del segle XIII, amb freqüents mostres d'arcaisme (290-291). Quant a l'edició, tot i la qualitat dels dos fragments (292, nota 20), ha calgut, per llur completesa, optar a favor de la còpia de París, BN, *esp.*, 255, on, però, els editors han comptat seixanta-tres lectures equivocades, comunes a les dues còpies parisenques (292-293, nota 21). Després de la bibliografia (295-299; cf. LXXIX-LXXXV) trobem el text de la traducció catalana, completat amb el corresponent aparat crític (303-497) [quant al de fonts, pot ésser suplert pel de l'edició crítica llatina en la primera meitat del volum, fonts que són sistematitzades en les pàgines finals: 501-523]. [Acabem amb una pregunta: el Grabman de les pàgines 286 i 296, no serà pas el cognom del gran professor i medievalista muniquès, Martin Grabmann?]. Assenyallem la presència de figures didàctiques dins el text. — J. P. E. [18.392

Francisco M. GIMENO BLAY, *Produir llibres manuscrits catalans (segles XII-XV)*, dins Lola BADIA, Miriam CABRÉ, Sadurní MARTÍ, *Literatura i cultura*, 115-149.

Gimeno analitza la trajectòria del còdex medieval des que l'autor el projecta i l'escriu fins que arriba al possible lector. Distingeix en aquest procés tres moments clau; el creatiu, la dedicatòria a un mecenes que en garanteixi la conservació i difusió, i la reproducció del text mitjançant còpies a instància de part interessada. Dins el primer moment, l'autor s'interessa pels manuscrits que contenen parts del text (inscripcions, correccions, addicions, etc.), o un estat del mateix, que es poden atribuir a l'autor: Llull, Eiximenis, Metge, Pere III, Jaume Roig, Vicent Ferrer. L'estudi de les dedicatòries i la relació entre l'autor i el receptor del manuscrit, sigui una persona privada, sigui un arxiu o biblioteca, il·lustra les estratègies de perdurabilitat, que els autors busquen per a la seva obra. Finalment, resulta que el destinatari del llibre és qui en fixa ordinàriament el format i les característiques. En apèndix, Gimeno publica quatre lletres del Cerimoniós reclamant llibres deixats per a còpia; el contracte entre el Prior de Porta Coeli i el prevere Pere de Cardona per a la còpia de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, conservat a l'Arxiu i Biblioteca Capitular de València, protocol de Joan Llopis, 1 de febrer de 1422, i els colofons dels manuscrits MS FR. XXXVI, de la Biblioteca Marciana de Venècia (*Cançonner*); Madrid, BN, ms. 1803 (*Crònica* de Ramon Muntaner), Barcelona, BU, 1 (*Llibre dels feits*), BC, 4 (*Crònica* de Ramon Muntaner), BC 1734 (*Llibre dels feits*), Madrid, BN 921 (*Diversos*), BN 4030 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*), París, BN *esp.* 205 (Matfré Ermengaud, *Breviari d'amor*), Madrid, BN, 8242 (Valeri Màxim, *Dites i fetes memorables*), BN, 17651 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*), Barcelona, BC 267 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*); El Escorial, H.II.16 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*); Barcelona, BC 739 (Gil de Roma, *Llibre de regiment de prínceps*); París, BN, *esp.* 9 (*Ordinacions de la casa reial*); Barcelona, BC 342 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*); París, BN, *esp.*

6 (Eiximenis, *Vita Christi*); Madrid, BN, 73 (Eiximenis, *Vita Christi*); Barcelona, BU, 79 (Eiximenis, *Llibre de les dones*); París, BN, esp. 57 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*); Barcelona, BC 2008, (Joan de Gal·les, *Suma de col·lacions o de justaments*); BC, 39 (Bonet, *Cànons i taules*); Madrid, BN, 92 (Eiximenis, *Scala Dei. Tractat de contemplació*); Barcelona, BU, 86 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*); Barcelona, BC, 458 (Eiximenis, *Terç del crestià*); París, BN, esp. 541 (*Gènesi*); València, BCapítular, 167 (Eiximenis, *Dotzè del crestià*); Barcelona, BU, 4 (*Llibre de coneixences d'espècies e de drogues*); BC 456 (Eiximenis, *Primer del crestià*); París, BN, esp. 45 (Eiximenis, *Psalterium laudatorium*); Barcelona, BC, 881 (J. Saxony, *Flor dels savis*); París, BN, esp. 5 (*Bíblia*); Londres, British Library, Egerton, 1526 (*Bíblia*); València, BC, 42, (Eiximenis, *Terç del crestià*); Madrid, BN, 1984 (Eiximenis, *Llibre de les dones*); Barcelona, BPública Episcopal del Seminari, 500 (Eiximenis, *Llibre dels àngels*). El text dels dits colofons permet al lector de tenir coneixença directa de les circumstàncies que els responsables dels volums cregueren que havien de fer constar al peu dels respectius llibres.— J. de P. [18.393]

Ruth E. HARVEY, *The Empress Eudoxia and the Troubadors*, dins «Medium Aevum», LXX (2001), 268-277.

El fragment del *Llibre dels fets* de Jaume I, que informa del casori frustrat d'Alfons I de Catalunya-Aragó amb la princesa Eudòxia de Constantinoble, ha conduït l'autora a analitzar la reacció més aviat acusatòria de tres trovadors davant l'esdeveniment: Raimbaut d'Aurenga, Bertran de Born i Peïre Vidal, les estrofes dels quals són ací transcrites (268-272); Harvey arriba a la conclusió que el matrimoni de la dita princesa no havia d'ésser amb el futur rei Alfons I, ans amb el seu germà, Ramon Berenguer III de Provença (272-273) i que, doncs, un cop arribada a les terres de la Corona, no existí cap desaire diplomàtic contra la dita princesa.— J. P. E. [18.394]

Antonio LOZANO RUIZ, Ma. Magdalena RIERA FRAU, *Bibliografia de l'Islam a les Balears*, dins «Homenatge Rosselló», II, 517-576.

Llista de títols, ordenada alfabèticament pel primer cognom dels autors o pel primer substantiu dels títols anònims, [sense cap explicació de l'abast del recull ni taula d'allò que conté, encara que sembla limitar-se a estudis sobre la realitat musulmana a l'illa de Mallorca anterior a la conquesta de Jaume I, ja que, per exemple, no hi trobo cap indicació als estudis d'Elena Lourie sobre la conquesta de Menorca]. — J. P. E. [18.395]

Joan VERNET, *Una polèmica islàmica a la Mallorca del segle XI*, dins «Randia», 48 (2002), 7-11.

El fet que el text de l'*Alcorà* es limiti a transmetre les consonants ha estat ocasió de vocalitzacions i puntuacions diverses, entorn les quals sorgiren nombre de polèmiques i d'escoles que es combateren aferrissadament. Una d'aquestes batusses dialèctiques tingué per escenari Mallorca la primera meitat del segle XI entre Ibn Hazm de Còrdova, defensor de la tradició estricta, i Abû-l-Walîd al-Bâjî, que considerava legítim plantejar-se problemes entorn de l'escriptura de l'*Alcorà*: «la discussió amb Ibn Hazm se centrà sobre els ,usûl al-fiqh' i els ,usûl al-dîn'. Els primers, traduïts, es poden considerar els fonaments del dret i els segons els de la teologia» (10). — J. P. E. [18.396]

Bernat MOLL, *De nou sobre les encunyacions almoràvits de les Illes Balears (Illes Orientals d'Al-Andalus)*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 49-70.

Encara que les peces ací presentades siguin ja conegudes, l'autor n'ofereix una nova anàlisi perquè les anteriors transcripcions de les frases àrabs no eren correctes. Resumeix la història dels almoràvits a les Illes Orientals d'Al-Andalus (50), la de les encunyacions monetàries tant d'or com de plata (51-55), la cronologia i la circulació monetària i, després de la bibliografia amb indicació de les fonts àrabs (57-58), tenim reproducció i anàlisi dels dos fragments i de les vint-i-set monedes, per a cada una de les quals és transcrita la corresponent inscripció (59-70). — J. P. E. [18.397]

Guillem ROSSELLÓ BORDOY, *Sobre l'estructura socioprofessional de les comunitats islàmiques mallorquines a partir d'una relectura de les fonts documentals*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 7-28.

Guillem ROSSELLÓ BORDOY, *De Mayûrqa a Mallorca: de djuz islàmic a districte feudal*, dins «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis teològics de Mallorca», núm. 104 (2002), 23-44.

L'estructura socioprofessional de les comunitats islàmiques de Mallorca és pràcticament desconeguda, car l'única font és el *Llibre del repartiment*, darrerament completat per la *Remembrança de Nunó Sanç*, que només informen del repartiment en la porció reial i en la de Sanç, no de les dels altres magnats; les defectuoses transcripcions de la versió àrab del *Llibre* han augmentat les dificultats; fetes les observacions oportunes, l'autor assenyalava els sis oficis documentats en ambdues fonts i els quaranta-set només en una, ultra les conegudes denominacions de càrrecs oficials (13-15), i l'origen de llur formació (16-17); de nou oficis no és conegut el nom àrab (18-19). En un quadre són aplegades les variants de cada nom i llur significació (20-24); al final els noms d'oficis són reunits segons el lloc on desplaçaven l'activitat (medi urbà o rural), o els de serveis comuns a ambdós (25-27). — J. P. E. [18.398-18.399]

Guillem ROSSELLÓ BORDOY, *Subay, subaya en el català medieval de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 353-356.

Publicacions recents s'han fet ressò de *subay, *subaya, ja documentats en el *Vocabulista in arabico*, el plural dels quals seria ,subays, subayas', i el seu significat ,infant, jove, jovincell' menor de divuit anys; procediria del mot àrab ,subî' = rejuenir, i hauria estat utilitzat a Mallorca des de la conquesta fins entorn el 1340, aplicat tant a esclaus com a alliberats (355). — J. P. E. [18.400]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, Natàlia SOBERATS SAGRERAS, *Porta o almudaina. De Bâb al-Gumâra a Castell del Temple*, dins «Homenatge Rosselló», I, 193-218.

Consta que la Vila d'Amunt de Madina Mayurqa tenia dos alcàssers: Almudaina i Gumâra: aquesta, segons qualcú, no seria una fortalesa, sinó només una porta fortificada; altri parla de fortificació extramurs i un tercer suposa que Madina Mayurqa era protegida no per dues, ans per tres murades (195-196). Revisades les notícies del *Liber Maiolichinus*, del *Llibre dels feyts* i de la documentació més primitiva (*Llibre del repartiment*, *Remembrança de Nunó Sanç*, etc.), l'anàlisi dels diversos elements documentats (maqbara, sârî'a, Torres Llevaneres) (200-205), d'una descripció del *Còdex català del Repartiment*, i de les representacions de l'indret en plànols dels segles XVII-XIX (217-218), condueix els autors a reafirmar que l'almudaina de Gumâra fou transformada en castell del Temple (211-216). — J. P. E. [18.401]

Vicente Carlos NAVARRO OLTRA, *El castillo de Penna Cadiella en la sierra de Benicadell*, dins «Al-Qantara», XXIII (2002), 299-329.

Aquell fou un dels castells assetjats en la sublevació d'al-Azraq del 1248; en el *Llibre dels fets*, Jaume I recorda l'episodi, però no hi ha unanimitat en la seva localització. L'autor intenta d'ubicar-la amb precisió (300), començant per clarificar la lectura de les dues referències que hi fa al-Idrîsî, que ell llegeix 'binnah qatal' (301); per part cristiana l'esmenten la *Historia Roderici*, Oldericus Vitalis en la seva *Chronica* i el *Poema del Mío Cid*, ultra l'esmentat *Llibre* i alguns documents relacionats amb la conquesta de la comarca (302-305); l'examen dels accidents geogràfics, de les possibilitats d'accés, de les dades arqueològiques i de les informacions dels capítols 370 i 371 del *Llibre* de Jaume I, que l'autor transcriu en part i tradueix (324-325), el condueixen a la conclusió que, des de l'Alt i del Gualteró, els escamots d'al-Azraq atacaven el castell del Pic de Benicadell, en mans de soldats de Jaume I (327-329). Hi ha croquis i fotografies de l'indret. — J. P. E. [18.402

Bernat MOLL MERCADAL, *Abû `Uthmân Sa`îd ibn Hakam, ra'is de Manûrqa (631/1234-680/1282)*, dins «Publicacions des Born», 5 (1999), 9-22.

Portuguès afincat a Ciutadella de Menorca des del 1234, recaptador d'impostos a l'illa, favorable al pacte de submissió a Jaume I i després governador de Menorca pel mateix rei. La seva política consistí a atendre's escrupolosament al *Tractat de Capdepera* en reconeixement de la sobirania del mateix rei i successors, i a mantenir una societat islàmica (11-16), que ell procurà culturalment esplendorosa per presència d'homes de lletres i formació d'una rica biblioteca, que el seu fill s'endugué amb ell a l'exili de Ceuta el 1287 i pel caprici de la fortuna segles després desemboçà en la de El Escorial (17-21); deixà una cinquantena de composicions poètiques, una de les quals és transcrita i traduïda (19). Hi ha bibliografia (21-22). — J. P. E.

[18.403

Míkel de EPALZA, *Alguns antecedents islamocristians de la primera traducció completa de l'Alcorà al català (Barcelona 2001)*, dins «Randa», 48 (2002), 13-26.

Qualificat de «un poc autobiogràfic», aquest títol recorda la ben documentada retraducció de l'*Alcorà* al català en temps de Pere III el Cerimoniós, relacionada amb el framenor mallorquí Francesc Pons Saclota a partir de la traducció llatina de Pere el Venerable, cosa que dona a l'autor l'ocasió de precisar que res no permet d'afirmar que en aquell moment les traduccions fossin dues; i la potser només fragmentària de l'antic alfaquí convers, Joan Andrés, de Xàtiva, en el pas del segle XV al XVI (16-17). Les altres pàgines exposen la trajectòria, cultural i personal que ha desembocat en la seva recent traducció catalana de l'*Alcorà*. — J. P. E. [18.404

Roser SALICRÚ I LLUCH, *The Catalano-Aragonese commercial presence in the Sultanate of Granada during the reign of Alfonso the Magnanimus*, dins «Journal of Medieval History», 27 (2001), 1-22.

Traducció anglesa de les pàgines conegudes dels lectors d'ATCA per la notícia bibliogràfica publicada en el volum XXI (2002), 932-933, núm. 16812. — J. P. E. [18.405

Kathryn A. MILLER, *Negociando con el infiel. La actividad mercantil musulmana en la España cristiana*, dins *Mediterráneo medieval*, 213-232.

Resum de les dades i documents publicats per Roser Salicrú i Lluch [cf. notícia bibliogràfica anterior] i per Manuel Ruzafa García [cf. ATCA, XX (2001), 897-898, núm. 15.790, i XXI (2002), 933, núm. 16.815, i encara la notícia bibliogràfica següent], amb particular atenció a les activitats comercials de la família Ripoll [vegeu resum següent]. — J. P. E. [18.406

Manuel RUZAFÀ GARCÍA, *Élites valencianes y minorías sociales: la élite mudéjar y sus actividades (1370-1500)*, dins «Revista d'Història Moderna», 11 (2000 [2002]), 163-187.

L'autor comença recordant les seves nombroses publicacions sobre el tema [vegeu resum anterior] basades en l'ARV, *Batllia*, *Mestre racional*, *Reial*; AMV, *Manuals de consells* i *Lletres mis-sives*; ACA, *Canc.*, *reg.*, i *Reial Patrimoni*; i sobretot en els *Fons notariais* de l'ARV, AMV, ACV i APatriarca (165-166), en les quals és integrada metodologia prosopogràfica; en l'actual es proposa «entrar en la vida, contactos y actividades de la minoría mudéjar... representada en el 'cursus' de las familias Xupió y Ripoll» (167); les dècades 1350-1370 haurien construït la rampa de llançament tant de la ciutat com de les minories valencianes, on el creixement global (la moreria s'hauria convertit en el 'districte industrial' de la ciutat, sobretot en l'art de ferreria) provocaria tensions de convivència; el regne sarraí de Granada i el Maghreb eren un mercat important; les dificultats de convivència venien del fet que la moreria era entitat política geogràficament dins, però totalment diversa de la ciutat, per exemple amb carniceries pròpies, que incitaven l'enveja dels carnicers ciutadans; en general, la distanciació d'uns i altres era propícia a explosions com les dels anys 1391 i 1399; en aquest context protagonitzaren, avinguts, la vida social sarraïna tant la família Xupió com la Ripoll (175-186). — J. P. E. [18.407

Carmen BARCELÓ, *La escritura árabe en el País Valenciano. Inscripciones monumentales*, València, Universitat-Àrea d'Estudis Àrabs i Islàmics 1998, 254 pp.

Resultat d'anys de treball, l'autora ofereix en aquest llibre en primer lloc l'actual situació dels estudis dedicats a l'epigrafia andalusina, i tot seguit el catàleg de les làpides i de llurs cinquanta-cinc inscripcions, quaranta-cinc de les quals són funeràries; s'hi han d'afegir aquelles, de les quals hi ha notícia, però ara són il·localitzables. L'atenció de l'autora es concentra en especial en l'estudi de la materialitat del suport, en les característiques de l'escriptura i en tot allò que se'n dedueix sobre les formes de treball i les tècniques, tant de grafia com de decoració. De més a més, agrupa les dades deduïbles sobre les formes de sepultura i els cementiris musulmans. Les inscripcions s'esgraoen en els segles del X al XV: cada una d'elles és estudiada amb detall, n'és transcrit i traduït el text, i aplegada tota la informació i la bibliografia possible. També hi ha notícia de les làpides i inscripcions forasteres existents al País Valencià. — J. P. E. [18.408

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Documentos per a la història de Granada del regnat d'Alfons el Magnànim (1416-1458)* (Anuario de Estudios Medievales. Annex 37), Barcelona, CSIC 1999, 576 pp.

[Els constants estudis de l'autora sobre les relacions entre la corona catalanoaragonesa i el regne nazarí de Granada en la primera meitat del segle XV són coneguts dels lectors d'aquest anuari pels resums, p. e., publicats en els volums XX (2001), 898, núm. 15791, i 947, núm. 15969; i XXII (2003), 926, núm. 17706]. En el present llibre tenim com un resum, perquè ofereix als estudiosos en general les bases sobre les quals descansa la reconstrucció de les dites relacions. Els quatre-cents vint-i-nou documents ací aplegats, regestats i transcrits, procedeixen de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, *Cartes reials diplomàtiques*, *Cartes àrabs* i *Papera a incorporar*, i de València, ARV, *Batllia*, *Lletres i privilegis*, *Mestre racional*, *Comptes d'administració* i *Reial Canc. reg.* (567-569). Són, en general, documents que certifiquen gestions entorn persones o béns privats com mercaders o mercaderies per mar o per terra, o problemes per abusos entorn la frontera, com els creats per almogàvers que feien malifetes de les seves, i afectaven la relació entre els dos regnes; o els que acompanyaven ambaixades tant en un sentit com en un altre (sal·conducts, però també anotacions de tresoreria, per les despeses que ocasionaven: 64-65/41; 87-88/60); de vegades compareix un tractat solemne entre les dues sobiraniaes com el document de treva signat el juliol del 1418 (65-71), o informació sobre espionatge en ambdós sentits, amb notícies sobre sarraïns valencians que per Castella se n'anaven a Granada o sobre concentració d'exèrcits a la frontera per a la invasió de València (85/58; 101-102/74). Els afers normals entre

dos estats veïns, complicats per l'enemistat religiosa, compareixen tots en aquesta correspondència, dins la qual, de tant en tant, arriben notícies inesperades, com la que en la seva ceca el rei Alfons feia barre moneda com la del rei de Granada (216/175); o la lletra als jurats de Xàtiva, escrita amb intervenció d'Alfons de Borja, futur Calixt III, encarregant-los d'evitar una revenja contra moros que havien assaltat un molí matant els cristians (205/266); o la que el comte de Savoia estava impacient per intervenir amb els reis de les dues corones hispàniques en la guerra definitiva contra Granada (223/182), en un moment en què el perill imminent era que esclatés guerra amb el rei de Castella (234/193; 236/195). — J. P. E. [18.409

Javier HERNÁNDEZ RUANO, *En torno a la aculturación de los moriscos valencianos de Xivert en la época de Felipe II*, dins «Saitabi», 50 (2000), 241-276.

L'anàlisi de processos, conservats a València, ARV, *Clerecia* i *Reial Audiència*, enantats pels cristians vells contra moriscos de Xivert el 1596, permet a l'autor de donar resposta a la pregunta de si la convivència entre uns i altres havia esdevingut impossible. Comença establint que la població sarraïna de Xivert era de 53 caps de casa el 1421, de només 120 habitants el 1560 i d'uns 200 el 1609 (242-246), excedent potser vingut de Granada; censals i crèdit assumit pels moriscos són modestos (248-255) i l'economia agrícola era completada amb la fabricació d'espardenyes venudes pels pobles del voltant (257). Tot d'una el 1585 Felip II prohibia als moriscos d'acostar-se a la costa, però els de Xivert exposaren que complir la dita prohibició els impedia tant el treball agrícola (tot el territori era pròxim al mar) com els desplaçaments per a vendre espardenyes i començà una contraposició per part dels cristians vells d'Alcalà en forma de procés, amb testimonis de malvestats fetes pels moriscos en convivència amb turcs (258-261); però l'anàlisi de la documentació sobre armes, del 1563, sobre relacions econòmiques documentades a l'hora de l'expulsió i àdhuc testimonis d'autoritats, foren favorables als moriscos i a llur inculturació, àdhuc en la llengua catalana; l'autor veu en les acusacions la competència dels cristians vells, delerosos de disfrutar ells sols de tota la zona pròxima al mar, car després de la repoblació posterior al 1610, els plets entre els cristians d'Alcalà i els de Xivert, seguien essent els mateixos (268-272). Hi ha bibliografia (274-275). — J. P. E. [18.410

Ramón LOURIDO DÍAZ, *El conocimiento del árabe entre los franciscanos españoles de Tierra Santa (según una 'Relación' de finales del s. XVII)*, dins «Archivum Franciscanum Historicum», 94 (2001), 147-186.

La relació esmentada en el títol és la redactada els anys 1691-1692 pel menorquí, P. Joan Arguimbau, conservada entre les *Misceláneas históricas* de Joaquim M. Bover, ara a Mallorca, Biblioteca March; presentat l'autor i l'encàrrec rebut de constatar el coneixement que els franciscans de les cases del Pròxim Orient tenien del grec i sobretot de l'àrab de Palestina (149-154), la *Relación* és resumida, avaluada (155-160) i transcrita (163-186); té dues parts: la primera descriu la situació de cada una de les cases franciscanes de Terra Santa (163-168), i la segona, anomenada *Apuntamientos* s'ocupa d'aspectes generals (168-186). — J. P. E. [18.411

Antonio RODRÍGUEZ CARMONA, *La religión judía. Historia y teología* (Biblioteca de Autores Cristianos, 611), Madrid, B.A.C. 2001, XXXI i 764 pp.

Hi ha una visió general del judaisme a Sefarad que esmenta la significació de les comunitats catalanes i la de les disputes tant de Barcelona com de Tortosa (225-229), després de la qual trobem petites biografies de Hadai Crescas, Josef Albo i Mossè ben Nahman (Nahmànides) (235-236); els nostres cabalistes són esmentats en les pàgines 246-250. — J. P. E. [18.412

Delio VANIA PROVERBIO, *Manoscritti scientifici giudeo-arabi (praeter lexica) nella serie dei Codici Vaticani Ebrei. Inventario analitico*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», VIII (Studi e testi, 402), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 2001, 351-405.

En el Vat. hebr. 426B fou copiat en hebreu un *Liber de essentia* d'autor desconegut en el pas del segle XIV al XV per Mûsâ ibn Ishâq ibn al Mas'udiyya (Isaac Al Masudi /Isaac Masod) per al saragossà Benvenist de la Caballeria entorn el 1410 (379-382). [En el mateix volum, una de les filigranes és documentada a Perpinyà els darrers decennis del segle XIV i per això hom pot preguntar on fou escrit el dit *Liber...* i si el copista era perpinyanès]. — J. P. E. [18.413

Josep AMENGUAL I BATLE, *La singularitat de la convivència dels jueus i cristians a Magona, durant la Romanitat Tardana*, dins «Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy», Palma de Mallorca, Govern de les Illes Balears 2002, 121-143.

L'autor resumeix així la nova aportació: «La reflexió i el temps me menen a capgirar el plantejament de la qüestió» que fou objecte de la seva tesi doctoral [cf. ATCA, XII (1993), 421-424]. Ara, al costat del conflicte entre jueus i cristians de Magona, que portà a la conversió dels primers, l'autor subratlla «la ben documentada bona convivència dels jueus i dels cristians de Menorca» (121) fins al punt «que el mateix ‚praeses‘ de la província fos d'origen jueu» (122), malgrat les recents lleis imperials marginadores dels fills d'Abraham. Resumida la *Circular del bisbe Sever* (124-126), l'autor en reafirma l'autenticitat i precisa la cronologia dels esdeveniments (2-9 febrer 418), que descriuen una situació religiosopolítica de predomini, també polític, dels jueus a Magona, molt allunyada de la prescrita en el *Decret de Teodosi*, gairebé quaranta anys després d'haver estat promulgat; els fets d'aquells dies haurien manifestada la protesta dels cristians, davant la qual, les personalitats jueves amb autoritat civil haurien decidit ‚convertir-se‘ al cristianisme (129-137, en particular 136, nota 24). Aquella supervivència d'una situació anterior, relativament pacífica, entre les dues comunitats, per ventura no hauria estat exclusiva de Menorca (140-143). — J. P. E. [18.414

Jaume RIERA I SANS, *La Sinagoga major dels jueus de Barcelona. Proposta de localització*, dins «Butlletí del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya», núm. 99 (hivern 1997), 60-71.

Eduard RIU-BARRERA, *La falsa sinagoga de Barcelona*, dins «L'Avenç. Revista d'història i cultura», núm. 270 (juny 2002), 78-79.

Jaume RIERA I SANS, *La Sinagoga major dels jueus de Barcelona en la tradició documental*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 7-73.

La localització de la dita sinagoga proposada en el primer títol, fou refusada en el segon per la inseguretat topogràfica i per les variacions sofertes durant els segles; ara, l'objectiu d'aquestes pàgines és el «de representar-nos les transformacions sofertes per la Sinagoga Major dels jueus de Barcelona, des de la seva privatització, l'any 1392, fins als nostres dies» a base d'aquella documentació notarial de canvis de propietat, on eren consignades les confrontacions de les finques, gràcies al ‚cens de Guillem Colom‘, comprat el 1393 per vint-mil lliures, que durant aquells segles gravava les finques de l'antic Call (9-10). L'ACA, *Canc., reg.*, l'ACB, *Fons de Sant Sever. Lligall de Robres*, i l'AHPB, proporcionen la documentació més important relativa al conjunt del call, que delimita la sinagoga (24-61, amb els corresponents croquis); per a aquesta, en canvi, no s'omessa al dit cens, car fou donada en franc alou el 1393 pels reis a Esperandéu Cardona, som informats per documentació específica, que s'allarga fins al 1835 (62-73). El conjunt de dades permet a l'autor d'afirmar que l'actual casa del carrer de Sant Domingo, núm. 7, «comprèn unes dependències que, ara fa més de sis-cents anys, formaven part de la Sinagoga Major» (39). — J. P. E. [18.415-18.416-18.417

«Frammenta ne pereant». *Recupero e studio dei frammenti di manoscritti medievali e rinascimentali riutilizzati in legature* (Le Tessere, 4). A cura di Mauro PERANI e Cesarino RUINI, Ravenna, Longo editore 2002, 266 pp.

Elena ENGEL, *Evolutionary Stages of Medieval Hebrew Manuscripts as Reflected in the «European Genizah»*, 89-119.

Abraham DAVID, *Hebrew Documentary Material in the European Genizah: a Preliminary Discussion*, 121-129.

Aquest volum és el resultat d'un «Convegno Internazionale sul recupero e lo studio dei frammenti di manoscritti medievali e rinascimentali (liturgico-musicali, ebraici, latini e volgari) riutilizzati in legature. Ravenna, 29-30 maggio 2000». Els dos títols que segueixen el general del llibre entren en la nostra temàtica:

[Encara que col·locat en lloc posterior, és lògic de començar resumint el darrer títol, perquè informa del descobriment internacional dels fragments hebreus catalans], ja coneguts i alguns publicats per Josep M. Millàs i Vallicrosa i en la dècada del 1980 trobats en l'ADG, i editats per Enric Cortès, [amb la col·laboració de Josep M. Marquès i Planagumà i de mi mateix, també en les pàgines del volum segon d'aquest anuari (II (1983), 7-21), no citades per l'autor]. La riquesa de documentació jueva conservada i descoberta a les golfes de la sinagoga Ben Ezra del Vell Caire, ara sembla estendre's no a golfes, sinó a arxius d'Itàlia i de Catalunya, sobretot de Girona (ACG, ADG, AMC i AH); l'autor recorda una visita a aquests arxius el 1997, resumeix algunes de les identifications ja realitzades aquell dia i augura que es trobi, com a Itàlia, la fórmula que permeti tot el procediment de col·locar aquella riquesa a l'abast dels estudiosos (126-129).

La doctora Engel es fixa en els successius estadis de la cal·ligrafia hebrea, en els quals integra i analitza les noves descobertes també de Catalunya, començant per documents escrits amb lletra sefardita a Girona a les acaballes del segle XII (93), seguint pels escrits amb caràcters quadrats de Girona, tant amb tipus sefardita com provençal (94), i pels escrits en cursiva, tant a Barcelona com a Girona, a Mallorca o a Agramunt (96-98); hi ha reproducció de mostres d'escrits nostres en les pàgines 106, 108-109 i 113-119. (Vegeu també la següent notícia bibliogràfica). — J. P. E. [18.418-18.419-18.420

Eduard FELIU I MABRES, [Pere PUIG I USTRELL], *Fragments de textos hebreus medievals trobats a l'Arxiu Històric de Terrassa*, dins «Terme. Revista d'Història», 17 (novembre 2002), 103-115.

Per seqüència lògica, comencem assenyalant les pàgines finals de Puig i Ustrell, descripció dels nou folis, tots de paper, descoberts en farciment de cobertes del *Llibre de cort del batlle* de Terrassa, anys 1391-1395; els set primers eren fulls d'algun llibre, els dos darrers potser també (111-115). Feliu i Mabres proposa enquadrar els fragments textuals en el corresponent gènere literari i identifica en els ff. 6-7 «un comentari sobre el tractat *Hullin* del Talmud de Babilònia», sense, però, assenyalat autor (106); en els altres casos només formula hipòtesis, com la de l'atribució dels ff. 1-4 al *Comentari del Pentateuc* de Bahya ben Asser, de Saragossa (104-105); quant al *Comentari sobre els Proverbis* del f. 5, només arriba al resultat negatiu de no poder-lo atribuir a uns autors determinats (105); els ff. 8-9 contenen documentació notarial (108). Hi ha reproducció de pàgines (107-108) i transcripció de dos fragments (109) i bibliografia de les troballes de fragments hebreus a Catalunya del 1960 ençà (114). [La informació d'aquesta notícia bibliogràfica pot ésser completada amb l'anterior]. — J. P. E. [18.421

Eduard FELIU, Jon ARRIZABALAGA, *El pròleg de Semtov ben Issac, el Tortosí, a la seva traducció hebrea del Tasrif d'Abû-l-Qâsim al-Zabrauî*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 3 (2000-2001 [2002]), 65-95.

Tortosí de naixença, mercader aventurat fins més enllà de Sant Joan d'Acre en la seva joventut, barceloní de formació rabínica sota el mestratge d'Issac ben Sul-lam en els anys de maduresa, provençal de dedicació mèdica entorn Montpeller durant vint anys, del 1234 ençà, traductor d'almenys quatre texts de filosofia natural o de medicina, entre els quals destaca la completa del *Tasrif* d'Abulcasis (66-73), a la qual afegí un pròleg, ací traduït (80-95), on exposa la seva visió de l'exercici de la medicina, que vol allunyada de la pràctica purament guaridora: propugna una bona base del trívium i del quadrívium, estudi seriós de la doctrina dels mestres reconeguts, adquirida en escoles prestigioses i completada amb l'aplicació pràctica en hospitals i d'altres llocs que acullen els malalts, pràctica que ha de procedir d'una persona honesta i amatent a les necessitats dels pacients (73-78). — J. P. E. [18.422

Harry A. WOLFSON, *Emanació i creació del no-res en Hasday Cresques*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 3 (2000-2001 [2002]), 97-106.

Traducció catalana d'Eduard Feliu de les pàgines hebrees, publicades el 1953 dins *Sefer Anaf*, aplec d'estudis dedicats al prof. Simba Assaf. — J. P. E. [18.423

Shlomo H. PICK, *Jewish Aristocracy in Southern France*, dins «Revue des études juives», 161 (2002), 97-121.

Durant el segle XIII, la comunitat hebrea de Narbona (i de la 'Provenzia') era governada per un 'rex Iudeorum Narbone', considerat de la nissaga de David, Kalonymos; la seva autoritat també hauria estat reconeguda pel call de Barcelona, tal com confirma la correspondència amb R. Seshet b. Isaac, aleshores a Barcelona (101), i amb R. Makhir Bar Sheset (105). Però la sobirania del rei de França damunt Narbona des del 1224 comportaria la separació entre els calls de Narbona i de Barcelona (109-110). D'altra banda, aquella aristocràcia es veuria arraconada per la generació dels teòlegs joves contemporanis de Nahmànides, que ja controlava els calls catalans a començos del segle XIV i hauria establert el decret sobre l'estudi de la filosofia, personificat en R. Salomó ben Adret (117-118). — J. P. E. [18.424

Michael McVAUGH, Lola FERRE, *The 'Tabula Antidotarii' of Armengaud Blaise and its Hebrew Translation*, Philadelphia, American Philosophical Society 2000, 218 pp.

Llibre només conegut per referència. — J. P. E. [18.425

Jordi CASANOVAS I MIRÓ, *Notes sobre epigrafia medieval*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 3 (2000-2001 [2002]), 107-117.

Notícia de la (re)trobada de cinc fragments funeraris reutilitzats, dos dels quals pertanyen a Barcelona, Palau del Lloctinent (potser procedents de Montjuïc), i tres a Girona, espai funerari del Montjuïc gironí; els fragments són ací fotogràficament reproduïts, analitzats, transcrits i traduïts. — J. P. E. [18.426

Joan FERRER [I COSTA], *Les glosses romàniques del manuscrit de la Biblioteca Vaticana Ebr. 413*, dins «Misc. Prats, II», 41-50.

Les cent cinquanta-cinc glosses romàniques, qualificades de 'provençals' pel seu editor el 1987, explicatòries del text hebreu del dit manuscrit, «diccionari d'arrels de mots bíblics» (42), procedent de la Biblioteca Palatina de Heidelberg, són ací col·locades en quatre columnes (grafia hebrea, transliteració llatina, nom provençal i nom català (43-47)) i revisades, bo i

constatant que «molts mots es troben documentats en la versió rossellonesa del segle XIII de la *Legenda àuria* de Voràgine» (49); seria una prova més de la comunicació contemporània entre els calls d'Occitània i els de Catalunya [vegeu més amunt el resum de l'article de Shlomo H. Pick], com també de la poca precisió d'estudiosos actuals en la qualificació dels mots com a occitans o catalans (50). J. P. E. [18.427]

Graziella FEDERICI VESCOVINI, *Escatologia e previsione escatologica: Abramo Savosarda*, dins «Medioevo», 26 (2001), 111-135.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [18.428]

Moshe ALBERTAL, *Nachmanides' Conception of Death, Sin, Law and Redemption*, dins «Tarbiz. A Quarterly for Jewish Studies», LXXI (2001-2002), 133-162; resum anglès, VII.

Segons Nahmànides, en eixir de les mans de Déu creador l'home era immortal tant en ànima com en cos; pecat i mort afecten els individus per l'emergència de la voluntat humana autònoma i la mort és el preu pagat per l'autonomia: «Redemption is a return to the primary state of humanity before sin, and human in that stage will become eternal as a result of their ongoing cloaving to the divine». Al final, l'autor explica la connexió en el pensament de Nahmànides entre la individuació personal dels humans i la dinàmica de les perfeccions divines, ‚Sephivot‘. — J. P. E. [18.429]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un document de l'any 1379 sobre jueus mallorquins a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera*, dins «Randa», 49 (2002), 15-18.

El document s'ha conservat com a coberta d'un llibre notarial d'Antoni Agramuntell; és l'acta, datada a Barcelona el 26 d'agost del 1379, en virtut de la qual dos jueus mallorquins, que havien estat denunciats per haver avalotat la reunió de la sinagoga de Mallorca en la darre-ra festa de les Cabanyelles, acceptaven l'arbitratge de dos altres jueus mallorquins. — J. P. E. [18.430]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents de jueus de Cervera (segle XV) que contenen títols de llibres*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Estudis Hebraics», 3 (2000-2001 [2002]), 49-63.

Coneguts alguns d'aquests documents de forma imprecisa per una publicació del 1974, l'autor els ha pogut localitzar afegint-n'hi d'altres, en total set, datats entre el 1422 i el 1484. N'extreu, primer, les referències a llibres (50-54), que resumeix en llista alfabètica (55): són sobretot títols bíblics i obres escadusseres d'Algatzell, Avicenna, Jacob Corsuno, Maimònides, Ptolemeu i Salomó Yishaqí. Els documents són transcrits íntegres (56-63). — J. P. E. [18.431]

Jorge MAÍZ CHACÓN, *Apreciaciones sobre la Part Foránea. Mentalidad y marginalidad en el siglo XIV mallorquín (1391)*, dins «Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts», 28 (2002), 241-248.

Reflexions inicials sobre les bibliografies dedicades al Regne de Mallorca i a les seves capes demogràfiques més desfavorides desemboquen en una consideració sobre els estudis dedicats als esdeveniments del 1391, que descobreixen intents d'avalot tant en la part forana com en alguns estrats de Ciutat de Mallorca, descontent que espontàniament, però també intencionadament hauria estat desviat en direcció als calls, que també tenien els seus problemes de convivència. — J. P. E. [18.432]

Benjamin R. GAMPEL, *A Letter to a Wayward Teacher. The Transformations of Sephardic Culture in Christian Iberia*, dins *Cultures of the Jews. A New History*, edited by David BIALE, New York 2002, 389-447.

Col·locat en la perspectiva que li proporciona el 'pogrom' del 1391, l'autor ofereix una visió de conjunt de la dinàmica de la població hebrea tant anterior com posterior a aquella data. Dins aquell flux secular s'adona de la significació social de la càbala gironina (Jonàs de Girona, Nahmànides) pel fet de criticar als aristòcrates que no compleixen la Llei jueva, fins i tot amb un intent d'avalot a Barcelona (394), però també pel de llur permisivitat en punt de concubinatge, tot i que els calls de la Corona catalanoaragonesa eren més estrictes en relació a la poligàmia (397); en el *Zohar* projectaren a la idea de Déu llur concepte de les relacions entre l'element masculí i el femení de la realitat (398-399); la *Haggadab* de Sarajevo i la seva il·lustració amb les armes reials manifestaria la vinculació directa dels calls amb el rei (395: amb reproducció); el *Sefer ba-Hinukh*, «probably written by a Catalanian scholar in the latter part of the thirteenth century» (401), ajudà a mantenir la vida d'acord amb la Llei en exposar els 613 principals manaments del *Pentateuc*, alhora que Jonàs de Girona transmetia la teologia del pietisme per Ibèria (401). El 1304, passava una temporada a Barcelona Asher ben Yehiel, es relacionava amb el 'great Catalanian talmudist', Salomon Ben Adret, i seguia cap a Toledo; allí mateix podia ésser informat de la posició equilibrada que havia propugnat Nahmànides en la controvèrsia entorn la validesa de la filosofia davant la tradició bíblica (406). La prohibició de l'estudi de la filosofia per al jovent hebreu que estudiava, promulgada a Barcelona, produí un fort impacte en el judaisme (407). Simultàniament i coincidint amb els nous ordes mendicants, que emprenen la missió entre els jueus, augmenta per a aquests el perill del cristianisme, visible en les successives disputes, de Barcelona 1263, Mallorca 1286, en què els jueus ja es trobaven a la defensiva, també davant obres com el *Pugio fidei* de Ramon Martí (417-421), i sobretot en les de Tortosa i Sant Mateu, 1413-1414, acompanyades per la predicació de mestre Vicent Ferrer: les conversions es multiplicaren, però també les emigracions a l'Àfrica, amb dubtes o retorns al judaisme (426-431). El segle XV visqué del problema de la filosofia en l'ensenyament jueu i de la doctrina cabalista sobre la interioritat; però els fets dels anys 1391-1416 havien pràcticament fet desaparèixer el 'problema jueu', convertit en 'problema convers'. L'expulsió i la creació de la Inquisició Espanyola el 1492 suprimiren tots els 'problemes'. — J. P. E. [18.433

Judit TARGARONA BORRÀS, *Carta inédita de S'lobob de Piera al rab Abraham ben Yisbaq ba-Levi*, dins «Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos. Sección de hebreo», 48 (2000), 165-189.

El destinatari de la lletra de de Piera, segurament escrita abans del 1391 entorn el 1370, era un rau de Girona, mort el 1393; de Piera, en canvi, era reconegut com a poeta (170-171); l'edició hebrea de les cinc composicions ocupa les pàgines 172-178 i la traducció les 179-185. Hi ha consideracions sobre la dificultat de traduir poesia hebrea; i bibliografia (186-189). — J. P. E. [18.434

Nicolas SED, *Deux documents sur la kabbale: le Commentaire sur le Sepher Yesirâh de Moïse ben Nabman et le Traité des Héykhâlôt*, dins *Documents oubliés sur l'alchimie, la kabbale et Guillaume Postel*, offerts à l'occasion de son 90e anniversaire, à François Secret par ses élèves et amis. Études réunies par Sylvain MATTON (Travaux d'Humanisme et de Renaissance, CCCLIII), Genève, Librairie Droz 2001, 49-79.

Del *Comentari* de Nahmànides només se'n conserven alguns fulls, que contenen part del text dedicat al primer capítol del *Sepher Yesirâh*. Després d'algunes observacions preliminars (48-49), ve la traducció francesa del comentari nahmanià (51-60), proposant els trenta-dos camins meravellosos que conduïxen a la saviesa: les deu 'sephiroth' i les vint-i-dues lletres de

l'alephat hebreu (51-60); el text s'estroneja a I, 11, incomplet. El *Traité des Hêykalôth* no recau en el nostre camp (61-79). — J. P. E. [18.435]

Yom Tov ASSIS, *El comportament sexual en la societat hispanojueva de l'edat mitjana*, dins «Tamid. Societat Catalana d'Esudis Hebraics», 3 (2000-2001 [2002]), 7-47.

Tot i que el camp contemplat per aquestes pàgines sigui també la Corona de Castella, tant gran nombre de les situacions medievals a les quals es refereix, com l'aplicació dels preceptes de la Llei jueva feta pels raus, procedeixen de les nostres terres, d'ACA les notícies documentades, i de Salomó ben Adret, Nissim ben Rovèn (el Gironí), Nahmànides, i d'altres les decisions doctrinals sobre casos poc clars de festeig i relacions amoroses (11-15), de tracte entre marit i muller (15-23), de concubines (24-30), de relacions sexuals prematrimonials i extramatrimonials (31-36), de prostitució (36-37), d'adulteri (38-41), de casaments il·legítims i relacions incestuoses (41-42), de violació (42-43), i de relació homosexual (43-45). Hi ha bibliografia (46-47). — J. P. E. [18.436]

Isidore EPSTEIN, *Les Responso del rabí Simó ben Tsémakh Duran. Una font per a la història dels jueus del Nord d'Àfrica*. Traducció i estudi preliminar: Jordi GENDRA MOLINA, Manel FRAU I CORTÈS (L'Espill, 4), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner editor 2001, 152 pp.

Traducció catalana de la tesi doctoral d'Epstein presentada a la Universitat de Londres el 1930 i publicada el mateix any amb el títol de *The Responso of Rabbi Simon ben Zemah Duran as a Source of the History of the Jews in North Africa*. Duran havia nascut a Palma de Mallorca, hi havia començat els estudis i, en acabar-los, hi havia retornat fins que el 'pogrom' del 1391 l'obligà a cercar refugi a l'Alger, on esdevindria rabí principal (53-61). Epstein relata amb detall els diversos passos d'aquella biografia, amb particular atenció a les decisions que, en virtut del càrrec, li tocà de prendre sobre situacions diverses de la vida particular o col·lectiva dels jueus (63-112). Els *Responso* [recordem que 'responsum' és neutre i que 'responso' és el seu plural] consten d'uns vuit centenars entre preguntes i respostes intercanviades amb corresponents diversos, presentats en el darrer capítol (113-125). Hi ha bibliografia (131-132) i un apèndix, que Jordi Gendra dedica a presentar la literatura de *Responso*, amb particular atenció als relacionats amb els nostres Països (133-146). — J. P. E. [18.437]

Mariuccia BEVILACQUA KRASNER, *Re, regine, francescani, domenicani ed ebrei in Sicilia nel XIV e XV secolo. Potere politico e potere religioso e comunità ebraiche in Sicilia*, dins «Archivio Storico Siciliano», serie IV, XXIV (1998 [2000]), 61-91.

En aquesta visió general de les posicions dels poders civil i eclesialístic en relació als jueus de Sicília durant els segles XIV i XV, l'autora es pregunta si les preses de posició reials contra els jueus no tenien el suport almenys d'una part de la societat siciliana a través de franciscans i dominics, i sobretot per l'influx d'Arnau de Vilanova i de les seves idees escatològiques joaquimites (!) damunt Frederic III de Trinàcia (64-65), influx concretat en la *Interpretatio de visionibus in somniis...*, el *Raonament d'Avinyó* i la *Informació espiritual per al rei Frederic*, on, al costat de posicions d'espiritualisme radical, hi havia indicacions contràries als jueus (67). La mort d'Arnau no afeblí el seu influx a Sicília (68-69), ans el mantingué encara durant la segona meitat del segle XIV (70-71). Vénen després pàgines dedicades a fra Mateu [Guimerà] d'Agrigento, també ell actiu contra els jueus (72-75). D'altres pàgines resumeixen la trajectòria dels dominicans Pietro Geremia i Pietro Ranzano, ambdós vinculats a mestre Vicent Ferrer (77-80), com també ho fou Salvio Cassetta (80-83). El convers Guillem Ramon de Montcada farcia de fragments del *Pugio fidei* de Ramon Martí el *Sermo de passione Domini*, predicat davant Sixt IV

(87). Les darreres pàgines ja fan referència als inicis de la Inquisición Española a Sicília. — J. P. E. [18.438]

Norman ROTH, *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain*, Madison (Wisc.), The University of Wisconsin Press 2002, XX i 484 pp.

Reedició del llibre publicat el 1995, completat amb un postfaci (317-359). Des de les primeres pàgines trobem referències que recauen en el nostre camp (p. e., a Pere III, a Ramon Llull, a Jaume II i als *Usatges*: 16-17), a la Inquisició medieval a Catalunya i a les *Disputes de Barcelona* del 1241 i 1263 (20-21). El capítol dedicat a fonts relacionades amb conversos fa referència constant a Shelomó ben Adret (22-32) i les 32-47 reporten notícies sobre el moviment de conversions entre nosaltres. En la pàgina 48 comença el segle XV i fins al final trobem sovint mestre Vicent Ferrer, Benet XIII i d'altres; la *Disputa de Tortosa* és resumida (55-61) i ens són presentats els *Converso Officials of Aragón-Catalonia* (125-126), els *Origins of the Inquisition* (203-222), *The Inquisition at Work: Aragón-Catalonia* (252-260); i *The Inquisition in Valencia and Majorca* (260-262). Hi ha una revisió bibliogràfica global (363-371), llistes bibliogràfiques (459-468) i taula única d'antropònims, topònims i conceptes (469-483). En la revisió de les reaccions a la primera edició del llibre, algunes pàgines són dedicades a Jocelyn N. Hillgarth (353-356). — J. P. E. [18.439]

Francesc RIERA MONTSERRAT, *Una breu miscel·lània de temes xuetes*, dins «Homenatge Rosselló», II, 777-783.

En realitat els temes documentats en aquestes pàgines són dos: a l'ADM, 2/54/10, la insistència del xueto Joan Josep Cortès davant el bisbe de Mallorca els anys 1746-1750 a fi de rebre la tonsura clerical i així obtenir un benefici eclesiàstic (777-780); i a l'ARM, *Arxiu Audiència*, dels anys 1780-1782, consta una disputa entorn la processó de la Sang i la seva entrada a la Seu, entorn la qual, segons l'Audiència, els xuetes podien veure ocasió de menyspreu (780-782). — J. P. E. [18.440]

P. de MONTANER, *Martí: una família chueta en en brazo noble mallorquí durante el siglo XVII*, dins «Homenatge Rosselló», II, 635-679.

El mercader Francesc Martí, xueta, demanà al rei d'ésser elevat a ciutadà militar de Palma cosa que obtingué el 1618, sobretot per mèrits d'espionatge durant l'any que fou captiu esclau a l'Alger (639); el document oficial el declara de ‚honorata stirps’ [si fos ‚stirpes’ deuria haver de dir ‚honoratae stirpes’, 640], detall en aquells temps poc adient a un botiguer i sobretot a un botiguer xueta. Ací, a base sobretot de l'ARM, *Protocols notarials*; AM, *Fons Cotoner*, ACA, *Consell d'Aragó*, són reconstruïdes totes les rames de la família, consanguínies o afins, on trobem un nombre considerable de notícies personals, localitzacions d'edificis i algun resum de testaments (658, 666). L'extinció de la descendència permeté que l'existència d'un parent xueta noble fos objecte d'una ‚damnatio memoriae’ en les genealogies de raguèlies nobles mallorquines (670-672). L'apèndix reconstrueix tot l'arbre familiar amb dades arxivístiques de cada un dels membres (672-679). — J. P. E. [18.441]

Enric PORQUERES I JANÉ, *L'endogàmia dels xuetes de Mallorca. Identitat i matrimoni en una comunitat de conversos (1435-1750)*. Traducció del francès: Francesc RIERA i MONTSERRAT (Refau-betx, 5), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner editor 2001, 256 pp.

Tesi doctoral de sociologia publicada el 1995. L'autor hi defensa que els xuetes eren qualificats de conversos o almenys coneguts com a tals pels altres mallorquins abans dels autos de

fe dels anys 1679 i 1691, però no eren víctimes de rebuig o exclusió social (21-30); la víctima d'un auto de fe, en canvi, i àdhuc els seus descendents, resultaven socialment ,racats' pels nombrosos ròssecs que la tal sentència comportava, i podien infectar, per exemple, qui hi contraïa matrimoni (31). L'autor ressegueix en la documentació els passos que donà tant la societat com la minoria jueva mallorquina des de la segona meitat del segle XVII fins a arribar al grup dels quinze llinatges, tancat en ell mateix i vist amb prevenció des de fora (31-55). El matrimoni hauria estat el punt, del qual depenia la persistència i enfortiment del grup fins pràcticament al segle XX. La tesi de l'autor és, en efecte, que els xuetes no es casaven entre ells perquè ho eren, ans que eren xuetes perquè es casaven entre ells (61-62); i ací comença una explicació sociològica entorn els conceptes d'estratègia matrimonial i de matrimoni com a mitjà de reproducció social (63-70). Els xuetes no posseïen pas tots el mateix nivell econòmic (70-72) ni idèntica ,qualitat / estament', però un nuvi podia acceptar matrimoni amb núvia de dot insuficient perquè la ,qualitat / estament' ho compensava (73-80); però tant com rebaixes i ajudes faciliten el matrimoni entre xuetes, hi ha certs límits que el fan impossible, com el dels ,peruques' (82-90); però aquestes dificultats podien ésser superades en cas que hom assegurés la condició bàsica: creure i practicar la Llei de Moisès (91-114). Més encara, el major o menor fervor per la Llei o la pertanyença a un determinat llinatge podia ésser raó de preferir un matrimoni o d'evitar-lo (115-155). De matrimonis mixts n'hi hagué i en bon nombre (163-169), però per part dels xuetes era clar que per a un bon matrimoni «els cònjuges han d'ésser de condició social pariona, han de compartir la mateixa fe religiosa i ésser membres del Sagell pels quatre costats» (170), altrament han d'estar a les conseqüències dels ,malmesclats', condemnats a la ,damnatio memoriae' (171-174); per part catòlica, la posició era encara més radical, sobretot pels actes de fe de darreries del segle XVII, malgrat les lleis igualitàries de Carles III (175-197). Les darreres pàgines desemboquen en una hipòtesi sociològica explicativa que es pot resumir amb aquesta frase de l'autor: «atès que l'esforç d'estructuració no pot usar dels organismes institucionalitzats dels quals les comunitats minoritàries són excloses, és el matrimoni que, amb els nexes que funda, contribueix llargament a congriar aquestes comunitats com un conjunt estructurat» (199). — J. P. E. [18.442]

Bibliografia lul·lística, dins «*Studia Lulliana*», XLII (2002), 63-142.

Com les publicades en volums precedents de la mateixa revista, aquesta bibliografia té dues seccions: 1. *Edicions, antologies i edicions d'obres lul·lianes*, amb sis publicacions (63-64), i 2. *Estudis lul·lístics*, que van del núm. 7 al 103 (64-78). Tot seguit les *Ressenyes* ofereixen, amb molt poques excepcions, de forma individual o col·lectiva, tant informació com avaluació de les dites publicacions (79-142). — J. P. E. [18.443]

Albert SOLER, *Selecció d'edicions i estudis lul·lians (1999-2000)*, dins «*Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana d'Història i Literatura*», 13 (2002), 353-362.

La llista d'aquesta selecció bibliogràfica obre la present aportació (353-355). Tot seguit l'autor resumeix les dites publicacions, d'entre les quals hom destacaria les dues tesis doctorals de Josep M. Ruiz Simon i de Carles Llinàs sobre temes d'epistemologia lul·liana, o les monografies que esbrinen connexions de Lull amb cultura contemporània (Miriam Cabré, amb Cerverí de Girona; Harvey Hames, amb els pensadors jueus); d'entre els estudis sobre el lul·lisme del segle XIV són destacables les edicions del *Testamentum pseudolul·lià* (Michela Pereira i Barbara Spaggiari) i del *Dialogus contra lullistas* de Nicolau Eimeric (Jaume de Puig i Oliver). El camp dels articles de revista presenta la multiplicitat d'uns estudis lul·lians amb una certa empenta. — J. P. E. [18.444]

G. R. EVANS, *Fifty Key Medieval Thinkers*, Londres - Nova York, Routledge 2002, XXXIV i 183 pp.

Un de la cinquantena de pensadors medievals bàsics és Ramon Llull, del qual, en un parell de pàgines (142-143), és oferta una síntesi biogràfica i bibliogràfica, i alguna idea sobre la seva influència. — J. P. E. [18.445]

Evangelista VILANOVA, *El cristianisme a l'època del pluralisme religiós. El testimoni de Ramon Llull*, dins «Randa», 48 (2002), 27-35.

Ideal de Ramon Llull: «tots quants hòmens ha en lo món, no hagen més una fe, una creença, ço és, la santa fe cristiana» i a partir d'ací «cal comprendre el pensament religiós de Ramon Llull», el d'acostar els creients de les diverses religions pel camí de la raó en virtut de «l'optimisme de Ramon Llull en l'eficàcia demostrativa de les seves famoses raons necessàries» (29), a les quals «ajunta un projecte de croada», cosa que l'autor sintetiza en la frase: «la predicació o la guerra o potser la unió d'ambdues. Aquest serà el seu punt de vista definitiu» (30), i evolucionarà des de la serenitat del *Llibre del gentil i dels tres savis* fins a les «marques d'intolerància i fanatisme» de la *Disputatio Raymundi christiani et Hamar sarraceni* (30-32). «L'actitud de Ramon Llull envers els infidels oscil·la entre la simpatia i el dogmatisme, el respecte i la coacció» (!) (33). — J. P. E. [18.446]

Giuseppe FLORES D'ARCAIS, *L'attualità di un pensatore del Medioevo: cultura e politica in Ramon Llull*, dins «Arti e memorie dell'Accademia Galileiana di Scienze Lettere ed Arti in Padova», CXIV (2002), 147-150.

En l'acte de presentació de la traducció italiana de la *Doctrina pueril*, Roma 2002, l'autor llegí aquestes pàgines, on recorda que durant segles Llull fou conegut a Itàlia només per l'*Ars magna* («l'arte della combinazione dei termini semplici»), però desconegut en tots els altres aspectes, entre els quals destaca l'ideal d'una Mediterrània («con Majorca al centro»), unificada en el culte al Déu únic de les tres religions del llibre, ni que fos, en cas que la conversió no es pogués assegurar, diu l'autor, «lasciando un po' in penombra il dogma trinitario del Cristianesimo» (148) (!). — J. P. E. [18.447]

Alexander FIDORA, José G. HIGUERA, *Ramon Llull caballero de la fe. El arte luliano y su proyección en la edad media* (Serie de pensamiento español, 17), Pamplona, Universidad de Navarra 2001, 128 pp.

Després de les pàgines introductòries signades per Esteve Jaulent i els dos editors, constatem que la mateixa editorial destina el llibre «a un público no necesariamente especializado en la obra del filósofo [Ramon Llull]»; els títols de l'aplec, per tant, deuen haver d'ésser considerats només d'alta divulgació: són els següents: Ricardo da Costa, *La caballería perfecta y las virtudes del buen caballero en el Libro de la orden de caballería (ca. 1279-1283), de Ramon Llull* (11-40); Paulo Faitanin, *La buella de la doctrina de la pluralidad de formas en la configuración de la doctrina de la individuación de Ramon Llull* (41-60); Alexander Fidora, *El Ars brevis de Ramon Llull: hombre de ciencia y ciencia del hombre* (61-80); José Higuera Rubió, *Honor y dialéctica (sobre la representación caballeresca de Ramon Llull en el Breviculum de Tomás Le Myésier)* (81-109); i Jordi Pardo Pastor, *El lulismo hispánico del trescientos* (111-127). — J. P. E. [18.448]

Joanna JUDYCKA, *Anselmian Echoes in Ramon Llull's Thought*, dins *Saint Anselm Bishop and Thinker*. «Papers Read at a Conference Held in the Catholic University of Lublin on 22-26 Sep-

tember 1996», edited by Roman MAJERAN und Edward Iwo ZIELINSKI, Lublin, The University Press of Catholic University of Lublin 1999, 323-333.

L'autora exposa en aquestes pàgines, de forma sintètica, els ressons o els trets fisionòmics anselmians que ella troba en Ramon Llull, ja que aquest només cita sant Anselm en companyia de Ricard de Sant Víctor. Si el sant s'adreça a l',insipiens', el mallorquí a l'infidel; llur relació s'ha de concretar en el camp de la metafísica. Ambdós parteixen de Déu, concentren llur teologia en Déu (id quo maius cogitari nequit) i fixen en Ell l'objectiu de la creació. La doctrina sobre les dignitats amb la ,demonstratio per aequiparantiam' obre la possibilitat a una autèntica teologia; les ,rationes necessariae' («of clearly Anselmian provenience»: 328) serien convincents per a qui reuneix certes condicions, sobretot «only in the case of a man determined to search for truth» (329). Com a forma general de coneixement, la ,ciència' és superior a la fe, però la fe teologia és superior al coneixement humà i li fa possible l'accés al misteri, també al de la Trinitat: ,credo ut intelligam', aplicant-hi les doctrines de les dignitats i de l'equiparància (330-332). Si per al sant és important el mètode de la ,inventio' la primera formulació de l',art' lul·liana fou la d'*inveniendi veritatem* (333). — J. P. E. [18.449

Roberto J. GONZÁLEZ CASANOVA, *Male Bonding as Cultural Construction in Alfonso X, Ramon Llull, and Juan Manuel: Homosocial Friendship in Medieval Iberia*, dins *Queer Iberia: Sexualities, Cultures and Crossings from the Middle Ages to the Renaissance*, by Gregory S. HUTCHESON, Josiah BLACKMORE, Durham (NC), Duke University Press 1999.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[18.450

Jordi GAYÀ, *La construcción de la demostración teológica en el «Libre de contemplació» de Ramon Llull*, dins *Von der Suche nach Gott*. Helmut Riedlinger zum 75. Geburtstag. Herausgegeben von Margot SCHMIDT und Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS (Mystik in Geschichte und Gegenwart. Texte und Untersuchungen. I. Christliche Mystik. Herausgegeben von Margot SCHMIDT und Helmut RIEDLINGER, Band 15), Stuttgart-Bad Cannstatt 1998, 147-171.

Les primeres pàgines resumeixen bàsicament el tema: Les creatures donen significació; l'Art la fa comprendre; la demostració formula les raons de la comprensió. En la demostració cristiana, els passos serien: els articles de la fe donen significació; la recerca del sentit de propietats i qualitats de l'objecte conegut en desvela la significació; i així proporciona la comprensió de la fe. El segon apartat estableix que el centre del procés artístic rau «en el modo con que Llull consigue fundamentar todo su sistema en la investigación de las propiedades y cualidades de las cosas» (151): segons *Contemplació*, 172, 1, en tractar-se de realitats ,del cors de natura' cal esbrinar les quatre causes, mentre per a les realitats superiors al ,cors de natura' cal recórrer a les qualitats divines de poder, saviesa, voluntat i acabament (151-156). En la línia de les quatre causes naturals, l'autor resumeix dues posicions, la de Garnerius de Rochefort, abat de Claravall a darreries del segle XII, segons el qual les ciències humanes són graons vers la contemplació (158-159), i la de Tomàs d'Aquino, del qual remarca l'anàlisi de la ,virtus - capacitat activa' i de la seva actuació, en tant que camí per al coneixement tant natural com teològic (160-165), d'on dedueix que «el procedimiento luliano se inscribe en el horizonte cultural de su época» (165). — J. P. E. [18.451

Anthony BONNER, Maria Isabel RIPOLL PERELLÓ, *Diccionari de definicions lul·lianes / Dictionary of Lullian Definitions* (Col·lecció Blaquerna(!), 2), Barcelona i Mallorca, Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears 2002, 296 pp.

Aquest llibre, tal com el títol indica, és català i anglès alhora i així l'estudi introductorí porta, encarats, ambdós texts (14-67); les definicions haurien entrat progressivament en l'obra

lul·liana fins a esdevenir en algun moment «una dèria lexicogràfica» (54); de fet, les definicions es troben sobretot en els escrits dels anys 1290-1315 (18-20); en la sistematització definitiva de l'*Ars generalis ultima*, la definició és vinculada al sistema de regles o preguntes i en particular a la de 'Quid est' (o C) (28-34). A continuació tenim la llista d'obres lul·lianes que han proporcionades definicions (71-80), les diverses llistes de definicions que hom hi troba (83-98) i el cos del llibre, format per totes les entorn de sis-centes definicions (40) de cada un dels termes definits (99-293). — J. P. E. [18.452]

Josep M. RUIZ SIMON, «*En l'arbre són les fuyles per ço que y sia lo fruyt*»: apunts sobre el rerafons textual i doctrinal de la distinció lul·liana entre la intenció primera i la intenció segona en els actes 'propter finem', dins «*Studia Lulliana*», XLII (2002), 3-25.

«Llull, com tots els seus contemporanis, sempre va pensar a l'ombra dels 'llibri naturales' d'Aristòtil» (6) i el tema de la primera i segona intenció no en seria excepció. El cos de l'article exposa allò que els escolàstics contemporanis de Llull llegien en el llibre II del *De anima* d'Aristòtil i en particular la distinció entre el 'finis cuius (gratia)' i el 'finis quo' i com ho interpretaven veient-ho a contrallum de la dinàmica biològica, amb particular esment als casos en què aquesta produïa 'monstres' (7-21). La doctrina de Llull es trobaria en línia recta amb la de Pere Llombard i hauria estat rebuda a través d'ell, amb la distinció entre 'frui' i 'uti' de sant Agustí, de més a més interpretada d'acord amb sant Bonaventura, per al qual, com per a Llull, la 'intenció' és acte conjunt d'enteniment i de voluntat, mentre per a Tomàs d'Aquino només era de voluntat (22-24). — J. P. E. [18.453]

Albert HAUF I VALLS, *Les veus del temps. Llull, o l'estètica compromesa. Comentari a uns textos lul·lians antologats*, dins «*Centenari Moll*», 225-240.

L'autor es queixa del fet que sovint als estudiants actuals arriben només fragments d'obres dels clàssics sense que també els sigui oferta cap possibilitat de comprensió, i així, amb finalitat pedagògica (230, nota 7) ell ofereix tres mostres textuales lul·lianes (*Blanquerna*, cap LXXIX, sobre el capteniment de papa Blanquerna reformant la seva cort; tria de dotze versets del *Llibre d'Amic e Amat*; i l'apòleg de Na Renard del *Llibre de meravelles*). En el primer, tant papa Blanquerna com Ramon lo Foll formulen els valors autèntics enfront dels aparents, descoberts uns i altres aplicant-hi els principis de l'Art, al servei d'assegurar en Església i món una reforma que condueixi a llur 'bon estament' (228-232); en el segon, són transposades en clau d'amor a Déu totes les expressions clàssiques de l'amor humà en un marc de cultura cavalleresca (232-235); i en el terç, el lector pot descobrir a través de l'actuació dels animals les paral·leles classes de persones i llur joc de falsedats i traïdories, descobribles aplicant els principis relatius de la figura T al pla moral (235-238). «Llull vol mostrar, més que no demostrar, quina és l'autèntica veritat», fàcil de descobrir aplicant-hi les regles de l'Art (239). — J. P. E. [18.454]

Josep PERARNAU, *La còpia manuscrita medieval de les tres lletres de Ramon Llull demanant al rei, a un prelat de França i a l'Estudi de París l'establiment d'escoles de llengües (Clarmont-Ferrand, BML, ms. 96)*, dins «*Arxiu de Textos Catalans Antics*», XXI (2002), 123-218.

Tot i que fa ben poc hom havia afirmat que no es conservava cap manuscrit de les tres lletres lul·lianes indicades en el títol, en realitat existeix el 96 de Clarmont-Ferrand, que sembla el mateix conegut i utilitzat per Edmund Martène en la seva edició del 1717 (123-126). Descriu el volum (127-133: amb transcripció de mostra textual de la *Disputatio fidelis et infidelis*: 213-218), són críticament editades les tres lletres (133-148), la proposta de les quals, purament missional i per res política, és comparada primer amb d'altres de contemporànies (148-

157) i després amb vint-i-nou peticions d'escoles per a la formació de missioners, escrites entre entorn el 1275 i el 1312 (158-196). El problema era ben viu i raonat i havia generat propostes diverses durant el segle XIII (196-198); i, quant a Llull, la insistència incansable a demanar escoles de llengües, sense fer cap esment i encara menys concessió, davant la cort de França, a possibles avantatges polítics, s'associà amb la urgència *De recuperatione Terrae Sanctae* després de la caiguda de Sant Joan d'Acre el 1291 (199-210). Les noves dades obliguen a revisar la cronologia de les obres lul·lianes dels anys 1287-1289 (211-212) i permeten d'assenyalar que el *Deconbort* hauria estat escrit entre el 1292 i el 1294 (184, nota 45). — J. P. E. [18.455]

Josep PERARNAU I ESPELT, *La Quaestio de congruo és de Ramon Llull?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 651-658.

Anthony BONNER, *Notes per a la cronologia de l'Art demostrativa*, dins «Studia Lulliana», XLII (2002), 57-61.

Tot i trobar-se entre les obres autèntiques en els més coneguts catàlegs d'obres lul·lianes, i que, en editar el text d'aquella *Quaestio*, Erhard W. Platzeck n'hagués reafirmada l'autenticitat de l'atribució, l'anàlisi del text, que distingeix explícitament entre allò que pertany a l'autor (escrit en primera persona del plural) i allò que és de Ramon Llull (en tercera persona del singular), demostra que el dit títol no és autèntic; el raonament doctrinal formulat per l'autor anònim, tampoc no coincideix amb les explicacions autèntiques en un tema tan important com el de les relacions entre fe i raó i la «demonstratio articulorum fidei»; per això, tal com fa segles, havia escrit algú al marge del text manuscrit, la dita *Quaestio...* «non est Raimundi, sed discipuli» (654-658).

Investigacions recents [cf. la notícia bibliogràfica anterior i la primera part d'aquesta], entre les quals hi ha les del volum XXI d'aquest anuari, pàgines 123-218 [en relació a aquestes, l'autor parla de «descobriments d'un manuscrit antic» (59) de les tres lletres de Ramon Llull destinades al rei i a d'altres institucions franceses: és que el senyor Bonner dona a entendre que el de Clarmont-Ferrand no és manuscrit únic?] i 651-658, han obligat d'una banda, a revisar i proposar una altra llista parcial de les divuit obres lul·lianes datables els anys 1283-1289, i de l'altra, a suprimir de la llista d'autèntiques la *Quaestio de congruo*, que passa a engruixir la d'obres apòcrifes. — J. P. E. [18.456-18.457]

Charles LOHR, *'Art' and Possibility: The Rule Concerning Possibility in the Ars lulliana*, dins *Potentialität und Possibilität. Modalaussagen in der Geschichte der Metaphysik*, herausgegeben von Thomas BUCHHEIM, Corneille Henri KNEEPKENS, Kuno LORENZ, Stuttgart, Bad Canstatt, Frommann-Holzboog 2001, 165-173.

Dels dos camins de possibilitat assenyalats per Aristòtil (la vinculada a una intervenció externa, normalment humana; i la de l'evolució natural d'un organisme que creix o es restableix), Llull segueix el segon, qualificat pels metges contemporanis com a «ars coniecturalis»; cal, doncs, descobrir els camins naturals del desplegament de la intel·ligència (i aquest és el sentit de la «regula» lul·liana), camí i regla aplicable a tots els camps de l'activitat intel·lectual que condueix del pla del possible («chaos») al de la certesa. La *Tabula generalis*, la *Logica nova* i l'*Ars generalis ultima* representen etapes en l'elaboració d'un mètode d'invençió i demostració, alternatiu a l'inductiu que s'anava imposant en tots els camps. — J. P. E. [18.458]

Josep A. GRIMALT, *Notes sobre les fonts del Llibre de les bèsties de Ramon Llull*, dins «Randa», 37-46.

Objectiu de l'autor: «identificació dels motius tradicionals que conté aquesta narració, l'assignació del nombre que els correspon segons el *Motif-Index of Folk-Literature* de Stith Thomp-

son, i la proposta d'incorporació al dit índex dels motius identificats que encara no hi són presents» (37). Des del *Panchatantra* passant pel *Kalila wa-Dimna* i per traduccions en llengües llatines, en arribar al *Llibre de les bèsties*, els exemples perden el sentit recreatiu i es converteixen en instruments pedagògics doctrinals o morals, amb particular desí a l'aprenentatge dels reis (39-40). L'autor analitza els deu que provénen del *Kalila wa-Dimna* (40-43), els d'altres fonts com el *Llibre dels set savis de Roma* per al de *El jove i la madastra*, *Les mil i una nits* per al de *l'Àse, el bou i l'home que entenia la llengua dels animals* o el *Llibre de Barlaam i Josafat* per a *El rei i l'ermità* (43-45). D'altres podrien ésser del mateix Llull, com *El senyor cristià i l'esclau sarraí* (45-46). Al final proposa la classificació de nou exemples entre els procedents de *Kalila wa-Dimna*, cinc entre els de fonts diverses i tretze entre els d'invenció pròpia (46). — J. P. E.

[18.459]

Valérie GALENT-FASSEUR, *Une solitude active: L'ermite et ses émules dans les romans de Raymond Lulle*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLII (2002), 27-48.

Tingui o no relació amb la renúncia de Celestí V, la de papa Blanquerna és plena de significat en el ,romanç' homònim; però en el *Fèlix*, vida activa i contemplativa s'intercanvien, no pas, però, en contraposició, car, tant en la vida com en el missatge lul·lià acció i contemplació tenen unitat i coherència (29). Un primer apartat, *Le solitaire comme premier moteur*, propugna que les successives sortides de Blanquerna de les corresponents institucions humanes (família, comunitat religiosa, bisbat, papat) són acompanyades de contacte amb personatges que asseguren l'influx del contemplatiu en la societat (emperador, cardenals, bisbes, ermitans, joglars) de faísó semblant a com el Primer Motor Immòbil des de fora governa tot l'univers creat (30-35). L'anàlisi de les figures i de la funció o serveis comunitaris de l'ermità en el *Blanquerna* i en el *Fèlix*, insisteix en la tensió entre la presència i la fuga del món, ja que, malgrat l'absència, l'ermità segueix present i actiu en la societat mitjançant els seus llibres; i els casos estridents i escandalosos recordats per Llull són integrats en el servei de la comunitat vistos a contrallum de la Passió de Jesucrist. — J. P. E.

[18.460]

Lola BADIA, *The Arbor scientiae: A ,new' encyclopedia in the thirteenth century Occitan-Catalan cultural context*, dins *Arbor scientiae*, 1-19.

L'autora no fita directament l'*Arbor scientiae*, ans el compara amb d'altres productes de la cultura catalanaoccitana de la segona meitat del segle XIII i considera l'AS el sùmmum de les enciclopèdies lul·lianes, i, de més a més, escrita en català i traduïda al llatí, l',encyclopaedia generalis ultima', segons Armand Llinarès (2-6). Comparat amb les enciclopèdies contemporànies i amb les altres lul·lianes, l'AS seria una obra alternativa, tal com permeten de comprendre els fragments lul·lians comparats amb els de Guillem de Conches (7-10). Resumit el *Breviari d'amor* de Matfré Ermengaut i la seva estructura, la *Faula del rossinyol* de Cerverí de Girona (16) i la historieta núm. 15 de les arrels de l'*Arbre exemplifical* (16-17), l'autora subratlla la coherència dels diversos arbres de l'AS i troba que l'ús normal d',exemples obscurs' acomuna Cerverí amb Llull i allunya aquest d'Ermengaut (16-17).. — J. P. E.

[18.461]

Anthony BONNER, *The structure of the Arbor scientiae*, dins *Arbor scientiae*, 20-34.

Llull hauria escrit l'AS per facilitar l'aprenentatge de l'*Art*; de fet, ens hi donà la seva visió de l'estructura relacional del món entre els diversos arbres, que són els diversos estrats de la realitat, i els nou ,subjectes' de l'*Art*. Les arrels de l'AS coincideixen amb els ,començaments / principis' de l'*Art*, de la mateixa manera que els successius elements o parts de l'arbre responen a elements diversos de l'*Art*: caos, sentit comú, quatre elements, sis potències sensitives, etc., fins als objectius, que són els resultats de l'activitat humana. Afegim-hi la relació esta-

blerta pels mecanismes combinatoris i d'altres llistes de conceptes, com les cent formes. L'*Arbre exemplifical* dosifica en paràgrafs successius contalles i proverbis i el *Qüestionari* aplega les preguntes seguint l'ordre dels arbres succesius (30-31) L'autor afegeix cinc observacions sobre la significació de l'AS: sobre la llargada de l'*Arbre qüestionari* en relació a les altres parts de l'obra i d'altres obres lul·lianes; la utilització del símbol de l'arbre per Llull en altres obres; a diferència de les enciclopèdies medievals, l'AS no és un magatzem d'informacions, ans representació global i esgraonada de la creació explicada des de Déu; i els setze arbres s'enclouen en un. Per tant, els aspectes relacionals entre ells són bàsics, com també la visió global de la realitat, des del pla ínfim al més elevat, ciència que passà de l'estructura quaternària i metafòrica a la ternària i relacional (51-54). — J. P. E. [18.462]

Robert PRING-MILL, *The role of numbers in the structure of the Arbor scientiae*, dins *Arbor scientiae*, 35-63.

Unes semblances inicials entre Llull i Wittgenstein determinen el planteig de l'autor en l'estudi de Llull: per què aquest considera correcta la seva imatge de l'univers, tot i que al lector modern li pugui semblar incorrecta (35-37): la raó és la cosmovisió de Llull, comuna a les tres religions, amb arrels en la numerologia pitagòrica adaptada al cristianisme i repensada per Llull en les nou dignitats i els tres correlatius, cosa que donaria a l'AS la seva fesomia dinàmica i simbòlica medieval dels nombres complia la doble funció de proporcionar una bastida estructural a un text i d'obrir un camí per a l'aprofundiment del sentit (40-42). El *Llibre de contemplació* és mostra de la plural utilització dels símbols numèrics, sense, però, repercussió en el contingut; en l'AS, en canvi, l'estructura en set arbres, cada un dels quals té set pisos, no seria arbitrària, car el 7 és el primer nombre que comporta totalitat (46) i els 16 arbres (que són 14, car l'*Arbre exemplifical* i el *Qüestionari* són suplementes) (47), porta l'autor a preguntar-se per què Ramon Llull considerà que el 16 era el número total més encertat (49): repassa casos diversos de l'obra lul·liana estructurats en setze unitats (50-52), amb grups de dos o més conceptes (53-55) o en ternaris correlatius (58-59), dins una cosmovisió, en la qual la referència a la realitat diversament estructurada, numerada i dinàmica era la idea general o bàsica per a entendre el món (59-61), en el qual la Trinitat ha deixada la seva empremta (62-63). — J. P. E. [18.463]

Pere VILLALBA I VERNEDA, *Raimundi Lulli, Arbor scientiae. Codices et editiones*, dins *Arbor scientiae*, 66-78.

Acabat a Roma el 1295, el text de l'*Arbor scientiae* s'ha conservat de forma completa en onze manuscrits o en la només parcial d'un ,arbre' (o en la de més d'un) en altres cinc, tots en biblioteques europees. Les edicions començaren amb la de Pere Posa, Barcelona 1482, seguida per una segona també de Barcelona 1505, i una tercera de Lió 1515. L'autor repeteix la seva convicció que el text català de l'obra procedeix del llatí, amb la precisió que derivaria del grup que en el ,stemma codicum' és qualificat de ,x7'. — J. P. E. [18.464]

Charles LOHR, *Arbor scientiae: The tree of the elements*, dins *Arbor scientiae*, 79-84.

L'estructura de l'*Arbor elementalis* s'assembla a la del somni de Nabucodonosor narrat en el *Llibre de Daniel*. L'autor es fixa en el tronc de l'arbre, corresponent al caos en la teoria lul·liana de la cosmogènesi. El sentit actiu de la realitat, la seva manifestació correlativa i la seva trajectòria vers la primera intenció constitueixen el sentit del món creat, al qual Llull dedicà el *Liber chaos*, centrat en el món dels elements i en l'home. El ,caos' és «the complex of the intentional limits of the activity of all the things, which are created by God in a unique art» (81) i és estructurat en tres plans: el de les ,rationes seminales' o ,semina causalia'; el de la constitu-

ció dels gèneres i espècies, amb totes llurs potencialitats i dinamismes; i el dels éssers concrets individualitzats (82). De més a més, Lull diferencia la realitat abstracta constitutiva i la natura activa (83). — J. P. E. [18.465]

Ricard GUERRERO, *Comentaris a l'Arbor vegetalis, la noció d'origen i les definicions bàsiques de la vida*, dins *Arbor scientiae*, 85-91.

Des d'una perspectiva externa al món del lul·lisme, l'autor resumeix la doctrina de cada un dels set plans de l'*Arbor vegetalis*. — J. P. E. [18.466]

Michela PEREIRA, '*Vegetare seu transmutare*'. *The vegetable soul and pseudo-Lullian alchemy*, dins *Arbor scientiae*, 93-119.

El *Liber de secretis naturae seu de quinta essentia*, apòcrif alquímic lul·lià, s'empelta en el pròleg de l'*Arbor scientiae*. Així, l'alquimista es considerava lul·lianament justificat per la doctrina lul·liana sobre el 'chaos', a la qual afegia els correlatius. L'afegitò '*vegetare seu transmutare*' en la definició d'alquímia es troba entre les *Quaestiones* del *Liber de secretis*... i és objecte de discussió, car el monjo recordava al suposat Lull que un 'instrumentum' concret no pot impactar la vegetativa, en la qual resideix la possibilitat de transmutació (99-101); però l'alquimista, basat en l'*Ars brevis*, considera que transmutar consisteix a reduir una realitat als quatre elements i a refer-los donant-los una altra combinació (101-103). El *Testamentum* parlava de l'ànima de les pedres i col·locava en paral·lel la transmutació física i la biològica (107-108) o alquímia i agricultura (108-109), un paral·lel, al qual Lull es presta amb la imatge de l'empelt (110). L'autor del *Liber* combinava les doctrines lul·lianes sobre remeis vegetals amb la pràctica alquímica (112) i es col·locava en la línia del *Testamentum* en assenyalar plantes que poden entrar en l'elaboració de l'elixir (113-114). Hi ha cinc reproduccions fotogràfiques, quatre de figures i una de 'Lull alquimista', totes de Firenze, BNCentrale. — J. P. E. [18.467]

Josep E. RUBIO ALBARRACÍN, *Sobre l'Arbor sensualis*, dins *Arbor scientiae*, 121-126.

Exposició de l'estructura derivativa de les successives parts de l',Arbor sensualis', de les arrels als fruits: «De la descripció de l'arbre sensual inferim les característiques que estructuraren l'*Arbor scientiae* i, per tant, la cosmovisió lul·liana» (123): pas de l'abstracte al concret per emanació i participació i pedagogia basada en comparacions, qualificades de 'cassolanes' [sense que en l'exemple al·ludit comparegui cap cassola]. Com en el *Llibre de contemplació*, «la dialèctica entre unitat-dualitat-trinitat vertebrà l'organització de l'*Arbor scientiae*» (124). — J. P. E. [18.468]

Amador VEGA, *Variationen über Vision und Imagination. Ideen einer Religionsästhetik bei Ramon Lull*, dins *Arbor scientiae*, 127-134.

Lull col·loca l',Arbor imaginalis' entre els 'arbores vegetalis (sensualis) et humanalis', perquè la seva aportació és indispensable a tot animal, home inclòs (128), tal com diu la *Doctrina pueril* (129-130); l'experiència de les cinc visions de Jesús crucificat li partí la vida en dues etapes i nou anys després arribaria el segon sotrac en la il·luminació de Randa, que l'obrí a l'apologètica; tot seguit rebé la visita del pastoret (131), i l'autor intenta d'interpretar la totalitat d'aquesta fase formativa (132-134). — J. P. E. [18.469]

Ruedi IMBACH, *Die Arbor humanalis und die anthropologische Relevanz der artes mechanicae*, dins *Arbor scientiae*, 135-157.

Amb el *Llibre d'home* i el *Fèlix de les Meravelles*, l'*Arbor humanalis* hauria elaborada l'antropologia de Llull, que l'autor compara amb les d'Albert el Gran i Tomàs d'Aquino (135-137), entre les quals veu dues grans diferències: per als dominicans, la memòria no és potència de l'ànima racional; i per a Llull són importants les arts mecàniques, tema al qual l'autor dedica el seu article, amb dues parts: la interpretació de les arts mecàniques abans de Llull (139-151) i la idea que se'n fa Llull, des dels capítols 112-122 del *Llibre de contemplació*, descripció d'allò que hom veu fer als diversos menestrals o artistes de vint-i-nou oficis, tant de la part lloable com de la criticable, i de la significació espiritual que podrien tenir; en dos casos, els de mercaders i de joglars, hi podria haver records autobiogràfics (152-153); la *Doctrina pueril* completa el quadre amb informació i valoració de les set arts liberals, on no manca una certa crítica social, en apropiant l',otiositas' als burgesos (154-155); els mercaders, en canvi, i nombre de menestrals completen l'obra de la naturalesa. — J. P. E. [18.470]

Georg WIELAND, *Logic der Tugenden. Die Arbor moralis des Raimundus Lullus*, dins *Arbor scientiae*, 159-173.

L'ètica lul·liana és destinada a mantenir el comportament humà dins una estructura ordenada universal, i en canvi hi tenen menys importància temes com la naturalesa pràctica de l'ètica, el reconeixement explícit de la llibertat humana i l'atenció a la corporeïtat de l'home. En aquest sentit, l'ètica lul·liana, tot i les diferències, s'estructuraria de forma semblant a la *Summa de bono* de Felip el Canceller, car ambdues propugnen una visió metafísicomoral unitària, tot i que la de Felip integra qüestions sobre la corporeïtat i la llibertat humana; l'autor analitza sota aquesta perspectiva la doctrina lul·liana de les virtuts (163), on subratlla el fet que les morals i les teològiques són col·locades en llista única o el que la primera de les virtuts és la justícia (163-164); allò que interessa Llull no és repetir la doctrina tradicional, ans subratllar en la doctrina sobre les virtuts allò que les relaciona entre elles (165); l'anàlisi de les successives parts de l'*Arbor moralis* confirmaria aquest punt de vista (166-172). — J. P. E. [18.471]

Jürgen MIETHKE, *Die Arbor Imperialis des Ramon Lull von 1295/1296*, dins *Arbor scientiae*, 175-196.

En escriure Llull els anys 1295-1296 l'*Arbor scientiae* i en ell l'*Arbor imperialis*, ja feia mes de mig segle que no hi havia emperador; de fet ell parla d',imperator sive princeps', perquè també ja feia temps que els juristes establien que el ,princeps in regno suo est imperator' i l'únic punt discutit era si tal equivalència era només ,de facto' o també ,de iure'; Llull, però, aliè a aquesta problemàtica, propugna que la seva doctrina jurídica posaria ordre al desordre de les doctrines dels juristes, darrere la qual pretensió també hi ha la lluita entre facultats universitàries (175-185). Llull no s'hauria guiat per la dinàmica dels problemes jurídics contemporanis, sinó pels ,specula principum' (185), on són exposats drets i deures recíprocs de governants i súbdits, però ni amb la manera analítica de Vincent de Beauvais ni amb la sintètica del *De regno ad regem Cypri* de Tomàs d'Aquino (187-188). Llull veia el seu arbre imperial empeltat en el moral i encara amb aquell pressupòsit augustiniana que només la capacitat per al bé és llibertat, punt que l'autor il·lustra amb alguns extrems del text lul·lià, com la contraposició de príncep i tirà o la de bé comú i bé privat (191-191), o sobre els bons i els mals consellers d'estat, sense, però, que assenyali cap remei jurídic per a desfer-se d'un tirà. — J. P. E. [18.472]

Francesco SANTI, *Arbor apostolicalis. La vita dell'organismo apostolico*, dins *Arbor scientiae*, 197-205.

Com el precedent, també l',Arbor apostolicalis' és empeltat en el ,moralis' i concentrat en els deu manaments (i sintetitzat en els dos); també és paral·lel al llibre IV del *Blanquerna*. Cada un dels plans (arrels, tronc...) és explicat amb ajut dels principis tant absoluts com relatius de l'*Art*. La seva doctrina té particular vinculació al moment en què fou escrit, contemporani del *Desconfort*; el papa és qualificat de ,vicarius Petri' perquè no pot assegurar el bé absolut com Crist (201). Col·locat en el tronc de l'arbre, el papa és responsable de deixar passar la sava, i per tant de la vitalitat real de l'Església; ha d'assegurar la col·laboració de tots els estaments en la concòrdia; la prova de la vitalitat serà la força atractiva i expansiva (202-205). — J. P. E.

[18.473]

Eckhard KESSLER, *Die Theorie der natürlichen Prozesse bei Raimundus Lullus. Beobachtungen zur Arbor caelestialis*, dins *Arbor scientiae*, 207-237.

Amb l'arbre novè passem del pla terrenal al del cel atmosfèric. L'autor comença resumint el text lul·lià (208-216) i el sintetitza, recordant que és el món de la ,quinta essència' no sotmès a les limitacions d'espai i temps pròpies de la matèria, alhora que és la base del món material; i així, l'interès de Llull es concentra a esbrinar l'influx del món celeste en el físic i a formular una astrologia basada en els principis de l'*Art* lul·liana, amb l'intent de formular ontològicament les lleis de l'influx dels cossos celestials dins el marc d'una teoria general dels processos naturals (212-218), teoria esbossada en la segona part de l'article (218-237), amb els passos següents: l'estructura de la percepció sensible en el *De arbore sensuali* (218-224); aplicació de la teoria de la percepció sensible a l'estructura de l'influx sideral en el *De arbore celestiali* (224-227); col·locació ontològica de la quantitat en l'*Arbor celestialis* (227-231); col·locació ontològica de la quantitat en l'*Arbor elementalis* (231-234); teoria dels processos naturals en el *De arbore celestiali* (234-237). — J. P. E.

[18.474]

Gerhard ADLER, *Weder kreisförmig noch viereckig noch dreieckig sind die Engel für Ramon Llull*, dins *Arbor scientiae*, 239-244.

L'autor s'autoqualifica de ,katholischer Nichttheologe' (239) i per això parteix de la figura literària de l'arbre (241), amb totes les seves parts, que, aplicada a l'àngel, el converteix en reflex creat de la unitrinitat divina, però, incorpori, intel·ligent per ell mateix, perquè és la criatura més allunyada de composició, i la més simple. La doctrina de Llull seria la dels escolàstics. — J. P. E.

[18.475]

Klaus REINHARDT, *Der Baum des ewigen Lebens (Arbor aeviternitatis) bei Ramón Llull*, dins *Arbor scientiae*, 245-263.

L'arbre onzè ocupa el lloc més alt, al qual pot arribar una creatura humana, per damunt el qual només hi ha els de la Mare de Déu i de Jesucrist. Però l'arbre onzè no és el de l'eternitat, sinó el de la immortalitat o perennitat o vida perdurable, ,aevum' (246-247). El tema entrà de ple en la teologia de la segona meitat del segle XIII (247-251). Llull hauria rebut la paraula de Bonaventura (o a través de Pèire Joan), però no la doctrina, car ,aevum' és la situació definitiva dels éssers espirituals, que començaren d'existir en el temps, i posseiran vida perdurable després del judici, amb estada definitiva al paradís o a l'infern (252-256), situació que no s'ha de confondre amb l'eternitat, car aquesta és més que duració cronològica, i és exclusiva de Déu (256-260). Les darreres pàgines resumeixen la disputa entre Gerhard Lohfink i Joseph Ratzinger sobre la reintroducció de l',aevum' en la teologia actual (261-263). — J. P. E.

[18.476]

Blanca GARÍ, *Al despuntar el alba'. María y el Árbol de la madre*, dins *Arbor scientiae*, 265-272.

Maria, com a albadà, es troba en el pla de la recreació; l'autora ressegueix els successius plans de l'arbre (265-268) i després s'estén en aquest tema: «lo femenino maternal y virginal es una experiencia de vida en el hacer religioso de muchas mujeres y también de muchos hombres de su tiempo [de Llull]» (269) i en posa exemples (269-272). — J. P. E. [18.477]

Jordi GAYÀ, *Ipsi non credunt, quod credamus sicut credimus*. *Cristologia luliana en Arbor scientiae*, XIII, dins *Arbor scientiae*, 273-286.

Recordada la insistència de Ramon Llull a assenyalar la idea negativa que els infidels tenen de la doctrina cristiana de l'Encarnació (275-277), l'autor posa el punt de partida de la presentació lul·liana en la ,participatio', no pas en la composició entre realitat divina i humana, que formen «un hecho personal» (278); les arrels de l'arbre són diverses per a la realitat humana (els graons ontològics dels arbres anteriors) i per a la divina (les dignitats), en comunicació, però no composició: és la unió hipostàtica (278-280). El tronc d'aquest arbre és identificat així: «Deus homo vocatur Ihesus Christus», en el qual les dues naturaleses no sumen un nou ésser (un ,tertium quid'), però s'intercomuniqueu i la natura humana resulta ennoblida per la divina (280-282). En les branques, rames i fulles trobem l'aplicació de les tres idees bàsiques a l'acció ,ad extra' de les dues natures i de llur relació (282-283). Quant a les flors, que són els actes de cada una de les dues naturaleses, es manifesten en la resposta a les 137 possibilitats d'actuació paral·lela de les dites naturaleses, on, ultra els altres principis, cal aplicar el de l'ordo creaturarum' (284-285). — J. P. E. [18.478]

Peter WALTER, *Der Baum über Gott* (Arbor divinalis), dins *Arbor scientiae*, 287-301.

L'autor declara que li interessa de veure com la doctrina trinitària encaixa en Llull amb el monoteïsm, bàsic per a les religions amb les quals vol dialogar; el cos de l'article resumeix els successius plans de l'arbre divinal (288-300) i afegeix a la fi una consideració de conjunt: la doctrina bàsica és la trinitària, sense insistir en la seva demostrabilitat, car d'alguna manera pressuposa la fe, una trinitat que sorgeix de la unitat ternària de Déu; Llull insisteix en la incompatibilitat entre Déu i ,otiositas' i subratlla la sobreabundància d'amor que uneix les tres persones (300-301). — J. P. E. [18.479]

Albert G. HAUF, *Sobre l'Arbor exemplificalis*, dins *Arbor scientiae*, 303-342.

La ,ciència de Ramon Llull' no és en ella mateixa objectiu de ,primera intenció', sinó que ha de conduir al terme d'aquesta, i els exemples aplanen el camí (303-306). I cal tenir present que ultra el gran nombre de proverbis (l'autor n'ha comptat 447 d'esparsos en els llibres II, IV i VI de l'*Arbre de ciència*) «el Beat, quan parla d',exempla' té present i vol referir-se a un gènere narratiu breu molt flexible i d'una evident polisèmia» (310), amb la finalitat edificant que ell mateix ha declarada en *Els cent noms de Déu* (309), la pedagògica de fer arribar al descobriment del significat mitjançant una llista d'exercicis pràctics, entre els quals el símil i la pregunta ocupen un lloc ben destacat (311-313). Llull sembla crear els exemples en funció de les seves necessitats i del sistema de la pròpia art, encara que també n'accepta algun (set?) del *Calila i Digma*, un dels quals, el de la ,penitència del llop', no sols es troba en diverses obres lul·lianes, ans també en el *Directorium humanae vitae* (del convers Joan de Càpua) (314-318), l'estructura del qual és ací analitzada (319-322); serien essencials la finalitat pedagògica aplicable a la vida, la forma dialogada i el resum de la lliçó en un proverbi; pel seu compte, Llull s'inventa «un conjunt ben surrealista de protagonistes d'un sorprenent nivell d'abstracció» (324), del qual ofereix una rècula de mostres (325-326), com també de formes interrogatives (327-328), les associacions d'adjectius (328-329) o la ubicació en elements de l'art lul·liana (330-331). Però tant en els proverbis com en els eximilis, cal un mínim coneixement de l',art', cosa que

il·lustra en els *Proverbis del tronc imperial* (332-336). Es fixa en dos, que relacionen rei i poble i n'explicita la significació, que equival a un *Speculum principum* (338-342). — J. P. E. [18.480

Klaus JACOBI, De arbore quaestionali. *Über den Baum der Fragen*, dins *Arbor scientiae*, 343-359.

L'autor ha estudiat les diverses formes medievals de filosofar, inclosa la interrogativa, però, col·locat davant el text de Llull, es limita a exposar allò que li ha cridada l'atenció, per si pot ajudar algú. Recordats els estrats de l'arbre, l'autor assenyalava que són limitats als quinze arbres primers, no al qüestionari, perquè en aquest barreja les preguntes corresponents als diversos estrats, pas inatacable, si la metàfora dels diversos estrats és substituïda per la sistemàtica ben precisa. Segueixen pàgines dedicades a recompte estadístic de preguntes en les parts de l'arbre: les 4040 qüestions només són mostra de les moltíssimes possibles i per això cal preguntar com Llull organitza aquest conjunt. La part principal exposa les quatre preguntes corresponents a cada un dels arbres (349) i després d'haver analitzat els diversos aplecs de preguntes que troba en l'*Arbor quaestionalis*, l'autor arriba a la conclusió que l'objectiu de Llull en aquesta secció de l'obra no és pas el de trobar respostes ans el d'exercitar en l'aplicació de la seva Art: «Es ist kein Repertorium, sondern ein Repetitorium» (352). En les darreres pàgines l'autor manifesta les seves impressions i perplexitats (358-359). — J. P. E. [18.481

Jordi PARDÓ PASTOR, *La tradición mística platónica en el Llibre d'Amic i Amat de Ramon Llull*, dins «Estudios Eclesiásticos», 76 (2001), 437-450.

Després d'una introducció presidida pel sotítol *Neoplatonismo, filosofía sufi y Cantar de los cantares* (438-442), el cos de l'article és presidit per la frase *Transformación Amigo-Amado: Jesucristo mediador entre el hombre y Dios: el Llibre d'amic e Amat* seria «la trasposición de los moldes platónicos, las teorías islámicas del 'amor de amigo' y la escatología cristiana», o «un ascenso propiciado por el amor y simbolizado en el rapto, que permite al alma individual encontrar su verdadera naturaleza en el alma divina» (441). I si el resultat de la creació podia ésser vist com si Déu s'hagués enganyat, car «no era quaxi qui l'amàs per sa bonea i nobilitat» (446), Jesucrist en tant que home ha donat a Déu un amor total i plenament digne d'Ell, i en tant que Déu és el ple objectiu de l'amor: i així, en Ell, els sofriments i mort de l'Home poden impulsar a estimar Déu com cal. — J. P. E. [18.482

Jordi PARDÓ PASTOR, *En torno a las rationes necessariae del conocimiento de Dios: de Santo Tomás de Aquino a Ramon Llull*, dins «Estudios Eclesiásticos», 77 (2002), 461-475.

Ambdós pensadors intentaren trobar l'equilibri entre la raó i la fe en relació al coneixement de Déu, amb certes diferències, però. Per a Tomàs, una ciència autònoma s'introdueix en el cos doctrinal de la fe; Llull, en canvi, hauria creada una ,teognosi': «el Beato basa el aspecto cognoscible de la divinidad en la demostración de la Trinidad y de la Encarnación» (463), amb la doctrina de les ,dignitats', «que se disponen en la esencialidad de la Trinidad» (464). La relació d'ambdós pensadors amb sant Ramon de Penyafort s'hauria traduït en «desterrar los conceptos de ,autoridad'» a fi de «dar a conocer la esencia de la Trinidad... a partir de razones que demuestren la existencia de Dios y que, simultáneamente, prueben que Dios es uno y trino» (465-466); d'ací ve l'intent de promoure una intel·ligència en comptes d'una fe (467), gràcies a la ,demonstratio per aequiparantiam» (469) [sobre la qual hom pot veure el resum següent]. La principal controvèrsia entre la teologia de Tomàs d'Aquino i la de Ramon Llull estaria en el «modo de entender la relación que se establece entre el hombre y la esencia divina» (472). — J. P. E. [18.483

Jordi PARDO PASTOR, *Filosofia y teología en Ramón Llull: la Demonstratio per aequiparantiam*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 9 (2002), 265-274.

En relació al coneixement de Déu, Ramon Llull «desecha ostensiblement la cuidada delimitació entre los campos de Fe y Razón llevada a cabo por el Aquinate» (268), per al qual l'ascens natural de la raó humana a Déu només és possible pel camí de la demostració ,per quia' (268-270). L'alternativa lul·liana és la ,demonstratio per aequiparantiam', que construeix la prova «tomando como punto de partida elementos que son iguales», «anhela deducir el conocimiento metafísico en base a sus ,dignitates divinae'» (271) i «se relaciona con los correlativos»; «el camino hacia el verdadero conocimiento de Dios pasa por nosotros mismos porque... conociéndonos espiritualmente a nosotros mismos, conocemos a Dios, puesto que en nuestro interior, en nuestra alma, está formada la imagen de la Divinidad»; «en Llull se produce un camino circular, de eterno retorno, entre la Fe y la Razón» (272). En virtut dels elements que l'acomunen amb Déu, l'home pot intuir l'existència de Déu i a partir d'ací sorgeix la Fe: «Mediante esta iluminación de la fe... se produce una ,connaturalitas' o ,affinitas ad res divinas' y Dios, en cierto modo, puede ser contemplado por el ser humano» (273).- J. P. E.

[18.484

David BRANCALEONE, *The Veneto Tradition of Ramon Llull's Felix*, London, Warburg Institute 2002.

David BRANCALEONE, *Il Libro delle Bestie di Raimondo Lullo nella versione trecentesca veneta*, dins «Per Leggere. I generi della lettura», 2 (2002), 17-62.

Títols només coneguts per referència. — J. P. E.

[18.485-18.486

Dominique de COURCELLES, *Entre la folie et les pleurs: la fonction de l'ironie lullienne dans le Desconhort*, dins «Estudis Romànics», XXIV (2002), 139-148.

L'autora analitza el *Desconhort* de Ramon Llull, escrit devers 1295 [entre 1292-1294: Cf. ATCA, XXI (2002), 184, nota 45]; obra lírica, en la qual la ironia assumeix un paper rellevant: l'ermità, interlocutor de Llull, reticent al principi, esdevé al final un entusiasta del projecte missioner de Ramon. La distanciació irònica hauria permès la reafirmació de l'experiència existencial de Llull: la difusió de l'*Art*, amb la qual cosa el *Desconhort* es convertia al seu torn en una consolació. — J. P. E.

[18.487

Marielle LAMY, *Les plaidoiries pour l'Immaculée Conception au Moyen Âge*, dins *Gli studi di mariologia medievale. Bilancio storiografico*. «Atti del I Congresso Mariologico della Fondazione Ezio Franceschini, con la collaborazione della Biblioteca Palatina e del Dipartimento di Storia dell'Università di Parma. Parma, 7-8 novembre 1997», a cura di Clelia M. PIASTRA, prefazio di Giuseppe CREMASCOLI (Millennio Medievale. Atti di Convegno, 7), Firenze, SIS-MEL - Edizioni del Galluzzo 2001, 258-259.

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *El discurso luliano sobre María*, dins *Ibid.*, 277-303.

Per a l'autora del primer títol, Ramon Llull (al qual dedica les dues pàgines assenyalades en la fitxa) es col·locaria en la línia dels qui, aplicant a Maria la lloança a la Saviesa de *Prov.* VIII, 24, veuen en la connexió única amb Déu la impossibilitat que Maria fos tocada ni un instant pel pecat, i transcriu en nota el paràgraf de la *quaestio* 96 a les *Sententiae* de Pere Llombard que aplica a la previsió divina de la persona de Maria la planificació en la construcció d'edificis.

L'autor del segon títol fa exposició de les doctrines metafísiques lul·lianes, entre les quals hi ha la teoria dels correlatius i la definició de l'home com a ,animal homificans' (sic!); al final les dites teories desembocarien en la doctrina puríssima de la *Disputatio Eremitae et Raimundi super dubiis quaestionibus magistri Petri Lombardi* (209-303). [Si algú fes cas de la referència final

a l'article d'Isaac Vázquez (303, nota 79), caldria, a fi de no confondre romanços amb pàgines serioses, que vegés també les que li foren dedicades en aquest anuari, vol. XVIII (1999), 844-848]. — J. P. E. [18.488-18.489

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Der Religionsdialog bei Raimundus Lullus. Apologetische Prämissen und kontemplative Grundlage*, dins *Gespräche lesen. Philosophische Dialoge im Mittelalter*, herausgegeben von Klaus JACOBI (Scriptoralia, 115), Tübingen, Narr 1999, 263-290.

Mischa von PERGER, *Vorläufiges Repertorium philosophischer und theologischer Prosa-Dialoge des lateinischen Mittelalters. Von Minucius Felix bis Nicolaus von Kues*, ibid., 435-494.

El prof. Domínguez comença assenyalant la dificultat d'establir la llista de texts lullians de diàleg filosoficoteològic, [que, però, d'alguna manera es troba en el segon títol (464-467, núm. 91), on són aplegats vint-i-un texts, entre l'*Alphabetum catholicorum* d'Arnau de Vilanova (464, núm. 90: del qual desconèixer l'edició de la traducció castellana medieval, Roma 1978), i la *Disputatio contra Iudaeos* (467, núm. 92), i on manca qualche altre text d'autor català com el *Dialogus contra Iullistas*, de Nicolau Eimeric], i precisa el seu tema: explicitar aquells aspectes del sistema lul·lià que fonamenten i determinen l'estructura dels escrits dialogals (263). Recorda la presència d'obres de gènere dialogat en la literatura europea popular contemporània (265-266), precisa que el diàleg lul·lià és de tema religiós i n'exposa les característiques en tres seccions: I. Tipologia del diàleg lul·lià. Per al diàleg, el primer pas, en el qual s'uneixen tant l'exigència contemplativa com la dialèctica, és establir la base comuna, posar-se a l'altura de l'altre, acceptant-ne llengua i cultura, fins i tot formes d'expressió verbal i exigències dialèctiques (268-272); II. Les premisses apologetiques per al diàleg religiós: el precedent de Ramon Martí és punt de referència, del qual Lull s'allunya per a la consecució dels tres objectius formulats en la *Vita coetanea*, en particular el d'escriure el millor llibre del món per a la conversió dels infidels, que ha de representar una forma d'entendre's i, doncs, ha d'ésser a l'abast dels no cristians. Aquest pressupòsit donarà sentit al llibre del *Gentil*, que, en imposar en el diàleg les normes donades per dama Intel·ligència, el fa possible (273-284). III. El component contemplatiu del diàleg: Contemporani de la formulació d'objectius en la *Vida* [però, els tres objectius de la *Vita* no foren formulats cal al final de la vida?], és el *Llibre de contemplació*: Lull vol convèncer els altres de la pròpia vivència contemplativa cristiana dels atributs divins. Ha calgut un nou mètode i l'acceptació d'algunes condicions bàsiques (285-290). — J. P. E.

[18.490-18.491

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Pobresa i beneficència en Ramon Lull*. [Presentació de Pere Joan LLABRÉS i MARTORELL (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 30), Palma de Mallorca 2001, 46 pp.

Unes primeres pàgines introdueixen al tema de la pobresa medieval, amb la distinció de pobres de Crist, pobres vergonyants i pobres voluntaris, entre els quals es compten els membres dels ordes mendicants i sobretot els franciscans, que proclamaven de professar i practicar una pobresa 'sine proprio et communi' [punt en el qual sí que hi hagué 'innovacions importants', cosa que l'autor nega: 12], que provocà manifestacions teòriques i literàries, no sempre pacífiques, en particular de la l'orde franciscà (9-16). L'autor es fixa «en la visió lul·liana de la pobresa, bàsicament la no voluntària, i l'actitud de Lull entorn del fenomen» (17), amb més precisió, en «el concepte que té Lull de la pobresa i el lloc que li atribueix dins la societat» (19), tot vist a través del *Blaquerna* (!) i d'altres obres lul·lianes, d'entre les quals destaca el *Llibre de meravelles* (22-28): l'atenció als pobres i malalts s'independitza de les institucions monàstiques i sorgeixen institucions independents normalment en les ciutats, gestionades pels mateixos fundadors laics, sobretot mercaders, dones incloses. Les darreres pàgines ressegueixen la crítica que en les seves obres fa Lull dels mals comportaments i de la picaresca que causen les situa-

cions de pobresa (gasiveria dels rics i dels jerarques de l'Església, incapacitat o crueltat dels reis, males arts dels venedors, duresa de les lleis) (29-39). — J. P. E. [18.492]

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *Dante peregrino en un tratado teológico del siglo XV*, dins *I giubilei nella storia della Chiesa*. «Atti del Convegno Internazionale in collaborazione con l'École Française de Rome sotto il patrocinio del Comitato Centrale per il Giubileo del 2000. Roma, Istituto Patristicum Augustinianum, 23-26 giugno 1999», Ciutat del Vaticà, Libreria Editrice Vaticana 2002, 322-340.

[L'autor es deixa endur per la seva dèria d'atribuir al segle XV un tractat que és del 1393, perquè així pot defensar que és de fra Diego de Valencia (León), qui, certament no era súbdit del rei de Catalunya-Aragó, Joan I (i en canvi, sí que ho era l'autor del *Liber saecularis et iacobitae*, objecte d'aquestes pàgines), de la *Pragmàtica* del qual rei a favor de la festa de la Puríssima, parteix el dit tractat; per això, cal que el possible lector llegeixi la recensió publicada en aquestes pàgines del volum XVIII (1999), 844-848, dedicada a un article del mateix autor, publicat a «Salmanticensis» del 1997, on toca el mateix tema]. De més a més, segons ell, Ramon Llull s'hauria referit a Dante Alighieri en el seu *Liber Tartari et christiani*. — J. P. E. [18.493]

Francesca Joyce MAPELLI, *Gersons Tractatus super doctrinam Raymundi Lulli. A Classic example of Misreading and Misunderstanding*, dins «Frate Francesco. Rivista de cultura francescana», 68 (2002), 353-363.

Aquestes pàgines, traduïdes de l'italià, asseguren al possible lector els coneixements indispensables per a entrar en la lectura i estudi d'aquell text de Jean Charlier de Gerson, canceller de la Universitat de París a darreries del segle XIV, amb el qual aquest confirmava la negativa a deixar entrar en l'ensenyament oficial de la Facultat de Teologia l'art' lul·liana en tant que mètode teològic. I així som informats de les estades i de la relació de Ramon Llull amb la Universitat de París, tant en vida com després de mort (353-356), i de les diverses preses de posició de Gerson sobre el mateix tema (356-358), acabant amb un resum del *Tractatus super doctrinam Raimundi Lulli* (358-363), en el qual Gerson es manifesta esverat per la 'confusió de llengües' que es pot produir en la universitat si s'admeten com a mètode científic les figures i la terminologia lul·lianes; i polemítza contra la repetida pretensió lul·liana de demostrar per aquest camí les veritats de fe. — J. P. E. [18.494]

Joan SANTANACH I SUÑOL, *Un notari andorrà de final del segle XV, lector de Ramon Llull*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XLII (2002), 49-56.

L'Arxiu Històric Nacional d'Andorra, *Arxiu de les Set Claus*, ms. 1, conté, entre d'altres fragments, un de la *Doctrina Pueril* de Ramon Llull, que l'autor data del temps de Pere III el Cerimoniós, amb anotacions posteriors, una de les quals és d'entorn el 1470; alguns documents del mateix volum foren recopiats en el ms. miscel·lani 12 del mateix arxiu, *Llibre de la terra d'Andorra*, pel notari Miquel Ribot, en mans del qual haurien estat almenys part d'ambdós volums, aplegats a darreries del segle XV; d'ell serien les anotacions al text de la *Doctrina pueril*, posteriors a la còpia del fragment lul·lià. Hi ha reproducció fotogràfica d'una pàgina d'aquest fragment i d'una del *Llibre de la terra* (50-51). Hi ha bibliografia (55-56). — J. P. E.

[18.495]

Paola ZAMBELLI, *L'apprendista stregone. Astrologia, cabala e arte lulliana. Pico della Mirandola e seguaci* (Saggi), Venezia, Marsilio 1995, 252 pp.

De bell començament, l'autora precisa que aquest llibre «non è una monografia... ma una raccolta di saggi... che corrispondono però a problemi e tematiche fondamentali» (14), com és ara la incorporació de la combinatòria lul·liana en el pensament de Pico, a qui, amb la figura dels tres cercles concèntrics, s'obriren possibilitats innombrables de formular hipotètiques connexions de conceptes amb la finalitat de treure'n raons apològiques; una d'aquestes connexions hauria estat la hipotètica entre lul·lisme i càbala, que, sense tenir consistència, produí un text com el *De auditu kabbalístico* de Mainardi da Verona, deixeble de Pico, que veié atribuir a Llull el seu tractat (15-17); altres deixebles, pròxims a la càbala, s'aprofitaren del *Pugio fidei* de Ramon Martí i el revestiren al seu gust (17). Després d'un capítol que exposa les idees crítiques de Pico sobre la màgia (31-53), és reeditat per l'autora el seu *De auditu kabbalístico* i la *tradizione lulliana nel Rinascimento*, publicat en els «Arti dell'Accademia Toscana di Scienze e Lettere 'La Colombaria'», (1965), 115-246, ací completat amb noves referències bibliogràfiques (55-172). El capítol següent, *Cabala e Osservanza francescana. Un commentario inedito alle 'Tesi' picchiane scampato al Sacco di Roma*, del 1994, no conté referències lul·lianes, sí, però, indicacions sobre els renaixentistes que afusellaren el *Pugio Fidei* de Ramon Martí per als seus raonaments (177-178, notes 15 i 16). El darrer capítol *Dalle 'Quaestiones' agli 'Essais'. Postilla metodologica sull'autonomia e sui metodi della filosofia rinascimentale* (201-217), del 1994, no toca temes específics nostres. Hi ha taula onomàstica (219-227). — J. P. E. [18.496]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Memòria dels jocs florals celebrats en honor del Beat Ramon Llull el 15 de maig de 1502*, dins «Homenatge Rosselló», II, 857-880.

L'ADM, *Causas de beatificació. Procés Llull 1605*, conté còpia notarial del *Procés original de las obras fetes per diversos trobadors en laor de la vida, doctrina e mort del egregi e gran monarca, mestre Ramon Llull, doctor il·luminat, en la insigne ciutat de Mallorques*, ací transcrit, després d'haver indicat les circumstàncies de l'esdeveniment (857-858); el títol primitiu era *Certamen poeticum Maioricis factum in honorem beati Raymundi Lulli martyris anno 1502*. Hi ha versos d'Antoni Maçot, de Joanot de Menorca, Jordi Aber i Gaspar Verí, Ramon Llull notari, i Gaspar Calaff. — J. P. E. [18.497]

Anthony BONNER, *Els estudis lul·lístics de Francesc de B. Moll*, dins «Centenari Moll», 103-108.

En la bibliografia de Moll hi ha quatre títols d'estudis lul·lians, que van del 1935 al 1970, tres d'edicions de texts, les dues primeres crítiques (*Lo peccat de N'Adam* i la *Vita coetanea*) i versió al mallorquí modern de l'*Arbre exemplifical*, (un dels llibres de l'*Arbre de ciència*), dels anys 1932-1933 i 1971, respectivament, i un d'història del lul·lisme de començaments del segle XX, la correspondència entre Mateu Obrador i Antoni M. Alcover, publicada el 1965. De més a més, com a editor, el 1961 publicà *El microcosmos lul·lià*, de Robert Pring-Mill. — J. P. E. [18.498]

Francesca DELL'OMODARME, *Frances A. Yates interprete di Giordano Bruno: appunti per una ricerca*, dins «Rinascimento. Rivista dell'Istituto Nazionale di Studi sul Rinascimento», Seconda serie, XLI (2001), 353-374.

Aquest estudi sobre Giordano Bruno en tant que vist per Frances A. Yates parteix de la traducció italiana del 1969 del *Giordano Bruno e la tradizione ermetica*, del 1964, segons la qual tota l'experiència i la filosofia de Bruno s'emmarcaria en la tradició hermètica a través d'una lectura simbòlica de l'univers copernicà, en el qual la filosofia amb les seves implicacions religioses i polítiques és exposada mitjançant el valor simbòlic de les imatges. El 1954 Yates havia començades les publicacions sobre Llull, on, per l'atenció posada en les figures circulars, i associant elements màgics i racionalitat, era patent la importància que havia tingut per a Bruno

l'*Art de la memòria*: «Il peso di Lullo sull'interpretazione di Bruno appare decisivo» (357) i tindria continuïtat en el tema *De umbris idearum* (358). L'etapa posterior hauria conduït Bruno a la màgia i a l'hermetisme. — J. P. E. [18.499]

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Ramon Llull a la Biblioteca Universitària de Càller*, dins «Frate Francesco. Rivista di cultura francescana», 68 (2002), 377-380.

Aquella biblioteca posseeix un exemplar manuscrit de l'*Ars generalis ultima* (ms. 131), fins ara no descrit [cf. CC CM, LXXV, p. XIV], l'existència del qual és coneguda des que en donà notícia Eduard Toda (377-378); també posseeix un exemplar imprès a Venècia 1510 de la *Disputatio Raimundi christiani et Hamar saraceni*, procedent del bibliòfil sard Montserrat Rosselló (379); i quatre exemplars d'edicions del segle XVII: el *Desconsuelo...*; les *Opera... quae ad adinventam... artem universalem pertinent*, d'Estrasburg 1617; *Clavis artis lullianae...*, de Johann Heinrich Alstedt, exemplars de les edicions 1633 i 1652; i un exemplar imprès de l'*Ars generalis ultima*, Mallorca 1645 (380). — J. P. E. [18.500]

Miquel DURAN PASTOR, *Jeroni Bibiloni, incòmode amb el bisbe Manso, col·laborador de Pere J. Gelabert, i orador civil i sagrat*, dins «Homenatge Rosselló», I, 377-384.

Els esdeveniments contemplats en aquestes pàgines són fora del nostre anuari, tret d'un: el 1837, l'impressor J. P. Gelabert encarregava a Jeroni Bibiloni l'edició d'*Els cent noms de Déu*, de Ramon Llull, que s'havia de basar en un manuscrit del mateix Gelabert (381). — J. P. E.

[18.501]

Montserrat VILÀ I BAYERRI, «Per ço car és obra d'amor». *Lluís Nicolau d'Olwer i alguns aspectes del lul·lisme de les primeres dècades del segle XX*, dins «Randa», 48 (2002), 85-92.

Deixondit al coneixement i a la valoració de Ramon Llull pel camí de les lliçons d'Antoni Rubió i Lluch (89-90), Lluís Nicolau estigué atent a les publicacions lul·lianes de la dècada del 1920, concretament a les edicions de textos a cura de Salvador Galmés, de poesies a cura de Ramon d'Alòs, i a la biografia escrita per Llorenç Riber, i els dedicà articles en publicacions barcelonines, després aplegats en reculls diversos; ultra les idees rebudes de Rubió, els articles subratllen la importància de l'obra lul·liana en la història de la llengua i la qualitat de la seva poesia mística. — J. P. E. [18.502]

Pere SANTANDREU, *L'obra completa de Salvador Galmés*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 13 (2002), 408-411.

La raó per la qual recordem l'obra completa de Salvador Galmés en aquest anuari rau en el fet que el seu primer volum conté els *Escrits sobre Ramon Llull*, publicats el 1990, on eren aplegats 'articles, estudis, pròlegs i ressenyes' (410); el volum terç, del 1997, era destinat a l'aplec d'altres, en general, menors; i encara n'hi ha un altre en el volum IV, del 2001. Fora dels lul·lians, els altres escrits, de caire més literari, ajuden a comprendre la personalitat d'un dels principals lul·listes de la primera meitat del segle XX. — J. P. E. [18.503]

Jordi PARDO PASTOR, *Las traducciones brasileñas de la obra de Ramon Llull*, dins «Faventia», 24 (2002), 177-186.

Alexander FIDORA, Jordi PARDO PASTOR, *Ramon Llull in Lateinamerica: zur brasilianischen Übersetzung der Werke Lullis*, dins «Zeitschrift für Katalanistik / Revista d'Estudis Catalans», 15 (2002), 195-230.

Després de la informació sobre l'existència de l'«Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciência Raimundo Lulio» creat i dirigit per Esteve Jaulent i Paulí, segueix la presentació de les seves primeres publicacions: Ramon Llull, *Livro do amigo e Amado*, d'Esteve Jaulent, São Paulo 1989, 189 pp. (178-179); Ramon Llull, *Livro das bestias*, de Cláudio Giordano, São Paulo 1990, 158 pp. (179-180); Ramon Llull, *O livro da ordem de cavalaria*, de Ricardo da Costa, sens lloc d'edició, 2000, 135 pp (180-182); Ramon Llull, *Escritos antiaveroístas (1309-1311)*, de Brasília Bernardette Rosson, Sérgio Alcides, Ronald Polito, Porto Alegre, EDIPUCRS-USF 2001, 200 pp. (182-183); i Ramon Llull, *O livro do gentio e dos três sábios*, sense lloc d'edició, Editora Vozes 2001, 248 pp. (143-185). La darrera pàgina parla de projectes tant al Brasil com a Barcelona.

El segon títol coincideix fins a la pàgina 205 en la presentació de les mateixes traduccions i amb el mateix ordre que el primer; segueixen fins al final les dedicades a la dotzena d'estudis presentats al simposi de Trujillo setembre 1994, ja coneguts dels nostres lectors. — J. P. E.

[18.504-18.505]

Marie-Therèse URVOY, *De quelques procédés de persuasion dans le Coran*, dins «Arabica. Revue d'études arabes et islamiques», XLIX (2002), 456-476.

Si no m'erro, ni Ramon Llull, ni Arnau de Vilanova ni cap altre autor català no és citat en aquestes pàgines, i això no obstant les assenyalo perquè l'exposició de procediments persuasoris altres que la demostració aristotèlica, exposició basada en part en el llibre de Jacques Jomier, *Dieu et l'homme dans le Coran*, podria contribuir a clarificar el mateix tema en alguns llibres de Ramon Llull. — J. P. E.

[18.506]

Juanita A. DALY, *Arnold of Vilanova: Physician and Prophet*, dins «Essays in Medieval Studies», 4 (1997), 29-43.

[Sobre unes bases d'informació completament obsoletes i insuficients], l'autora reconeix l'augment d'investigació dedicada a l'obra d'Arnau durant el segle XX, però li dol que hagi desembocat en dos Arnaus: el metge i l'espiritual; és particularment crítica amb els intents de classificar Arnau sota denominacions alienes, com les de joaquimista o cabalista. — J. P. E.

[18.507]

Clifford R. BACKMAN, *Arnau de Vilanova and the Body at the End of the World*, dins *Last Things. Death and Apocalypse in the Middle Ages*, edited by Carolyn Walker BYNUM, Paul FREEDMAN (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2000, 140-155 i 313-316.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[18.508]

Michael McVAUGH, *Moments of Inflection: The Careers of Arnau de Vilanova*, dins *Religion and Medicine in the Middle Ages*, Peter BILLER, Joseph ZIEGLER (York Studies of Medieval Theology, 3), Woodbridge i Rochester, York Medieval Press i The Boydell Press 2001, 47-68.

L'autor es pregunta si en Arnau de Vilanova, professor de medicina a Montpeller i propagador d'idees espirituals, les dues línies de metge i d'espiritual s'entrellaçaren i assenyalen el detall que en el *Tractatus de intentione medicorum* Arnau s'encara amb la posició de Galè, segons la qual «la complexió, és' l'ànima» i així el separa de la companyia dels materialistes, segura-

ment perquè en la dècada del 1290 Arnau seguia estudis de teologia, i això l'hauria conduït a modificar el seu anterior punt de vista purament mèdic. — J. P. E. [18.509]

Michael McVAUGH, "Coriandri bulliti in aceto et exsiccati": *An Arnaldian Touchstone?*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 659-663.

L'autor assenyala l'existència de receptes que contenen aquest ingredient en certes obres autèntiques d'Arnau de Vilanova i es pregunta si la presència en d'altres és o no és prova d'autenticitat arnaldiana i si pot contribuir a identificar una pràctica mèdica d'aquell mestre. — J. P. E. [18.510]

Pedro CONDE PARRADO, Enrique MONTERO CARTELLE, M. Cruz HERRERO INGELMO, *Tractatus de conceptu, Tractatus de sterilitate* (Lingüística y Filología, 37), Valladolid, Universidad 1999, 224 pp.

Encara que el *Tractatus de conceptu* hagi estat atribuït a Arnau de Vilanova i a Joan Jaume, no sembla que sigui de cap d'ells, ans de Pierre Nadille, al qual l'atribueixen la majoria de manuscrits. — J. P. E. [18.511]

Donatella NEBBIAI-DALLA GUARDA, *Angèle et les spirituels. À propos des livres d'Arnaud de Ville-neuve (*1311)*, dins «Revue d'Histoire des Textes», XXXII (2002), 265-283.

L'autora formula la hipòtesi de si, segons l'inventari del 1318, en la biblioteca d'Arnau de Vilanova hi havia un exemplar del *Liber* d'Àngela de Foligno. Resumida la biografia i presentada la biblioteca d'Arnau, de més de 200 volums, demostració del seu amor pels llibres, recorda els successius i diversos inventaris de determinats grups d'aquells llibres, en els quals els escrits del mestre ronden la quarantena i en canvi són menys els llibres de medicina (274). Es fixa en l'anotació: «Item, Soror Angeli...» (276), exposa la hipòtesi esmentada el començament, i reproduïx un extret de l'inventari del 1318 (276-277), en subratlla les obres d'Arnau, les de franciscanisme i espiritualisme (278-279) i recorda que alguns consten destinats a grups de 'pobres', és a dir, de terciaris franciscans o beguins (280). Si la hipòtesi es confirmés, el llibre d'Àngela s'hauria trobat des del primer moment a Catalunya, cosa que explicaria que en l'estudi de la seva transmissió textual resulti clara una línia catalana (283). — J. P. E. [18.512]

Sebastià GIRALT, *The Consilia attributed to Arnaldus de Villanova*, dins «Early Science and Medicine», VII (2002), 311-356.

Sebastià GIRALT, *Regimen quartane atribuït a Arnau de Vilanova, un consilium polèmic*, dins «VI Trobada», 319-325.

Cal replantejar el tema de l'autenticitat arnaldiana dels tres texts mèdics dedicats a malalts específics, integrats en l'edició de Lió 1504 (*Regimen quartanae, Cura febris ethicae, Regimen podagrae*, als quals algú afegeix l'*Epistola ad Bremundum de Monteferrario*), també tenint presents d'altres aspectes dels 'consilia' (311-313). El *Regimen podagrae* ("the only one of the three exclusively medical 'consilia' attributed to Arnau that was definitely written by him": 313), és atribuït a Arnau en tots els nou manuscrits medievals que l'han conservat (als quals se n'han d'afegir cinc que n'han transmesos extrets) (314), i permet de fer-nos una idea de com practicava Arnau la seva professió i de la terapèutica emprada. Tot conflueix a afirmar l'autenticitat arnaldiana d'aquest *Regimen...* i dels *Aphorismi extravagantes*, dedicats al mateix tema (314-319), completat amb les indicacions sobre dietètica (319-321) i terapèutica (321-326). L'*Epistola ad Bremundum Montisferrarii*, és copiada en el Vat. lat. 3824, i és, doncs, autèntica, i datable entre el 1304-1305; Arnau hi afegeix consideracions de tipus espiritual a les indicacions per a la con-

servació de la vista (327-329). La *Cura febris ethicae* és explícitament qualificada de ‚consilium‘, només conté prescripcions pràctiques i és d'atribució dubtosa (330-331). El *Regimen quartanae*, conservat en un sol manuscrit alemany, ara Pal. lat. 1180, coincideix en el tema amb el capítol *De febre quartana* de la *Practica summaria*, obra, aquesta, certament autèntica, ací resumida i comparada amb el *Regimen quartanae* (334-338), però l'atribució a Arnau d'aquesta i de la *Cura febris ethicae* és dubtosa (339-341). Les darreres pàgines exposen el sentit dels ‚consilia‘: aplicacions de la ciència universitària a la pràctica de les malalties reals, amb indicacions metodològiques concretes per al pas de la teoria a la pràctica (345-352). L'apèndix presenta dues comparacions textuais: entre un fragment del *Regimen podagrae* i un del *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum* (353) i entre un paràgraf del *Regimen quartanae* i un de la *Practica summaria* (*De febre quartana*) (354-356).

El *Regimen quartanae* és un ‚consilium‘, destinat al tractament d'una malaltia en una persona concreta; tot i les (poques) referències a ‚autoritats‘ i a l'exposició de doctrina teòrica, és estructurat en set parts (320-322), i manifesta una clara contraposició als guaridors sense estudis; per contra, els remeis suggerits per l'autor s'emmarquen dins el galenisme (323) i recorden episodis medievals en què només l'extrema gravetat d'un malalt convencé la família a prescindir de guaridors sense formació teòrica. — J. P. E. [18.513-18.514]

R. CENTELLAS, *Arnaldo de Villanova* (!) (*Villanueva de Jiloca, h{acia}* 1240 - *Génova, 1311*), Saragossa, Institución Fernando el Católico 2000, 6 pp.

En aquest fulletó l'autor dóna el facsímil i transcriu el colofó del *Speculum medicinae*, del 1308, transcrit del còdex de Beverly Hills, col·lecció particular Pincus 3, f. 48, del primer terç del segle XIV, que conté l'anotació de Johannes de Exulbe, que, enrabiad, contradiu la qualificació de ‚catalanus‘ donada en l'explicít del dit tractat: «Explicit Speculum medicine editum a magistro Arnaldo de uilla noua..., catalano». A partir d'aquest document R. Centelles traça una petita història d'aquest metge i de la seva obra, i desmenteix les altres pàtries que, fins i tot en vida, li foren atribuïdes [la feblesa de la reacció passional d'Exulbe, ultra el dring polèmic, rau en el fet que, fos o no el primer, Exulbe cau en el parany de considerar ‚de Villanova‘ una indicació de lloc de naixença, punt en el qual es troba en companyia de tants d'altres que han fet el mateix]. — J. P. E. [18.515]

Vincenzo D'ALESSANDRO, *Un re per un nuovo regno*, dins «Archivio Storico Siciliano», serie IV, XXIII (1997), 21-45.

La coronació de Frederic III el 25 de març del 1296 fou seguida de la reconstrucció de totes les xarxes de coherència i col·laboració amb la nova reialesa de l'illa, des dels màxims barons i curials, passant per la noblesa perifèrica i arribant a les ciutats reials i terres, amb les quals calia establir una forma representativa semblant a les «consuetudines moresque Catalonie» (31). Els alternants períodes de pau i guerra amb els Anjou de Nàpols desembocaren en la Pau de Caltabellotta, que assegurava una treva duradora. Però el 1312, en optar Frederic III per intervenir en la política de l'Imperi a favor, primer, d'Enric VII i després de Lluís de Baviera, la guerra amb els Anjou es revifà i amb ella les destruccions de béns de tota mena i la necessitat de pagar les despeses de la guerra; en aquesta situació comparegueren els escamots ‚protectors‘ en mans del baronatge, i les batusses entre ells i llurs clans. En morir Frederic III, desapareixeria l'equilibri entre forces, substituït per un estat endèmic de tensió i violència social. — J. P. E. [18.516]

Giacomo TODESCHINI, *Gli Spirituali e il Regno di Sicilia agli inizi del Trecento*, dins «Archivio Storico Siciliano», IV/XXIII (1997 = *Federico III d'Aragona re di Sicilia, 1296-1367*), 59-80.

En relació al fenomen ,espiritual' a Sicília durant el regnat de Frederic III, l'autor creu que cal plantejar «sino a che punto la scelta rigorista della povertà possa innescare e di fatto inneschi, tra Due e Trecento, tutto un codice del potere e del controllo economico-sociale» (187), o, ja en connexió amb la presència d'Arnau de Vilanova a l'illa, «come analisi del nodo schematico schematizzato dalle parole-chiave, ,paupertas - divitie - pecunia - dominium', nelle fonti che ci attestano le connessioni politiche fra evangelizzatori e sovrani, dagli scritti oliviani, a quelli di Arnaldo di Villanova...» (191). «È a partire da questa logica che ,paupertas, usura' e riorganizzazione sociale entrano in contatto, nella testualità oliviana come in quella di Arnaldo di Villanova» (193). «Le norme dettate da Arnaldo a Federico III nel 1309 in materia di ,conversatio' ebraico-cristiana, di gioco d'azzardo, di commercio degli schiavi cristiani, di sperpero negli ornamenti, non saranno allora nè il segno di una generica moralizzazione socio-economica, nè l'ennesimo tentativo della teoria di raggiungere la prassi, di disciplinare l'indisciplinato, ma piuttosto l'esito di un progetto di governo cristiano del sociale e dell'economico cittadino messa a fuoco in ambiente minoritico già nel Duecento, riscoperta e articolata poi dall'Osservanza quattrocentesca...» (195). «La ,conversio' a un'etica della povertà in grado, per Arnaldo di Villanova, di fondare l'identità dominativa della dinastia aragonese in Sicilia, passa attraverso la definizione e la distinzione di economia dei ,fideles' e di economia degli ,infideles', una scansione di cui il sovrano, proprio in quanto protagonista di una trasformazione mistica del mondo, dev'essere in garante. Questa revisione del contesto politico-economico si incardina, allora, in una demotivazione della presenza ebraica in Sicilia, particolarmente significativa nel momento in cui al contrario banca e commercio cristiani provenienti dall'esterno vi guadagnano terreno e importanza» (196). «...la testualità politica di Francesco Eiximenis che, come altra produzione politologica francescana del periodo ancor poco indagata, sembra sintetizzare alcune questioni centrali e della visione minoritica due-trecentesca a cui ci si è riferiti e del potere sovrano catalano-aragonese... Eiximenis... porta a compimento una sistematica definizione dell'organizzazione politica che dev'essere caratterizzante della ,comunitat' dei cristiani... è... palese, anche a una lettura superficiale della sua opera, che l'idea di aggregazione sociale, la nozione di ,bonum commune' come chiave della prosperità tanto economica quanto morale della ,res publica' tipica della concettualizzazione eiximeniana, si ricordano da vicino con i più complessi risultati della Scuola Francescana fra Due e Trecento in tema economico-politico, e in particolare con la sequenza argomentativa di matrice volontarista che comprende tanto Pietro di Giovanni Olivi quanto Giovanni Duns Escoto». — J. P. E. [18.517]

Corrado MIRTO, *L'insurrezione del Vespro e la Communitas Siciliae*, dins «Archivio Storico Siciliano», serie IV, XXVII (2001 [2002]), 25-45.

Maria Carmela DAVANI, *Un potere controverso: Federico III d'Aragona, re di Trinacria*, dins «Archivio Storico Siciliano», serie IV, XXVII (2001 [2002]), 47-84.

El primer article és text d'una conferència incitadora a valorar les realitats sicilianes, p. e., la llengua, emprada com a tal per la Reial Cancelleria siciliana de la dinastia catalana durant el segle XIV i començaments del XV, fins a Ferran I Trastámara (26-27), o els propis reis, p. e., «il grande sovrano Federico III» (27). A base de les cròniques sicilianes (Bartolomeo di Neocrastro, Nicolò Speciale o el *Chronicon Siculum*), l'autor resumeix els fets de les Vespres a darrers d'abril del 1282, el naixement de la ,Communitas Siciliae' com a estructura autodefensiva, i la repercussió de les notícies de la insurrecció de Sicília a la Cort Anjou de Nàpols (35-36). Només la primera meitat d'agost d'aquell any els sicilians oferiren el tron a Pere II el Gran de Catalunya-Aragó, el qual, finalment, des de l'Àfrica desembarcà a Tràpani el 30 d'agost i el 25-26 de setembre forçava Carles d'Anjou a alçar el setge de Messina i a fugir de Sicília (42-45).

El segon article, després d'una introducció que recorda dades elementals com la infeudació de l'illa de Sicília a la Santa Seu, reproduïx la figura de Frederic III en un mosaic de Messina víctima del terratrèmol del 1908 (49), i es limita a resumir de forma detallada el llibre de Clifford R. Backman, *The Decline and Fall...* (50-84) [ja conegut dels nostres lectors per la recensió publicada en el volum XVIII (1999), 835-838]. — J. P. E. [18.518-18.519]

Corrado MIRTO, *La Guerra del Vespro e la Pace de Caltabellotta*, dins «Archivio Storico Siciliano», IV-XXVIII (2002), 53-72.

Text d'una conferència, que conserva les característiques de l'oralitat, en aquest cas la concisió en les formulacions d'esdeveniments que van des d'abans de les Vespres Sicilianes fins a la Pau de Caltabellotta (1282-1302), sempre sota la personalitat central de Frederic III, sobretot després de la seva coronació el 1296. L'autor protesta del fet que els sicilians són presentats com a simples comparses en fets dels quals haurien estat protagonistes, en un moment en el qual llurs gestes, tant per mar com per terra, decidien la futura història d'Europa. Els articles de la dita pau són resumits en les pàgines finals (70-72). — J. P. E. [18.520]

Maria Sofia CORRADINI BOZZI, *Ricettari Medico-Farmaceutici Medievali nella Francia Meridionale*.

Volume I (Accademia Toscana di Scienze e Lettere 'La Colombaria'. Studi, 159), Firenze, Leo S. Olschki editore 1997, 503 pp.

Sovint en aquestes pàgines és esmentat «il grande Arnaldo di Vilanova» (8), malgrat que en aquesta pàgina les fonts d'informació siguin superades (nota 4), i que en d'altres les afirmacions sobre història contemporània de Catalunya siguin deplorables («Giacomo II d'Aragona, fondatore del regno di Maiorca», el qual regne «fu annesso a quello della Francia nel 1349»: 23!!). La llengua en què són escrits els esmentats receptaris és bàsicament l'occità, però de vegades hom dubta si és occità amb infiltracions catalanes o català amb infiltracions occitanes (p. e., el receptari de les pàgines 158-159), sense que hi manqui notícia d'una traducció occitana del *Viatge de Ramon de Perellós al Purgatori de Sant Patrici* (Aux, Arxius Departamentals del Gers, I 4066, f. 22-37: 18), dins el qual, ultra haver entès malament el mot ‚mege‘ = ‚metge‘, traduït al francès per ‚mage‘, hom constata que qualche fascicle hauria estat escrit a ‚Cérés en Roussillon‘ (19), és a dir, a Ceret, al Rosselló. El treball de l'autora, bàsicament d'estudi filològic i d'edició dels texts, es basa en dos altres manuscrits, el de Princeton, Garret 80 (14-18), i el de Chantilly, Musée Condé, ms. 330 (21-24); en aquests volums són atribuïts a Arnau de Vilanova el *Thesaurus pauperum* en traducció francesa, a Chantilly, ms. citat, ff. 72-86: «Explicit tractatus magistri Arnaldi de Villanova» (atribució repetida en el ms. de París, Arsenal 2889, *L'erbier de maistre Arnault de Villenove*: 50, nota 105; mentre el de la BN, nouv. acq. fr. 11649 s'intitula *Tresor de Barcelone*: 23; cf. 49); i els ff. 117-158, conserven receptes en francès «ordonnées et esprovées par maistre Arnault de Villenove, doctour en medycyne» (22). — J. P. E. [18.521]

Gemma AVENOZA, *La Biblia de Ajuda y la Megil-lat Antiochus en romance* (Biblioteca de Filología Hispánica, 25), Madrid, CSIC 2001, XVI i 216 pp., amb 17 reproduccions.

Encara que l'estudi és dedicat a aquella bíblia portuguesa, l'autora recorda al començament tant les informacions de l'existència de bíblies ‚in romancio‘ com les de la persecució, a la qual les sotmeté la Inquisición Española, amb particular atenció a la traducció catalana publicada a València el 1478 (3-5); també informa, sobretot en les notes, dels exemplars manuscrits salvats de traduccions catalanes, tant sencers com fragmentaris (9-14), tant bíblics com parabíblics (14-16). — J. P. E. [18.522]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Sobre el nou fragment de la traducció medieval de la Bíblia en català de la Biblioteca Capitular i Colombina de Sevilla* (III Reg., V, 10 - IV Reg., XXV, 24; i I Par., I, 1 - II Par. XI, 1), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 621-644.

Recordada la troballa del llarg fragment referit en el títol, l'autor ofereix en sis columnes paral·leles el text dels cinquanta-sis versets de IVReg, XXIII, 27- XXV, 24: a) segons el tenor de la *Vulgata*; b) del fragment valencià de la traducció catalana donat a conèixer en aquest anuari per Josep Vicent Escartí («ATCA», 10 (1991), 261-273; c) del text català medieval de Sevilla, també donat a conèixer en aquest anuari («ATCA», XX (2001), 453-510); d) del manuscrit Peiresc (París, BN, esp. 2); e) del manuscrit Colbert (París, BN, esp. 5); i f) del manuscrit Egerton (Londres, BL, Egerton 1526). Es constata l'alta coincidència entre el text de la *Vulgata* i els testimonis de la traducció catalana medieval i, en conseqüència, la unitat de la traducció, representada en els cinc manuscrits. Són estudiades i valorades les variants, les omissions i les addicions. Entre les conclusions aventurades, sembla que el fragment valencià representa un estat de text més sobri i purificat de glosses, perquè sovint els textos sevillà, Peiresc, Colbert i Egerton coincideixen contra el text valencià. D'altra banda, són constatables les diferències entre el text sevillà i el conjunt Peiresc-Colbert-Egerton. La feina dels anys vinents consistirà a saber si el text sevillà és més antic que els altres, i si el fragment valencià representa l'estat avançat o l'estat primerenc de la versió bíblica catalana. En definitiva, la troballa de Sevilla, almenys pel que fa al text bíblic dels llibres històrics, serà un element clau per a precisar la relació que s'hagi d'establir entre tots els testimonis per ara disponibles d'aquesta traducció, encara envoltada d'incògnites i misteris. — J. de P. [18.523

Aquilino IGLESIA FERREIRÓS, *Reinos y condados*, dins *Life, Law and Letters*, II, 459-474.

La superioritat del comte de Barcelona damunt els altres de Catalunya es manifestava amb la qualificació de 'prínceps' i es traduïa en la seva potestat legislativa, concretada en els *Usatges*, el segon dels quals és el nucli fonamental de la teoria sobiranista; però el 1283 la capacitat legal del príncep fou limitada per la cort (461-463). La sobirania s'aplica a la terra pròpia, de la qual el comte és 'dominus naturalis'; ell la transmet al successor i l'estén a les terres de conquesta (464-466). Els testaments dels comtes reis, d'Alfons I a Pere el Cerimoniós, permeten de conèixer les dificultats que es presentaven a l'hora de delimitar el senyoriu i les seves fronteres (468-469), que, però, permeten de veure què era la 'tota Catalonia' (469-470). Tant Pere el Gran com Jaume II subratllaren la necessitat d'assegurar la unitat de comtats i terres reials, línia en la qual es col·locaria Pere el Cerimoniós (472-474). — J. P. E. [18.524

Le Kamasutra catalan. Le miroir du foudre. Traduit du catalan et préfacé par Patrick GIREU, Monaco, Éditions Anatolia / Le Rocher 2001, 77 pp.

Traducció francesa del tractat català del segle XIV amb consells medicosexuals. El 1917 fou objecte d'edició paleogràfica de Ramon Miquel i Planas i el 1982 Francesc de Borja Moll subratllava la importància del text per a la història de la llengua catalana en *Sorpreses i problemes d'un filòleg davant la medicina medieval*, dins «Textos i Estudis medievals», Publicacions de l'Abadia de Montserrat 319-341. El *Speculum* té també traducció anglesa en microfita, a càrrec de Michael Salomon, Madison, Wisconsin, Hispanic Seminary of Medieval Studies 1990. — P. V. [18.525

Federico R. AZNAR GIL, *Penas y sanciones contra los clérigos concubenarios en la Península Ibérica* (s. XIII-XVI), dins *Life, Law and Letters*, II, 501-520.

La intenció de l'autor és la d'«exponer las penas y sanciones que los concilios y sínodos celebrados en la Península Ibérica celebrados entre los años 1215 y 1563 establecieron contra los

clérigos concubinarios» (503), entre els quals concilis i sínodes hi ha, barrejats, els nostres. La primera secció assenyalava les penes purament canòniques, amb les quals concilis i sínodes amenaçaven, normalment les mateixes de la legislació canònica general (503-507); després aquella pena fou commutada per sanció pecuniària, on trobem quadre de les equivalències en els sínodes catalans (509); fou establerta penalització particular per a les relacions entre part cristiana i part infidel, però només en un sínode d'Urgell (512, nota 49); «hay serias dudas sobre su real aplicación y efectividad» (518). — J. P. E. [18.526]

Jaume SASTRE MOLL, *L'ordinació eclesiàstica de Menorca feta pel rei Jaume II de Mallorca el 1301: el Pariatge*, dins «Revista de Menorca», 85 (2001), 57-69.

[Desconexedor del document publicat suava per Giulio Battelli (cf. ATCA, XXI (2002), 771), l'autor sembla presentar l'ocupació de Menorca per Alfons II el 1285 com una conseqüència de les Vespres Sicilianes (58), quan fou una operació defensiva davant la Croada contra Catalunya, a la qual Jaume II de Mallorca contribuïa sense que hom l'ataqués des del Principat]. El rei mallorquí en rebre de Jaume II de Catalunya-Aragó les Illes Balears en virtut del tractat d'Anagni, féu foc nou i tragué de Menorca totes les institucions religioses implantades del 1285 ençà (62-64: exceptuats franciscans i clarisses), sembla que en virtut del fet que la *Carta de Franquesa* donada a Mallorca per Jaume I el 1230 [era pensada per a Menorca, de població musulmana?] prohibia de fer donacions ‚militibus et sanctis' [no pas ‚sanctibus' com diuen les pàgs. 60 i 67]. L'anomenat *Pariatge del 1301*, nova base per a la futura vida institucional de Menorca, no fou, segons l'autor un ‚pariatge' perquè les expressions utilitzades «semblen més una disposició unilateral d'una de les parts que no pas un fruit d'un pacte» (67). — J. P. E. [18.527]

Mercedes GALLENT MARCO, *Precedentes medievales de la medicina legal: la dessorpitació en el reino de Valencia*, dins «Saitabi», 50 (2000), 11-28.

‚Dessorpitat' és alliberar de sospita. L'autora resumeix els estudis sobre el tema des de la segona meitat del segle XIX com també les aportacions sobre aquella institució en l'àrea catalanooccitana; la dessorpitació venia a equivaldre a un peritatge mèdic objectiu (12-16). En la segona part de l'article, l'autora aporta la documentació que li ha semblat més significativa, ja publicada o inèdita sobre la formació i exercici dels professionals, documentats des del 1259, i així la legislació de les corts de Montsó del 1289 era fixació legal d'una pràctica preexistent (16-17), que consistia a certificar en relació a ferits greus «si de les nafres deuen morir o no, o si romandran debilitats en sos membres» (20); durant el segle XIV, ultra el fet de recórrer normalment el justícia a dessorpitadors, Pere III el Cerimoniós atorgava un privilegi a la Ciutat de València establint que «tot cirurgià, qui tenga algun nefrat en poder, és tengut de dir ab sagrament sens alcun salari, quantesque vegades request ne serà, si-l nafrat és fora de sospita o no» (26). Durant el segle XV els reis Trastàmara es començaren d'entremetre en la nominació de dessorpitadors oficials per als hospitals de València (23-24). És transcrit el privilegi de Pere III del 1378 (26-28). — J. P. E. [18.528]

Anna M. Compagna PERRONE CAPANO, *La tradizione catalana*, dins *Lo spazio letterario del Medioevo*. 2. *Il Medioevo volgare*. II. *La circolazione del testo*. Direttori: Pero BOITANI, Mario MANCINI, Alberto VARVARO, Roma, Salerno editore 2002, 595-610.

Les dificultats a diferenciar-se de l'occità retardaren la presència de textos catalans en la literatura europea. L'èpica fou substituïda a Catalunya per la historigrafia, que incorporava materials llegendaris on es troben les tres característiques del gènere (historicitat del tema; gesta important per a la comunitat; heroi cèntric); la lírica fou més tardana i els seus cançoners

són de meitat del segle XIV fins a darreries del segle XV i àdhuc del XVI si es tracta d'Ausiàs Marc; el romanç despunta amb Ramon Llull (595-600). La primera manifestació de tradició cultural catalana fou la música; en els altres camps, el text més antic és traducció parcial del *Liber iudicum* (c. 1140), seguit de les *Homilies d'Organyà* en el pas del segle XII al XIII, i d'altres narracions, que en el segle XIV sorgiren de tot Catalunya (600-603); els llibres, des del cim de la societat, s'anaren estenent fins a capes relativament baixes, els manuscrits que contenen els texts són nombrosos, tant per a les obres històriques com per als cançoners (604-610); l'extensió vers capes menys senyoriales és documentada pels manuscrits pobres (611-613); els darrers texts del segle XV ja desemboquen en la castellanització (614-615). Les darreres pàgines informen sobre els manuscrits següents: Barcelona, BC, mss. 146, 7, 8, 10, 9, 11; Venècia, BMarciana, franc. ant. I; Madrid, BN, res. 48 (*Cançoner dels comtes d'Urgell*); Montserrat, ms. 1 i 993; Barcelona, ACA, *Ripoll* ms. 129; Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana; París, BN, esp. 487 i 245; Carpentras, BInghimbertaine, 381; Barcelona, Ateneu Barcelonès, 1; Nova York, Hisp. Society, B 2281. — J. P. E. [18.529]

Robert S. LERNER, *Writing and Resistance Among Beguins of Languedoc and Catalonia*, dins *Heresy and Literacy 1000-1530*, edited by Peter BILLER and Anne DUDSON (Cambridge Studies in Medieval Literature, 23), Cambridge, University Press 1994, 186-204.

La literatura entorn dels beguins (definitos com a «homes i dones devots, terciaris franciscans sota el guaitge de franciscans espirituals»: 187) hauria utilitzada per primera vegada la llengua vulgar, occità o català, per a la propaganda (186). La part dedicada a exposar la situació a Catalunya es basa en general en la meua edició barcelonina de l'*Alia informatio beguinorum*, i més en particular en la documentació valenciana publicada per Agustín Rubio i Mateu Rodrigo els anys 1981 i 1984, tot completat amb les dades sobre béns i llibres d'Arnau editades a començaments de segle per Roc Chabàs. La part dedicada al Llenguadoc, en canvi, es basa en els documents extrets de la *Collection Doat* (París, BN), i publicats per Raoul Manselli en el seu *Spirituali e beghini in Provenza*, del 1959 (198-204). — J. P. E. [18.530]

Paul J. J. M. BAKKER, Dirk-Jan DEKKER, *Antoine André ou Jean le Chanoine? À propos de l'authenticité du commentaire de la Physique conservé dans le ms. Cambridge, Gonville & Caius College, 368 (590)*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 42 (2000), 101-131.

Els autors consideren que el comentari a la *Física* d'Aristòtil conservat en el manuscrit esmentat en el títol, normalment atribuït a Antoni Andreu és de Joan Marbres, el Canonge, ja que el text de Cambridge, coincideix amb el del ms. Var. lat. 3013 i el de l'edició de Venècia 1520, atribuït a Joan Marbres; els autors reproduïxen la llista de qüestions, de conclusions i de proposicions del manuscrit vaticà i de l'edició. — J. P. E. [18.531]

Marek GENSLER, *Antoni Andrzejowy - twórca szkatyecznej filozofii przyrody*, dins Elzbieta JUNG-PALCZEWSKA, ed., «Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kuksewicza...», 33-44.

L'autor prossegueix els seus estudis sobre Antoni Andreu [cf. ATCA, XX (2001), 925-926, núms. 15.888 i 15.891], amb aquestes pàgines que només em són conegudes per referència. — J. P. E. [18.532]

Guido ALLINEY, *The concept of Time in the first Scotistic School*, dins *The Medieval Concept of Time. The Scholastic Debate and its Reception in Early Modern Philosophy*, edited by Pasquale PORRO

(Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, 75), Leiden, Brill 2001, 189-219.

Les pàgines 195-198 són dedicades a Joan Marbres, el Canonge, explícitament qualificat de ‚català‘ en alguns manuscrits; les 198-200 a Antoni Andreu, les 200-201 a Pere Tomàs i les 202-203 a Guillem de Rubió, segons els quals en la idea de temps cal distingir l'abans i el després de les coses (element material), i l'element formal, que per a Joan Marbres, seria la manera pròpia com cada ésser dura i per tant connecta present, passat i futur; i per a Antoni Andreu la manera subjectiva com la ment humana percep la duració i successió de les coses; quant a l'‚ævum‘, Antoni Andreu considera que no constitueix una ‚tercera mena‘ de temps, en el qual, de més a més, manca l'element material del canvi, però es manté el formal i per aquesta raó l'‚ævum‘ s'associa al temps i no a l'eternitat. Pere Tomàs hauria estat un bon expositor de la distinció entre element material i formal del temps. Rubió vincula gairebé fins a la identitat, canvi o moviment i temps. — J. P. E. [18.533]

Josep Francesc LÓPEZ BONET, *Les eixides d'En Bertran, corsari menorquí (1323-1324)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 29-74.

L'ARM, *Suplicacions IV*, conserva processos per pirateria als fiadors d'un corsari de Menorca, Llorenç Bertran, i a aquest, enantats per un mercader de Cotlliure, procés que es complicà amb la presa de Sardenya el 1323. Tot el múltiple desplegament de les anades i vingudes entre Maó, el Nord d'Àfrica i Sardenya, és resumit, pas per pas, en les pàgines de l'article, amb transcripció d'algunes frases de les declaracions. Al final hi ha taula de les setanta-quatre persones implicades en els dits processos (69-73) i bibliografia (74). — J. P. E. [18.534]

Cecile CRABOT, *Noblesse urbaine et féodalité: les citoyens catalano-aragonais feudataires en Sardaigne (1324-1420)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 809-843.

La documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, permet de saber que amb la conquesta de Sardenya començava la importació d'un tipus de feudalitat, que donà 514 feudataris entre 1324 i 1420; l'autora es fixa en el grup de ciutadans catalanoaragonesos, 78 fins al 1326, que augmentaren els anys de guerra amb Castella, del 1355 ençà, n'analitza les dades personals, començant per la procedència d'un dels Països Catalans (815), i la major o menor proximitat a la Casa Reial (819-822); l'ascensió social era vinculada a la defensa militar de l'illa (829-835), norma constatable en el cas dels barcelonins Oulomar (835-839). Hi ha llistes dels noms afectats (840-843). — J. P. E. [18.535]

Horacio SANTIAGO-OTERO, *Guillermo de Rubió. Su influjo en la síntesis suareciana*, dins *Meeting of the Minds: The Relations between Medieval and Classical Modern European Philosophy*. «Acts of the International Colloquium held at Boston College, June 14-16, 1996, organized by the Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale» (Rencontres de Philosophie Médiévale, 7), Turnhout, Brepols 1999, 27-42.

Estudi només conegut per referència. — J. P. E.

[18.536]

Gaspar COLL I ROSELL, *Un còdex il·luminat poc conegut dels Usatges i Constitucions de Catalunya (cap a 1333) procedent de Ripoll*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1994), 21-36.

Descripció i anàlisi de les característiques físiques, temàtiques i il·lustratives del llibre i de llurs interrelacions de l'actual ms. 32 de Barcelona, ACA, *Ripoll*, procedent de l'esmentat monestir; recordada la bibliografia anterior (21), és presentada la realitat física actual del volum

(22-23) i els texts copiats: *Usatges de Barcelona*, tractat *De batalla*, *Commemoracions* de Pere Albert, *Constitucions de Catalunya* de corts fins al 1333; *Compilació de les Constitucions Provincials Tarraconenses* del patriarca Joan d'Aragó; i complements diversos: privilegis reials a favor de Ripoll; *Constitucions de Pau i Treva*; més *Constitucions de Catalunya*; i documents pontificis de temps anterior a Alfons III [al de Joan XXII, si és del 1329, cal completar-li la data amb ‚[decimo] tertio(24)]; les pàgines 26-36 són dedicades a l'anàlisi artística de la vinyeta inicial i de les trenta caplletres, algunes de les quals són reproduïdes. — J. P. E. [18.537]

Jaume SASTRE MOLL, *Procés i condemna de Jacme S'Olzina de Ciutadella per la mort de Berenguer des Bach, lloctinent de Menorca (1340)*, dins «Homenatge Rosselló», II, 911-926.

Un fet divers protagonitzat per un Jacme d'Olzina (foll?) tingué com a resultat la mort forçada d'En Berenguer des Bach i el consegüent procés amb sentència capital, i execució de N'Olzina i confiscació de béns; després de readquirir el Regne de Mallorca, la sentència de Pere III el Cerimoniós invalidava el procés; són ací transcrites les anotacions de despeses pel judici contra En d'Olzina en registres comptables de l'ARM, *Reial Patrimoni*, 3052 (919-923), i la lletra del rei Pere, d'ACA, *Canc.*, reg. 1419 (924-926). — J. P. E. [18.538]

Lluís TUDELA VILLALONGA, *Les dones dels mercaders genovesos i mallorquins a la primera meitat del segle XIV*, dins «Mayurqa. Revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts», 28 (2002), 225-239.

Aquest estudi es basa en la documentació notarial de Palma de Mallorca, ACM, dels anys anteriors a la Pesta Negra, però les pàgines inicials descriuen la relació masculisme-feminisme en la Baixa Edat Mitjana en general, i més en concret en la societat genovesa i mallorquina (227-231), tant abans com sobretot després de la Pesta Negra, en què elles no sols seguien fent comandes a mercaders que s'embarcaven, o eren parçoneres de naus, ans encara hagueren d'afagar el timó d'empreses que havien restat sense amo. Hi ha bibliografia (237-239). — J. P. E. [18.539]

Antonio CONTRERAS MAS, *Transmisión de conocimientos médicos entre Mallorca y Al Andalus durante la Peste Negra (1348)*, dins «Homenatge Rosselló», I, 323-343,

La Pesta Negra fou ocasió que diversos metges cristians li dediquessin tractats, el primer dels quals fou el d'En Jacme d'Agramont, *Regiment de preservació de pestilència*; metges sarraïns feren el mateix i Ibn Jatima, d'Almeria, conta en el seu que un mercader cristià l'havia informat que un metge mallorquí havia practicada la dissecció d'una bubo o glànola en un difunt de pesta (325-327); Montpeller practicava disseccions anatòmiques des del 1340 (334). Segons el lloctinent de governador de Mallorca, Arnau de Llupià, els metges mallorquins, en línia galènica, recomanaven sagnies i dejuni (328-331); també Jacme d'Agramont considerava la pesta una manifestació de sang corrupta (338). En aquells moments són coneguts a Mallorca els noms d'alguns metges (340-341). — J. P. E. [18.540]

Josep-David GARRIDO I VALLS, *La Crònica de Sicília (Chronique de Sicile), traduction catalane médiévale du Chronicon Siculum*, dins «Scriptorium. Revue internationale des études relatives aux manuscrits», 55 (2001), 93-106.

L'original llatí és també conegut com *Anònim Palermità o Sicilià* i fou publicat per Ludovico Antonio Muratori en el volum X de les *Rerum Italicarum Scriptores*; la traducció catalana documentada durant el regnat de Pere III el Cerimoniós (93-96) és conservada en quatre manuscrits, la descripció dels quals és objecte de la part central de l'article: B, BC, ms. 987,

posseït i utilitzat per Jerónimo Zurita; Madrid, BN, ms. 2084 [quant al dr. García, esmentat en el foli de guarda i considerat per l'autor com a possible propietari (99), crec que fou el funcionari inquisitorial que hi escriví: «Este libro no está prohibido»]; Roma, BN Vittorio Emanuele II, ms. 1183 (olim 1103), que havia pertangut inicialment a Simon de Merlès, senyor de Merlès, i després a d'altres, el darrer dels quals era una família noble alacantina, que el vengué (99, nota 20, i 100-102); i València, BU, ms. 212 (olim 1577 i 96-6-12), que inclou d'altres texts d'història catalana, i fou donat pel rector Vicent Blasco a la Universitat de València (96-104). La darrera part transcriu els títols dels 128 capítols (104-106). Hi ha quatre reproduccions en les làmines 26-29 del final del fascicle. — J. P. E. [18.541

Alfred BOLUDA PERUCHO, *Els Manuals de Consells municipals de Xàtiva (1376-1380)*, València, Diputació 1999, 304 pp.

Arrasada per l'exèrcit reial del primer Borbó, Felip V, Xàtiva perdé aleshores l'arxiu de l'època foral. D'aquella bretolada se n'han salvat els dos primers volums de la sèrie de *Manuals de consells*, el primer dels quals conservat a Xàtiva, AM, i el següent a València, Casa Professa de la Companyia de Jesús; ambdós són aci transcrits, el primer, dels anys 1378-1379, en les pàgines 33-188, i el segon, dels anys 1379-1380, en les 189-296. La lectura de les successives actes ens assabenta a la menuda dels afers en els quals havia de concentrar l'atenció el consell de la vila, entre els quals hi havia els qui obligaven a despeses fora de les ordinàries, la primera de les quals fou la petició reial d'ajut per a «deliurar aquella [la illa de Sardenya] de mans de traydor jutge d'Orborea (!)» (50, 54-56). Relacionats o no amb l'ajut demanat en les dites lletres reials, segueixen una sèrie de capítols sobre les imposicions del municipi, que alimentaven la caixa de la vila (59-91), com també llistes de creditors reials que havien d'ésser retribuïts amb les quantitats aplegades (93-95 i encara 181-183). Les pàgines finals contenen un *Glossari* de mots tècnics o arcaics (297-304). — J. P. E. [18.542

Daniel GENÍS I MAS, *Les profecies de l'infant Pere d'Aragó (1305-1381). El comtat d'Empúries en l'inici del joaquimisme a Catalunya*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 119-140.

L'autor, basat en bibliografia ja publicada, detalla les etapes de la vida d'aquell infant reial, tant el seu període seglar (1305-1358), com el religiós (1358-1381), amb la incidència del problema del Cisma d'Occident i la part rellevant que hi prengué el dit príncep. Les seves profecies són emmarcades en el context històric del segle XIV, amb nombroses citacions de les *Cròniques* de Ramon Muntaner i de Pere III, de Francesc Eiximenis, i sobretot dels texts donats a conèixer al seu dia per Josep M. Pou i Martí; una comissió de teòlegs considerà no demostrat que les dites 'profecies' fossin d'origen diví. — J. de P. [18.543

Gary MACY, *Nicolas Eymeric and the Condemnation of Orthodoxy*, dins *The Devil, Heresy and Witchcraft in the Middle Ages*, edited by Alberto FERRERO, Leiden - Boston - Köln, Brill Publ. 1997, 369-381.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E.

[18.544

Michael D. BAYLEY, *From Sorcery to Witchcraft: Clerical Conceptions of Magic in the Later Middle Ages*, dins «Speculum», 76 (2001), 960-990.

Set d'aquestes pàgines (971-977) són dedicades a Nicolau Eimeric, en concret als seus *Contra demonum invocatores* i *Directorium inquisitorum*, on contempla el tema des del punt de vista de l'heterodoxia, de manera que considera lícites tant la quiromància com l'astrologia, i en canvi

condemna qualsevol forma de màgia pel fet que, segons ell, comportava un reconeixement i culte del dimoni, i és, per tant, d'una banda una heretgia contra la unitat de Déu i de l'altra un culte demoníac. — J. P. E. [18.545]

Sergi GASCÓN URÍS, *Eiximeniana fragmenta recuperata*, dins «Actas del VI Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá 1997, 671-689.

Presentació i descripció del volum 15-49 de Saragossa, Biblioteca del Cabildo (672-679) i dels fragments (bifoli i foli), de Barcelona, ACA, *Fragments de còdexs manuscrits*, carpeta 8, 216, procedents de la Cartoixa de Montalegre (680-681), amb transcripció dels fragments del *De natura angelica*, IV, 44, i del mateix *Llibre dels àngels*, IV, 13-16, d'Eiximenis, del ms. de Saragossa, i dels fragments de Barcelona, ACA (682-688). Hi ha 'stemma codicum' (689), i notícia d'un fragment del *Primer del crestià* en el manuscrit de Saragossa (679). — J. P. E. [18.546]

David GUIXERAS OLIVET, *Francesc Eiximenis: vida, obra i notícia d'un projecte*, dins «Revista de Girona», núm. 213 (juliol-agost 2002), 38/386-43/391.

Aquestes pàgines ofereixen una visió cronològica dels estudis sobre Eiximenis des de la publicació, en la qual Emili Grahit aplegà les informacions serioses que el 1873 eren a l'abast de la seva mà: després «comtem amb els dits d'una sola mà les aportacions significatives a l'esclariment de la biografia d'Eiximenis» (39/387): hi desfilen Martí de Riquer, el signant d'aquest resum, i Albert G. Hauf; l'autor segueix resumint les dades segures de la vida d'Eiximenis, a les quals van embastades les de la publicació de les successives obres, amb particular atenció a *Lo crestià* (40/388 i 42/390); són documentats dotzenes d'exemplars manuscrits i tretze edicions incunables, que el convertiren en l'autor català més llegit en el pas de l'edat mitjana a la moderna, però, encara que l'autor no fou oblidat, les edicions s'estroncaren; la seva fesomia mental és dibuixada amb dos trets: el de l'atenció a la literatura 'espiritual i profètica' i el de l'estudi de la teologia del seu temps fotografiat en la biblioteca personal. És reproduït l'epitafi de la tomba de Perpinyà, perdut amb el sarcòfag en temps de la Revolució Francesa. — J. P. E. [18.547]

Sadurní MARTÍ, David GUIXERAS, *Apunts sobre la tradició del «Dotzè del Crestià, I»*, dins *Literatura i cultura*, 211-222.

Recordades les vicissituds de la producció del *Crestià* i les de l'edició del *Regiment de prínceps e comunitats*, de Francesc Eiximenis, i recordats també els estudis recents d'ecdòtica sobre el *Dotzè*, l'autor presenta els resultats de la col·lació d'una selecció dels tres-cents cinquanta primers capítols de la primera part del *Dotzè* [i informa que les dades volen orientar els treballs previs a l'edició d'aquesta primera part, actualment realitzats a Girona]. Les conclusions evidencien una 'mobilitat dels arquetipus', que només s'explica admetent que blocs de texts diversos eren repartits entre diferents copistes, els quals tenien actituds també diverses a l'esguard del text que copiaven, i per això en un manuscrit acabat hom hi pot detectar filiacions variables en 'regions' de text que després passen d'un còdex a l'altre. — J. de P. [18.548]

Sergi GASCÓN URÍS, *Un text d'Eiximenis al monestir*, dins «Patrimoni i història local. Jornades d'homenatge a Lluís Esteva i Cruañas», Sant Feliu de Guíxols, Ajuntament 1996, 127-130.

Presentació i descripció del bifoli, que tot fa suposar procedent del monestir de Sant Feliu de Guíxols, ara conservat a Barcelona, Arxiu Reial (ACA), *Fragments de manuscrits*, 420, i trans-

cripció filològica del text (128-130). [Títol a afegir a l'edició crítica del mateix text publicada en aquestes pàgines d'ATCA, XXII (2003), 269-308].- J. P. E. [18.549

Sadurní MARTÍ, *Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis*, dins «Misc. Prats, II», 235-249.

L'autor estableix una edició diplomàtica de les dues lletres autògrafes d'Eiximenis, conservades a Barcelona, ACA, *Autògrafs*, II-A-8, ambdues adreçades a l'infant i després rei Martí l'Humà. La transcripció diplomàtica amb el corresponent aparat crític ocupa les pàgines 237-244, la normalitzada, les 244-249. Hi ha bibliografia. — J. P. E. [18.550

Xavier RENEDO I PUIG, *Eiximenis i el bon ús del vi*, dins «Misc. Prats, II», 251-277.

L'autor enceta el tema reproduint dues anècdotes eiximenianes en les quals el vi és relacionat amb l'eloqüència (252-254). Segueixen pàgines que resumeixen el lloc del vi en la societat contemporània d'Eiximenis, en particular el que ocupava en les taules de reis i poderosos, a base d'informacions del mateix Eiximenis (254-258); però la part principal de l'article és dedicada a aplegar les nombroses observacions del framenor sobre les menes contemporànies de vins, sobre les diverses maneres ,nacionals' de tractar i de beure vi (254-258) i les indicacions de com cal que es comporti en el beure un home honorable i responsable (259-268), transcrivint fragments sobretot del *Terç del crestià*, completats amb alguns del *Dotzè del crestià* i amb referències al comportament i a les descripcions contemporànies de l'Occident europeu; Eiximenis sabia valorar allò que el vi representava en una forma de vida, en la qual la socialitat començava d'ésser important (269-272). Hi ha bibliografia (275-277). — J. P. E. [18.551

David GUIXERAS, *Un fragment del capítol 321 del Dotzè en castellà*, dins «Misc. Prats, II», 279-282.

El ms. 1598 de Barcelona, BC, dels vint-i-dos folis del qual és ací dibuixada la composició (280), afegeix al *Tratado de Armas* i al *Ceremonial de príncipes* de Diego de Valera, el fragment introductori del capítol CCCXXI del *Dotzè del crestià* de Francesc Eiximenis sobre «les batalles qui es fan en camp clos»; és transcrita tant la traducció castellana com el text català, aquest amb anotació crítica (281-282). — J. P. E. [18.552

Jorge GARCÍA GÓMEZ, *Francesc Eiximenis en la Guerra dels Segadors: Dos pliegos de la colección Bonsoms*, dins «Misc. Prats, II», 421-443.

Les primeres pàgines resumeixen els resultats actuals de la investigació de l'autor sobre l'influx d'Eiximenis en la cultura castellana dels segles XV-XVII, molt superior a la suposada (421-424); immediatament després l'atenció de l'autor es concentra en els capítols del *Llibre dels àngels* del fullotó Bonsoms 6161 de Barcelona, BC, imprès per Gabriel Nogués el 1641, fullotó que fou copiat a mà i es troba en el ms. 503 de la mateixa biblioteca (424-426); assenyalades les dinou diferències entre el text publicat el segle XVII i el conegut fins ara (427-433), després de la bibliografia (434-436) és reproduït en text del fullotó imprès (437-443). — J. P. E. [18.553

Robert S. LERNER, *La festa di sant'Abramo: millenarismo gioachimita ed ebrei nel medioevo*. Traduzione di Cristina COLOTTO (Opere di Gioacchino da Fiore. Testi e Strumenti, 15), Roma, Viella 2002, 143-152 i 153-158.

Traducció del llibre que conté un capítol dedicat a Francesc Eiximenis, ja conegut dels nostres lectors per la notícia bibliogràfica d'«ATCA», XXII (2003), 947, núm. 17.797; en relació a l'edició anglesa, aquesta té la particularitat de col·locar les notes immediatament després del text de cada capítol i no al final del llibre. — J. P. E. [18.554]

Francesc RELANO, *Mapamundis catalans: una tradició cartogràfica desaparebuda*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 52 (desembre 2001), 393-409.

«Atenent a la documentació cartogràfica existent, només seria lícit de parlar de ,mapamundi català' (en singular), car un sol exemplar se'ns ha conservat: l'anomenat mapamundi català estense (c. 1450-1460). Ara bé, si es té present l'altre tipus d'informació, en particular el material d'arxiu, hi ha raons suficients per a presumir que van existir altres mapes similars. Aquesta és, si més no, la tesi principal que es defensarà en les pròximes línies» (393). L'autor assenyalava l'ambivalència en l'ús dels termes ,carta' i ,mapamundi' i precisa que el darrer és «una representació del món, generalment circular, on l',orbis terrarum' és envoltat per l',oceà'» (394), mentre ,portolà' és «un llibre nàutic amb indicacions de distàncies i direccions entre diferents punts de la costa, així com les indicacions per l'entrada en els ports» (395). Segueixen pàgines dedicades a exposar hipòtesis i estudis sobre si el mapamundi català de la Biblioteca Estense, de Ferrara, és o almenys permet de saber quelcom del prototipus inicial de la sèrie (397-402). El darrer apartat, fetes les constatacions convenients, arriba a la conclusió que, ultra l'esmentat Estense, «l'existència d'un fragment de mapamundi circular conservat a Istanbul [H 1828 (3), Topkapi Sarayı]... fa que es pugui parlar amb tota propietat de mapamundis catalans (en plural)» (408) i que «la representació original [de l'*Atlas català*]... també pertanyia al mateix grup cartogràfic», del qual aixímateix semblen haver format part alguns «mapamundis mencionats en un contracte signat a Barcelona a finals del segle XIV» (409), el que els serví de model i els que són documentats en biblioteques reials. Hi ha dues reproduccions del mapamundi Estense (410). J. P. E. [18.555]

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *Les cartes portolanes medievals, una glòria catalana?*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 52 (desembre 2001), 411-438.

Les primeres pàgines recorden la bibliografia dedicada als darrers segles a les cartes portolanes, on destaquen dos noms per llur atenció a les catalanes: Joan Andrés. *Dell'origine... d'ogni letteratura*, i J. Rey i E. García Camarero, *La cartografia mallorquina* (412-413). A base de les trenta-dues (o trenta-sis) cartes mallorquines anteriors al 1500, de les cinquanta-quatre d'entre el 1500-1700, i de les cent seixanta-tres procedents de la diàspora (411-412), i d'una àmplia bibliografia (433-438), l'autor repassa els possibles elements característics de llur origen i arriba a la conclusió que «cal abandonar la divisió simplista de cartografia ,nàutica pura' i ,nàuticogeogràfica' com a oposades, i més encara la identificació de la segona modalitat amb un estil mallorquí o català. Els genovesos i venecians juguen moltes vegades a mallorquins i viceversa, no sols en l'aspecte semiòtic, sinó fins i tot en el lingüístic. Tanmateix hi ha un bloc d'obres i autors de llengua catalana relacionats amb la família i el taller de Cresques Abraham... que forneixen una mena d'unitat temàtica o estilística. Aquesta seria l'autèntica i estricta ,escolla mallorquina' (432). Hi ha setze reproduccions. — J. P. E. [18.556]

Vito Tomás GÓMEZ GARCÍA, *Actas de los capítulos provinciales de la provincia dominicana de Aragón, pertenecientes a los años 1376, 1377, 1378 y 1379*, dins «Escritos del Vedat», XXXII (2002), 341-386.

Des del 1990 la dita revista va publicant les actes capitulars del 1301 ençà, constantment resumides en les nostres notícies bibliogràfiques. En les actuals, ultra allò que era normal en

els dits capítols, trobem allò que és propi dels anys inicials i espiritualment difícils del Cisma d'Occident, amb la confirmació de fra Bernat Ermengol com a Ministre Provincial (343; del qual consta que en aquells moments era convalescent: 384). Cada capítol conté la secció, tan important per a aquestes pàgines, de les ,assignationes', que informen del tràfec de mestres i estudiants per a cada un dels convents de la província, de Navarra a Sardenya (347-351; 357-361; 367-372; i 379-383), sense oblidar les destinacions d'estudiants a les universitats de París, Tolosa, Montpeller o Bolònia. De més a més, hi ha notícies d'un interès particular, com l'assignació de fra Vicent Ferrer a l'Estudi de Tolosa de Llenguadoc (351-352) per part del primer capítol de la present tongada, el de Calataiud 1376 (344-355). El segon, de Balaguer 1377 (355-365), indicà quines parts de certes assignatures (llibres Naturals i Logicals) havien d'ésser explicades en les escoles de l'orde (355-356). El terç, d'Osca 1378, ordenà que tots els professors seguissin la ,doctrinam veridicam sancti Thome' (366). Al quart, de Xàtiva 1379, fou intimada la lletra de Pere III, el Cerimoniós, manant que l'autoritat dins l'orde seguís en mans dels qui legítimament la tenien abans del Cisma d'Occident (377-379). Hi ha qualque referència a Antoni Canals (359; cf. 367, 384), a Sanç Porta (360, 381), a Pere d'Arenys (372, 382) i a Joan de Montsó, que el 1379 ja era batxiller en teologia per París (384). — J. P. E. [18.557

F. DOMINGO SELLART, *La malla coronada, tipus inèdit, probablement de Joan I*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 75-77.

Joan I creà el doble coronat i el coronat el 1394, i el 1395 el mig coronat, amb valor de dos diners; també deixà ben explícites, amb lletres del 30 de gener del 1395, la inscripció del mig coronat, que tot fa suposar idèntica amb la peça ací presentada (76), que demostra l'existència real del mig coronat. — J. P. E. [18.558

Elisabeth REINHARDT, Josep-Ignasi SARANYANA, *Joachim von Fiore und sein vermeintlicher Einfluss auf Hispanoamerika im 16. Jahrhundert*, dins «Miscellanea Mediaevalia», 29 (2002 = *Ende und Vollendung. Eschatologische Perspektiven im Mittelalter* herausgegeben von Jan A. AERTSEN und Martin PICKAVÉ), 545-554.

Els autors recorden que segons alguns historiadors Francesc de (!) Eiximenis hauria estat el pont entre els joaquimites i els franciscans de l'Observància (551 i nota 24) i per la seva banda creuen que no es pot excloure la traducció castellana (,spanische') del *Llibre dels àngels* (552). — J. P. E. [18.559

Júlia BUTIÑÀ I JIMÉNEZ, *Ciceró i Ovidi a Lo Somni*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 85-120.

L'autora continua les seves propostes sobre influències d'Agustí i de Francesco Petrarca en els orígens de l'humanisme a Catalunya i, després d'haver concentrada la seva atenció en el *Curial e Güelfa*, ara esbrina la que Agustí pogué exercir damunt Bernat Metge, aportant texts paral·lels dels dos autors (98-116). Un dels punts doctrinals, en els quals l'influx augustinianà damunt Metge seria més clar, es refereix a un dels temes que més preocupaven els intel·lectuals del pas del segle XIV al XV, el de les ,virtuts dels pagans', que Agustí afirma concretades en la figura de Job, com també acceptava que Déu es podia valdre de ,profetes pagans' per a fer arribar algun missatge. Hi ha bibliografia (117-120). — J. P. E. [18.560

Stefano M. CINGOLANI, *Bernat Metge i els poemes de Lo Somni*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 121-150.

La segona part de *Lo somni* comença i acaba amb el mite d'Orfeu, que en la primera secció d'aquesta segona part és l'interlocutor, en el qual l'autor intenta destacar l'entrellat de fonts, més complex encara d'allò que hom ja sabia, o valorant-ne les implicacions doctrinàries i culturals, també en referència amb la resta del diàleg (123); assenyalats catorze manlleus de poemes llatins (125-127), ressons d'escriptors prestigiosos, que van enraonant sobre les situacions de la vida, com amor o mort, i àdhuc sobre l'infern, i que l'autor identifica en la descripció de l'infern (128), on és constatable un autèntic treball de filigrana (134-135). I així, Cingolani reconstrueix una representació amb més elements pagans que cristians (134-145). Pel camí d'aquesta recerca de noves fonts d'informació, incidint en l'ortodòxia de la societat cristiana, l'autor arriba a descobrir un Bernat Metge, «no un descregut, si més no un escèptic, ciceronianament, i èticament decantat a una posició més clàssica, amb notables filtres petrarquescos, que planerament cristiana» (146). Hi ha bibliografia (149-150). — J. P. E. [18.561

Nuria RAMÓN MARQUÉS, *Los orígenes del taller valenciano de la iluminación de manuscritos: Domingo Crespi*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXXII (2001 [2002]), 13-21.

Domènec Martí és documentat treballant a València els anys 1383-1438; el 1383, Pere III el Cerimoniós li havia encarregat un *Leccioner* per a la capella reial; el 1397, havia acabada la il·luminació d'un *Psalterium* per a l'església de Quart i l'any sobre dos per a la Seu de València. La Ciutat de València li féu il·luminar una còpia del *Llibre del consolat de Mar*, encara existent a l'AMV, i *Els Furs nous*, treball cobrat el 1438 per la vídua (15); l'autora considera que és d'ell amb certesa la il·lustració de l'*Aureum opus privilegiorum Regni Valentie*, ara d'Alzira, Arxiu Municipal. En canvi, creu que no és de Domènec Crespi el *Liber instrumentorum* de la Seu de València, ans de Domènec Adzuara; tampoc el *Missale*, ms. 116 de la mateixa seu (17-18); el seu estil manifesta «arcaïsmo en la confección de las figuras y en la resolución del espacio» (20). Hi ha bibliografia (21). — J. P. E. [18.562

Supplementum ad Bullarium Franciscanum continens litteras Romanorum Pontificum annorum 1378-1484 pro tribus ordinibus S. P. N. Francisci ulterius obtentas, appendice hierarchica addita. I: 1378-1471, collegit et edidit Caesar CENCI, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 2002, 744 pp.

«Eiusdem, T. II. 1471-1484, additis *Appendice Hierarchica* et indicibus, collegit et edidit Caesar CENCI, Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae, 2003, 745-1480 pp.

Resultat de llargs anys de feina pacient, l'autor [que per aquest treball mereix totes les enhorabones] dona a conèixer en els dos volums d'aquesta obra els dos mil cent vint-i-vuit documents papals fins ara no integrats en el *Bullarium Franciscanum*, descoberts en els registres de butlles i de breus (no en els de súpliques, ni en els de la sèrie *Reg. Aven.*) de l'Archivio Segreto Vaticano. Recauen en el nostre camp els documents papals que ens informen de les decisions següents: la d'encarregar a l'infant fra Pere d'Aragó de delegar ,in regnis Hispaniarum' responsables de l'aplec d'almoines per a la redempció de captius, atorgant als donants indulgència plenària ,in articulo mortis' (74/8/1378); condonant a fra Francesc Taravell, de Mallorca, la pena restant per haver bastonejat el confrare Eimeric de Grava (74/9/1378?); facultant Tamarita, filla de Pere Tamarit, a escollir confessor que l'absolguí ,in articulo mortis' (122/165/1398). Per causa del Cisma d'Occident, en què tota la documentació que recau directament en el nostre camp és en la sèrie *Reg. Aven.* no contemplats en aquesta publicació, passen vint anys sense lletres papals que ens afectin. Ja nomenat Martí V el 1417, immediatament després reprèn la corrua de provisions pontifícies amb l'encàrrec a fra Pèire de Foix de solucionar la situació creada en la nostra província de framenors per la presència de dos priors provincials [respectivament d'obediència a Benet XIII i a Martí V] (239/433/1418); confirmant a la reina Maria, que intercedí a favor d'ells, que els famenors de Daroca tenen dret a predicar lliurement en llur església (262-263/502/1421); salconduïts per a Pere Ferreres, barceloní, frame-

nor captiu de sarraïns, apòstata, casat i emmainadat, facultant-lo a tornar segur amb les seves mullers i fills (295/580-581/1424); nomenament de fr. Pere de Foix, cardenal legat a la corona catalanoaragonesa (300-302/590/425); concedint a Guerau Bou de canviar prometença de peregrinació a Terra Santa per l'almoïna de tres-cents florins a l'Hospital d'En Bou, fundat pel seu pare (323/nota 499); encarregant de solucionar el problema d'una torre de Framenors de Barcelona (330/662/1427); el dominic Bernat ‚Bexados‘ (Boixadors?) és facultat a conferir, sota certes condicions, el magisteri en teologia al framenor Nicolau Gili (329/659/1427); Pere Pere (ça Pera?), de València, és dispensat de peregrinar a Terra Santa a condició que doti una ‚poncella a maridar‘ (329/nota 536); Martí V felicita el cardenal Pere de Foix per la solució donada al grup cismàtic resistent de Peníscola (350/707) el 1429, amb indicació d'altres documents relacionats amb la dita solució, i particular esment de mestre Alfons de Borja [futur Calixt III] (notes 625-629 i 633, i 371, nota 58); Francesc Climent (àlias ça Pera) és nomenat arquebisbe de Saragossa (351/709/1429); concessió a la reina Maria d'entrar, menjar i dormir en qualsevol casa religiosa amb el permís del superior (365-366/743/1431); Eugeni IV demana a Pere de Foix el text dels acords amb Alfons IV Trastàmara (371/755/1432); concedint a Francesc d'Armengou, cartoixà de Porta Coeli, de fer-se franciscà (396/806/1435); reafirmant la jurisdicció del bisbe de Cartagena a Oriola (406/832/1436); facultant el cardenal Pèire de Foix a retenir seixanta florins de la sagristia d'Elna (406/835/1436); concidint a la reina Maria que pugui entrar en casa religiosa acompanyada de tres dames, una de les quals Violant de Montpalau (414/851/1437); encarregant Pèire de Foix de fer les paus entre Alfons IV Trastàmara i Renat d'Anjou per Nàpols (427/877/1439); decidint que el pròxim capítol de framenors se celebri a Pàdua, no a Barcelona (449-450/831/1442); Eugeni IV anul·la la decisió del concili de Basilea erigint la catedral d'Oriola (465/963/1443); faculta Rafael d'Oleza a canviar el vot de peregrinar al Sant Sepulcre pel de contribuir a acabar el convent dels Àngels, forams de Mallorca (497/988/1445); les clarisses de sant Antoni de Barcelona tenen dret a nomenar beneficiats de llur església (514/1054/1447); els ordes mendicants no han de contribuir als 40.000 florins per al rei (519/1065/1448); Violant d'Aragó, filla del duc de Gandia, no ha de rebre la pensió carregada a dues probosties de la Seu de València (523/1081/1448); Elionor de Montcada, de Pedralbes, és dispensada del ‚defectus natalium‘ (533-534/112/1449); el cardenal Pèire de Foix pot recuperar els beneficis que abans posseïa en la corona catalanoaragonesa (535/1105/1450); Jaume de Cardona, bisbe de Vic, és encarregat de decidir si són legals els deutes d'una monja de sant Antoni de Barcelona (543/1123/1450); el valencià Alfons d'Aragó, fill sacríleg del futur Joan II, és dispensat del ‚defectus natalium‘ per a obtenir beneficis a València i a Tortosa (565/1170/1451); Joan de Vallterra pot invertir en béns més segurs els seus fons beneficials a Torres Torres i a València (565/347); a petició de la reina Maria allarga el temps de fer almoïna i de guanyar les indulgències de Santa Clara de València (568/1283/1452); Calixt III encarrega a l'abat de la Real de fer justícia a Agnès de Pax, vídua de Quint, per uns aniversaris (593/1231/2455); afavorint Domènec Riber, trasllada al bisbat d'Urgell dues expectatives de benefici de Sant Pere Puelles i de Pedralbes (621/1304/1457); el papa aprova l'acord entre dos que aspiraven al mateix benefici de Pedralbes (622/1305/1457); concedeix a la reina Maria, malalta, que pugui dormir en cases religioses acompanyada d'un petit nombre de portants (628/1327/1458); Pius II confirma concessions de Calixt III a Roderic de Borja (629/1330/1458); dispensa Lluís de Pacs de ‚defectus natalium‘ a fi que pugui rebre ordes majors (634/1346/1458); clarifica drets a parròquies del bisbat de València (635/1350/1459); concedeix a Pere Guillem Llançol i Joana de Borja, muller, permís d'entrar en cases religioses, masculines o femenines, sense dormir-hi (645/1674/1459); facultat de transformar un oratori en casa de franciscans conventuals a Illa (Elna) (677/1452/1462); reserva de dos benifets a Sant Pere de les Puelles i a Pedralbes (701/1505-1506/1465); confereix la cambreria de la seu de Tortosa a Miquel Calaff (702/1508/1465); Pere Estol, mestre en teologia, és facultat a construir casa de framenors a Ulldecona (717/1560/c. 1468); difunt el bisbe auxiliar de València, Miquel Castault, és substituït per Jaume Peres, (718/1564/1468); concessió d'indulgències als visitants de Sant Antoni de Pàdua, Mallorca (728/1578/1469); confirmació a Ferrer Nicolau de Gualbes d'un benefici a Barcelona o a Pedralbes (797/1773/1476);

confirmació del testament del marit, Joan, a favor de Violant Valentí, vídua (856/1941/1478); decisió sobre el testament de Joan de Tagamanent i Randa (879/2002/1480 [cf. ATCA, XV (1996), 415-426; XVI (1997), 399-404]; confirmació del patronat de Pedralbes damunt Solla-na (València) (887/2025/1480).

Segueix l'*Appendix hierarchica*, on són distribuïdes, per ordre alfabètic de les respectives seus, les decisions que les afecten, en particular els nomenaments de bisbes (935-1172): Ate-nes (971/2278); Barcelona (977/2301); Elna (1039/2529); Girona (1049/2570); Lleida (1058/2610); Mallorca (1074/2695); Tarragona (1144/3003); Tortosa (1030/2499); Urgell (1162/3071); València (1163/3077); i Vic (1167/3100). L'obra es clou amb quatre taules: ,rerum' (1175-1194); ,locorum' (1195-1333); ,personarum' (1335-1478) i el ,generalis' (1479). — J. P. E. [18.563-18.564]

Paz LLORET GÓMEZ DE BARREDA, *Contribución al estudio de la institución del vínculo. Don Antonio de Vilaragut y la vinculación de los estados de Olocau*, dins «Saitabi», 50 (2000), 69-92.

L'autora resumeix les notícies sobre la raguèlia Vilaragut durant el segle XIV, i en particular sobre les dues successives mullers d'Antoni de Vilaragut, la segona de les quals, Joana Mercer, era filla de l'almirall Mateu Mercer, l'herència del qual en part fou subhastada i de la qual Vilaragut comprà el senyoriu d'Olocau; d'altra banda, comprà a la corona la jurisdicció criminal d'Alaquàs (79-82). És transcrita d'ARV, *Real Justicia*, reg. 804, la part del darrer testament d'Antoni de Vilaragut, datat el 1398, que establia la compactesa de l'herència i assenyalava la preeminència en la línia successòria: a) en cas de successió masculina directa; b) en cas de successió masculina indirecta a través de filles; i c) en cas de manca absoluta de successió ni directa ni indirecta, en què tots els béns anaven a la fundació d'un hospital (87-92). — J. P. E. [18.565]

Joan REQUESENS I PIQUER, *La Glossa al Cant de la Sibil·la d'Antoni Canals*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 219-256.

Aquestes pàgines comencen recordant allò que, des de darrerries del segle XIX, els autors han dit d'aquella composició, i en particular de la possible autoria de fra Antoni Canals (219-221); segueix el text del manuscrit de Girona, ACG, 69, copiat per Pere Miquel Carbonell amb explícita atribució a fra Canals (221-225), i el suara conegut de Montserrat, Biblioteca, ms. 840, de mitjan segle XVI (226-231). L'anàlisi dels nou mots «aliens a la resta de l'obra d'Antoni Canals» (233) duu a la conclusió que no decideixen el problema de l'autoria (238). Tot seguit l'autor reproduïx el *Cant de la Sibil·la*, també copiat per P. M. Carbonell en el mateix manuscrit ara gironí (239-240) i estableix una comparació de la temàtica desgranada diversament en cada un dels tres texts (242-250), que, segons l'autor, acostaria la *Glossa* a Antoni Canals (250-251). Hi ha taula de mots (252-256). — J. P. E. [18.566]

Manuel Vicente FERRER ROMAGUERA, *Giner Rabaça, 'lo fill', caballero y jurista. Biografía y edición de su tratado Ad forum 'Totes aquelles persones', Rúbrica De Testamentis, interpretatio*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 91-182.

Aquell personatge constituïa la tercera anella d'una cadena de juristes, que omplen els anys del segle XIV, ascendint fins a la noblesa per serveis prestats a Pere III el Cerimoniós en moments difícils (92-93). Resumida la biografia de ,lo fill', amb particular atenció al seu capteniment estrany com a compromissari de Casp pel Regne de València (94-98), ens són presentats els seus escrits, les *Note super Foris Valentie*, uns *Commentariorum super Foris Valentie*, i títols menors (99-100). El text ací estudiat i editat, és en el manuscrit atribuït a un ,miles', que en la raguèlia només fou ,lo fill' (101-102), el qual no s'hi hauria limitat a glossar un text

legal, ans s'hauria avançat fins a interpretar-lo, seguint un esquema metodològic formulat per Bartolo [di Sassoferrato?] i recolzant-se en nombre de grans mestres (103-107), bo i aplicant-lo als diversos extrems tocats per aquell *Fur* publicat per les corts valencianes del 1358 (107-118). El text, conservat a l'AMV, *Fons Serrano Morales*, 6398, és ací d'alguna manera transcrit i completat amb aparat de fonts (121-181). — J. P. E. [18.567]

Josep ALANYÀ i ROIG, *Procés inquisitorial contra el Castellà d'Amposta, fra Pedro Ruiz de Moros, a la Cúria Pontifícia del papa Benet XIII (1414-1418)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 199-292.

El procés estudiat en aquestes pàgines es troba a l'ACA, *Canc., Processos en volum*, 47, constituït per vuit plecs ací descrits (202-204) i reordenats en quatre unitats per l'arxiver Jaume Riera i Sans (204-206); en les pàgines següents, l'autor treu l'entrellat i alhora resumeix tot l'afèr, que s'allargassà entre el 1396 i el 1418, on, partint d'influències reials i de l'actuació de Benet XIII, contrària al dret però favorable a Ruiz de Moros en la provisió de la castellania d'Emposta, en arribar l'Interregne i els darrers anys del Cisma d'Occident, l'actitud i activitat prouregellenca de de Moros el féu enemistar amb el papa i amb el nou rei i el procés no es féu esperar (206-223); aquest s'havia de centrar a rebre informació sobre trenta-nou o quaranta punts o 'articles', resumits ací i transcrits (224-231); paral·lelament, els cardenals encarregats del procés per Benet XIII volgueren més informació sobre disset altres articles (238-241). S'han conservat les declaracions de seixanta-vuit testimonis, amb una immensa quantitat de dades concretes sobre nombre de detalls de la realitat quotidiana en tota la Ribera d'Ebre (232-238 i 241-276); d'entre aquestes dades hi ha dues notícies sobre llibres existents en el Castell de Miravet, tretze dels quals hauria rebut Martí l'Humà (267, nota 67); i una quantitat imprecisa, que alguns fan pujar a vuitanta o noranta, hauria anat en préstec ('accomodavit') sota penyora d'una campaneta d'or, a Pere d'Urgell, pare de Jaume, 'el Dissortat' (262, nota 64, i 263-264; cf. 201); hi ha bibliografia (277-278) i en apèndix sis altres documents, també d'ACA, *Canc., reg.* (279-292). — J. P. E. [18.568]

Daniel DURAN i DUELT, *Les represàlies de Benet XIII sobre l'Orde de l'Hospital a la Corona d'Aragó (1409). La intervenció del grec Nicolau Satiron i la projecció internacional del Cisma*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 95-120.

El 'concili' de Pisa del 1409 i el seu nou papa, Alexandre V, reconeguts per les autoritats de l'Orde de l'Hospital, desfermà la resposta de Benet XIII, que procurà que els hospitalers de les corones catalanoaragonesa i castellana es distanciessin jurídicament i econòmicament de l'orde i que, per tant, no arribessin diners d'aquí a la casa central hospitalera, a Rodes, ans entressin en la Cambra Apostòlica (99-102). Dins les gestions per a recuperar per a l'orde una elevada quantitat de florins, compareix en la documentació relativa (AHPN, *Francesc Bernat*: 109-120), un membre de la cort imperial de Constantinoble, Nicolau Satiron, sense que sigui possible de conèixer el resultat de les seves gestions (104-106). — J. P. E. [18.569]

John LUCAS, *Panorama de tècniques astrològiques a la Catalunya del XV i XVI*, dins «VI Trobada», 375-380.

L'objectiu d'aquestes pàgines es «l'exploració del panorama de les ciències ocultes en llengua catalana entre els segles XV i XVI i l'avaluació dels estudis recents» (375), en concret sobre l'astrologia judicial, l'astronumerologia, i l'astrologia màgica (376). L'astronomia catalana del temps del Cerimoniós «és de les millors del món occidental» (377), personificada en el *Tractat d'astrologia* de Bartomeu de Tresbéns (378); a darreries del segle XV, Jeroni Torrella propugnava en el *De ymaginibus astrologicis* l'astrologia talismànica en línia amb Marsilio Ficino; el *Luna-*

ri de Bernat de Granollachs i la seva incorporació en el *Reportorio de los tiempos* d'Andrés de Li, o el *Tencar* i el *Tractat de prenosticació de la vida natural dels hòmens*, són texts ja publicats, que s'emmarquen dins producció encara inèdita. Hi ha bibliografia (379-380). — J. P. E. [18.570]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Notícies de llibres als documents de Cervera (segles XIV i XV)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 681-724.

L'autor ha aplegat en les sèries diverses (*Fons Dalmases*, *Fons General*, *Fons Municipal* i *Fons Notarial*) de l'AHC de Cervera cinquanta-cinc anotacions relatives a llibres, esgraonades entre el 1359 i el 1500; encara que els títols, ultra els elementals de devoció o d'esbarjo, corresponen normalment als volums necessaris a les esglésies, copiats d'exemplars de la Seu de Vic, no manquen els propis dels juristes, més encara hi havia autèntiques biblioteques particulars tant d'aquests (697, núm. 23, de Pere de Vilanova; 706, núm. 54, de Jaume Sarri, prevere) com de professionals de la salut (710, núm. 38, de Nicolau de Sant Amanç, cirurgià). Hi ha llista d'incipits (724-725). — J. P. E. [18.571]

Suzanne THIOLIER-MÉJEAN, *Une recette alchimique catalane extraite du ms. 395 de Corpus Christi College (Cambridge): prolégomènes à une édition critique*, extret de «La France Latine», núm. 120 (1995), 40 pp.

El volum manuscrit 395 de Cambridge, Corpus Christi College, de procedència, sembla, rossellonesa i copiat per un llenguadocià, conté texts de tema alquímic, alguns en català (10-12), entre els quals la *Taula en pla de les significacions de les lletres del arbre e de les figures posades en aquesta art transmutatòria*; pertanyen a aquesta *Art transmutatòria* les dues receptes pràctiques transcrites en les pàgines 25-30, analitzades per l'autora sota l'aspecte filològic i gramatical (13-20) i sota el del vocabulari alquímic (20-24). El text hauria estat escrit a darreries del segle XIV i copiat a començament del XV. La darrera pàgina en reproduïx una de manuscrita. — J. P. E. [18.572]

Joan-Francesc AINAUD I ESCUDERO, *Dos portapaus de cap al 1400: el de Pere d'Urgell i el de Violant de Bar*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1994), 127-143.

Resumides les semblances de tots dos personatges, comte d'Urgell el primer, reina muller de Joan I la segona, ambdós portapaus i les joies que els completaven són ací descrits amb texts del *Lapidari* (sobre balaix i safir, 131) o del *Bestiari* medievals (sobre sirenes i paons, 133-134); quant a la reina, és publicada al final una lletra seva al mercader Francesc de la Via, que conté llista de joies que ella li havia empenyorat, entre les quals hi ha «una taula d'aur en què ha una imatge d'aur de santa Caterina...» (142), que podria ésser la que ara es troba en el «Metropolitan Museum of Art» de Nova York, ací fotografiada (139). — J. P. E. [18.573]

Mathilde BENOUSAN, *El cavaller i l'alca vota (Le chevalier et l'entremetteuse): un couple diabolique*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 175-189.

Presentació i resum del procés incoat a Antoni Albertí el 1410, publicat per Jaume Riera i Sans el 1973, la peça inicial del qual és traduïda al francès (181-183); també és resumida la reelaboració novel·lesca publicada per Jordi Tiñena el 1996. — J. P. E. [18.574]

Antonio PÉREZ MARTÍN, *Dictamen de Arias de Balboa sobre la sucesión de Martín I el Humano († 1409)*, dins *Zur Geschichte des Familien- und Erbrechts. Politische Implikationen und Perspekti-*

ven herausgegeben von H. MOHNHAUPT (Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte, 32), Frankfurt am Main 1997, 37-70.

Antonio PÉREZ MARTÍN, *Génesis de las Compilaciones del Derecho Catalán*, dins *Life, Law and Letters*, 685-708.

El primer títol, resumeix el contenciós successori creat després de la defunció de Martí l'Humà, presenta el jurista Arias de Balboa i n'edita el text relatiu a la successió a Martí l'Humà, o Compromís de Casp.

L'autor presenta les pàgines del segon article com a primer fruit de la catalogació dels manuscrits de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell. Canviada la dinastia, calgué aclarir la llei constitucional de Catalunya, cosa que la cort dels anys 1412-1413 encarregà oficialment a una comissió, que preparà dues compilacions de lleis bàsiques, la *Compilatio officialis*, formada pels textos legals en llur integritat, i la *Compilatio summarialis*, que els resumia, ambdues en llatí i traducció catalana, cada exemplar de les quals havia d'ésser doble, un destinat a la casa reial i l'altre a la Generalitat de Catalunya. Del darrer hi ha tres manuscrits llatins (Seu d'Urgell, 2105; Escorial E.II.13; i Sevilla, Colombina 5-5-31), i set de catalans: ACA, *Generalitat. Còdex* 1, i *Ripoll* 102; Escorial, Z-2-11, 12 i 13; i Vic, Museu Episcopal, 158 i 159. De l'*Officialis*, l'autor en coneix els sis exemplars llatins d'ACA, *Casa Reial*, 10, i *Generalitat*, 2; Seu d'Urgell, 2101; Escorial Z-1-3 i Z-II-10; i Càller, AM, s. n.; i quatre de la versió catalana, ACA, *Generalitat*, 3; Tortosa, AM, *Còdex B*; Madrid, BN, 10.185; i Barcelona, ACatedral, *Còdex* 78. Hi ha, encara, una llarga rècula de trenta-tres aplecs cronològics, que cada institució procurava de tenir al dia amb les noves constitucions, però llur configuració era privada (703-707). N'hi ha tres edicions oficials, del 1495, del 1588-1589 i del 1704 (707-708). — J. P. E.

[18.575-18.576]

Francesco BRUNI, *Tra Catalogna e Italia; intorno alla predicazione nella prima metà del XV secolo*, dins «Misc. Prats, II», 283-308.

En arribar a Catalunya, l'ambaixador de Venècia davant Ferran II Trastàmara, Francesco Guicciardini, s'estranyà de la impunitat amb la qual els senyors podien provocar bandositats amb tot el seguici de crims. Un segle abans, entorn el 1410, sant Vicent Ferrer havia obtingut que els caps de les bandositats vigatanes signessin una treva de cent anys, però el 1427 el consell de Vic demanava a fra Mateu [Guimerà] d'Agrigento que hi anés a pacificar les bandositats renades; a Itàlia, la predicació pacificadora era obra de fra Bernardino da Siena (284-286). El cos de l'article aplega detalls sobre extrems diversos tant de la persona del predicador (un dels quals era Vicenç Ferrer, un altre Mateu [Guimerà] d'Agrigento), com de la seva predicació i de les circumstàncies que l'acompanyaven: de la impressió feta damunt gent senzilla, però també sobre els poderosos, allunyament dels centres de poder (286-290), paraula catalana i gest en la predicació (290-295); Vicent Ferrer predicà en la zona romànica, però no en saltà els límits), marc públic i percepcions dels sentits en la predicació, companyia (295-303), estructura corporal i tenor de vida (304-307). La base de les notícies i informacions són els texts publicats per M. D. Fages, Siegmund Brettler, però són pràcticament desconegudes les aportacions de la segona meitat del segle XX. — J. P. E.

[18.577]

Sebastián FUSTER PERELLÓ, *El fin del mundo y el anticristo. Pensamiento de san Vicente Ferrer*, dins «Escritos del Vedat», XXXII (2002), 125-177.

L'autor repassa el tema en les successives obres de mestre Vicent, començant pel *De moderano Ecclesiae schismate*, on troba referències o paràgrafs en els quals l'atenció de l'autor no dona senyals de particular implicació en el tema (126-128); el *Tractatus de vita spirituali* manté idèntica tesitura (128), que comença de canviar en emprendre la itinerància apostòlica el 1399 (129). El 1404 els quatre sermons predicats entorn Fribourg, dedicats al tema, proclamen i raonen que l'anticrist vindrà 'rost'(129-130); la predicació per Castella i sobretot la *Epistola ad*

Benedictum XIII de fine mundi representen el punt culminant del tema, que els darrers anys és vist confirmat per un Cisma que ja dura més de trenta anys (130-134). L'*Epistola* és objecte d'un 'extenso resumen', que remarca les conclusions a les quals mestre Vicent arriba, i a les quals se suma la de l'autor; la lletra no és sols escrita amb la lògica del teòleg, sinó també amb la passió del carismàtic (135-142). Segueix una secció, on trobem les dificultats que presenta l'encaix del teòleg lògic que, sense negar-les, desconfia de les visions, amb el carismàtic apassionat, que basa la seva missió en una de personal: «El problema podría aparecer... si, por creerse 'legado de Cristo', desautorizara al papa y le negara la obediencia. Pero no fue así» (146) i sotmet a ulterior anàlisi els sermons *Vos estis sal terrae*, amb la visió dels sants Domènec i Francesc, i les tres llances (148-153), i *Ecce positus est hic...* (154-162), que seria «una pieza pseudo-vicentina» (162), entre d'altres raons perquè s'hi troba la referència a l'anticrist mixt' (162-168). L'autor clou aquestes pàgines acumulant referències de mestre Vicent a la figura de l'anticrist, que, no essent dites sempre en sentit literal, poden semblar incoherents, com és la que ja tenia vuit o nou anys, però encara vindrà; és home però ahora dimoni (168-177). — J. P. E. [18.578

Jussi HANSKA, *Reconstructing the Mental Calendar of Medieval Preaching: A Method and Its Limits - An Analysis of Sunday Sermons*, dins *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages* (A New History of the Sermon, 3), Leiden, Brill 2002, 293-314.

Una de les obres analitzades en aquest estudi és la col·lecció de sermons de sant Vicent Ferrer inclosos en la *Pars aestivalis*, Nürenberg 1492, segon volum de les edicions incunables del pretès sermonari complet en tres. — J. P. E. [18.579

Albert TOLDRÀ, *Sant Vicent contra el pintor gòtic. Sobre el 'triangle' en l'expressió medieval*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 41 (2002), 37-53.

El triangle és el format pels tres vehicles de l'expressió del pensament medieval: l'escrit (tractats), l'oral (sermons) i el visual (obres d'art, processons...), amb la conseqüència que el menestral que treballa en la formulació visual ocupa el lloc ínfim dels tres (40). El cos de l'article repassa de forma comparativa la descripció verbal vicentina d'una banda, i la figuració artística de l'altra, en el tema dels novíssims: resurrecció de cossos com a part de la mare terra, conducció dels resuscitats davant el Jutge, acte de sentenciar, destí final, tant si la comparació té sentit de coincidència com de diferenciació entre el predicador i l'artista (43-48); l'autor aprofita l'avinentesa per a recordar d'altres descripcions incloses per mestre Vicent en els seus sermons (48-51). Hi ha bibliografia (53-55). — J. P. E. [18.580

Josep PERARNAU I ESPELT, *La lletra de Felip de Malla informant el rei Alfons del terratrèmol de la Candellera, 1428*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 665-670.

En la seva qualitat de Diputat Eclesiàstic de la Generalitat de Catalunya, i, doncs, d'autoritat política suprema de Catalunya, mestre Felip de Malla, informà per lletra al rei Alfons IV Trastámara d'aquell terratrèmol i dels seus estralls, alhora que, gens segur que el rei se n'interessaria, encarregava l'ambaixador de la Generalitat davant el rei, de fer els possibles a fi que el rei almenys llegís la dita informació i assumís les seves responsabilitats de rei, i de rei cristià, en l'administració de justícia. Les lletres tant al rei com a l'ambaixador s'han conservat a Barcleona, ACA, *Generalitat, Lletres trameses*, 642, d'on són transcrits els texts (667-670), acompanyats d'un breu comentari sobre la finalitat política subjacent a la narració. — J. P. E.

[18.581

Giuseppe SANSONE, *Traduzione medievale e traduzione moderna: la 'Commedia' di Febrer (1429) e di Sagarra (1941)*, dins «La Parola del Testo. Semestrals di Filologia e Letteratura Italiana e Comparata dal Medioevo al Rinascimento», V (2001), 291-304.

L'autor compara cinc fragments de la *Commedia* de Dante Alighieri amb llur traducció d'Andreu Febrer (i de Josep M. de Sagarra [però aquesta recau fora el nostre camp]); arriba a la conclusió que en el cas de Febrer els dits cinc fragments demostren «una forte voluntà di adesione all'espressione dantesca, praticando una fedeltà che è, dati i tempi, massima ed eccezionale» (303). — J. P. E. [18.582]

Thomas A. WEITZ, *Der Tractat des Antonio Rosselli «De Conciliis ac Synodis Generalibus»*. *Historisch Kanonische Darstellung und Bewertung* (Konziliengeschichte. B: Untersuchungen), Paderborn, F. Schöning 2002, XLI i 463 pp.

Quatre d'aquestes pàgines (395-398) toquen el complicat tema de l'atribució de textos al cardenal Joan de Casanova, o a Julià Tallada o a Raphael de Pornaxio; l'autor creu que Julià Tallada és l'autor de la tercera part del tractat sobre la 'potestas' conciliar, conservat a la BAV, Vat. lat., 4129, ff. 74v-85v, la primera part del qual, o potser les dues primeres, serien de Raphael de Pornaxio; les pàgines 389-395 exposen el problema des del punt de vista del darrer. — J. P. E. [18.583]

J. Antoni IGLESIAS I FONSECA, *De librerías desaparecidas y códices supervivientes: los de la biblioteca de Bernat d'Esplugues († 1433), notario del Consell de la Ciutat de Barcelona*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 121-164.

Tres anotacions de *Biblies* catalanes de la primera meitat del segle XV són mostra de les diferències en la informació sobre manuscrits en els inventaris 'post mortem' (123-124), tema que condueix l'autor a fixar-se en quatre dels dos-cents volums de la biblioteca de Bernat d'Esplugues, on figura l'actual ms. de l'AHCB, L-35, en poder de d'Esplugues potser per a treure'n còpia, potser per penyora d'algun préstec (129-140); en l'actual ms. de Barcelona, BU, 591, que arribà a Santa Maria de Jesús i d'ací a la BU, a través de Pere Miquel Carbonell (141-151); i en els volums d'El Escorial, T.II.14 (152-155) i S.II.26 (156-164). — J. P. E. [18.584]

Ramon PLANES I ALBETS, *El testament del mercader Joan de Llobera (Barcelona 1437)*, dins «Oppidum. Revista Cultural del Solsonès», 2 (2002), 23-44.

Encara que desplaçats a Barcelona, alguns dels principals mercaders de la primera meitat del segle XV eren solsonins; l'autor resumeix la trajectòria biogràfica d'En Joan de Llobera (30) i el testament, a través del qual hom es pot fer càrrec de la diversitat d'obres assistencials i de culte actuants a Solsona en aquell moment (31-35). El text, conservat a Barcelona, AHPB, *Bernat Pi. Testaments*, és ací transcrit (35-44). — J. P. E. [18.585]

Salvatore TRAMONTANA, *La politica spettacolo in Sicilia, a Napoli e a Barcellona*, dins «Archivio Storico Siciliano», serie IV, XIX (1993 [1997] = *Tra due sponde: Europa e America Ispanica dalla scoperta alla conquista*), 104-114.

Aquestes pàgines subratllen la política dels reis de la Casa de Barcelona, ja des de les *Ordinacions de casa i cort* de Pere III, el Cerimoniós: la d'aprofitar les festes a fi de manifestar als súbdits un capteniment ple de satisfacció i de gràcia perquè el tron en resulti enfortit. El gran moment de tals manifestacions hauria estat el de l'entrada triomfal d'Alfons IV Trastàmara a la ciutat de Nàpols el 22 de febrer del 1443, ací descrita, la finalitat dinàstica de la qual hauria estat la de presentar per successor el príncep Carles de Viana, ja que en ell convergien els

drets també de la seva mare, l'antiga reina de Trinàcria, Blanca de Navarra (107). El luxe en el vestir ja s'hauria manifestat en Jaume II i no cal dir en Alfons IV, tant per a ell mateix com per a la muller, la reina Maria (tan lloada per Jerónimo Zurita), i per a Lucrezia d'Alagno. — J. P. E. [18.586]

Manuel CRUSAFONT I SABATER, *La moneda albanesa d'Alfons el Magnànim*, dins «Acta numismàtica», 32 (2002), 91-99.

Després de la caiguda de Constantinoble, la política oriental d'Alfons IV Trastámara s'orientà a «sostenir les petites nacions que maldaven per sobreviure davant l'onada turca: grecs, serbis, albanesos» (91), tal com han anat reconeixent els historiadors recents (92). Una mostra és la política seguida amb Jordi Castriot, 'Skanderberg', col·locat sota sobirania d'Alfons i ajudat militarment i econòmicament: era política formulada en unes instruccions per a l'ambaixador Ramon d'Ortafà, entre les quals hi havia el permís de batre moneda, d'ACA, *Canc.*, reg. 2799 (93-94). De les dites monedes en són coneguts exemplars raríssims, ací descrits i amb transcripció de les llegendes (94-98). — J. P. E. [18.587]

Maria D. CABANES PECOURT, *L'obra d'Ausiàs March en la biblioteca universitària de Saragossa*, dins «Revista de Filologia Valenciana», 4 (1997), 17-39.

Maria D. CABANES PECOURT, *Els poemes d'Ausiàs March en el cançoner de Saragossa*, València, Corts Valencianes 1997.

El manuscrit 219 de la biblioteca universitària de Saragossa, ací analitzat amb detall en l'article, transmet el text de setanta-nou poemes d'Ausiàs Marc en còpia pròxima a l'original. El dit text és reproduït en el llibre i estudiat en la seva introducció. — J. P. E.

[18.588-18.589]

Jaume TURRÓ, *El patró que sorgia en platja i l'enarratio auctororum*, dins «Misc. Prats, II», 353-364.

Les dues primeres estrofes del segon cant d'Ausiàs Marc, ací reproduïdes (353), presentarien alguna anomalia en l'ús de la llengua o en els conceptes. L'autor defensa que el 'sortir' del vers 10 ha d'ésser llegit 'sorgir', documentat en sentit mariner des de Bernat Desclot a *Tirant* (155-156), i ben present en la tradició llatina, uns versos de la qual, en concret de la *Tebaida* d'Estaci, podrien trobar-se darrere els d'Ausiàs (358), i d'altres darrere les altres comparacions d'aquelles dues estrofes (360-361). Hi ha bibliografia (363-364). [La meua lectura de la primera estrofa m'ha fet veure que Marc juga amb dues situacions contraposades del patró de barca: la del refiat en el bon temps que deixa la barca a la platja; i la de l'esverat pel fortunal que se li tira damunt i ha de córrer a fer sortir la barca de la platja i arrecegar-la en port segur; el 'sortir', per tant, és sortir; per contra, el 'sorgir' reflecteix la impressió de qui des de la riba veu de lluny arribar una nau o un estol, que va 'sorgint' de la mar i acostant-se a terra, sentit que m'ha semblat expressat en més d'un dels texts que inclouen el dit verb, però que no és el 'sortir' provocat per una maltempada]. — J. P. E. [18.590]

Valentí FÀBREGA I ESCATLLAR, *Quan l'amor esdevé ,bàbit vell': lectura del poema 121 del cançoner ausiasmarquià*, dins «Revista de l'Alguer. Anuari Acadèmic de cultura catalana», X (1999), 181-197.

El dit cant conté anàlisis introspectives d'abast líric, veïnes de digressions doctrinals abstruses, com la de l'estrofa tercera (187); és un poema per al rei Alfons Trastámara, insistint en la petició que el rei li regali un falcó, ja que, altrament, tornaria al vici de 'dones amar'; aques-

ta situació és aprofitada per recordar els començaments i la força del mal hàbit i les conseqüents dificultats de conversió. Ja de bell antuvi reconeix «la gran error, en què ma pensa fon», enganyant-se per l'atracció del ,mal hàbit antic' i la suposició que era fàcil d'eixir-ne; el seu pes damunt la voluntat, enfortit per les males inclinacions, és explicat d'acord amb la doctrina aristotèlicotomista; per això és tan difícil de desfer-se'n, i convertir-se comporta una vivència dolorosa. El cant 121 toca una tecla diversa de les exposades en el cicle ,Amor, amor' (194). — J. P. E. [18.591]

Ismael ROCA MELIÀ, *El Ausiàs March latino de V. Mariner editado por M. A. Coronel Ramos*, dins «Fortunatae. Revista Canaria de filología, cultura y humanidades clásicas», 12 (2001), 219-226.

Recensió, realment crítica, del llibre de Marco A. Coronel, *Ausiàs March llatí de l'humanista Vicent Mariner*, València, Edicions Alfons el Magnànim 1997 [cf. ATCA, XVII (1998), 660], que assenyalava els defectes detectats pel crític en les successives seccions del llibre, i sintetitza la valoració del mateix amb la frase: «... el trabajo realizado por M. A. Coronel, si bien con defectos y errores, algunos importantes, tiene un cierto valor...» (226). — J. P. E. [18.592]

Mª Carmen GÓMEZ MUNTANÉ, *Puntos de encuentro musicales a las orillas del Mediterráneo: Nápoles y Valencia (ca. 1450-1550)*, dins «Saitabi», 50 (2000), 139-149.

Text d'una lliçó, que pressuposa audició de peces de música, tal com diuen les frases ,oïremos a continuació' o ,oïgamos un fragmento' (142-143 i 147). Partint d'una anècdota protagonitzada per Ferran d'Aragó, duc de Calàbria, ja cap a mitjan segle XVI, i contada per Lluís Millà en *El Cortesano*, l'autora exposa la intercomunicació musical entre les dues costes començant pels cantors de la capella reial d'Alfons IV Trastámara; hi ha notícies de composicions i dels respectius manuscrits, com de les quatre de Pere Oriola, de Montecassino, ms. 871, i de la seva ,barzellerita' per a Lucrezia d'Alagno; o de text musicat, com el de Pere Torroella, ,Yerra con poco saber' (144-145). Les darreres pàgines tornen al temps del duc de Calàbria, amb informacions donades per Lluís Millà, ara en *El maestro* o per Joan de Timoneda en *El sobremesa o alivio de caminantes* (147-148). — J. P. E. [18.593]

Mercedes GÓMEZ-FERRER LOZANO, *Artistas viajeros entre Valencia e Italia, 1450-1550*, dins «Saitabi», 50 (2000), 151-170.

Mercedes GÓMEZ-FERRER LOZANO, *La cantería valenciana en la primera mitad del XV: el maestro Antoni Dalmau y sus vinculaciones con el área mediterránea*, dins «Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte», IX-X (1997-1998), 91-105.

L'autora avisa que es fixarà especialment en els punts encara no aclarits, com, en la primera part, dedicada a escultors i mestres d'obra. el de si el ,Julià florentí' documentat a València els anys 1418-1424, pot ésser la mateixa persona del Julià Nofre, florentí, documentat a Barcelona els anys 1431-1435 (152-153); segueixen notícies sobre obres d'arquitectes que fan la llançadora entre València i Nàpols en temps d'Alfons IV Trastámara, tretes de l'ARV, *Batllia i Mestre racional* (154-156); en canvi, els viatges d'obrers de vila a Itàlia durant la primera meitat del segle XVI són coneguts per l'AMV, *Sotsobreria de Murs e Valls i Llotja nova* (159-161); la segona part, més pendent de documents ja publicats, és dedicada a pintors, on trobem l'interrogant de si s'ha de revisar tota l'obra atribuïda a Jacomart, dins la qual entrava el retaule de la capella de Santa Anna de Xàtiva, ara atribuït documentalment (Roma, AS) a Pere Reixac (165-166).

El segon títol incideix en la part que correspon a Julià Florentí o a Antoni Dalmau en la portalada del rerecor de la Seu de València. — J. P. E. [18.594-18.595]

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Calixto III, el papa de la cruzada*, dins *Estudios Borja*, 11-32.

L'autor resumeix la posició de Calixt III davant l'amenaça turca, en particular després de la caiguda de Constantinoble, amb el cèlebre vot de consagrar-hi el seu pontificat; el pensament d'aquell papa entorn la croada; i la participació de naus de la corona catalanoaragonesa en el primer estol enviat contra el turc. El vot del nou papa tingué enorme repercussió, que a València esdevingué antimusulmana (17-20); el pla de Calixt era ajudar els cristians atacats i recuar Constantinoble, però, en no voler concedir el delme als reis, es trobà sol i hagué d'emprendre les accions navals amb estols directament pagats amb diner de l'Església, sota el comandament d'Antoni Olzina o de l'arquebisbe de Tarragona, Pere d'Urrea, amb els quals col·laboraren nombrosos espontanis. — J. P. E. [18.596]

Germà COLÓN, *La llengua a València en l'època del primer Borja*, dins «Randa», 49 (2002), 38-49.

Anàlisi de les particularitats gramaticals detectades en les lletres de la Ciutat de València a Alfons de Borja-Calixt III, suara publicades per Agustín Rubio Vela [cf. ATCA, XXI (2002), 796-799]; un cop presentades les grafies de mots corresponents a les diverses parts de l'oració, l'autor ens dóna l'albíxera dels cultismes emprats a mitjan segle XV pels escrivans de la Ciutat de València (45-47) i la de les solucions donades en aquelles lletres a la grafia de mots ara discutida a València (49). — J. P. E. [18.597]

Anton M. ESPADALER, *El Tirant com a comèdia. Els amors de Felip i Ricomana*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 39-58.

En la primera part del 'romanç', tant Tirant (c. 28) com Diafebus (c. 57) entren en la narració sense que Martorell aporti «cap minúcia que ajudi a situar els personatges en les seves circumstàncies» (43); en la segona, en canvi, compareixen dos altres personatges (Felip, fill del rei de França, i Ricomana, filla del de Sicília), «que vénen definits per allò que els posa en relació» (44), no pas per allò que són, cosa que els col·loca en perspectiva humorística de tradició llatina, renovada pels humanistes contemporanis (45); per això, l'autor vol «remarcar com Martorell havia après que els esquemes i els recursos de la comèdia eren extremament útils per a bastir una obra narrativa» (47), i qui diu comèdia pot dir una rondalla, de la qual Ricomana és protagonista (50), els moments més significatius de la qual són indicats a continuació (51-57), amb un final que capgira totes les expectatives (57). Hi ha bibliografia (57-58). — J. P. E. [18.598]

Rafael ALEMANY, *La diversitat polifònica del discurs amorós en el Tirant lo Blanc*, dins «Misc. Prats, II», 393-408.

En el *Tirant* conviuen dues concepcions de l'amor: el cortès (relació de Tirant i Carmesina) i l'eròtic (Diafebus-Estefania i Hipòlit-Emperadriu), «que Martorell combina amb habilitat»; en els successius capítols són fàcils de resseguir «els quatre estadis pels quals tot enamorat cortès havia de passar» (393-398), com també un possible influx de Francesc Eiximenis (400). En la part contrària, Plaerdemavida i Estefania pledegen a favor de «la pura satisfacció dels desigs sexuals» (403-405), en la línia dels 'fabliaux' (405-406). Hi ha bibliografia (407-408). — J. P. E. [18.599]

Alberto VARVARO, *El Tirant lo Blanch en la narrativa europea del segle XV*, dins «Estudis Romànics», XXIV (2002), 149-167.

Aquestes pàgines se centren en la singularitat del *Tirant* dins la producció narrativa del segle XV, en el marc de la novel·la europea de l'època. Comparant-la sobretot amb novel·les franceses, l'autor assenyala els trets comuns d'ambientació en geografies reals, com és ara les aventures a l'Orient, l'evocació de raguèlies nobiliàries documentades, la localització en temps històric, l'evocació de la vida quotidiana ordinària, un ús plausible dels elements folclòrics, però marginal dels fantàstics, i el desig d'autenticar la narració mitjançant procediments diversos. Les comparacions porten a esbossar una panoràmica prou complexa de la narrativa del segle XV, dins la qual el *Tirant* s'arregleraria amb els relats cavallerescos i alhora amorosos, i seria excepcional per la seva qualitat literària. Hi ha bibliografia. — J. de P. [18.600

Josep MORAN I OCERÍNJAUREGUI, *La família Gualba i el Tirant lo Blanc*, dins «Llengua & Literatura», 13 (2002), 7-30.

L'autor identifica Martí Joan de G(u)alba amb un membre dels Gualba, senyors de Montnegre, ací estudiats a base de bibliografia publicada. Documentació conservada a Barcelona, Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, en part procedent del llegat de Lucrècia de Gualba, permet de precisar algunes vicissituds d'aquella família en època moderna, quan és abandonat el derruït castell de Montnegre i la família s'instal·la a la Batllòria. Hi ha dibuix i fotografies d'escut i casa. — J. P. E. [18.601

Curt WITTLIN, *L'antiga traducció catalana anònima de la Lletra de reials costums de Petrarca i el capítol 143 del Tirant lo Blanc*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLIV. Miscel·lània Giuseppe Tavani 3», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, 37-64.

Recordades les publicacions de la *Lletra* i les antecedents atribucions de la traducció a Joanot Martorell (insostenibles), l'autor remarca l'interès d'una «comparació detallada de la versió catalana de la *Lletra* amb la carta original llatina de Petrarca..., estudi indispensable per a poder opinar sobre la qualitat de la traducció, les idiosincràsies del desconegut traductor, les peripècies de la transmissió textual, els canvis introduïts pels copistes, per Martorell i pels impressors del *Tirant* de l'any 1490, i sobre les possibilitats de millorar i d'anotar una edició del capítol 143» (38). Per això, l'autor estudia primer l'original llatí de la carta de Petrarca, després la versió catalana original anònima (mss. de Barcelona, Madrid i text del *Tirant*) i els criteris amb els quals Martorell la integrà en la seva novel·la. Els pocs canvis que el text de la traducció catalana anònima sofreix en passar al *Tirant* desvetlla en l'autor el problema tothora obert de «determinar i explicar els diversos graus amb els quals l'autor ha retocat les seves múltiples fonts» (55). En un llarg apèndix (55-64) l'autor anota el cap. 143 del *Tirant*, amb el propòsit d'«aplegar materials per a una edició àmpliament anotada». Pel que fa al dit capítol, les notes de Wittlin permeten descobrir allò que Martorell havia entès en certs passatges que ja semblaven estranys als traductors castellà i italià del segle XVI, i eliminar errors dels impressors del 1490.- J. de P. [18.602

Tirant lo Blanc. New Approaches, edited by Athur TERRY (Colecció Tàmesis. Serie A: Monografias, 181), Londres, Tamesis 1999, 142 pp

La proximitat de l'Any Tirant propicià aquest recull d'estudis publicats a Anglaterra, els autors i títols dels quals són: Jesús D. Rodríguez Velasco, *The Chivalresque Worlds in Tirant lo Blanc* (1-14); Rafael Beltrán, *Comedy and Performance* (15-28); Josep Pujol, *Poets and Historians' in Tirant lo Blanc: Joanot Martorell's Models and the Cultural Space of Chivalresque Fiction* (29-43); Montserrat Piera, *Tirant lo Blanc: Rehistoricizing the 'Other' Reconquista* (45-58); María Jesús Rubiera Mata, *Muslim World in the Fifteenth Century* (59-67); Albert Hauf, *The Eschatolo-*

gical Framework on Tirant's African Adventure (69-82); Thomas R. Harts, *Language and Intimacy in Tirant lo Blanc* (83-90); Jeremy Lawrance, *Death in Tirant lo Blanc* (91-107); i Josep Guia i Curt Wittlin, *Nine Problem Areas Concerning Tirant lo Blanc* (109-126 [vegeu el resum següent]. El conjunt permet al lector anglès de fer-se una idea de la situació actual dels estudis entorn el *Tirant* i de llurs resultats; dos d'aquests articles (els de Rubiera i Guia-Wittlin), partint d'observacions objectives, tornen a insistir en el problema de la unicitat o dualitat d'autor. — J. P. E. [18.603

Josep GUIA, Curt WITTLIN, *Nine Problem Areas Concerning Tirant lo Blanc*, dins *Tirant lo Blanc: New Approaches*, edited by Arthur TERRY (Colecció Tàmesis. Serie A: Monografías, 181), Londres, Tàmesis 1999, 109-126.

Hom es pregunta què succeí en el text del *Tirant* entre el 1464 en què passà a mans del prestamista Martí Joan de Galba, i el 1490, en què era imprès a València, tenint en compte que el colofó afirma que Martorell només hauria escrites les tres parts i que la quarta, final del volum, era de Galba, escrita a petició d'Isabel de Lloris (113). El tema és resumit en nou qüestions, que els autors es limiten a plantejar: 1. Dedicatòria: qualificar de ‚rei spectant‘ l'infant Ferrando de Portugal durant el temps en què Martorell escriví el *Tirant* és un trencaclosques, si ‚spectant [= spectandus]‘ no significa ‚magnífic‘. Tampoc no és clara l'afirmació que el romanç fou escrit en anglès, traduït al portuguès i després al valencià, si no és el cas que Joan Roís de Corella, possible autor de la dedicatòria, es vengés amb la doble traducció (paral-lela de la de la *Bíblia*, de l'hebreu al llatí i al català) de la destrucció de l'edició valenciana de la *Bíblia*. 2. El Colofó: la intervenció d'Isabel de Lloris en l'edició és confirmada per la troballa de l'únic foli manuscrit del *Tirant* previ a l'edició, entre els papers de la família Lloris: el text del foli manuscrit no tenia títols; i la intervenció de Galba és confirmada pel fet que en l'inventari de la seva biblioteca hi havia «un llibre nomenat *Lo Tirant*» i un altre «tot acabat, ara en poder de l'impressor»; hi hagué, doncs, en el *Tirant* la situació de ‚no tot acabat‘ i la de ‚tot acabat‘. 3. La quarta part de Galba: és la part quarta (i final) de l'obra o un 25% de tota l'obra?. 4. Incoherències estilístiques: provénen del fet que algunes expressions s'assemblen a la ‚valenciana prosa‘ i del que entorn cent-cinquanta frases es troben en obres de Corella. 5. Incoherències lèxiques: consisteixen en l'opció per una paraula o pel seu sinònim en capítols veïns. 6. Passatges repetits: en els capítols 5 i 474 la comtessa de Warwick es plany de la partença del comte de forma que seria més encertada en boca de la reina Dido. 7. Plagis de Corella en el *Tirant*: Els autors detecten els dits plagis d'almenys set obres de Corella (fins i tot d'algunes d'escrites després de la mort de Martorell: 120) i formulen: «No es tracta únicament de paraules semblants en ambdós autors, ans del fet que darrere elles hi ha una sola intel·ligència» (121): hauria estat Corella qui hauria realitzat les intromissions en el *Tirant* (122). 8. Divisió de capítols: també hauria estat de Corella. 9. L'estudi del ms. 7811 de Madrid, BN, pot aportar molta llum entorn l'elaboració del *Tirant*, més enllà d'allò que hom ha dit fins ara de les seves fonts (Ramon Llull, i traduccions catalanes de Guido delle Colonne, *Històries troianes*, Ovidi, *Heròides*, Sèneca, Boccaccio: 125). — J. P. E. [18.604

Melcior MIRALLES, *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, Reedició de l'edició de Josep SANCHIS SIVERA, València, Ajuntament 2001.

No sols és reproduïda l'edició de Sanchis Sivera d'aquell dietari riquíssim de notícies sobre la València de la part central del segle XV, publicada el 1932, sinó que hi és afegida reproducció fotogràfica del manuscrit conservat a València, Col·legi del Patriarca. — J. P. E.

[18.605

Lluís GIMENO BETÍ, *Català i occità. A l'entorn de la llengua del Cançoner de Masdovelles*, dins «Revue de Linguistique Romane», 64 (2000), 118-165.

El *Cançoner* esmentat és el ms. 11 de Barcelona, BC, ara mancat de setze folis, escrit de mà única, tot i les variants de lletra. L'autor subratlla que l'aplec de poesia no fou realitzat 'pels Masdovelles', sinó només pel defensor de Joan II, Joan Berenguer de Masdovelles, tot i que inclogui composicions d'altri, també de familiars seus (de l'oncle Guillem i del germà Pere Joan), i així l'aplec engloba tant poetes del segle XIV com del XV; conscient de trobar-se amb un volum que és l'original de pròpia mà, l'autor vol donar a conèixer els trets lingüístics més importants d'aquell conjunt, i així analitza successivament la grafia (122-126), la fonètica (138-157), la morfologia (138-157) i la sintaxi (158-159); també ofereix un glossari de mots necessitats d'explicació (159-162) i un aplec de frases fetes (162-164); és constant i abundosa la utilització de mostres textuais, tretes del dit *Cançoner*. La conclusió és que l'ús de l'occità no passa d'ésser-hi purament mecànic i repetitiu (160-161). Hi ha bibliografia (164-165). — J. P. E. [18.606

Patrick GILLI, *Au miroir de l'humanisme. Les représentations de la France dans la culture savante italienne à la fin du Moyen Âge (c. 1360-c. 1490)* (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 286), Roma, École Française 1997, 640 pp.

En el pontificat de Pius II (1458-1464), en què el tema de la croada era tan viu després de la recent pèrdua de Constantinoble, la imatge de França i de la seva monarquia depenia de si ells eren considerats la millor solució per a la croada, tema que es concretà en la disjuntiva: els francesos o els aragonesos són més qualificats per a la defensa de la Cristiandat? La política de Pius II, formulada en els seus *Commentarii*, hauria estat tan decididament proaragonesa com antifrancesa (202-209). — J. P. E. [18.607

Miriam CABRÉ, *Jutges, processos i sentències en la lírica del XV: Joan Ramon Ferrer, mantenidor del gai saber*, dins «Misc. Prats, II», 409-420.

Els darrers folis del *Cançoner J* (París, BN, esp. 225), independents del conjunt, contenen dos fragments en vers, ací transcrits (412-417), d'un debat poètic sobre la preeminència dels estats de solteria o de viduïtat en l'home, entre els dos debatents, Pere Pau Saguda i Joan Sacoma (aquest de família de conversos [ja des del temps de Benet XIII: cf. ATCA, VI (1987), 38-39, amb les corresponents notes]); el jutge del debat fou un jurista, Joan Ramon Ferrer, que, sota apremi de multa pecuniària, es veié obligat a donar sentència perquè les normes del Consistori de la Gaia Ciència ho exigien. Aquest cas confirma l'origen barceloní del cançoner J (i del N) (419) i la participació de juristes en aquell consistori poètic (417-419). — J. P. E.

[18.608

Miriam CABRÉ, *El saber de Joan Ramon Ferrer*, dins *Literatura i cultura*, 227-258.

Jurista i humanista, Joan Ramon Ferrer és autor d'un sirventès conservat en el *Cançoner Vega-Aguiló*, on la peça és plenament emmarcada per una glossa lamentablement mutilada per un enquadernador. Estudiant la glossa, que és del mateix Ferrer, l'autora detecta rastres evidents de la cultura jurídica i retòrica llatina del jurisconsult-poeta, sens perjudici que ell se senti ben integrat en les regles del 'gai saber', i que apliqui la seva cultura llatina a la producció en llengua catalana. Després de donar el context socioliterari i d'analitzar la temàtica i els elements que concorren en el sirventès de Ferrer, l'autora edita en un primer apèndix la peça poètica i la glossa, amb notes i comentaris, i en l'apèndix segon estudia per ordre alfabètic la terminologia retòrica ferreriana. — J. de P. [18.609

Antoni COBOS FAJARDO, *Joan Ramon Ferrer i els humanistes italians del segle XV*, dins *Literatura i cultura*, 259-269.

Resumides vida i obra (conservada i no conservada) de Joan Ramon Ferrer, l'autor estudia els contactes que va tenir amb humanistes italians durant els seus anys d'estudi a Bolonya i Ferrara: Francesco Accolti, Andrea Barbazza da Messina, Guarino Veronese, Lorenzo Valla, Giovanni Portelli i Niccolò Perotti, dels quals va adquirir l'esperit crític i polèmic, demostrat en la discussió sobre si les lleis del *Digest* eren anteriors o posteriors a Crist (en el *De antiquitate legum*, on defensava la posterioritat). D'ells també aprengué l'interès pels clàssics antics i un mètode de treball basat en la importància de la llengua, la preferència del text sobre el comentari i la imitació dels autors bons, cosa que no li impedia de citar ara i adés alguns dels gramàtics medievals, que els humanistes detestaven. — J. de P. [18.610

Francisco J. RODRÍGUEZ RISQUETE, *Pere Torroella i les corts del infants d'Aragó el segle XV*, dins «Llengua & Literatura», 13 (2002), 209-222.

A base d'alguns documents inèdits, dos de 1436 (Girona, AH, *Notaries. St. Feliu de Guíxols*, 755 i 756), un del 1456 (Girona, ADG, *Notularum G-68*, f. 138v), un del 1461 (ACA, *Vària de cancelleria*, 24, f. 142-143v), un del 1464 (ACA, *Canc.*, reg. 3378, f. 29) i el darrer del 1477 (Girona, AH, *Notaries. Tercera de Girona*, 375, f. 71), l'autor estudia els passos de Pere Torroella en la cort d'Alfons IV Trastàmara i posteriorment a la de Joan II, on serví els infants Carles de Viana, Joan i Joana d'Aragó en temps més aviat tempestuosos, que l'empordanès capejà amb desimboltura, i on es relacionà amb poetes catalans i castellans del seu temps. Hi ha bibliografia. — J. de P. [18.611

Francisco J. RODRÍGUEZ RISQUETE, *Del cercle literari del Príncep de Viana i unes poesies satíriques del 'Cançoner de Saragossa'*, dins «Misc. Prats, II», 365-391.

L'autor comença recordant les cinc composicions copiades en els ff. 106v-108v del *Cançoner de la Universitat de Saragossa* (365-366) i resumint l'acusació contra un tal Bernat Fajadell que, suposada la unitat dels texts, han anat repetint els historiadors de la literatura catalana (366-367). Però «Bernat Fajadell no va existir mai» (368), ja que les dades objectives proporcionades pels cinc texts demostren que «ens trobem davant dos casos molt diferents» (369), el d'un Bernat, diaca cantor de la Seu de Barcelona que, abandonades clerecia i cant, feia vida mundana, i el del prevere beneficiat de la mateixa Seu, Joan Fajadell, personatge de tota confiança i partidari de Joan II de Catalunya-Aragó en la Guerra del 1460, ben documentat en els registres contemporanis d'ACA (371-374); les quatre composicions contràries al primer (Bernat del Bosch?), segurament relacionades amb la política real de sotmetre a la jurisdicció ordinària els clergues malfactors, són dels poetes que formaven la cort literària de Carles de Viana, entre els quals s'hauria de comptar Joan Roís de Corella, i tenien Joan Fajadell per capítol enemic polític (377-379); Perot Joan, al qual pertany la primera composició, seria identificable amb un Pere Joan, documentat en les corts d'Alfons IV Trastàmara a Nàpols i en la de Carles de Viana (380). Les cinc composicions, amb les respectives indicacions bibliogràfiques i crítiques, ocupen les pàgines, 382-391. — J. P. E. [18.612

Enric MARÍ GARCIA, *De l'habitatge de Jaume Roig i altres notícies sobre la seua família*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», num. 41 (2002), 129-149.

L'autor, informa d'un document genealògic de la família Roig existent en l'AMV, *Biblioteca Valenciana de Nicolau Primitiu*, ms. 51 (abans pertanyia a la biblioteca del baró d'Alcalalí), transcrit en les pàgines 129-139; el text dóna notícia de tots els successius hereus dels Roig «que vingueren de la vila de Mataró, bisbat de Barcelona» (129), des del 1320, i de llur casa a

la ciutat de València, ja documentada al carrer de Cordellers, 2 i 4, el 1366 i pertanyent als Roig almenys el 1409 (30-31). El document genealògic fou escrit per Francesc Roig el 1688 (130). — J. P. E. [18.613]

Marie-Noëlle COSTA-REUS, *À propos de l'archaïsme ,fembra' (= femme) dans le Spill (1460) de Jaume Roig*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 11-23.

En un moment en què ,dona' es democratitza i envaeix el territori de ,fembra' i aquest mot tendeix a desaparèixer (Joan Roís de Corella no l'usa), en l'*Espill* ,fembra' es troba 11 vegades i ,dona' 60; l'autora es pregunta per què i el primer element de judici que dóna és el ,profond mépris' amb què Roig veu la dona (27-29), i en canvi ,fembra', fora d'alguna excepció, no li accentuaria el tret pejoratiu, ans s'explicaria per la voluntat «de varier sa langue» (33); en canvi, els adjectius que acompanyen ,fembra' són pejoratius (34); però també cal tenir en compte les exigències del vers a favor de cada un dels dos mots (35-37). — J. P. E. [18.614]

Vincent SERVERAT, *Le Spill de Jaume Roig: roman de l'homme et nouvelles de la femme*, dins «Revue d'Études Catalanes», 3 (2000), 59-83.

L'*Espill* seria un esbós de romanç en primera persona, entrelaçat amb algunes narracions novel·lístiques secundàries, que l'autor presenta relacionades amb el discurs misògin medieval. Així, les etapes de la vida de l'home serien concreció en ell mateix de les edats del món, mentre la personificació femenina és vista per la successiva situació de la dona en la societat (donzella, casada, vídua, religiosa) (62). En l'*Espill* el protagonista marca la separació entre les edats de la vida amb llargs viatges (63-65), sense que en el cas de Roig manqui un paral·lel entre les etapes vitals i la història dels Països Catalans (66). Aquesta ,primera matèria' és formulada seguint un esquema semblant al que sant Agustí donà a les sis edats del món, sense que en el *Sermó de Salomó* manqui un punt d'antisemitisme (67-71). Aquesta narració lineal de la vida d'un home és puntejada per episodis ,novel·lesc's', que fan pensar en l',exemplum' homilètic (72 i 74), però basat en fets recents (74-75), alguns d'ells antifeministes «dépeints avec une misogynie qui n'hésite pas devant la truculence ou le macabre» (76), mostra del desplaçament literari des del romanç cortès a la narració realista (76-77), potser destinada a obrir els ulls al jovent (78). Hi ha bibliografia (82-83). — J. P. E. [18.615]

Anna Isabel PEIRATS, *Una edició desconeguda de l'Espill de Jaume Roig?*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XLIV. Miscel·lània Giuseppe Tavani, 3», Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, 65-75.

L'autora estableix de bell antuvi que l'edició barcelonina de l'*Espill* del 1561, considerada desconeguda i àdhuc incerta, s'ha conservat en la Biblioteca General Històrica de la Universitat de València amb la signatura R 1/125; és la tercera després de les edicions de València 1531 i 1561. L'anàlisi de les variants de les tres edicions respecte del text bàsic del manuscrit únic (Vat. lat. 4806) permet a l'autora de proposar el ,stemma codicum', en el qual el text de l'edició barcelonina presentaria contaminacions de les edicions valencianes i també del sotsarquetip comú. Hi ha bibliografia. — J. de P. [18.616]

Marie-Noëlle COSTA-REUS, *Els tempteigs de Llorenç Matheu i Sanç, traductor en castellà de l'Espill de Jaume Roig*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 31 (tardor, 2001), 89-100.

El 1665 Matheu publicava *Libro de los consejos*, traducció del *Spill* de Jaume Roig, la de vint-i-un versos del qual, els 460-481, ja el 1656 havia publicat traduïts en castellà i en llatí en el

pròleg al *De regimine urbis et regni Valentiae...*; en l'edició inèdita del 1665 i en la segona de Lió, 1677 revisaria la traducció castellana; l'autora, «analitzant els diferents esbossos» vol «retrobar els processos que van conduir-hi a la tria del metre definitiu», (89) «en el qual se sentí més còmode» (90). Indica, primer, les solucions donades en la traducció llatina (91-93); i tot seguit, les successives traduccions castellanes del *De regimine...*, 1656 (93-94), del *Libro de los consejos*, 1665 (94-96) i en el *De regimine...* del 1677 (96-98), que sembla ésser «la millor de les tres» (98), millors que, en canvi, no foren introduïdes en el *Libro de los consejos*, aleshores encara inèdit. — J. P. E. [18.617]

Josep GUIA, *De Lo Cartoixà a L'Espill. Concordances textuales i dades contextuales*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 41 (2002), 153-189.

Les primeres pàgines recorden les indicacions de fonts de l'*Espill* descobertes per estudiosos anteriors; tot seguit l'autor diu que «en aquest article es presenten uns quants exemples significatius de concordances textuales... entre *Lo Cartoixà* i *L'Espill*» (153). i assenjala una sèrie d'expressions que, des de la traducció de *Lo Cartoixà*, s'haurien introduït en obres d'altres autors, sobretot en *L'Espill* (155-173 i 188-189). I si el metge Jaume Roig sembla que sabia tanta teologia com medicina, el mestre en teologia Joan Roís de Corella era escollit per la Ciutat de València a membre de la comissió de pèrits per a programar l'establiment d'hospitals ciutadans, tal com diu la documentació de l'AMV, *Manual de consells*, i la de l'APatriarca, *Protocolos notariales*, ací transcrita (175-178). Les darreres pàgines resumeixen les notícies de presència del *Cartoixà*, en llatí o en català en inventaris valencians, des del 1435 (180-187), amb la conclusió que l'*Espill* no pot ésser datat del 1460 i que Joan Roís de Corella era l'únic autor de l'època capaç d'escriure'l (188). — J. P. E. [18.618]

Lluís LUCERO COMAS, *El "Paralipomenon Hispaniae" de Joan Margarit i els humanistes italians*, dins *Literatura i Cultura*, 271-284.

Tast (de futura tesi) dels esments i citacions d'obres originals d'humanistes italians i de traduccions fetes per aquests d'obres gregues antigues en la de Joan Margarit: Sozomeno da Pistoia, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, Leonardo Bruni, Estrabó, Claudi Ptolemeu, Poggio Bracciolini, Dionisios Periegetes, Lorenzo Valla, Pier Candido Decembrio. La conclusió és que Margarit coneixia molt bé les obres, sobretot d'història, dels humanistes italians i els texts traduïts en llatí d'autors antics, que circulaven per la Itàlia contemporània, i els utilitzà de moltes maneres: reproduint-ne fragments més o menys extensos, o esmentant-los com a obra de referència. Lucero deixa entendre que establir les fonts del *Paralipomenon* és una tasca complexa, que farà canviar les idees vigents sobre la difusió a Itàlia i a la Corona catalanoaragonesa de les traduccions d'obres antigues fetes pels humanistes italians. — J. de P. [18.619]

Isabel SEGARRA AÑÓN, *El tractat "Corona regum", l'humanisme italià i el pensament polític de Joan Margarit*, dins *Literatura i Cultura*, 285-296.

El tractat de doctrina política de Joan Margarit presenta alguns punts d'aproximació a obres d'humanistes italians, que li són contemporanis: 1) l'interès per la virtut de la prudència, en contraposició a la centralitat que els medievals atorgaven a la justícia; 2) el concepte de 'justícia d'estat'; 3) el pes de les circumstàncies, llocs i persones com a factors que decanten la balança de la decisió reial; 4) la valoració positiva de l'astúcia política; 5) la justificació del pragmatisme contra la promesa o la paraula donada; 6) la importància de la liberalitat reial i del mecenatge. Som lluny del pactisme català i de les teories medievals més idealistes, i aquest aspecte excepcionalment dóna més interès a *Corona regum*, que ha d'ésser vist com un tractat polític de signe clarament premaquiavèlic. — J. de P. [18.620]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, Josep BARCELÓ ADROVER, *Hospitalet dels capellans de Sant Pere i Sant Bernat. Una nova lectura del testament del fundador (1475)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 273-280.

Ja publicat per Estanislau Aguiló el 1897, en la nova lectura els autors hi destaquen les dades biogràfiques i les deixes testamentàries i en particular les relatives a la fundació del nou Hospital. El text del testament ocupa les pàgines 275-280. — J. P. E. [18.621]

Mercedes GÓMEZ-FERRER LOZANO, *Consideraciones sobre el pintor Joan Pons (doc. 1475-1514)*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXXII (2001 [2002]), 91-97.

Conegut per obra única, l'*Adoració dels reis* del Berkshire Museum (Pittsfield, Mass.), i per documentació que començava el 1475 a València i s'estroncava a Vic el 1498, ara ho és pels capítols de construcció d'un retaule, d'octubre de 1512, faedor a Adzeneta del Maestrat; el contracte, conservat a València, Arxiu del Patriarca, *Protocols* 10509, és ací transcrit i completat amb altres dos documents (95-97); també és publicat un altre contracte de retaule, del 1487, faedor per Martí de Sant Martí (97). — J. P. E. [18.622]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Del llibre manuscrit al llibre imprès. La confecció del llibre a Barcelona durant el segle XV. Documentació notarial*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 257-603.

En el seu escorcoll sistemàtic de la documentació notarial barcelonina del segle XV [cf. ATCA, XX (2001), 929, núm. 15.906; 966, núm. 16.048; XXI (2002), 949-950, núm. 16.871; i 973-974, núm. 16.954], l'autor ha aplegat i desplega ací els instruments relatius a les persones que hi ha darrere l'elaboració mecànica d'un llibre, tant manuscrit com imprès. Són dues-centes setanta-nou actes notariaus, que van de l'octubre 1401 al novembre del 1500, ací transcrits íntegres amb les corresponents notes crítiques (316-586); però a fi que les dades siguin més a l'abast del lector interessat, l'autor ha agrupat en la introducció (259-284) i ha reduït a quadre sinòptic les que afecten els aprenents de lletra rodona (286-289), els aprenents d'il·luminador (288-289), els escriptors, il·luminadors i el llibre objecte de contracte (290-297), els aprenents de llibreter (296-299), els treballadors per compte de llibreters (300-301), els materials per a llibreters i relligadors objecte de contracte (300-305); i ja introduïda la impremta (el primer document és del 1477), també ha aplegat documents relatius als impressors i al llibre imprès (304-313) i als materials i eines d'impremta (312-315). En la part final, la taula toponomàstica (587-603) proporciona noves facilitats per a la utilització dels documents. — J. P. E. [18.623]

Antoni FERRANDO, *Sobre l'autoria de les Regles d'esquivar vocables encara*, dins «Els Marges», 70 (setembre 2002), 67-98.

L'edició d'Antoni M. Badia [cf. ATCA, XX (2001), 715-719; XXI (2002), 235, nota 22; XXII (2003), 966, núm. 17.861], ha deixat ben establerta l'autoria de Pere Miquel Carbonell «de certs aspectes de la formulació material de les *Regles* [que, però] no permeten esvaïr tots els dubtes sobre la seua nova hipòtesi» (67). L'autor exposa el paper de Carbonell (68-81), el de Jeroni Pau (81-88) i el de Bernat Fenollar (89-92), i acaba formulant la seva hipòtesi sobre l'autoria de les *Regles*. Si aquestes «pretenen orientar el parlar dels ,cortesans' i ,elegants parladors e trobadors'» (93), en aquell moment l'única cort catalana en exercici era «la romana del canceller Roderic de Borja (1457-1492), després Alexandre VI» (93), farcida de catalans. Allí hauria arribat a les mans de Jeroni Pau una llista de correccions lingüístiques, de Bernat Fenollar; Pau l'hauria revisada d'acord amb els paràmetres dels curials interessats en la qüestió de la llengua vulgar; el resultat, amb l'*Addició* (aquesta, de Jeroni Pau), hauria arribat a les mans de Pere

M. Carbonell, el qual hauria copiades, llista i *Addició*, en el l'actual manuscrit de Girona (93-94). — J. P. E. [18.624]

Jordi BILBENY, *Joan de la Cossa i Catalunya*, dins «Revista de Catalunya», núm. 170 (febrer 2002), 58-81.

Atès el fracàs de la historiografia espanyola a documentar el(s) pretès(os) Juan de la Cosa, abans d'acompanyar Cristòfor Colom en el primer viatge descobridor, figura que en canvi sorgeix precisa en els plets de la Corona contra la família Colom en qualitat de cartògraf i ,mes-tre' de la Santa Maria (61), l'autor l'identifica amb el Joan de la Cossa, que signà les *Capitulaciones* del 1504, i amb el membre de la família dels Cossa, presents a Catalunya el 1472 en la guerra contra Joan II; Joan Cossa, amb Colom, hauria participat en la dita guerra com a capità del rei Renat (65), seria l'esborrat del *Diari de bord* de l'Almirall, és documentat en els llibres de comptes de tresoreria reial el temps que Ferran II, vidu, no era rei de Castella (67), i és l'autor del *Mapamundi de Cossa*, tot ell dibuixat amb les característiques de l'escola cartogràfica mallorquina (68-76 i 78); per tant, «queda palès que la ,influència mallorquina' que arrossega Joan de la Cossa... només la podia haver filtrat per mitjà dels seus més de trenta anys d'estada a Catalunya» (77). Hi ha bibliografia. — J. P. E. [18.625]

Nicolas WEILL-PAROT, *Les ,images astrologiques' au Moyen Âge et à la Renaissance. Spéculations intellectuelles et pratiques magiques (XIIe-XVe siècles)* (Sciences, techniques et civilisations du moyen âge à l'aube des lumières, 6), París, Honoré Champion 2002, 988 pp.

Les pàgines 675-706 d'aquesta publicació de tesi, defensada el 1998, són dedicades a estudiar la posició del futur bisbe de Barcelona, Pere Garcia en les seves *Determinations magistrales* del 1489, enfront de Giovanni Pico della Mirandola, negant, en la línia de Tomàs d'Aquino, la possibilitat d'una màgia natural; les 759-871, per la seva banda, analitzen i avaluen l'*Opus praeclarum de imaginibus astrologicis* de Jeroni Torrella. Immediatament abans, aquest havia exposat l'estat de la qüestió posterior a les discussions contemporànies i, segurament influït per les posicions de Marsilio Ficino, convertí el seu *Opus...* en una de les més importants exposicions de l'art talismànic de darreries del segle XV. — J. P. E. [18.626]

Pep VALSALOBRE, *Llocs, formes i textos de la protohistòria literària catalana. Segles XV-XVII: del marquès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)*, dins «Misc. Prats, II», 308-352.

L'autor precisa l'objectiu d'aquestes pàgines: «oferir unes poques -i precàries- notícies sobre l'activitat de protohistòria literària..., la multiplicitat dels vehicles on apareix, les formes que adopta, l'evolució que experimenta» (314), i, tot i que aquestes primeres manifestacions es poden trobar en una gran quantitat de texts (312-313), ell concentra l'atenció en els autors que n'han donada alguna notícia més consistent: Jeroni Pau i Pere Miquel Carbonell, que intentaren confegir, respectivament, una llista dels ,viri illustres hispani' de tots els temps, o només dels ,catalani sue tempestatis', que anostren un gènere literari, el dels ,Viri il-lustres', conegut des dels sants Jeroni i Isidor de Sevilla (315-319); sense conèixer aquests precedents, Lluís Ponç d'Icard, publicà «la primera biobibliografia impresa d'escriptors catalans que conec» (320); segueixen el panegíric d'Onofre Manescal, del qual és transcrit un llarg fragment (321-322 [Pere Rimó és en realitat Pere Riu; Joan de ,Palamós' (323) és en realitat el valencià Joan de Palomar, certament ardiaca de Barcelona, més conegut pel centre d'Europa que a casa seva; el ,Lorenzo Valentino' no podria ésser Llorenç Palmireno? 324, nota 22]), Gaspar Escolano, que dóna «un catàleg pròpiament valencià» (325), Andreu Bosc (325-326) portà la llista fins a més de cent trenta autors (326-327) i Josep Elies Estrugòs, que aplegà per temàtica l'*Helenc dels escriptors catalans*, publicat dins *Fènix català* a Perpinyà el 1645 (138-139). En una sego-

na part, l'autor reconsidera les dades de la primera com a «protohistòria cultural» de Catalunya (330-331), però es fixa en les apreciacions fetes per autors diversos, com el Marquès de Santillana sobre els poetes catalans (332-333), o el de Ferran Valentí sobre Ramon Llull (334) o les al·lusions a Arnaut Daniel [i m'adono que els gironins actuals desconeixen la referència que en llatí hi fa Felip de Malla en el *Discurs en la festa de la Gaia Ciència*]. Segueixen els fragments escrits per Pere Anton Beuter (336-337), Onofre Almudèver (339), Gaspar Escolano (340-342), Josep Elies Estrugós (342-343) i Narcís Julià (344), on la lloança de les glòries pàtries és superior a la veritat i precisió històriques (345-347). Hi ha bibliografia (347-352). — J. P. E. [18.627]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Una gramàtica catalana del segle XV*, dins «Llengua & Literatura», 13 (2002), 341-342.

La notícia donada en aquesta nota, proporcionada a l'autor per Pep Vila, es refereix a les sis pàgines incompletes, més alguns retalls, fragments manuscrits sobre gramàtica, en català, conservats a París, BN, esp. 603; l'estat actual del text és indiscernible. Són transcrits alguns mots, que han pogut ésser llegits sense dubtes. — J. de P. [18.628]

José CHABÁS, *Predicción y observación de eclipses en Cataluña a finales de la Edad Media*, dins «VI Trobada», 287-293.

La part relativa a Catalunya es basa en el ms. de El Escorial, d-III-2, i en el de Poblet, ms. 150, en els quals hi ha observacions dels eclipsis del 7 VIII 1448 i 28 VII 1478 (Escorial) i de 24 II 1485 i de 10 III 1476 (Poblet); en aquest de més a més, hi ha llistes de predicció d'eclipsis tant de sol com de lluna, del 1476 al 1522, dades que l'autor ha reduït a taules (289-290) i n'ha afegida una altra en què col·loca les dades del manuscrit de Poblet en paral·lel amb les donades per Bernat de Granollachs i per Abraham Zacut, de Salamanca, amb el resultat que el 85% de les dades de Poblet i 79% del *Llunari* encaixen amb els càlculs actuals; i ha arribat a la conclusió que en la Península Ibèrica foren utilitzades les taules del perpinyanès Jacob ben David Bonjorn, mentre a la resta d'Europa hom emprava les taules alfonsines (292-293). Hi ha bibliografia (293). — J. P. E. [18.629]

Maria TOLDRÀ I SABATER, *Sobre la presència d'algunes cròniques catalanes a l'Arxiu Reial de Barcelona*, dins «Estudis Romànics», XXIV (2002), 169-188.

Ací són seleccionats tres exemples d'obres històriques, que hom podia consultar a l'Arxiu Reial de Barcelona en temps de l'arxiver Pere Miquel Carbonell: les genealogies dels reis de França i dels comtes-reis, un exemplar de la *Crònica de Sant Joan de la Penya* i les *Cròniques d'Espanya* del mateix Carbonell; de les genealogies n'és dreçat un inventari provisional. Llur utilitat és «relacionada amb el problema de la datació dels documents» més antics del mateix arxiu i, en general, amb el problema de la localització dels papers. L'exemplar de la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que desaparegué de l'arxiu barceloní entorn el 1577, és ara a Madrid, BN, ms. 1811, i conserva «escampades per tot arreu, anotacions i correccions de l'època que fou a l'Arxiu, especialment de Carbonell»; un dels fragments més sol·licitats d'aquesta crònica és la narració del 'miracle' de Sant Narcís i les mosques en la defensa de Girona en temps de la Croada contra Catalunya després de les 'Vespres Sicilianes'. De les *Cròniques d'Espanya*, l'autora en subratlla que foren «redactades tenint en compte que el seu lloc era l'arxiu i que la seva finalitat estava relacionada amb les activitats que s'hi duïen a terme»; el manuscrit, però, no fou incorporat a l'Arxiu, ans restà en poder de la família, que el deixava consultar. Esgarriat aquest, avui l'obra de Carbonell només és coneguda per l'edició del 1547. En el curs de l'estudi són

transcrits alguns fragments de l'obra de Carbonell i altres documents d'arxius barcelonins.
— J. de P. [18.630]

Vicent L. SALAVERT FABIANI, *Matemàtiques i mercaderia al Renaixement*, dins «VI Trobada», 187-194.

La novetat en començar el segle XV són les 'Taules de canvis' creades per les ciutats; necessitaven manuals de mercaderia que, o ja havien estat escrits, com els catalans *Llibre de spècies e de drogues*, del 1385, o el *Llibre que explica lo que à de ser un bon mercader*, del 1520 (190); mentre tant, el 1482, Francesc de Santcliment publicava a Barcelona la *Suma de l'art d'aritmètica*, deutora de l'aritmètica mercantil dita 'de Pamiers', de caràcter purament pràctic i didàctic de les operacions mercantívoles referides a mercaderies concretes, on, però, manquen temes com la regla de companyies i en general els teòrics (190-191). La *Pràctica mercantívol* de Joan Ventallol i les *Regles breus de aritmètica* de Bernat Vila, seguirien en la mateixa línia, tot i que el 1565 Antic Roca ja havia afegit a la part mercantívol el tema de l'àlgebra i informació sobre autors de matemàtica teòrica (192). Hi ha bibliografia (194-194). — J. P. E. [18.631]

Laura DELBRUGGE, *Capitalizing on the stars: medieval almanacs as popular science*, dins «VI Trobada», 301-305.

El *Llunari* de Bernat de Granollachs, editat a Barcelona per Pere Posa el 1485, tingué tal èxit editorial (en català, italià, llatí i castellà) que féu del seu autor el sisè d'entre els més editats; de més a més, el 1492 el *Llunari* fou integrat al peu de la lletra dins el *Reportorio de los tiempos* d'Andrés de Li, publicat a Saragossa per Paulus Hurus; sumats el *Llunari* original i el del *Reportorio*, l'obra de Granollachs hauria tingut més de noranta edicions fins al 1550. El desig de negoci hauria estat el motor de tanta activitat editorial, i les il·lustracions haurien contribuït a l'èxit dels almanacs. — J. P. E. [18.632]

Paola ZAMBELLI, *L'ambigua natura della magia. Filosofi, streghe, riti nel Rinascimento*, Milano, Mondadori 1991, XVIII i 346 pp. (nova edició: Venezia, Marsilio 1996).

Tot i les escasses citacions d'Arnau de Vilanova (només tres en tot el llibre), les pàgines d'aquest estudi ofereixen àmplia informació de l'ambient cultural italià i en gran part europeu, tan sensible a les aportacions fins aleshores marginals, que assegurà la supervivència, ni que sigui espúria, d'obres atribuïdes tant a Ramon Llull com a Arnau de Vilanova. El llibre s'estructura en tres parts: *L'utopia magica del Rinascimento*; *La magia naturale di fronte alla stregoneria*; i *Ermetismo e magia*. — J. P. E. [18.633]

Maike ROTZOLL, *Pierleone da Spoleto. Vita e opere di un medico del Rinascimento* (Accademia Toscana di Scienze e Lettere 'La Colombaria'. Studi. CLXXXVII), Firenze, Leo S. Olschki editore 2000, 128 pp.

Traducció de tesi doctoral defensada el 1994 a Lübeck. Ultra les freqüents al·lusions a Arnau de Vilanova (33, 42-43, 48, 56) i a Ramon Llull (39, 83-86), aquest llibre dedica qualque referència (51-52) i un capítol a Jeroni Torrella: *La figura di Pierleone nel De imaginibus astrologicis di Girolamo Torrella* (91-108), del 1496, del qual cita nombre de fragments sobre discussions entorn l'astrologia a Itàlia els darrers anys del segle XV, discussions que l'autora resumeix així: «Una diversa prospettiva sull'insegnamento di Pierleone viene dischiusa dal *De imaginibus astrologicis* di Girolamo Torrella. Nella misura in cui il testo del discepolo rispecchia effettivamente le opinioni del maestro, le dottrine esposte oralmente da Pierleone coincidono pienamente con il *De vita coelitus comparanda* di Marsilio Ficino. Sembra lecito dedurne che

Pierleone contribuisse effettivamente a diffondere nell'ambiente universitario il neoplatonismo ficiniano con le sue implicazioni magiche e astrologiche» (112). — J. P. E. [18.634

M. Isabel LORITE MARTÍNEZ, *La presencia de cortes en las juntas estamentales valencianas durante el reinado de Fernando el Católico*, dins «Saitabi», 50 (2000), 29-44.

En relació als braços en general i al nobiliari en concret els dissentiments amb el rei eren tres: l'elecció d'oficials de corts, el servei concedit al monarca i la facultat de l'infant Enric d'Aragó, duc de Sogorb, per a convocar i tenir corts generals del Regne. Exposat cada un dels punts, amb referència a documentació de l'ARV, *Cancelleria*, i de l'AMV, *Lletres missives*, d'on són transcrits paràgrafs, l'autora creu que ultra el problema de la defensa o no dels *Furs* i *Constitucions* del regne, sobretot en el cas de l'infant (li era desfavorable la constitució de Pere III el Cerimoniós del 1363 que «corts e parlament general no puixa tenir o celebrar algú per nós o per nostres successors en lo dit regne, sinó nós personalment ... o nostre primogènit...»), constitució que a València el rei volia eixamplar a un parent reial tal com havien acceptat l'Aragó o Castella), hi havia en aquells casos un problema econòmic, el d'evitar les despeses compreses en tota celebració de corts (com també n'hi havia un sota la insistència a mantenir les condicions econòmiques per al canvi de domicili dels sarraïns o dels nous convertits: 42-43). — J. P. E. [18.635

Manuel V. FEBRER ROMAGUERA, *Catedráticos de cánones y literatura canónica en la Universidad de Valencia anterior a la provisión de las cátedras pavorótias (1499-1589)*, dins «Saitabi». 50 (2000), 45-67.

Resumida la situació dels estudis a la ciutat de València fins al finals del segle XV, en què fou establert l'Estudi General (45-47), sabem que el mateix curs 1500-1501 foren creades dues càtedres de canons i que després durant el segle XVI s'anaren mantenint, separades o unificades, i que aquesta fou la situació que s'allargà entre el 1525 i el 1589 (56-60); en aquestes pàgines, a base de l'AMV, *Manuale de consells. Quèrns de provisions* i *Llotja nova*, coneixem els successius nomenaments de catedràtics i els problemes de llurs suplències o absències. Les pàgines 61-65 assenyalen les publicacions d'alguns d'aquells professors, algunes de les quals són de matèria de dret canònic, com les de Francesc Jover o de Lluís Gómez (63), alguna de Fernando de Loaces (64), i tot i no ésser valencians de naixença, les de Francisco Peña en la reedició del *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric, i d'altres del mateix tema, i Francisco García, que ensenyà teologia a Tarragona (64-65); és transcrita dels *Quèrns de provisions* la decisió dels jurats de la ciutat, segons la qual els catedràtics no havien de percebre nova paga pel fet d'ésser examinadors (66-67). — J. P. E. [18.636

Maria Grazia BLASIO, *Retorica della scena: l'elezione di Alessandro VI nel resoconto di Michele Ferno*, dins *Principato ecclesiastico*, 19-36.

El jove notari milanesè Michele Ferno era a Roma en el moment de l'elecció d'Alexandre VI i en deixà memòria en el seu *Conclave Alexandri VI Pontificis Maximi*, conservat en una desena de manuscrits (20, nota 4), nou dels quals són italians, sis d'ells romans (BVaticana, BNazionale); la narració passaria al volum imprès, *De legationum Italicarum ad divum Alexandrum Pontificem Maximum pro obedientia... memorialis epistola*, Roma, Eucharius Silver 1493 (20-21); sota les obligades manifestacions de joia pel nou pontificat, les llagoteres lloances («Borgia stirps,.../cantabunt nomen saecula cuncta suum»: 33), i les dades menudes sobre els primers gests significatius (el càrrec de 'Gubernator Urbis' a Gonçal d'Herèdia, metropolità de Tarragona: 23), hi ha el desig que la nova realitat «ne sit ab Baccho Venerisque labe» (36). — J. P. E.

[18.637

Mariàngela VILALLONGA, *Rapporti tra umanesimo catalano e umanesimo romano*, dins *Principato ecclesiastico*, 195-209.

Pàgines centrades en la relació entre Jeroni Pau i Paolo Pompilio durant la segona meitat del segle XV, sota el patronatge de Roderic de Borja, futur Alexandre VI, relació documentada per Pere Miquel Carbonell. Pau dedicà a Roderic els seus *De fluminibus et montibus Hispaniarum*, el *De priscis Hispaniae episcopatibus et eorum terminis* i alguns ditirambes, com un fragment d'elegia (199) i inscripcions en fortaleses (200), ocasió per a elogiar l'interès del Borgia per les antiguitats clàssiques. Quant a Pompilio, documenta en els seus *Notationum libri quinque* intervencions de Pau, el qual li dedicà la seva *Barcino* (202). L'estreta relació entre els dos personatges és visible en el manuscrit Vat. lat. 2222, amb obres d'ells dos, i en el 123 de Barcelona, BU, escrit per Pere Miquel Carbonell; en escrits de Pompilio compareixen d'altres catalans com Pere de Roca i Esperandéu Espanyol. Recordat el conjunt de decisions favorables a la cultura i d'obres per ell patrocinades, l'autora veu en Alexandre VI una «inclinazione favorevole all'umanesimo» (209). — J. P. E. [18.638]

Jordi ALBERTÍ i ORIOL, «*La vida de santa Magdalena en cobles*», de mossèn Jaume Gassull: anàlisi comparativa de l'obra, dins «*Revista de Catalunya*», núm. 170 (febrer 2002), 99-111.

«Aquest article té com a objecte comentar l'obra de mossèn Gassull en relació, principalment, amb la *Història de santa Magdalena* de Joan Roís de Corella i, ocasionalment, amb les vides de la santa divulgades per sant Vicent Ferrer i per la *Vita Christi* de sor Isabel de Ville-na» (99), ultra la diferència formal entre els 720 versos de la primera i els trenta breus capítols en prosa de la segona. Foren respectivament publicades el 1482 i el 1496, en un moment d'efervescència de vitalitat valenciana en tots els ordres dins el qual el 1484 començaria a incidir la Inquisición Española. Les hagiografies eren en aquell moment determinades o influïdes per la *Legenda aurea* de Giacomo da Varazze i ambdós autors la segueixen (110-111). Comparades les estrofes de l'un i els paràgrafs de l'altre, la conclusió és que Gassull no depèn de Corella i que el mateix enfocament de la narració és «absolutament diferent, un ambient general que associa l'amor amb el misticisme en un cas i amb la sensualitat amb l'altre i una valoració del paper de la Verge Maria molt més secundari en l'obra de Gassull»; i quant a l'estil, la solemnitat de Corella es contraposa a la ploma burleta de Gassull (110). — J. P. E. [18.639]

Ursula HECHT, *Der ‚Pluto furens‘ des Petrus Martyr Anglerius. Dichtung als Dokumentation*, Frankfurt am Main 1992, 117-163.

Davide CANFORA, *Il carme Supra casum Hispani regis di Pietro Martire d'Anghiera dedicato al pontefice Alessandro VI*, dins *Principato ecclesiastico*, 275-284.

L'«*Hispanus rex*» és Ferran II Trastámara i el seu «*casus*» és l'atemptat del qual fou víctima a Barcelona el 7 de desembre del 1492, que d'Anghiera narrà en algunes de les seves lletres, sobretot en la *De vulnere regis nostri*, incloses en l'*Opus epistolarum* (ed. princeps 1530), i fou transformat en el poema també conegut amb el títol de *Pluto furens*, conservat en una edició incunable, en dues del 1511 i 1520 (aquesta, de València: 281), i en el ms. de la BVaticana, *Barb. lat.* 1705 (277); ha estat darrerament editat dins el primer títol, 117-163. L'autor es fixa en les diferències tant entre la dedicatòria a Alexandre VI com en el text del manuscrit i de les edicions i en aquestes entre elles (278-282). Hi ha referència a una altra lletra de d'Anghiera a Francisc Prats, ambaixador d'Alexandre VI, amb un primer esbós realista d'Alexandre (283); ja difunt, la reina Isabel de Castella, s'hauria alegrat de la seva desaparició (284). — J. P. E.

[18.640-18.641]

Martin FRÜH, *Profecía y realidad: una oda de Antonio Geraldini al rey Fernando el Católico*, dins *De litteris neolatinis in America Meridionali, Portugalia, Hispania, Italia cultis*, herausgegeben von Dietrich BRIESEMEISTER und Axel SCHÖNBERGER, Frankfurt am Main 2002, 47-67.

Els intel·lectuals de la cort de Ferran II Trastámara competiren entre ells a enlairar-lo a la categoria d'heroi. Un d'aquests hauria estat Antonio Geraldini, el qual, en una oda sàfica, de títol llarg però expressiu: *Ad eminentissimum regem Hispaniarum Ferdinandum Tertium, de eius regnis ac virtutibus, que eidem certius quam prophetarum et sibyllarum versus amplissimum orbis imperium pollicentur*; a diferència dels altres, no hauria basat els seus auguris en les profecies que pronosticaven tota mena de triomfs al 'casal d'Aragó' i al rei Ferran (48-51), ans en el poder dels seus reialmes i en l'encert amb el qual les seves qualitats personals asseguraven la felicitat dels pobles i l'èxit en les gestes, també el de les bèl·liques (51-55). D'acord amb els postulats de l'Humanisme, els pronòstics s'havien de basar en realitats constatables com el poder i el bon govern, que permetien de comparar-lo a August (57-58). Potser Geraldini hagué de capitular i sumar-se als galejadors de profecies, més del gust dels Reis Catòlics. L'oda és transcrita (58-61) i assenyalades les frases paral·leles en clàssics llatins (61-64). Hi ha bibliografia (64-67). — J. P. E. [18.642]

Anna ALBERNI, *El cançoner Vega-Aguiló: una proposta de reconstrucció codicològica*, dins *Literatura i cultura*, 151-171.

Recordat l'iter dels manuscrits 7 i 8 de la BC (el *Cançoner Vega-Aguiló*, dit així pels seus dos darrers propietaris particulars coneguts), i les descripcions que del seu contingut i de la seva factura han estat fetes durant el segle XX, l'autora reprèn tots els elements codicològics i literaris que poden ajudar a una millor comprensió de l'evolució del còdex en la seva materialitat, i arriba a la conclusió que la clau de volta que pot servir per a una reconstrucció realista i econòmica del conjunt dels dos manuscrits és el plec [XIII], compost pels folis 1 del ms. 8 + folis 165-175 del ms. 7 + folis 2-3 del ms. 8. La recomposició d'aquest plec és justificada per l'autora amb arguments convincents, el més important dels quals és la restitució de la seqüencialitat perduda entre els tres folis esquinçats, mancats de rúbrica i de foliació antiga, que ara es troben al principi del ms. 8. La hipòtesi, a més, explica la llacuna de trenta-cinc fulls que ha malmès els dos darrers plecs del ms. 7 i que ha provocat la pràctica volatilització de l'obra poètica de Melcior de Gualbes i la partició d'un poema de Jordi de Sant Jordi, restituint el seu dia per Martí de Riquer. — J. de P. [18.643]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Notícies sobre la Bíblia en català i la Inquisició Espanyola en acabar el segle XV*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 671-674.

Tres documents notariais de Barcelona, AHPB, fragments d'inventaris 'post mortem' ací transcrits, demostren que almenys en aquells casos foren segrestades i lliurades a l'inquisidor d'herètica pravitat tres Bibles en traducció catalana els anys 1492-1494. — J. P. E. [18.644]

Lluís CIFUENTES, *Cavalls, bous i vaques: sobre manescalia i agronomia a Catalunya entre l'Edat Mitjana i la Moderna*, dins «VI Trobada», 87-91.

L'autor defineix aquestes pàgines com a «una reflexió sobre les fonts a l'abast per a l'estudi de la manescalia i l'agronomia en les èpoques medieval i moderna» (87), en el sentit que la comparació entre els documents escrits i la pràctica real de la manescalia obliga a ésser desconfiats entorn l'abast real de l'activitat dels menescals, en el sentit que, ni en els temps medievals ni en els moderns la manescalia no limitava el seu camp d'actuació en la classe social nobiliària, ans, tal com permet de veure «un llibre de comptes...d'un manescal a la Catalunya rural del segle XVII» [el de Pere Forners, de la contrada de Piera], aquest atenia

cavalls, bous, vaques, cabres, ovelles i porcs, «just com indicaven els tractats d'agronomia» (89). Hi ha bibliografia (90-91). — J. P. E. [18.645]

José M. CRUSELLES GÓMEZ, *Los Borja en Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria*, dins «Revista d'Història Medieval», 11 (2001 [2002]), 279-305.

Encara en vida d'Alexandre VI començà la difusió de la llegenda negra contra ell i els Borja, que ha sobreviscut fins als nostres dies i en un moment determinat derivà vers la 'novel·la històrica', com la de Ferdinand Gregorovius sobre Lucrècia. Amb Ludwig von Pastor començà la reconstrucció objectiva dels Borja basada en els documents de l'ASVaticà, però també nasque la controvèrsia interpretativa, sobretot en camp catòlic entre els defensors a ultrança i els crítics envers la dita família i principalment envers Alexandre VI. La línia documentada de von Pastor fou seguida entre nosaltres per Fidel Fita i Roc Chabàs i encara més per Josep Sanchis Sivera, Joan Altisent i Josep Rius i Serra. Fins fa poc temps, seguí la lluita entre defensors (Peter de Roo, Elías Olmos, Giovanni Soranzo i detractors (G. B. Picotti). Els darrers temps, sota el guiatge de Miquel Batllori, s'ha imposat la història objectiva i documentada, que ha donat nombre d'estudis d'abast local (Gandia, Xàtiva, Canals), i visions més àmplies, com les de Joan Francesc Mira i Ximo Company. Ha estat ja presentat el *Diplomatari dels Borja*. Tot plegat, superada la llegenda negra, podria desembocar en la llegenda blanca, però llegenda. — J. P. E. [18.646]

Bruce EDELSTEIN, *Nobilidonne napoletane e committenza: Eleanora d'Aragona ed Eleanora di Toledo a confronto*, dins «Quaderni Storici», XXXV (2000), 295-329.

Encara que aquelles dames, i en particular Eleanora d'Aragona, fossin de dinastia catalanitzada, ella, duquesa vídua de Milà, i la seva filla Bona Sforza Aragona, eren totalment italianes i llur mecenatge artístic pertany a la cultura d'aquella terra. Però la segona entra en el nostre camp perquè un autor anònim la féu protagonista de la seva *Questión de amor de dos enamorados*, publicada a València el 1513 (295 i 309, nota 5). — J. P. E. [18.647]

Antoni GILI FERRER, *Jaume Morei, mestre d'escoles, oncle del pare Jeroni Nadal, S. I.*, dins «Randa», 49 (2002), 52-63.

La raguèlia dels Morei és documentada des del moment que el 1285 Bernat Morei fou designat per l'assemblea municipal d'Artà, síndic i procurador de la vila per a retre sagrament i homenatge a Pere el Gran, representat per l'hereu Alfons, en el moment que el rei de la Corona catalanoaragonesa havia hagut d'assumir el govern directe de l'illa davant la invasió de Catalunya pels croats (un dels quals era el rei de Mallorca) a conseqüència de les Vespres Sicilianes. Després, membres de la raguèlia eren constantment documentats i la possessió d'Artà s'anomenaria Son Morei. Jaume, hereu universal del seu pare, redactà un *Memorial... dels béns immobles que poseesc* (54-55); en la Germania es posà a favor del rei, fou mestre de gramàtica tant del capítol catedralici com de la ciutat, on, tal com també havia fet l'Estudi General de Lleida, es contraposà a la gramàtica de Sisó; ací consten les condicions d'un certamen literari el 1516 (58), també les de la unió de la seva escola amb la de mestre Riera (59). L'inventari de llibres (de l'escola?) dóna vint-i-dos títols [la Bíblia xica, no serà una *Biblia parva*?]. Aquesta i altra documentació procedeix de sèries diverses del ARM, *ERC*, *Protocols*; de l'ACM, *Actes capitulars*, i de l'ADM, *Libri ordinum*. Són transcrits en apèndix dues lletres a Jaume Morei, una de Nicolau de Pacs i una del cardenal Jacobus Puteus [Giacomo Pozzo?], de l'arxiu familiar, Morey de Sant Martí (62-63). — J. P. E. [18.648]

August BOVER I FONT, *La difusió del Spill de la vida religiosa a través de l'Europa del Barroc*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 13-27.

El *Spill* aparegué a Barcelona el 1515; el seu autor volia que fos ,espill' i ,drecera' per a arribar a la perfecció cristiana; sota la forma d'una narració de pelegrinatge i escrit en forma de diàleg, influït per Ramon Llull i la ,Devotio moderna', propugnava formes d'espiritualitat i d'oració que foren acceptades tant pels responsables de la Reforma com pels de la Contrareforma (els jesuïtes es trobaven entre els més actius propagandistes del llibre). L'autor assenyalava les edicions datades entre el 1580 i el 1660 en italià (17-18), castellà (18), alemany (19), francès (19-20), llatí (20), neerlandès (26-27), polonès (22-23), anglès (23-24), gaèlic (24) i danès (25); hi ha indicació de les biblioteques que posseeixen exemplars de les dites edicions. Hi ha bibliografia (26-27). — J. P. E. [18.649]

Pep VALSALOBRE, *De l'Spill de vida religiosa al Desitjós. Notes a una novel·la al·legòrica del segle XVI*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 31 (Tardor 2001), 11-24.

L'autor es proposa de replantejar algunes qüestions i d'interrogar-se en veu alta sobre algunes d'altres, com, per exemple, que en l'edició ,prínceps' de Joan Rosenbach 1515, són tres els autors que hi col·laboren: el del pròleg inicial, el del *Spill* i el de la ,nota editorial' de l'acabament (12). El llibre pròpiament dit descriu en dues parts la drecera que va de la Casa de la Humilitat a la de la Caritat pel camí de la Pacència (14), i Valsalobre recorda les dues hipòtesis sobre l'autor: un jeroni, de la Murtra, Miquel Comalada, o un franciscà observant, potser de Santa Maria de Jesús, de Barcelona (13-14). L'autor assenyalava que l'autor del pròleg és altre que el del llibre i dona a entendre que aquell era destinat a introduir una altra obra (15); que l'obra original era més extensa i portava el títol de *Spill de vida religiosa*; la versió abreujada i publicada havia de tenir el de *Camí breu per amar a nostre Senyor* (15-16); que l'autor segurament era franciscà; la doctrina del llibre és crítica amb la religiositat externa i la teologia escolàstica i propugna una pietat afectiva, de recolliment interior, d'oració mental (15-17), i entre les obres de les que rebé influència hi ha, ultra algun corrent de ,devotio moderna', Ramon Llull (*Blanquerna, Fèlix o Llibre de meravelles*) i Ramon Sibiuda (17-18); i caldria estudiar la relació amb *Hun brevisimo atajo e arte de amar a Dios con otra arte de contemplar e algunas otras reglas breves para ordenar la piensa en el amor de Dios*, Barcelona, Carles Amorós 1513 (18-19) i amb el conjunt de literatura espiritual nostra publicada en els Països Catalans fins entorn el 1530 (19-20). El *Spill* no és documentat en les biblioteques barcelonines del segle XVI (20). Hi ha bibliografia (21-23). [Atès que el tema toca Miquel Comalada, recordaré que acaba de comparèixer un seu homònim i d'altres ,parents' a Cervera a darreries del segle XV en la recopilació de Ramon Miró i Baldrich, resumida eb la segona part d'aquestes notícies bibliogràfiques, entre les relatives a Cervera]. — J. P. E. [18.650]

Joaquim GARRIGA RIERA, *Sobre el pintor Perot Gascó (segle XVI)*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 1 (1993), 117-143.

Mort el 1529 a Vic, la seva obra coneguda és ací analitzada des d'un punt de vista tècnic; la documentació relativa a les seves obres és esmentada de forma indirecta, a través d'estudis de Josep Gudiol i Cunill; ací, en un moment determinat, són també analitzades tècnicament i reproduïdes les inscripcions d'obres diverses (138). Hi ha setze reproduccions figurals. — J. P. E. [18.651]

Hans Gerhard SINGER, *Homo absconditus - Erkenntnis des Menschen in der Kunst des Archiminen. Zu Juan Luis Vives' Fabula de homine*, dins *Ludus Sapientiae. Studien zum Werk und zur Wir-*

kungsgeschichte des Nikolaus von Kues (Studien uns Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, LXXVIII), Leiden - Boston - Köln, Brill 2002, 353-379

L'original d'aquest estudi fou publicat dins *Scientia et Ars im Hoch- und Spätmittelalter*, herausgegeben von Ingrid CRAEMER RÜGENBERG und Andreas SPEER (Miscellanea Mediaevalia, 27), Berlín -New York, Walter de Gruyter 1993, 918-941. La *Ludovici Vivis Valentini Fabula de homine*, treta de l'edició de Gregori Maians, vol. IV, València 1783, ocupa les pàgines 373-379. L'autor, recordant que el tema del 'Theatrum mundi' ve de l'antiguitat, resumeix en les primeres pàgines la tesi subjacent a la *Fabula de homine*, la d'èsser-li connatural d'asseur's entre els déus (354-356); repensa críticament la doctrina de Vives sobre el paper de l'home en el món i sobre la seva relació amb la realitat divina (356-366); i esbrina la vinculació entre la dita faula i els esbossos d'antropologia del Renaixement, de la qual la de Vives seria una bona concreció (366-373). — J. P. E. [18.652-18.653]

Simone DE ANGELIS, *Zur Galen-Rezeption in der Renaissance mit Blick auf die Anthropologie von Juan Luis Vives. Überlegungen zu der Konfiguration einer 'Wissenschaft vom Menschen' in der Frühen Neuzeit*, dins *Tradita et inventa. Beiträge zur Rezeption der Antike*, herausgegeben von M. BAUMBACH, Heidelberg C. Winter 2000, 91-109.

Pàgines només conegudes per referència. — J. P. E. [18.654]

Juan Luis VIVES, *On Assistance to the Poor*. Translated with an Introduction and Commentary by Alice TOBRINER (Renaissance Society of America. Reprinted Texts, 9), Toronto - Buffalo - London, University of Toronto Press 1999, VII i 62 pp.

Reedició de la traducció anglesa, publicada el 1971, del *De subventione pauperum* del 1526, escrit a petició del consell municipal de Bruges; els suggeriments de Vives no sols servirien a la dita ciutat, ans encara inspirarien la normativa anglesa del 1601 sobre el tema de la mendicitat en les ciutats i la seva solució. — J. P. E. [18.655]

Maria BARCELÓ CRESPI, *El testament de dos humanistes: Gabriel Mora i Gregori Genovard*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 281-290.

Després de la breu biografia de cada personatge és transcrit el testament, ambdós de l'ARM, *Protocols notariales*, B-143; ultra aquelles parts que són normals en tot testament, Gabriel Mora llegava a Gaspar Olivar, 'in sacro eloquio professori' [mestre d'eloqüència sagrada? professional d'eloqüència sagrada?] les obres completes en quatre volums 'Archiepiscopi Florentini' [sant Antoní de Florència] (284); era més rica l'herència en llibres deixada per Gregori Genovard: un *Blanquerna* en català [l'exemplar ara de la BSB de Munic?], unes *Concordantiae* bíbliques i totes les altres obres llatines de Ramon Llull de la seva propietat, a la capella de Cura, Puig de Randa; les *Opera omnia* de sant Gregori i sant Bernat en un sol volum 'forme maioris', amb les altres concordances bíbliques, a la biblioteca de la Seu; i a Joan Strany les altres edicions escadusseres de sant Gregori. De més a més, decidia que el seu esclauet Miquel, de vuit anys, fos alliberat en arribar als vint, després d'haver-li donat un ofici, tornant-lo «natus antiquis et situi primevo, quibus omnes homines liberi nascebantur et servitus erat penitus incognita» (288). Assenyalem les donacions al monestir de Santa Elisabet i a la fundadora de la Criança, Isabel Cifré (289). — J. P. E. [18.656]

Eulàlia de AHUMADA, *L'epistolari d'Hipòlita Roís de Liori, comtessa de Palamós (Arxiu del Palau, s. XVI)*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», núm. 31 (tardor 2001), 35-40.

L'Arxiu del Palau, ara a Sant Cugat del Vallès, Centre Borja, format per agregació successiva de diverses raguèlies nobles, conté unes dues mil lletres trameses o rebudes; l'autora es limita a presentar la correspondència de la senyora indicada en el títol, des del 1517; resumeix les etapes de la seva vida (fadrina, casada, vídua), que la porten a ésser primer administradora d'un patrimoni de família noble i després empresària en exclusiva a Catalunya (i a València) del primer enginy de cardar draps (27-32), som particularment informats de les vuit-centes setanta-dues lletres de l'epistolari (privat, familiar, femení), vuitanta-nou de les quals són d'ella (33-36). Són transcrites dues lletres dels anys 1533-1536, una familiar a la filla Estefania de Requesens i l'altra, de noble a noble, a Benet Honorat Joan, senyor de Tous (37-39). Hi ha bibliografia (39). — J. P. E. [18.657]

Antonella ROMANO, *La Contre-Réforme Mathématique. Constitution et diffusion d'une culture mathématique jésuite à la Renaissance (1540-1640)* (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 306), Roma, École Française 1999, XII i 692 pp.

«Depuis les origines, l'Ordre a veillé à construire sa mémoire, ce qui explique l'abondance des sources encore disponibles actuellement» (5), fonts, de més a més, publicades amb rigor en sèries diverses dels *Monumenta Historica Societatis Jesu* (9), o conservades en l'«Archivum Romanum Societatis Jesu» (11-27). Sobre aquesta base, el capítol primer ens permet d'assistir a la presència de les matemàtiques tant en els col·legis primitius de la Companyia de Jesús, com en llur *Ratio studiorum*, tot d'alguna manera centrat en la figura i actuació de Jeroni Nadal, «sans doute la principale personnalité de la Compagnie dans les années fondatrices» (50), potser antic mestre de matemàtiques, (primer?) rector del col·legi de Messina, el primer que admeté estudiants externs, introduí les matemàtiques en l'ensenyament jesuític (51; cfr. 67) i fins i tot donà normes pedagògiques al respecte en el *De studiis (! studii) generalis dispositione et ordine* (52-53), i instruccions particulars per a col·legis: Coimbra 1561 (63-64), París 1568 (67-68). L'evolució posterior ja no sembla haver comptat amb la col·laboració del p. Nadal. — J. P. E. [18.658]

Vicenç BELTRAN, *Poesía popular antigua ¿cultura cortès?*, dins «Romance Philology», 55 (2002), 183-230.

Entre d'altres mostres de confluència entre l'element cortès i el popular en literatures europees, l'autor exposa l'existent en el *Libro intitulado el cortesano* de Lluís Milà, publicat a València el 1561, en el qual un matrimoni que discuteix es tira pel cap, no plats, sinó dites populars en vers (206-208). — J. P. E. [18.659]

Isaac SOCA I TORRES, *Un capdavanter en la revitalització del monaquisme català de la Contrareforma: Antoni Viladomar i Sant Miquel, abat de la Portella i Breda*, dins «Analecta Sacra Tarracoen-sia», 75 (2002), 7-50.

L'interès de l'autor per la figura d'aquell abat s'explica perquè hi coincideixen les dades sobre la vida interna dels monestirs benedictins la segona meitat del segle XVI i la línia de la Congregació Benedictina Claustreal enfront la política dels papes i de Felip II. La trajectòria de la família entre la Quar i Vilada i la biografia d'Antoni ocupen les pàgines 3-7; el 1557 ell entrava a Sant Pere de la Portella, que trobà en estat de prostració degut a les dificultats del temps i a la manca d'interès dels abats comendataris, suprimits pel concili de Trento; així, Viladomar esdevenia el 1568 el primer abat de la nova etapa, que immediatament començaria de donar senyals de vida (7-12); elegit a abat de Breda, deixava un monestir amb vida, també econòmica, força normalitzada (13-26); l'actuació en la Congregació Claustreal contribuï a fer efectives les prescripcions i l'esperit reformador de Trento, també en relació a estudiants, a l'a-

plec de les constitucions de la Congregació, o a la conservació de l'arxiu de la mateixa, ubicat des del 1584 al Celleret de Sant Pere de les Puelles (35); els darrers anys féu son poder a normalitzar la vida dels monestirs claustrals a fi de sostraurer-ls a aplicacions rígides de la butlla de Climent VIII, *Sacer et religiosus...* del 1592; i per això presentaren a Roma la redacció definitiva de les *Constitutiones Congregationis Claustralis Tarraconensis* (36-39). Les dades d'aquestes pàgines procedeixen sobretot de Solsona, AD, Portella, de Montserrat, Arxiu del Monestir, *Congregació Claustral* i d'ACA, *Monacals d'Hisenda. Congregació Claustral*, i Madrid, Archivo Zabálburu, del qual i sobretot del de Solsona són els nou documents publicats en apèndix (40-56), entre els quals té particular significació l'acta de visita canònica al monestir de la Portella l'octubre del 1596, que avisa de les maquinacions d'alguns ‚novitatis amatores‘ per a fer estirar la interpretació de la dita butlla papal fins a la ‚suppressionem et extinctionem‘ de la Portella (50); afegim-hi l'acta de pertanyences de la Portella endutes per l'abat Viladomar a Breda, entre les quals consta «una bona càrraga de molts bons llibres, entre los quals ere la *Biblia*, en quatre pessas, ab sa glossa ordinària e interlínia... y totes les pars de Villegas y Ostiensis... y de cant de orga, quants n'í auia en lo monestir» (52). — J. P. E. [18.660

Francisco José SANCHIS MORENO, *Honorato Juan: vida y recuerdo de un maestro de príncipes* (Biblioteca Valenciana. Sección Historia / Estudios), València, Generalitat Valenciana 2002, 512 pp.

La intenció de l'autor ha estat la de fer confluïr en aquest llibre les dues línies d'investigació sobre aquell humanista, la de Sòria, d'on fou bisbe, i la de València, d'on fou, procedent de Catalunya, la família Joan; també la d'aplegar tota la documentació relativa al mateix personatge (14-15), esparsa en arxius diversos, amb particular atenció al *Còdex Centelles* de la Biblioteca Pública de Sòria (463-469), sense oblidar els dos opuscles d'Athanasius Kircher, *Principis christiani archetypum politicum... ex antiquo numismate Honorati Ioannii...* i *Triumphus gloriae nobilissimae Familiae Hispanicae quae Ioannia dicitur...*, ambdós d'Amsterdam 1672. Els successius capítols ens presenten nos sols Honorat Joan, ans també el seu entorn: lloc de naixença (València o Xàtiva) i familiars (19-45), estudis a Lovaina, entre el grup de deixebles de Joan Lluís Vives i el retorn a València dins l'òrbita de l'emperador, ja en bel-ligerància antierasmiana (45-69). Malgrat això, l'educació del príncep Felip, a la qual Honorat Joan fou destinat per l'emperador, s'inspirà en gran part en el *De institutione principis christiani* d'Erasme, sense oblidar les aportacions de Joan Lluís Vives, de Pere Joan Nunyes, de Frederic Furió i Ceriol o del també mestre Joan Cristòfor Calvet d'Estrella, recordades en un llarg capítol que, després de resumir la teoria pedagògica, exposa la manera com les normes foren posades en pràctica en aquell cas en què Joan era reconegut mestre en nombre de temes (108-110), tot i que en realitat sembla que el seu magisteri es concentrà en matemàtiques i arquitectura (107-108); però el mateix emperador es queixava que l'educació del príncep havia estat massa castellana i que li calia saber les llengües dels seus súbdits (120). Seguí una nova etapa semblant a l'anterior, ara en relació al príncep Carlos, fill de Felip II, amb la gran diferència de les qualitats personals del presumpte hereu, que portaren al resultat tràgic (147-199; 286-293). A partir d'ací, la vinculació a la casa reial seria la de conseller (200-237); en aquestes pàgines és recordada la seva lectura d'Ausiàs Marc al príncep Carlos i a la cort, en funció de la qual hauria escrit un *Abecedario de vocablos lemosines oscuros* emprats pel poeta de Gandia; Kircher li atribueix una *Decas paraenetica documentorum politicorum*, però res d'ell no sembla haver estat publicat. Gran part d'un capítol (208-237) és dedicada a explicar la medalla encunyada per a Joan per Pompeo Leoni (505-507). La casa reial agrafà la dedicació del preceptor amb el càrrec de mestre de la Ceca de València, que de fet fou del germà i del nebot (238-241), i sobretot amb el bisbat d'Osma, del qual resta l'edició del *Catechismus, seu Manuale Oxomense*, del 1565 (261-262; portada: 509), i el testament, amb allò que podem saber de la seva biblioteca (283-285). I així arribem al final de la vida, però el llibre és completat amb la documentació relativa a Honorat Joan; en destaca el codicil testamentari (358-369); la valoració posterior del personatge (381-415), i

nova documentació tant familiar com personal (419-459). Les darreres pàgines contenen indicació de fonts documentals (463-469) i bibliografia (471-477), tot completat amb quadres genealògics i il·lustracions (481-509). — J. P. E. [18.661]

Joan BADA ELIAS, *La religiositat en la contrareforma a la Corona d'Aragó en temps de Felip II (1563-1598)*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXVI (2001), 91-127.

L'autor esbrina els dos àmbits de la religiositat, la litúrgica o institucional i la d'expressió popular. Quant al primer, recorda la nova configuració de bisbats en temps de Felip II, en què a Catalunya nasqué una nova diòcesi, Solsona, a València la d'Oriola, i Mallorca entrava en la seva província eclesiàstica, però, en canvi, Albarrassí es desvinculava de Sogorb i passava a la de Saragossa; províncies i bisbats celebraren els respectius concilis provincials i sínodes diocesans. Decrets tridentins, concilis provincials i sínodes diocesans són les fonts per al coneixement de les direccions de la nova religiositat (95-111). La realitat de la seva implantació es pot deduir de les *Relationes ad limina* i dels decrets de visita pastoral de cada bisbat i parròquia, d'entre els quals destaquen els del bisbe de Mallorca Diego de Arnedo, per haver estat publicades (111-124). Les dites directrius eren clarament cristocèntriques (confraries de la Sang de Crist), amb forta accentuació eucarística (Quaranta Hores, confraries de la Minerva), també forta devoció mariana (confraries del Roser). Els nous ordes religiosos estendrien noves devocions al costat de les antigues. — J. P. E. [18.662]

Arturo BERNAL PALACIOS, *Antonio Agustín en los episcopologios alifanos*, dins *Life, Law and Letters*, I, 71-88.

Bisbe d'Alife (Campània) entre el 1557 i el 1561, el seu pas per aquella seu és recordat pels episcopologis, alguns dels quals ja publicats (72), però l'autor es limita a esbrinar allò que en diuen els sis antics encara inèdits, conservats a Piedimonte Matese, ACuria Vescovile (2) i ACollegiata Sta. Maria (3), i Alife, ADuomo (1) (72-74). Destaca el signat per Giacinto Iacobellis (75-79), on l'autor troba quatre redaccions, ací transcrites (79-84); també ho és la definitiva (84); i la de Fortunato Fonseca, amb el seu apèndix (85-88). — J. P. E. [18.663]

Inmaculada PÉREZ MARTÍN, *Antonio Agustín y Manuel Provataris en Venecia (a. 1543)*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», VIII (Studi e testi, 402), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2001, 299-311.

Aquell any, Antoni Agostí era a Venècia preparant l'edició de les *Emendationum et opinionum libri IIII* sobre el text de les *Pandectes*; un còdex de Bessarion, amb l'original de les *Novellae* de Justinià, fou col·locat per a ell pel copista grec Manuel Provataris (303, nota 21); el treball d'ells dos es conserva als marges dels mss. de El Escorial 82.VI.4 i Phi.I.7; si la primera part fou escrita per tres copistes, la segona és autògrafa d'Agostí (304-305); també és autògrafa la 'collatio' de les trenta-nou primeres *Novellae*, ara a El Escorial, ms. 118.IV.20 (306); però aquest treball restà inacabat. Hi ha reproducció fotogràfica de quatre pàgines de mss. de El Escorial, amb mostres d'escriptura de Manuel Provataris i Petrus Carnabacas (308-311). — J. P. E. [18.664]

Marc MAYER, Alexandra GUZMÁN, *Relaciones humanas en la Roma del XVI a través de la epigrafía: Aquiles Estaço y Antonio Agustín*, dins «Professor Basilio Lossada. Ensinar a pensar con libertate e risco», Barcelona, Universitat 2000, 523-529.

Títol només conegut per referència. — J. P. E.

[18.665]

Maria Teresa LANERI, *Per la identificazione e la cronologia dell'Umanista Rodrigo Hunno Baeza*, dins «Archivio Sardo», XXXIII (2000 [2002]), 471-497.

Encara que aquell humanista no sembla haver estat català, en la seva obra, *Cartulari d'Arborea*, ara a Càller, Biblioteca Comunale, ms. 55, fa una referència a Jeroni Pau (486-487), a uns 'vulgaria elogia' [que potser eren goigs] (487-488), als immigrants vinguts de Barcelona (492-493) i al magisteri gramatical d'Andreu Samper, d'Alcoi (494-495). — J. P. E. [18.666

Giorgia ATZENI, *Breve profilo di Pietro Sias, incisore sardo alla fine del Cinquecento*, dins «Studi Sardi», XXXIII (2000 [2002]), 451-469.

El personatge no sembla català, però treballà en la primera impremta establerta a Càller el 1566 (454-455); entre les seves edicions figuren els *Capítols de Cort* del 1590 (455), el *Directorium Curatorum* del solsoní i bisbe d'Elna, Pere Màrtir Coma, altres *Capítols de Cort* del 1591, i crides i pragmàtiques virreginals (457). És transcrit un contracte del 1590 pel qual Pietro Sias es llogava a fer d'impressor durant dos anys, escrit en català (Càller, Archivio di Stato, *Atti legati*) (461-463). — J. P. E. [18.667

Francesc RIERA VAYREDA, *Disposicions testamentàries de Gabriel Guasp i Joana Navarra, 1593*, dins «Homenatge Rosselló», II, 785-794.

Presentació i transcripció dels testaments del primer llibreter i impressor de la raguèlia Guasp i de la seva tia paterna, vídua del llibreter Miquel Navarra, conservats a Palma de Mallorca, AP de Santa Eulàlia; la publicació permet de recordar dades de la impremta a Mallorca. El testament de Gabriel és escrit en llatí (787-789), el de sa tia en català (791-794). — J. P. E. [18.668

Trinidad ARCOS PEREIRA, *El ejemplar de la Biblioteca Pública 'Fernando de Loazes' de Oribuela del De conscribendis epistolis de Francisco J. Bardaxí. ¿Una edición corregida por el autor?*, dins «Fortunatae. Revista Canaria de Filología, Cultura y Humanidades Clásicas», 11 (1999), 113-123.

D'acord amb les *Constitucions de la Universitat de València* del 1563, l'any sobre Francesc Joan Bardaxí publicava en la impremta de Joan Mey el *De conscribendis epistolis*, del qual són coneguts dos exemplars un a Madrid, BN i l'altre en la biblioteca d'Oriola; l'autora els compara i constata que en el d'Oriola manca l'*Epistola quae gratias agit*, ací transcrita (117), i creu que la presència d'una secció *De gratiarum actione epistolae*, molt semblant a l'anterior, també transcrita (118-119), explicaria que l'autor l'hagués suprimida durant la impressió. Hi ha reproducció fotogràfica de tres pàgines (121-123). — J. P. E. [18.669

Josep AMENGUAL I BATLE, *Llengua i catecisme de Mallorca: entre la pastoral i la política (1576-1962)*. Segona edició, revisada, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 2002, 278 pp.

La primera edició d'aquest estudi és ben coneguda dels lectors del present anuari per les pàgines dels volums XI (1992), 488-489, i XII (1993), 454-456. L'edició segona ha introduït algunes modificacions, entre les quals destaquen «uns apèndixs amb uns quadres estadístics sobre els principals catecismes editats a Mallorca i un episcopologi a partir del Concili de Trento fins ara, per facilitar la lectura del llibre... La bibliografia també s'ha enriquit» (17). — J. P. E. [18.670

Javier LÓPEZ DE GOICOECHEA ZABALA, *Marco Antonio de Camós (1544-1606): una moral profesional de los oficios jurídicos*, dins «La Ciudad de Dios», CCXV (2002), 41-67.

[Cf. ATCA, XXII (2003), 976, núm. 17.898]. Objectiu d'aquestes pàgines: «exponer y desarrollar aquellos contenidos que Camós dedica a las llamadas profesiones vinculadas al Derecho y otras actividades públicas, de suerte que podamos establecer un verdadero precedente de lo que hoy en día denominamos, 'códigos deontológicos'» (41-42). Durant la Baixa Edat Mitjana, els moralistes, ací personificats en sant Ramon de Penyafort, en les pàgines dedicades als 'status particulares' s'havien fixat en les situacions concretes, també en les de les diverses professions (42-50). En la seva *Microcosmia y gobierno universal...* (Barcelona, 1592), Camós dibuixa les qualitats que han d'assegurar el conseller reial (51-55), el jutge (56-60), l'advocat i procurador (60-64) i el fiscal (64-66). Ultra les exigències de qualitats humanes, de servei a la pau social i d'atenció a la realitat objectiva, és notable la presa de posició de Marc Antoni de Camós contra la utilització de la tortura com a mitjà de conèixer la veritat de fets delictius (59). — J. P. E. [18.671

Vicent ZURIAGA SENENT, *Fra Felip de Guimerà i la construcció de la imatge devocional de l'Orde de la Mercè després del concili de Trento*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 41 (2002), 207-214.

Resumida la biografia i bibliografia d'aquell mercedari, l'autor es fixa en la *Breve historia de la orden de Nuestra Señora de la Merced*, València 1594. El mateix autor informa de les fonts que ha resumit: Jerónimo Zurita (quant als orígens i a la intervenció de Jaume I), Nadal Gàver i Pedro Cijar, per als primers temps de l'orde (encara trigarien a arribar les aportacions dels principals historiadors de l'orde, del segle XVII). El llibre de fra Guimerà es col·loca en el marc de la reafirmació tridentina dels ordes religiosos, en el d'assenyalar el sentit generós dels orígens i de la raó d'ésser de la Mercè, trets que passarien a les diverses representacions artístiques barroques tant de la Mare de Déu de la Mercè com dels sants mercedaris. — J. P. E. [18.672

Thomas PLATTER, *Le Voyage de...* Présenté par Emmanuel LE ROY LADURIE. Texte traduit et annoté par E. L. R. L., et F. D. LICHTENHAN (Le siècle des Platter, 2), París, Fayard 2000, 703 pp.

Publicat en alemany el 1968, aquell viatge és ara donat en traducció francesa; l'autor, des de Montpeller on estudiava, el 1595 féu durant tres mesos un viatge per Occitània i Catalunya. Visità Perpinyà, Girona, Barcelona, Montserrat, etc., indrets sobre els quals fa interessants observacions sobre la gent, el paisatge, la vida diària, a les quals l'editor, que veu en el viatge de Platter una mostra de l'evolució del gènere autobiogràfic i de viatges entre le Renaiement i el Barroc europeus, afegeix una panoràmica de la Catalunya de darreries del segle XVI. — J. V. [18.673

Antoni ESPINO LÓPEZ, *La presència d'obres literàries a les biblioteques dels barcelonins del primer Sis-cents*, dins «Revista de Catalunya», núm. 179 (desembre de 2002), 81-104.

Nou-cents seixanta-quatre dels 3.324 inventaris 'post mortem' dels anys 1601-1660 aplegats en els llibres notariais de l'AHPB fan constar que el difunt posseïa llibres; vuitanta-sis tenien obres qualificables de 'literàries', en les quals, en general, els títols de literatura rondaven entorn el 5%, essent excepcionals aquells en què arribaven al 10%; s'enduia la palma la de Joaquim Setantí, del 1617, amb 338 títols, trenta-set dels quals eren de literatura (81-82). La secció de poesia era presidida per Ovidi i Virgili i tancada per exemplars únics dels dos poemes d'Homer; entremig, Francesco Petrarca era present en tretze biblioteques, Ausiàs Marc en vuit, tant en català com en traducció castellana, acompanyats d'un escampall d'autors contempora-

nis (83-93). En teatre, resistia el clàssic Terenci, però dominava Lope de Vega (93-96). En novel·la, enmig d'una considerable varietat d'autors, on tornem a trobar Lope de Vega, destacaven els títols de Miguel de Cervantes (96-103). Hi ha bibliografia (104). — J. P. E.

[18.674]

Eulàlia MIRALLES, *La Corónica Universal del Principado de Cataluña de Jeroni Pujades, una obra interpolada?*, dins «Llengua & Literatura», 13 (2002), 223-272.

Troblem ací resseguida la història de l'atzarosa transmissió dels manuscrits castellans de la *Corónica* de Pujades (de la catalana només n'hi ha un fragment en el ms. 2029 de Barcelona, BU); tot seguit són esmentades l'edició a cura de Pedro Ángel de Tarazona de la traducció al castellà realitzada per ell mateix a partir de l'edició catalana del 1609, i la completa (única) de l'obra en castellà, impulsada per Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull (1829-1832). Atenció particular és dedicada als manuscrits parisencs de la *Corónica* (BN, esp. 117-120), autògrafs de Pujades només en part, en els quals «una segona mà introdueix tota mena de canvis, talment com si tingués intenció de deixar el text llest per a la impremta» (230). L'autora identifica aquesta segona mà amb la del franciscà barceloní, profrancès i del cercle protegit per Pèire de Marca, Francesc Fornés, del qual són aplegades notícies biogràfiques. L'estudi dels manuscrits permet de concloure que Pujades revisà (en castellà) l'edició del 1609, i que les parts restants han sofert les anotacions de fra Fornés. Aquest mateix hauria pogut fer arribar els manuscrits de la *Corónica* a Pèire de Marca després del 1645. Hi ha bibliografia. Són editats en apèndix el *Pròleg* a la *Corónica*, de l'edició del 1609 (en català) i els dos pròlegs, el del traductor i el suposat de l'autor, del ms. de París, BN, esp. 117, ff. 1-4v i 6-9v. — J. de P.

[18.675]

Josep LOZANO, *La Relació verdadera de Maximilià Cerdà de Tallada*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 31 (tardor 2001), 41-74.

Conservat en l'Arxiu Dominicà de la Província d'Aragó, ara a València, ms. 72, ací descrit (42-43), entre els seus seixanta documents, datats del 1609 al 1656, trobem la *Relació verdadera, molt en particular, de tot lo que ha passat en la extracció dels moriscos del present regne de València, y depopulació de aquell, feta y recolta per mi, Maximiliano Cerdan de Tallada, generós, iniciada en lo mes de setembre any 1609*, ací transcrita (46-64). La narració remet constantment a documents que s'haurien de trobar en el mateix quadern, però no hi són; és particularment atenta a les actuacions del braç militar del Regne de València i en general de l'estament oficial; i informa amb cert detall de les operacions bèl·liques desplegades des del moment que els moriscos es feren forts en zones difícilment accessibles, amb referència als accidents geogràfics de la contrada. Lozano ha analitzades les particularitats morfològiques i lèxiques de la descripció (64-73); hi ha bibliografia (73-74). — J. P. E.

[18.676]

Baltasar COLL TOMÀS, *Qüestions tomasianes: episodis de la vida de sor Catalina Tomàs segons les atencions de sor Bàrbara Poquet 14 novembre 1614*, dins «Homenatge Rosselló», I, 307-322.

Inèdita fins ara en l'Arxiu del Convent de Santa Magdalena, de Palma de Mallorca, l'*Attestació de la Rda. Mare sor Bàrbara Poquet, òlim del convent de Santa Maria Magdalena, per prova de les heroiques virtuts de la Vn. mare sor Catalina Thomàs*, donada el 1626, és ací transcrita (308-322), després d'una breu presentació de sor Bàrbara Poquet (1560-1630), on destaca que ella tractà directament i familiarment la venerable Catalina Thomàs(sa). Són trenta-sis narracions breus d'altres tants moments biogràfics. — J. P. E.

[18.677]

Emilio CALLADO ESTELA, *Iglesia, poder y sociedad en el siglo XVII. El arzobispo de Valencia fray Isidoro Aliaga* (Biblioteca Valenciana. Colección Historia / Estudios), València, Generalitat Valenciana 2001, 464 pp.

Emilio CALLADO ESTELA, *Devoción popular y convulsión social en la Valencia del Seiscientos. El intento de beatificación de Francisco Jerónimo Simó*, València, Institució Alfons el Magnànim 2000, 311 pp.

[Fa anys que l'autor assetja el ,seu' tema amb publicacions constants i gairebé en fa altres tants que ATCA dóna notícia dels seus treballs, tal com el lector interessat pot veure en la notícia bibliogràfica dedicada al darrer en el volum anterior d'aquest anuari, XXII (2003), 980, núm. 17.914. Ara podríem dir que el setge almenys de moment s'ha acabat perquè el tema s'ha rendit amb el primer dels volums presents], en el qual podem veure aplegades les bases de la seva investigació, tant les manuscrites (449-456: malgrat que l'incendi de l'ADV provocat pels revoltats contra l'alçament militar del 1936 hagi fet impossible l'accés al fons més important per al coneixement d'aquell pontificat) com les impreses (457-462: tot i que aquestes es limiten a les indispensables). La trajectòria d'una ascensió fins a l'arquebisbat de València, gràcies a la influència del grup del duc de Lerma damunt Felip III de Castella, i en particular de la del germà, inquisidor general i confessor del rei, fra Luis Aliaga, ultra el fet d'ésser dominicà, expliquen que l'estada d'Isidoro a València fos plena de problemes, algun dels quals, com el reconeixement de la santedat de mossèn Francesc Jeroni Simó, es convertí en cavall de batalla, que pràcticament enfrontà l'arquebisbe contra tota la València d'aquells anys i, per la seva naturalesa espiritual i doctrinal, deixà rastre en nombre d'informacions, com la del mateix Aliaga al papa Pau V [autèntica declaració de guerra], *Memorial en que se refiere los excesos cometidos en la veneración de mosén Simón* (68, nota 129), o al rei (89, nota 181), o en les dels seus contraris bescantant-lo ell i els seus familiars: *Memorial contra fray Luis Aliaga y sus mañas*, o *Noticias de un sobrino de Aliaga, obispo de Lérida, peor que su tío*, de Madrid, BN, ms. 2394. Un altre camp de batalla fou la doctrina i veneració de la Puríssima Concepció de Maria, a les quals el dominic Aliaga era contrari i, en canvi, els puríssims també eren devots de mossèn Simó. El capítol dedicat al tema (171-203) és tot ell conflictiu, car, malgrat els documents pontificis, Aliaga mai no es manifestà disposat a presidir el jurament en el qual València i les seves institucions (Ciutat, Universitat, Braç Reial) es volien comprometre a defensar aquella doctrina de la Puríssima Concepció de Maria; per iniciativa particular fou publicada la *Plegmàtica del molt alt senyor rey don Joan primer rey d'Aragó traduïda del llatí en vulgar valencià* a favor de la de la mateixa doctrina. Els altres camps d'activitat, entre els quals hi ha un sínode diocesà (127-170) i l'elaboració de normes per a la construcció i embelliment de temples (163-170), presenten una situació en la qual les institucions representatives viuen a la defensiva i amb la mateixa Església de València viuen en tensió constant davant les intromissions i exigències del poder reial.

El segon títol és tesi de llicenciatura, del 1998, l'objecte de la qual és la repercussió social que provocà en la societat valenciana contemporània l'intent de beatificació de mossèn Francesc Jeroni Simó, fins a dividir-la en simonistes i antisimonistes, tal com és possible de comprendre en conèixer l'abundant documentació que aquella guerra ha deixat tant a València com a Madrid i a Roma, on la Causa de Beatificació tingué com a postulant no res menys que Miguel de Molinos, els problemes del qual se sumaren als de la Causa. — J. P. E.

[18.678-18.679]

Ramon PLANES I ALBETS, *Un Llibre de l'arxiu de la Confraria dels Llibreters. Barcelona 1635-1662*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 675-679.

Donada la notícia que la Generalitat de Catalunya adquirí el volum indicat en el títol, ara conservat a Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya. L'autor recorda que la «Confraria dels Llibreters» posseïa l'exclusiva d'edició d'impresos escolars i religiosos, la venda dels quals és consignada en el *Llibre de l'arxiu...*, i l'entrada de les corresponents quantitats, sota els epígrafs transcrits en les pàgines indicades en el títol. — J. P. E.

[18.680]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, *Modo de celebrar los capítulos en la provincia dominicana de Aragón en el siglo XVII*, dins «Escritos del Vedat», XXXII (2002), 387-402.

Durant el segle XVII, la província dominicana d'Aragó necessitava una consuetud que encaminés la forma de celebrar els capítols provincials evitant possibles recursos; i així, ja el 1613 un *Memorial de la Provincia de Aragón...* (de Roma, Santa Sabina, XIV, Q), exposava les possibles dificultats (390); en la segona meitat de segle, després del 1653, hom elaborà un esborrany de consuetud per a la dita celebració: *Modo de celebrar los capítulos provinciales... según se observa en el de Santa Catalina Mártir de Barcelona del año 1653...*, ara a València, Arxiu de la Província Dominicana, ms. 2 (4), ací transcrit (391-402). — J. P. E. [18.681]

Artur QUINTANA, *El barroc literari català*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 67-85.

Visió general, resultat de la revaloració de l'època barroca catalana després que Jordi Rubió assenyalés l'enorme camp a córrer. Parteix de la constatació de Pere Gil sobre el català parlat (69); en l'escrit, el català era la llengua normal en tots els camps, exceptuat el de les belles lletres, en què la capa social superior «llegia sobretot la literatura castellana, i a més els clàssics grecollatins i els italians» (71). La situació del català oral només començaria a veure's afectada per la pressió política tant al Nord com al Sud dels Pirineus i no mancà un Alejandro de Ros propugnant «l'eliminació del català de qualsevol ús suposadament culte» (77). La llengua escrita fou abundant, però poques vegades es pogué expandir en edicions (74-77) i només l'*Ateneo de grandeses* de Josep Romaguera hauria intentat de restaurar la llengua (79-80) enfront de les imitacions conscients de gèneres literaris castellans (78-83). — J. P. E. [18.682]

Eva SERRA I PUIG, *La cultura política del barroc català*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 101-129.

Resumides les aportacions recents sobre el constitucionalisme català i els seus elements bàsics (102-107), l'autora recorda que la política reial i la de les institucions divergien perquè aquella era insensible als greuges del braç reial contra la noblesa, i les institucions havien de fer complir les lleis favorables als pobles; afegim-hi els procediments expeditius dels oficials reials, i les càrregues de tota mena (107-110). Els conflictes constants feren créixer el nombre i la importància dels juristes, sobretot per a la defensa de les institucions atacades (emfiteusi, confraries de menestrals, mercaders de Llotja i constitucionalisme pactista: 173); també feren créixer el bandolerisme dels qui es feien ells mateixos la justícia, i el joc entorn la Constitució de l'Observança del 1481 també engrandí la distància entre jurisdicció reial i institucions (118-124) fins que arribà l'explosió del 1640, dins la qual es trobà tota la família Fontanella (127-128). — J. P. E. [18.683]

M. Marcè MIRÓ, *El poeta Francesc Fontanella de la revolta catalana al congrés de Münster*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 29-41.

Resum biogràfic, amb dues parts, la biogràfica, que recorda la seva formació jurídica (doctor utriusque iuris), la seva participació en la política catalana entorn el 1640 amb clara posició profrancesca, la missió diplomàtica a Münster, el desencís i entrada al convent de Sant Domènec a Perpinyà; i la d'escriptor, informació aplegada per temes: teatre (31-32), poesia civil (33-37) i poesia amorosa (37-38); d'entre la seva correspondència destaca l'enviada des de Münster, dins la qual s'inclouen títols poètics (39-41). — J. P. E. [18.684]

Francesc Xavier VALL I SOLAZ, *La faceta literària de Josep Fontanella*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 67-85.

L'autor recorda que només Jordi Rubió i Balaguer repescà l'època del Barroc en la història de la literatura catalana i cridà l'atenció dels estudiosos en el tema. Si la llengua utilitzada a Catalunya era el català, l'escripta, ultra aquesta (sense, però cap edició dels clàssics) i el llatí, també era el castellà, sobretot per a les belles lletres; les històries de Catalunya eren iniciades en català i prosseguides en castellà; les mateixes poesies eren imitació de les castellanes, tal com les del mateix Josep Fontanella i d'altres (78-83). Pel fet de connectar amb la cultura catalana antiga, la Renaixença oblidà el Barroc literari català. — J. P. E. [18.685]

Xavier TORRES SANS, *Josep Fontanella i Joan Guàrdia: el patriotisme català en la Guerra dels Trenta Anys*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 131-155.

Suposat el coneixement de les posicions i de les vicissituds dels Fontanella, l'autor intenta d'endevinar el pensament del pagès Joan Guàrdia en participar en la defensa de Montjuïc el 1641 i en les anotacions del llibre de memòries, «que permet de copsar el grau de politització d'una certa pagesia benestant del Principat» (133-134). Presentat el gènere literari dels llibres de família o de memòries, i la família Guàrdia, de Santa Maria del Corcó al Collsacabra (137-146), el mateix Joan diu que se n'anà a defensar Barcelona per «traure los castellans de la terra» (149); però la presència dels exèrcits, sumada a la dels escamots, provocà i féu sentir tots els mals de la guerra (149-151); arribà el desencís en constatar que tothom es volia aprofitar del desconcert a l'esquena dels altres (152-154). — J. P. E. [18.686]

Albert ROSSICH, *La mort de Francesc Fontanella: a propòsit d'una falsa atribució*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 87-100.

La dècima *Vuy dia, la catedral...*, escrit entre el 18 i el 19 de desembre del 1700, no pot ésser atribuït a Francesc Fontanella, car els capítols matrimonials del seu fill Josep (29 juliol 1685: Perpinyà, ADPO, lligall 1E 369) fan constar que el seu pare Francesc ja és difunt; per tant, Francesc Fontanella hauria mort entre el 1681 i el 1685. També és aportada documentació del *Manual de novells ardots* sobre l'absència de la Ciutat de Barcelona de la solemnitat catedralícia amb motiu de complir anys el nou rei (911-92). — J. P. E. [18.687]

Ma. Dolores PÉREZ BALTASAR, *La Crònica franciscana sobre la província de Aragó. Anàlisi històrico e historiogràfic*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 19 (2002), 267-286.

La *Crònica* és l'escripta durant el segle XVII per José Antonio de Hebrera, només publicada el 1991. L'autora indica les narracions transmeses a l'interior de l'orde, les fonts escrites (292) i posa particular atenció al pas a l'Observància iniciada el segle XIV i imposada en la primera meitat del segle XVI (273-275); dedica particular atenció als religiosos destacats, entre els quals col·loca Ramon Llull (276-279) i a les relacions amb la Casa Reial (279-283). L'autor procurarà d'informar-se de forma objectiva, però col·loca les dades dins un marc barroc que cerca el prestigi de les institucions. — J. P. E. [18.688]

Andreu BOSCH I RODOREDÀ, *Les fonts catalanes de la lexicografia sarda*, dins «Revista de l'Alguer. Anuari acadèmic de cultura catalana», X (1999), 105-118.

La primera part assenyala els mots catalans reconeguts com a font d'altres de sards en el *Nou dizionariu universali sardu-italianu...*, de Vissentu Porru, del 1632, per referència al *The-saurus verborum ac phrasium* de Pere Torra, sense que sigui possible de determinar de quina de les nou edicions (106-112). Per a *La lingua sarda. Storia, spirito e forma*, del 1951, les obres de referència són el DCVB d'Alcover-Moll, i els diccionaris de Marià Aguiló i Pere Labèrnia (112-114). — J. P. E. [18.689]

Vicent Josep ESCARTÍ, *Joaquim Aierdi i les Notícies de València i son regne (1661-1679)*, dins «Caplletra. Fulls de recerca i pensament», 31 (tardor 2001), 75-88.

L'autor qualifica les *Notícies...* com «el millor dietari valencià del XVII»; resumeix les dades ara conegudes sobre la família Aierdi transplantada d'Euskadi a València a mitjan segle XVI i sobre el clergue Joaquim, la fesomia del qual resulta més precisa gràcies a la seva biblioteca (76-77). Les *Notícies* formaven una sèrie d'almenys set volums, dels quals només se n'han salvat dos, els segon i sisè, que contenen anotacions de tot allò que el dietarista considerarà digne d'ésser recordat, en especial les fetes i festes religioses del Barroc, seguides de les accions violentes (78-81); les pinzellades crítiques incloses en les anotacions permeten de descobrir la seva forma d'avaluar els grups socials d'una societat desequilibrada i violent, ben visible en la lloanxa del virrei just i recte (83-84); Aierdi és particularment crític amb els llauradors i els frares (85-86). Hi ha bibliografia (87-88). — J. P. E. [18.690

Treballs y desdixas que àn succeït en lo present Principat de Cathalunya y en particular en nostre bisbat de Gerona (1674-1700) de Fèlix Domènech. Edició crítica d'un manuscrit de la Biblioteca del Palau de Peralada. Estudi introductor de Pere GIFRE, Xavier TORRAS, Girona, CCCQ Edicions 2001, 104 pp.

Els autors estudien d'entrada la memorialística privada catalana de l'època moderna, gènere literari que es mou a cavall del dietari i de la crònica. Tot seguit analitzen el recull de Fèlix Domènech i les dades que forneix sobre l'autor, la seva genealogia, l'evolució de la hisenda familiar, la incidència de les guerres i invasions de l'Empordà durant la segona meitat del XVII i la revolta dels barretines. Sembla que Fèlix Domènech coneixia algunes de les gasetes que corrien per Europa i amb tota seguretat els correus que la Generalitat enviava a Girona i que des de la capital de la vegueria s'escampaven per tot el territori. Hi ha un mapa, un quadre genealògic i un apèndix amb la cronologia de les campanyes militars per la vegueria de Girona (1673-1697). La ‚ratio editionis‘ precisa que els autors no han volgut entrar en un tractament rigorosament filològic del text. No hi ha bibliografia, però en les notes de l'estudi introductor hi ha citacions molt completes. — J. de P. [18.691

Victòria ROSSELLÓ BOTEY, *Tradició i canvi científic en l'astronomia espanyola del segle XVII*, Madrid i València, Biblioteca Nueva i Universitat, 2000.

Victòria ROSSELLÓ BOTEY, *L'obra astronòmica de Josep Saragossà*, dins «VI Trobada», 467-474.

El primer títol, part de tesi doctoral de l'autora, només m'és conegut per referència; Josep Saragossà fou un dels inductors d'aquell canvi científic i així el segon permet de conèixer una part de la tesi.

Jesuïta valencià, professor al Colegio Imperial de Madrid, hi publicà el 1675 *Esphera en común, celeste y terráquea*, i deixà inèdit un *Tractatus de sphaera et yntroductio ad astronomiam* (Madrid, BN, ms. 8932 i 8900), doctrinalment en la línia de Tycho Brahe i pedagògicament en la dels mestres de la Companyia de Jesús. Refusades les esferes ptolemaïques i la incorruptibilitat celeste, acceptà les tesis copernicanes tant com la Inquisició Espanyola li permetia i féu observacions directes d'eclipsis, esmentades per diversos astrònoms europeus. També segueix manuscrit el *Discurso contra los astrólogos* (Madrid, BN, ms. 8932; RAH, 9/2705) relacionat amb el cometa del 1664, així com l'*Astronomia theorica et practica* en el mateix ms. de Madrid, BN; i l'*Astronomia nova methodo iuxta Landsbergii hypotbesim* (Madrid, BN, 9173), darra de les seves obres astronòmiques. És notable la vàlua pedagògica, visible en la qualitat de les il·lustracions (470-472), tot i que li fos impossible d'assumir el sistema heliocèntric, quan el ptolemaic ja era insostenible. Hi ha bibliografia (473-474). — J. P. E. [18.692-18.693

Francesc FELIU, *Una lliçó d'història de la llengua literària. El pròleg a l'Atheneo de Grandesa de Josep Romaguera*, dins «Misc. Prats, II», 445-465.

En començar, l'autor confirma que es tracta d'una lliçó repetida diverses vegades. El 1681, Josep Romaguera publicava aquell llibre «interessantíssim intent conceptista de reivindicació de la normalitat literària en català» (445), perquè intentà d'imitar-hi l'estil de Baltasar Gracián en *El héroe*. Aquell llibre ha estat poc valorat pels historiadors de la literatura, però l'autor fa una lectura del pròleg, «atenta a tots els sentits ocults i a les implicacions que hi ha al darre- ra» (447). Romaguera propugnava la utilització de la llengua catalana i es contraposava als qui se'n desentenien o la bescantaven: «intento desmentir lo error vulgar ab què's desprecia nostra llengua per basta y per grossera» (459 i 461). L'autor reproduceix i comenta amb generositat el pròleg de Romaguera (448-461), remarca que es tracta d'un text «enormement elaborat» (461), qualitat que fou reconeguda pels apologistes de la llengua catalana dels segles XVIII i XIX; i que fou un intent d'elaborar una prosa catalana a l'altura de la cultura contemporània. En canvi, el grau de castellanització no era considerat de la mateixa manera que ho és ara (464). Hi ha bibliografia (465). — J. P. E. [18.694

Onofre ESQUERDO, *Nobiliario Valenciano*. I-II. Prólogo, transcripción y notas por José MARTÍNEZ ORTIZ. Dibujos de Juan CHORRO SOLVES (Institutione), València, Generalitat Valenciana 2002, 352 i 424 pp.

Onofre Esquerdo (1635-1699), escriví diverses obres de temàtica històrica (16), d'entre les quals destaca el nobiliari tot just ara publicat sencer, car el 1962 l'Ateneu Mercantil de València n'havia publicat el primer volum (9). L'obra, en gran part aplegant les dades proporcionades per documents, per Jerónimo Zurita i d'altres (149), algun d'ells no tan digne de crèdit com les *Trobes* de Mossèn Febrer, presenta la genealogia, l'escut d'armes, l'arbre genealògic i les dades més importants de les següents ragues valencianes, després d'haver recordada la teoria de la noblesa, dels escuts d'armes i de l'ofici dels reis d'armes (25-33); comte d'Aversa i d'Almenara (I, 35-70), vescomte de Xelva i Manzanera, i comte de Sinarcas (I, 71-90), marquès d'Elx (I, 91-107), comte d'Elda (I, 109-128), comte d'Albatera (I, 129-143), marquès de Terranova i duc de Mandas (I, 145-162), comte de Sellent (I, 163-181), comte d'Albalat (I, 183-191), comte de Carlet (I, 193), comte de Cirat (I, 195-207, i II, 397-399), comte d'Alaquàs (I, 209-216), comte del Casal (I, 217-251), comte del Real (I, 253-290), comte de Gaiano a Sicília (I, 291-296), comte de Barajas (I, 297-314) i comte de Cervelló (I, 315-348); príncep de Villena (II, 11-28); comte de Dénia i duc de Gandia (II, 29-64), comte de Xèrica (II, 65-73), comte de la Vila de Dénia (II, 75-97), duc de la ciutat de Sogorb (II, 99-114), marquès de Castellnou (II, 115-137 i 399-409), senyors d'Alfarrassí, Alcozer i Rugat (II, 139-144), senyors de Gilet (II, 145-160 i 409-417), senyors de la Casa de Anna (II, 161-166), casa de Vilaragut (II, 167-198), vescomtes de Subirats (II, 199-215), barons d'Albaida (II, 217-251), barons de Prizzi i ducs de Bucimeli (II, 253-290), reial casa de Galceran Guerau de Pinós (II, 291-368), família de Coll (II, 369-372), Esteve de Lago (II, 373-375), descendència d'En Rafael Darder (II, 377), Bañatos (II, 379), Esteve de Hermua (II, 381-384), cognom Julian (II, 385-386), Cabrera (II, 387-392), i casa dels Barberans (II, 417-418). L'apèndix transcriu dos documents en llatí (II, 395-397). — J. P. E. [18.695-18.696

Bartomeu BESTARD CLADERA, *L'escut del doctor Dídac Ferrer a partir d'un privilegi militar de 1659*, dins «Homenatge Rosselló», I, 219-233.

Natural d'Arenys, doctor en quiscun dret, assessor de la batllia general de Catalunya, partidari de Felip IV de Castella en la Guerra de Separació, el 1659 fou per aquest fet cavaller en virtut de privilegi reial, conservat a l'Arxiu familiar Sant Joan de Moncada, ací transcrit (228-232); consta l'escut d'armes (225), ací descrit (224-226); ennobliment i escut eren fins ara desconeguts. Hi ha bibliografia (232-233). — J. P. E. [18.697

Bonaventura BASSEGODA I HUGAS, *Noves dades sobre el canonge Vicente Vitoria (Dénia, 1650-Roma, 1709), tractadista, pintor, gravador i col·leccionista*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1994), 37-62.

Les publicacions que s'han ocupat del personatge permeten de refer-ne la biografia i les publicacions, en general de tipus artístic, ultra la *Vita... di san Vincenzo Ferrer*, que tingué dues edicions romanes el 1705 i el 1717 (40, nota 21); però la seva producció principal és de tema artístic: *Osservazioni sul libro della Filsina Pittrice...*, Roma 1703, reeditat, i els inèdits *Accademia de Pintura del señor Carlos Maratti* (Roma, Corsiniana, 660), *Indice dell'opere di Raffaello Sanzio d'Urbino* en el qual és inclòs *Dell'origine e progresso dell'intaglio delle stampe* (ací reproduït: 58-62), i alguna obra menor. Segueixen les pàgines en les quals Bassegoda, basant-se en fonts antigues, entre les quals l'Arxiu de Roma, Monserrato, atribueix a Vitoria algunes pintures majors o menors pintades a Roma o a València (41-47); també produí gravats (48-49). — J. P. E.

[18.698]

Marià CARBONELL I BUADES, *Guillem Mesquida i Munar (1675-1747): biografia d'un pintor Mallorquí a l'Europa del primer Set-cents*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 1 (1993), 145-169.

Els arxius de Mallorca, ADM, *Parròquies. Sant Miquel* (i d'altres), ARM, *Fons notarial*, i de Venècia, Archivio di Stato, *Avogaria di comun. Matrimoni*, i Archivio Storico Curia Patriarcale, *Matrimoni*, permeten a l'autor de reconstruir no sols la biografia de Mesquida, ans també la de la muller, veneciana, i la de la llarga parentela; també de refer l'actuació a Roma, a Venècia, a Alemanya al servei dels Wittelsbach electors del Palatinat, i ja els darrers anys altra vegada a Mallorca, amb indicació de les seves obres principals encara existents i de les múltiples direccions de la seva feina de pintor. Hi ha vint-i-sis reproduccions, una d'elles és d'un quadre dedicat a Ramon Llull i a sant Ramon de Penyafort (165). — J. P. E.

[18.699]

Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *Els oïdors de la sala tercera de l'Audiència de Catalunya, a la segona meitat del segle XVII*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XX (2002), 205-227.

La documentació d'ACA, *Consell d'Aragó*, completada amb la de l'AHPB, permet de reconstruir la biografia dels magistrats catalans de la sala esmentada després de la Guerra dels Segadors; ultra la possible vàlua personal pels estudis o la dedicació professional al dret en els càrrecs anteriors, pesaren en el nomenament la importància de la família i la posició i activitat a favor del rei durant la dita guerra. Establerta després de la caiguda de Barcelona, la sala tercera fou proveïda per personal d'absoluta confiança de la cort reial i la documentació prèvia als successius nomenaments permet de conèixer la valoració que des de diversos punts de vista hom feia dels pretendents a la sala esmentada. En aquestes pàgines tenim informació de nombre de persones i a través d'elles un esbós de la fesomia de la societat barcelonina benestant de la segona meitat del segle XVII. — J. P. E.

[18.700]

Pep VILA, *La passió barroca rossellonesa del segle XVII*, dins «Revue d'Études Catalanes», 4 (2001), 189-205.

Aquell text s'ha conservat a Perpinyà, ADPO, ms. 15; donada la notícia de la troballa, segueixen la descripció del manuscrit (192-194), i l'exposició de l'estructura de l'obra, que és reduït d'un text més extens realitzada el 1696 (194-196); és transcrita la part inicial de les escenes del Davallament de la Creu (200-205). — J. P. E.

[18.701]

Antonio ESPINO LÓPEZ, *La publicística catalana y el cambio dinástico: el ocaso de la dinastía de los Austrias*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 19 (2002), 287-312.

L'autor declara que el seu objectiu és el d'exposar «la evidente reconciliació entre monarquia [Carles II] y nació catalana», en la qual hauria tingut gran pes el fet que «la castellanofòbia existent en Catalunya, alimentada por los errores militares de la Monarquía Hispánica, era inferior a la francofòbia desenvolupada desde el final de la ,revolta' de 1640» (287). Recuperada Barcelona per a Felip III (IV de Castella) el 1652, la publicística alimentà la francofòbia, tot i seguir latent la hispanofòbia, que esclatà en la Revolta dels Gorretes, i així hom hauria intentat d'arribar a un cert ,entendimiento polític' (289) propugnat amb motiu de la mort de la reina Maria Lluïsa d'Orleans (290-291). La francofòbia esclatà en la Guerra dels Nou Anys, 1689-1697, i «al final, el ,yugo' hispànic resultó ser más suave que el francés» (292). El setge de Barcelona del 1697 augmentà les tensions entre el virrei Velasco i les institucions barcelonines i catalanes; Francisco Velasco fou substituït per Georg d'Hessen-Darmstadt, ben acceptat de tots, cosa que repercutí en l'acceptació de Carles II (294-302). La mort del rei fou oficialment molt sentida, l'opció borbònica de l'herència no acceptada i així nasqué una nova publicística profrancesa i es revifà la proaustríaca i antigavatxa, ben diversa de les desqualificacions castellaneres a Carles II (309-312). La base d'aquestes pàgines són els fullletons conservats a Barcelona, BC, BU, AHCB, i ACA, *Consell d'Aragó i Generalitat* i a Simancas, AG, *Estado*. — J. P. E. [18.702]

Marià GUAL DE TORRELLA VILLALONGA, Xim GUAL DE TORRELLA TRUYOLS, Maria GUAL DE TORRELLA MASSANET, *Notes manuscrites de n'Agustí de Torrella i Truyols*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 321-336.

L'ARM, *Fons en dipòsit: Torrella*, arr. 9, conserva les notes manuscrites sobre fets i particularitats succeïdes a Mallorca i en altres parts del món, escrites a darreries del segle XVII. Ací han estat ordenades alfabèticament i sistematitzades en quadre, on consta el nombre que cada anotació té en l'original, llinatge, nom, llinatges dels pares i resum de la notícia, i xifra de la numeració actual de l'1 al 303. El centre de l'atenció sembla haver estat el deixar constància dels enllaços entre persones de la noblesa mallorquina. — J. P. E. [18.703]

Antoni MARTORELL GARAU, *Cartografia de les Illes Balears. Compendi de mapes impresos durant els segles XVI, XVII i XVIII*. Catàleg descriptiu i il·lustrat. Estudi cartobibliogràfic, Palma de Mallorca, Caixa ,Sa Nostra' 2000, 258 pp.

Catàleg d'exposició, que posava a l'abast del públic reproducció de cent-sis representacions totals o parcials de les Illes Balears, la primera de les quals duu la data del 1547, i la darrera la del 1800. El responsable de la mostra deixa ben clar que el dit nombre no és de cap manera exhaustiu; també que, no existint (o almenys no essent coneguda) una col·lecció completa de tals mapes, no ha estat fàcil d'aplegar els catalogats. El cos del catàleg és constituït pel conjunt de fitxes explicatives de les cent-sis peces, en cada una de les quals, reproduït l'objecte exposat, trobem la corresponent informació dels següents extrems: número d'ordre, còpia del títol donat a la peça original, nom i cognoms de l'autor o del principal responsable del mapa, nom i cognoms del gravador, lloc i data de publicació, qualificació del document cartogràfic (p. e., mapa, carta de navegar, plànol), zona que comprèn, escala, dimensions determinades per l'orla, graduació, forma de representació, símbols, topònims, forma de reproducció, procedència (sovint és la part més extensa de la fitxa), bibliografia i identificacions, observacions i arxiu d'on ha estat tret la reproducció. Trobem al final biografies concises dels personatges esmentats (232-241), bibliografia (242-244) i taula única d'antropònims i de topònims (245-253). — J. P. E. [18.704]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Los juristas mallorquines del siglo XVIII*, dins «Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 12 (2002), 37-97.

Durant aquell segle cresqué el nombre d'advocats, també les exigències prèvies a l'exercici, que per la part de la teoria demanaven ésser batxiller en dret i per la de la pràctica quatre anys d'aprenentatge amb un advocat. El 1789 l'Ayuntamiento de Palma considerava que el nombre d'advocats era excessiu i el 1795 foren reduïts a trenta. Equiparats als ciutadans cavallers, era discutit si eren exempts de tributs reials i comunals, però seguiren essent-ho de càrregues militars. El 1779 era erigit el Col·legi d'Advocats, amb conflicte sobre la col·legialització dels xuetes. Amb la Nova Planta, l'Audiència fou substituïda per una 'Junta Superior de Justicia', formada per membres de fidelitat borbònica, on els mallorquins no podien ésser majoria; el veguer de Palma i el seu tribunal foren suprimits el 1718, però seguiren existint els assessors de les jurisdiccions militar i baronials. El 1726 fou establert el jutge assessor del Consolat de Mar. Suprimides les lleis d'estrangeria, alguns mallorquins foren advocats dels consells reials a Madrid. La supressió del Gran e General Consell el 1718 deixà els advocats sense representació política, però la 'Sociedad Económica de Amigos del País' impulsà llur coneixement de l'economia (37-48). La producció de literatura jurídica fou nombrosa, encara que escassa la teòrica; destacaren Pere Joan Mayol i Cassador, *Discursus regius...*, del 1720, favorable a la nova dinastia; Miquel Cirer Cerdà, *Propugnáculo histórico-canónico...*, a favor dels drets del Patronat reial; i Bonaventura Serra Ferragut, *Reflexiones críticas...*, sobre teoria jurídica general. La relació nominal i alfabètica dels doctors que havien aprovat l'examen d'advocats davant la Reial Audiència, on consta la bibliografia de cada un, en cas d'haver-n'hi, ocupa les pàgines 51-93. Les informacions procedeixen dels diversos arxius mallorquins: ARM, AM, ACol·legi d'Advocats, AHUniversitat de les Illes Balears, BMarch i d'altres. Hi ha bibliografia (95-97). — J. P. E. [18.705]

Nicolás BAS MARTÍN, *Manuel Martí y el reformismo ilustrado italiano de finales del siglo XVII*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCIX (2002), 221-262.

El Degà d'Alacant s'hauria integrat en el corrent de la crítica històrica com a resultat de les seves estades i treballs a Itàlia. Resumits els anys d'estudis a València (222-224), som informats de la primera anada a Roma el 1686, on trobà ambient assedegat d'aportacions manifestat en les acadèmies de tota mena; ell l'aprofità per completar els seus coneixements de l'herència clàssica i esdevingué col·laborador de José Sáenz de Aguirre en la *Collectio Maxima Conciliorum Hispaniae* i en la reedició de la *Bibliotheca Hispana Vetus* de Nicolás Antonio (224-230). A Roma, a través de Gianvincenzo Gravina, conegué l'ambient renovador de Nàpols, personificat en Giovanni Bta. Vico i la seva *Scienza Nuova*, que assenyalava la transició del Barroc als 'Novatores' i la imposició de mètodes experimentals (230-236). L'estada a Roma el féu vincular al món de les acadèmies, en particular a la de l'Arcàdia, que pretenia 'esterminare el cattivo gusto' (236-240) i li donà accés a riques i escollides biblioteques i col·leccions d'antiguitats (240-247). El nomenament a Degà d'Alacant el 1696 el féu retornar, cosa que li permeté d'inocular en les acadèmies valencianes els valors de les italianes, però la Guerra de Successió i el seu reflexionat austriacisme li tancaren les portes borbòniques. El 1717 podia retornar a Itàlia on establí relació amb Scipione Maffei i rebé l'influx de Ludovico Antonio Muratori i de les seves premisses metodològiques. — J. P. E. [18.706]

Antoni PIZÀ, *Antoni Pizà. Introducció a la seva obra* (Menjavents, 44), Palma de Mallorca, Edicions Documenta Balear 2002, 164 pp.

La informació sobre aquell músic nat a Artà el 1673, que triomfava a Madrid (Capella Reial i de cases nobles, i 'corrales') en la primera meitat del s. XVIII, procedeix en gran part del testament, publicat el 1950 (17-20); entorn els quinze anys ja pertanyia al Colegio de los Niños Cantorcicos de la Capella reial i des del 1699 col·laboraria en qualitat de músic en les

representacions del Teatre reial, actuacions documentades en les respectives seccions de l'Arxivo del Palacio real (cronologia: 109-111); hi ha catàleg de les seves obres musicals (113-122) i cronologia de les representacions (123-146). Ja en la segona meitat del segle XVIII teòrics diversos de la música, com Benito Jerónimo Feijoo i Tomás de Iriarte aprovaren els seus intents de conjuntar la música tradicional amb la nova (79-85). Hi ha bibliografia (153-162). — J. P. E. [18.707]

Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la nació catalana*. Estudi introductor de Joaquim ALBAREDA (Apografia Historica Cathaloniae), Barcelona, Editorial Base 2001, 693 pp.

Edició facsimilar de la que l'«Avenç» publicà a Barcelona el 1905, a base del material aplegat per l'autor en nombrosos arxius i biblioteques d'Europa, on, a Viena, conegué i pogué utilitzar les *Narraciones* de Francesc de Castellví [cf. ATCA, XVIII (1999), 862-865 i XXII (2003), 802-805]. La present edició, ultra la presentació d'autor i obra per part de l'editor, té el valor afegit de nombre de mapes i de documents de l'època. — J. P. E. [18.708]

José M. LÓPEZ PIÑERO, Víctor NAVARRO, M. Luz LÓPEZ, José R. BERTOMEU, Antonio GARCÍA BELMAR, Felipe JEREZ, *La actividad científica valenciana de la Ilustración*, vols. I-II, València, Diputació de València 1998, 254 i 230 pàgines i nombroses il·lustracions.

Obra només coneguda per referència. — J. P. E. [18.709]

Miguel Ángel MICÓ PASCUAL, *Música, músicos e inquisición en la Valencia postridentina e ilustrada*, dins «Revista de la Inquisición», 8 (1999), 193-213.

Entorn la prohibició inquisitorial d'un motet de José Conejos Ortells, mestre de capella de la catedral de Sogorb, *Ave, Joseph sancte*, escrit el 1722, conservat a València, Arxiu del Patriarcat, LP 19, *Libro de borradores de música*, ací transcrit, tant en lletra (198 [el malestar del Sant Ofici no s'explicaria pel fet de presentar, com si de Déu es tractés, sant Josep com a font de gràcia: 'tua gratia sit mecum, tua gratia sit mecum?']), com en música (199-213), és ocasió de recordar d'altres intervencions de la Inquisición Española a València, aquestes en casos de sodomia (196-197). — J. P. E. [18.710]

Alfons ZARZOSO, *Animals i menescalia (!) a la Catalunya del segle XVIII*, dins «VI Trobada», 107-118.

L'autor comença recordant que no tota l'activitat guaridora era practicada pels metges, car existia una medicina o una manescalia de transmissió popular (el *Llibre del prior* n'hauria aplegada molta; i segurament n'hi ha en els fons arxivístics d'empreses dedicades al comerç de bestiar gros, com la Companyia Comercial de Firaires i Ramblers, de Calaf, ara a Tarragona, AH), una de natura religiosa i finalment la que era resultat d'estudis universitaris. L'extensió d'aquesta és coneguda per al segle XVIII mitjançant les concessions de manescal als comuns, emanades del Consell d'Aragó i conservades a l'ACA, ja que calien tals llicències perquè un comú pogués conductar un manescal (109-111). Només excepcionalment la documentació governamental certifica del recurs a la protecció celeste (113-114 [en aquest punt podria ésser rica la documentació eclesiàstica, tal com demostren per a la Baixa Edat Mitjana les pàgines 47-78 del volum I d'aquest anuari]); també és excepcional la documentació d'activitats de guardadors privats, dotats de 'coneixement natural' (114-115). Globalment considerada, la preparació dels manescals no depassava el nivell empíric, superada per la dels metges (116). El *Llibre del Prior* de fra Miquel Agustí seria la gran mostra de com tots els camins de coneixement de les malal-

ties dels animals i dels corresponents remeis es podien unificar i arribar a totes les capes de la població (117). — J. P. E. [18.711]

José Luis BARRIO MOYA, *La carta de dote del abogado valenciano Don Vicente Julián (1721)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXVIII (2002), 191-196.

El matrimoni entre els valencians Vicent Julián, d'Albaida, i Rita Samper, d'Alcoi, fou dotat per un oncle d'ella amb béns que consten en document notarial ara a Madrid, AHProtocolos, 14224; essent ell advocat la dotació, ultra l'aixovar i una quantitat de vaixel·la de plata, consistí en una vera biblioteca jurídica, de cent vint-i-set volums, on figuraven obres de Pere Joan Fontanella, *De pactis nuptialibus*, Barcelona 1612; Jaume Càncer, *Variae resolutiones iuris... Cataloniae*, Madrid 1594; i Cristòfor Crespi de Valldaura, *Observationes...*, Lió 1662 (194-195). — J. P. E. [18.712]

Joan M. FURIÓ VAYÀ, *Els poemes valencians de Josep Vicent Ortí. Estudi i edició*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 31 (Tardor, 2001), 115-150.

Els Ortí foren els segles XVII i XVIII un llinatge de lletraferits que mantingueren un mínim ús literari del valencià. En la primera meitat del segle XVIII, Josep Vicent Ortí i Mayor deixà en *Poesías sacras*, datades entre el 1726 i el 1745, inèdites a l'AMV, *Fons Serrano Morales*, ms. 6366, unes quantes composicions, que manifestaven, tot i les diferències, una voluntat d'empalmar amb la literatura medieval (116-118); resumit el contingut de cada una (119-123), i explicada la significació d'uns quants termes (124-125), tenim l'edició de cinc sèries de composicions dedicades a moments diversos de sant Vicent Ferrer (129-134); dos sonets a sant Joan de la Creu (135), una dècima a sant Pere Pasqual (135-136); una sèrie dedicada a la nova capella del Santíssim, de Sant Andreu, València (136); una altra per al marquès de Mirasol (136-137); el *Col·loqui per a la festa de N. S. de l'Esperança* (137-143); *Relació dels bultos, gegants i nanos...* (143-148) i un villancet per a l'apòstol sant Andreu (148-149). Hi ha bibliografia (126-128). — J. P. E. [18.713]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents sobre la construcció i la reconstrucció d'orgues a la Segarra, l'Urgell i l'Alt Urgell durant el segle XVIII*, dins «Palestra Universitària», 15 (2002), 139-182.

Els dotze documents «d'una gran riquesa descriptiva» (139), procedents de Cervera, AHC, *Fons notarial*, datats entre el 1726 i el 1790, ací transcrits en apèndix (148-182), permeten de conèixer els treballs amb precisió, tant per a les condicions d'execució com de cobrament, d'orgues situats en les poblacions de les comarques indicades en el títol; els deu primers, datats fins al 1765, són redactats en llengua catalana. — J. P. E. [18.714]

Asunción IGLESIAS MARTÍN, *El uso de las matemáticas en los textos náuticos españoles del siglo XVIII*, dins «VI Trobada», 345-351.

Tres d'aquells «texts náutics» procedien dels Països Catalans: el de Tomàs Vicent Tosca, *Compendio Matemático...*, de València 1727, el d'A. Clariana Gualbes, *Resumen náutico...*, de Barcelona 1731, i el del valencià Jordi Joan i Santacília, *Compendio de navegación...*, de Cádiz 1757. — J. P. E. [18.715]

August RAFANELL, Francesc FELIU, *La llengua abans de la lingüística, arran d'unes notes d'Antoni de Bastero*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 31 (Tardor, 2001), 151-172.

Tres folis inèdits d'Antoni de Bastero, conservats a Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-III-4, contenen quaranta-set anotacions de mots catalans aplegats per Bastero directament de la boca de gent del poble, normalment del bisbat de Girona, però amb derivacions que arriben fins a Moià; cada una d'aquestes, amb un o més mots, és transcrita i comparada amb les informacions dels principals lèxics catalans (*Alcover-Moll, Coromines*) (158-167). Les pàgines inicials recorden l'evolució de la política dels estats europeus, favorables a unificar la llengua com a manifestació d'unitat política, i a devaluar si ja no menysprear, els 'dialectes', aviat 'patois'; evolució que durant segle XVIII codificava les llengües oficials; però en aquell moment començava l'interès per la llengua viva, considerada manifestació del 'Volksgeist'; aquest hauria estat el marc mental on s'han de col·locar els fulls de Bastero. — J. P. E.

[18.716]

Joaquim-Juan MOMPÓ, *Teodor Tomàs, editor valencià del segle XVIII*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLIV. Miscel·lània Giuseppe Tavani 3», Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002, 77-102.

L'autor exposa la vida del canonge lectoral valencià Teodor Tomàs, la seva estima pels llibres, el seu mecenatge, els seus escrits en castellà i en llatí i les reedicions de textos en valencià: *Verger de la Sacratíssima Verge Maria*, de Miquel Peres (Barcelona 1732), *Vida de Santa Caterina*, de fra Tomàs Vesac (València 1736). Exposats els problemes històrico-crítics entorn d'aquestes reedicions (autor, edició antiga reproduïda, finalitats de la reedició, la seva escassa pervivència), l'autor remarca la transcendència lingüística de les edicions de mossèn Tomàs, puix que foren aprofitades pels lexicògrafs Carles Ros, Joaquim Manuel Sanelo i Onofre Soler. També dona notícia dels afegits originals que mossèn Tomàs incrustà en les seves reedicions, assenyaladament de les *Memòries del autor de la present obra, ab algunes notes per a intel·ligència de la història que tracta y de la valenciana llengua en què està escrita*, on hom troba, entre d'altres formulacions, una altra apologia setcentista del català. Finalment estudia les alteracions textuals que Tomàs va introduir en el *Verger*. En apèndix dona dues mostres de les notes i de les ampliacions que foren afegits per Tomàs al text del *Verger*. Hi ha bibliografia. — J. de P.

[18.717]

Joaquim JUAN-MOMPÓ, *Un altre elogi setcentista valencià de la llengua*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 41 (2002), 191-203.

L'elogi setcentista és el pròleg escrit per Teodor Tomàs Palomar per a la seva reedició del *Verger de la Sacratíssima Verge Maria* (Barcelona, 1732, de l'impressor Pau Campins), escrit per Miquel Peres i publicat a València el 1494. [El títol del nou pròleg és transcrit en el resum anterior] i és ací reproduït (193-106); la part dedicada a les *Notes per a la intel·ligència de la ortografia en lengua lemosina* (198), conté explicacions sobre les particularitats gràfiques de la llengua catalana (p. e., la ,ny'), inspirades en les que Juan de Resa col·locà al davant de l'edició de la traducció castellana d'Ausiàs Marc, Valladolid 1555 (199-200). Hi ha bibliografia (201-203). — J. P. E.

[18.718]

Francisc QUÍLEZ, *La fortuna crítica del pintor Antoni Viladomat: la configuració d'un mite artístic*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 1 (1993), 215-226.

Mort el 1750, Viladomat viu en el període en què és refusat el barroc i s'imposen les idees de la Il·lustració. De fet, l'anècdota que atribueix a Anton Rafael Mengs, en contemplar la seqüència sobre la vida de sant Francisc al claustre de Framenors de Barcelona, l'afirmació que Viladomat havia estat el «millor pintor del seu temps» s'hauria de col·locar, segons Quílez, en el moment inicial de l'Escola de Llotja i significaria que a Barcelona hi havia models on apren-

dre; els contemporanis, en efecte, potser sota l'influx de la *Crítica del judici* d'Immanuel Kant, consideraven que els grans mestres (Viladomat entre ells) superaven la naturalesa, en subratllar-ne les qualitats. Ja aleshores, i sobretot després, el 'fenomen Viladomat', ha servit a les diferents escoles per a interpretar-lo d'acord amb els propis principis, des del qui veu en l'individu una força que l'impulsa a manifestar-se encara que l'entorn no l'ajudi, passant pel qui hi veia una bona herència dels anys de l'arxiduc Carles, o el qui, ja a començament del segle XX, hi veia la personificació orsiana de «l'ordre, la conveniència, la mesura, i gairebé podríem afegir el 'seny'» (221), o el qui destruïa la seva imatge convencional, subratllava els productes deficients sortits del seu taller i la col·laboració dels ajudants, fins a arribar a un enfocament més objectiu. — J. P. E. [18.719]

Joan BOSCH I BALLBONA, *Retrobament amb Pere Crusells (1672-cap a 1742): la placa de la Flagel·lació de Crist*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1994), 151-154.

Comparat pels contemporanis amb Viladomat, ultra els encàrrecs tradicionals, Pere Crusells s'especialitzà en el retrat en miniatura, potser a causa de la ceguesa, que li fou documentalment reconeguda al final de la vida; la placa ara rebuda porta signatura; l'escena pintada és còpia d'una estampa de Jean Audran, *Les fleaux de la justice de Dieu...*, editada a París a darreries del segle XVII. La condícia posada en l'execució podia ésser una prova de la qualitat del taller. — J. P. E. [18.720]

Carlos TORMO CAMALLONGA, *El derecho en las alegaciones jurídicas del siglo XVIII*, dins «Saitabi», 50 (2000), 277-317.

L'autor estudia les al·legacions formulades en les defenses davant l'Audiència valenciana en plets civils i la fonamentació jurídica al·legada en aquells escrits. En principi, en el nou dret de Castella, les al·legacions eren prohibides, car l'única cosa permesa era la demostració de fets i les al·legacions escrites tenien només acceptació subsidiària. L'autor centra la seva atenció en les successions, per a les quals hi havia possibilitat de recórrer als *Furs de València* quan el testament era anterior a la *Nova Planta*; per al temps posterior regien les *Leyes de Toro* (281-282). Segons aquestes i l'estudi de J. Berní i Català, només havien d'ésser al·legades les lleis reials, però en realitat els advocats s'agafaven a la doctrina dels autors, entre un 75 i un 88%, contra el restant que només al·legava les lleis reials (288); també es valien del dret romà i del canònic (296-301), del dret reial (301-306), de les sentències judicials (306-312) i del costum (313), amb taula de percentatges, on destaquen els autors amb el 79'62% i en canvi les lleis de València no passen del 1'65% (315). Les al·legacions estudiades són de la BUV i de la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de València. — J. P. E. [18.721]

Carlos Ángel RIZOS JIMÉNEZ, *Un poema inèdit de Pere Ferrussola*, dins «Miscel·lània Cerverina», 15 (2002), 349-364.

De propietat de l'autor, abans, sembla, de l'AM de Lleida [cf. ATCA, XIX (2000), 927, núm. 15.108] (349-350), conservat dins un exemplar manuscrit d'una *Philosophia Peripatetica*, auctore Petro Ferrussola, del 1740, la lletra del qual és idèntica a la del full afegit i a la del certament autògraf *Informe de la Facultad de Theología...*, de Barcelona, BU, *Arxiu de la Universitat de Cervera*, núm. 4.929; en aquest és copiat un poema de trenta sis octaves a lloança de la Verge Maria en la seva Concepció (354-362), tema, al qual el mateix Ferrussola havia dedicat uns *Gozos devotos y antiguos* (351-353). — J. P. E. [18.722]

Montserrat FONTANET, *Art de conró compost per M. F. del lloc de Llorito, òlim conductor de Son Joan Arnau i de la Porrassa; majoral de Massanella, de Lloseta i de Son Sant Joan, segons l'estil de Mallorca, 1747*. Proemi i estudi preliminar d'Andreu RAMIS PUIG-GRÒS (Els Foters, 2), Pollença, El Gall Editor 2001, 112 pp.

Tot i que ja sigui conegut per minories familiars o especialitzades, els editors han considerat repetir-ne l'edició per al públic en general. L'estudi preliminar es basa en fonts constatables, començant per la partida de baptisme (Sineu, AP, *Llibre de baptismes 1675-1754*). Escolaritzat en un dels estudis de minyons de la contrada (Santuari de Cura, dominicans de Llorito, minims de Sineu), la capacitat d'observació el féu destacar i ésser consultat pels propietaris de possessions, un dels quals Joan Antoni Fuster, hereu de son Fuster d'Inca, li demanà que escrivís les normes de treball agrícola que li donava l'experiència de majoral en explotacions diverses: fou l'*Art de conró*, conegut i lloiat, però mai no publicat fins al 1979 (16-18). Fou famós per haver reeixit en la construcció de la Canaleta de la Massanella, on d'altres fracassaren i, segons brama popular, per haver inventat el corró de batre (18-23). Morí i fou soterrat el 1762 a Selva, segons el *Llibre de difunts* de l'AP (24). La introducció exposa, amb transcripció de part d'un contracte de conreu, la situació «d'usos i costums que regien l'explotació de la terra» en una de les possessions establertes a la seva família (29-30); les característiques de l'agricultura tant local com general de l'illa de Mallorca en el segle XVIII (24-27 i 31-35); i la literatura contemporània sobre agricultura tant de Mallorca com de Catalunya, també els escrits que ja depenen de l'*Art de conró* (36-45), del qual són conegudes nou còpies manuscrites, de Palma de Mallorca, Biblioteca March, Biblioteca de la Real i ARM, i la perduda de Salvador Bertran i Font (45-50), que serví de base per a l'edició del 1979, ací reproduïda en llenguatge normalitzat (55-100), i completada amb un vocabulari (101-105). — J. P. E. [18.723]

Gregorio MAYANS Y SISCAR, *Epistolario. Mayans y el Barón de Schönberg*. Transcripció y estudio preliminar de Santiago ALEIXOS - Antonio MESTRE (Monografias y fuentes, 21), València, Universitat de València 2002, 135 pp.

Presentació i edició de trenta-cinc lletres, intercanviades entre els dos personatges indicats en el títol els anys 1730-1740. [El volum només m'és conegut per referència, però una part almenys del contingut pot ésser endevinada a través de l'article resumit a continuació]. — J. P. E. [18.724]

Santiago ALEIXOS ALAPONT, *Nuevas aportaciones sobre las diversas ediciones de la Vida de Antonio Agustín escrita por don Gregorio Mayans y Siscar*, dins «Escritos del Vedat», XXXII (2002), 403-417.

L'autor diu limitar-se en aquestes pàgines a alguns aspectes innovadors relatius a l'interès de Gregori Maians per Antoni Agostí (404). Recorda l'admiració primerenca de Maians, encara estudiant a Salamanca, en qualificar Agostí de «la inteligencia más ilustre de España» (404); després, la relació Gregori Maians-Manuel Martí enfortiria la dedicació del primer a les figures històriques fins a fer-li escriure la *Vida de Antonio Agustín*, en la qual ja assumia les exigències metodològiques de la Il·lustració per a la reconstrucció del passat (406); aquest treball i l'edició maiansiana dels *Diálogos de las armas y linajes de la nobleza de España*, féu conèixer Antoni Agostí a Anglaterra i a Alemanya, fins al punt que en aquesta fou publicada el 1779 a Gotha una traducció refosa de la *Vida*, amb el títol d'*Anton Augustins Leben*. — J. P. E. [18.725]

Francisco Javier CAMPOS, *Correspondencia del P. Enrique Flórez con los Ilustrados españoles*. Introducció de F. J. C. San Lorenzo de El Escorial, Ediciones Escorialenses 2002, xvii i 619 pp.

Dins aquest recull hi ha les trenta-set lletres entrecruades entre Enrique Flórez i Gregori Maians, quinze de les quals són escrites per aquest darrer. — J. P. E. [18.726

F. BENAVENT MONTOLIU, *Los colaboradores de Mayans en sus relaciones con la Ilustración Alemana*, dins «Actas del Congreso internacional sobre Gregorio Mayans», València 1999, 489-525. Títol només conegut per referència. — J. P. E. [18.727

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *I beneïren los aïres. Noticiari de Bartomeu Ferragut sobre la ciutat i part forana de Mallorca 1747-1771* (L'Espill, 5), Palma de Mallorca, Lleonard Muntaner editor 2001, 144 pp.

Conservat en la BMarch de Palma de Mallorca, l'original ací publicat és atribuït en el manuscrit a Bartomeu Ferragut, que el 1753, de Selva s'havia traslladat a Palma de Mallorca [però la gairebé totalitat de les anotacions (fins a la pàgina 121) són anteriors a aquella data]. Sigui com sigui, i d'acord amb el títol inicial tenim en primer lloc *Memòria y relació de lo que ha succeït en aquesta isla sobre la esterelidat de blat, llegums et àlias, comensant ja en lo mes de octubre de 1747, és com segueix*, on l'autor informa tant de l'extrema escassetat de gra panificable, com dels preus a què arribà, i de la reacció popular, on no mancaren «algunas cobles o pasquins que sortian contra los qui governavan» (46: una mostra de les quals podrien ésser les estrofes de les pàgines 60-64, encara que es trobin dins la secció següent), i de les pregàries de Ciutat i de part forana demanant remei (15-57). L'altre text informa de les dites esterilitats des de la Conquesta: *Ara at referiré totas las estavelidats he pogut conseguir desde que esta isla és de crastians, són las següents* (57-64). Tot seguit, sense títol propi, trobem una altra tanda de processons i pregàries de ciutat i part forana demanant pluja, en les quals sembla tenir un protagonisme especial el Sant Crist de la parròquia ciutadana de Santa Eulàlia (65-98). A la pàgina 99, sense sotstítol, comencen notícies de caire més cultural, centrades des del juliol 1749 en dos temes connexos, el de la Puríssima i el de Ramon Llull, que el gener 1750 conflüïen amb processons penitencials i pregàries per pluja, on hom repetia l'«O vere Deus, trinus et unus...»; obringuda immediatament la pluja per intercessió del Beat segons el poble (99-106), tot seguit es presentaren les picabaralles amb els dominics (109-118); el 1760, Carles III declarava la Puríssima patrona d'Espanya i reprenien les celebracions puríssimes i lul·lianes (125-132); les anotacions s'acaben amb l'expulsió dels jesuïtes i les seves conseqüències (134-136). — J. P. E. [18.728

Jordi MASCARELLA, *Monjos, capellans i regidors. Literatura i canvi polític a Ripoll a mitjan segle XVIII*, dins «Misc. Prats, II», 467-458.

Punt final d'una llarga lluita aferrissada amb l'abat i els monjos de Santa Maria de Ripoll, el 1755 el rei Ferran VI atorgava a la vila de Ripoll la facultat d'erigir-se en 'ayuntamiento' (467-471). Després de segles d'autoritat omnímoda de l'abat, alhora senyor laical i ordinari eclesiàstic 'nullius dioeceseos', entre el s. XVII i el XVIII es repetiren els intents d'elevat Ripoll a 'universitat', acceptats tant pels francesos en la Guerra Gran com per l'arxiduc Carles (468-470), alhora que creixien les tensions entre el monestir i la parròquia de Sant Pere, amb la conseqüència que conflictes civils i eclesiàstics s'alimentaven els uns als altres (471-474), alhora que creaven gran divisió en el poble (478). Aquella situació és ben coneguda per Ripoll, Arxiu de Sant Pere, *Plets amb el monestir*. Per la seva banda, a Barcelona, BC, ms. 391, es conserva un text en vers, de vint-i-quatre octaves, dedicades al tema ripollès, ací transcrites i anotades (478-485). — J. P. E. [18.729

Cristina JUHER, *La frontera entre lingüística i història literària en els erudits catalans del segle XVIII. El cas particular de Josep de Móra, marquès de Llió*, dins «Misc. Prats. II», 103-123.

El 1751, en el primer volum de les *Memorias* de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, Josep de Móra publicava les seves *Observaciones sobre los principios elementales de la historia*, a les quals afegia un complement, *Apéndice al lenguaje romano vulgar*; l'autora recorda que encara en el segle XVIII hom no havia reconegut la independència de la lingüística, raó per la qual les informacions sobre el tema s'han de cercar en llibres de temàtica històrica o literària (107-109). Josep de Móra distingeix teòricament la llengua parlada de l'escripta, sobretot quan parla de 'dialecto' (109-111); a continuació, bo i transcrivint fragments textuais, l'autora resumeix l'explicació donada per Josep de Móra al procés pel qual les llengües romàniques anaren naixent del llatí vulgar, on no manquen pàgines dedicades a l'època gloriosa' de la catalana (114-116). — J. P. E. [18.730]

Joan YEGUAS I GASSÓ, *Noves dades sobre l'escultor Lluís Bonifàs i Massó (1730-1786)*, dins «Quaderns de El Pregoner d'Urgell. Miscel·lània d'estudis», 15 (2002), 89-106.

Entre el 1755 i el 1765, Bonifàs contractava obres diverses en pobles de l'Urgell, Garrigues i Noguera, dissortadament totes perdudes (91); després d'una sèrie d'informacions esparses (91-92), segueixen notícies noves sobre els retaules majors de Cubells (Noguera), de Golmés (Pla d'Urgell) i de les Borges Blanques (Garrigues), ultra d'altres atribucions d'obra (92-100). Les notícies procedeixen de Cubells, AM, *Llibre del consell* (100 i 106) i de Cervera, AHC, *Fons notarial. Tàrrrega. Ramon Borràs*, 14 i 16 (101-105). — J. P. E. [18.731]

Gabriel LLOMPART [I MORAGAS], *Una pintura mallorquina de fiesta gremial (1759)*, dins «Homenatge Rosselló», II, 507-515.

El dit quadre és de propietat privada, ací reproduït (dues reproduccions a color entre 512-513): representa la 'colcada' (cavalcada) dels gremis mallorquins amb motiu de la proclamació de Carles III, que no deixava d'escarnir la dels nobles; n'existí crònica impresa de la qual foren tirats mil exemplars, però no n'és conegut cap (510); l'ordre general i els detalls són deduïbles de les cròniques paral·leles, com les dedicades a la de Carles III (arxiduc), el 1706, escrita per Jaume Botellas, o a la de Ferran VI, el 1746, de Jaume Fàbregues Bauzà, i de la de Carles IV el 1789 (510-511); no hi mancava la crítica social, com encara a darreries del segle XIX deïxen veure les estrofes de picabaralla entre menestrals i 'mossons', amb motiu de les festes per a la reina Cristina d'Habsburg, del 1877 (512-514). — J. P. E. [18.732]

Nicolau PONS I LLINÀS, *Bartomeu Pou i Puigserver, un erudit jesuïta d'Algaida. En el bicentenari de la seva mort (1802-2002)*, dins «Comunicació. Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca», 121-146.

Partint de l'anècdota, segons la qual l'infant Bartomeu seguia el parell llaurador de ca seva portant oberta a la mà la gramàtica llatina d'Andreu Samper, trobem ací la turmentada biografia de Pou, al centre de la qual hi ha l'exili a Itàlia amb els confreres jesuïtes (123-132); el seguim de Còrsega al Nord d'Itàlia i després a Roma treballant per al futur cardenal Despuig (133-135). El fil d'or de la biografia és constituït pels escrits d'humanitats i de filosofia, que toquen el cim en les *Theses bilbilitanae institutionum historiae philosophiae libris XII comprehensae*, exposició àmplia d'una història de la filosofia just naixent (136-138); la seva aportació hauria consistit a subratllar els valors humans dels escriptors clàssics (139-140). El 1797 podria tornar a Mallorca i a Algaida, però ja sense empena per a completar la seva obra humanística (142). — J. P. E. [18.733]

Jaume PÒRTULAS, *Sobre el pare Bartomeu Pou, jesuïta i bel·lenista malastruc*, dins «Randa», 48 (2002), 54-59.

L'autor es fixa en la traducció de *Els nou llibres de la història* d'Heròdot, realitzada per Pou durant el seu exili a Bolonya; traducció diversament judicada, l'autor esbrina les característiques de la versió en vers dels tres oracles inclosos en el llibre primer de la dita *Història*, i no passa de considerar-la 'força plausible' (57). — J. P. E. [18.734]

Antoni HOMS I GUZMÁN, *La Relació de la peregrinació a Jerusalem del franciscà Joan López (1762-1781)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 75 (2002), 171-339.

Cent anys després d'haver-ne feta Jaume Collell la primera edició, introbable, l'actual editor segueix oferint als lectors contemporanis narracions d'anades i estades de franciscans catalans a Terra Santa (cf. ATCA, XXI (2002), 1025, núm. 17.152), ara aquell 'Viatge a Palestina' d'un framenor del segle XVIII, de Sant Hipòlit de Voltregà, la biografia del qual resumeix (174-179); el text és transcrit del ms. 8 de Barcelona, BU, que en el pas del segle XVIII al XIX fou de Ramon Ferrer [oratorià ben conegut dels temps de l'ocupació francesa, 180-182]. Segueixen l'esquema del llibre de memòries (182-188) i la indicació del record que ha deixat en les bibliografies o històries de la literatura (188-190), algunes observacions sobre la qualitat de la llengua (191-193) i la 'ratio editionis' (193-194). La narració té cinc parts: les etapes del desplaçament fins a arribar a Damasc (195-225), on el possible lector trobarà només la descripció de les impressions que la realitat física de la naturalesa (de mar o de terra) o la que les construccions produïren en l'esperit de fra López (recordem que entre aquestes visites hi havia els llocs sants de Palestina); el diari de l'estada a Damasc, començant per la descripció dels encontorns i de la ciutat, vista amb ulls de missioner cristià (226-234); la capacitat d'observació de la realitat damascena és molt més àmplia que la de la primera part i sembla anar-se eixamplant en la tercera part, a mesura que coneix situacions diverses no sols del continent (Síria i Palestina), ans també de l'illa de Xipre (251-280); a partir d'ací comença la quarta part, de síntesi: *Estat en què al present s'encontra la Palestina i part de Síria que he vista* (280-306), autèntic capítol d'observació antropològica sobre múltiples temes comparats, per no dir contraposats, que van de la guerra a la moda (per exemple, en les pàgines on són comparats els vestits de les dones orientals amb els de les occidentals: 289-290); en aquesta secció hi ha dues indicacions que afecten l'estructura política: «Los turcs fan alguna diferència entre lo Estat o bras secular, i eclesiàstic...» (295); i «Lo cadí explica cada divendres part de l'Alcoran de Mahoma amb l'espasa a la mà» (296). I finalment, la part cinquena, amb el viatge de retorn a Catalunya, en els quatre mesos i tres dies del qual fra López tingué ocasió de viure tots els contratemps, temors i perills de la mar (307-322). Les darreres pàgines serveixen a l'editor per a confeccionar un apèndix, on per ordre alfabètic enriqueix la informació sobre persones o coses dites de passada en les pàgines del p. López (323-339), com les petites biografies de Francesc Cañes (329), Anton Peguerols (554) i Rafael Ventayol (339), el primer, autor d'una gramàtica i d'un diccionari àrabs, i el segon, traductor d'algunes obres a aquesta llengua. — J. P. E. [18.735]

Paulino CAPDEPÓN VERDÚ, *La obra teórico-musical del P. Antonio Soler (1729-1783)*, dins «La Ciudad de Dios», CCXV (2002), 751-769.

El 1762, Antoni Soler publicava el volum dedicat a *La llave de la modulació*, i *Antigüedades de la música*. El primer títol, a la recerca d'una música que, ultra ésser ben escrita produís bon efecte (754), exposava les teories de la modulació (755-756), la tonal (756-757), la dels intervals (757-759), i la del preludi (759-760), teories que desencadenaren polèmica, sobretot la de la 'modulació agitada' (762). Entre els qui hi intervingueren, com el mateix Antoni Soler amb *Satisfacció a los reparos precisos...*, del 1765, i amb *Carta escrita un amigo...*, del 1766, hi ha dos altres catalans: Joan Bta. Bruguera i Morreras, mestre de capella de Figueres, contrari, amb *Carta apologética...*, Barcelona 1766; i Josep Vila, organista de Sanahuja, favorable, amb

Respuesta i dictamen..., Cervera 1766 (762-768). Si el món musical de la primera meitat del segle XVIII discutí entorn l'aplicació de solucions compositives no admeses en el contrapunt tradicional, aplicació defensada per la *Scala Aretina*, de Francesc Valls, el de la segona s'alçà entorn la introducció de novetats estilístiques a la música eclesiàstica, propugnada per Antoni Soler (752 i 761). — J. P. E. [18.736]

José Luis LLAQUET DE ENTRAMBASAGUAS, *Los grados mayores de la facultad de cánones de la Universidad de Cervera*, dins «Miscel·lània Ceriverina», 15 (2002), 309-348.

Els volums 87 i 88 de l'arxiu de la Universitat de Cervera, integrat dins el de la UB, conserven memòria dels graus majors atorgats per aquella universitat, d'on l'autor n'ha extreta la llista cronològica, que va del 1762 al final del 1796, i és presentada en quadre sinòptic, on figuren data, categoria o identificació del grau, nom i cognom del graduat, procedència, capítol del *Decretum* sobre el qual dissertà l'aspirant, i padrí de graduació (320-344). Les pàgines inicials sintetitzen l'estructura dels estudis canònics de Cervera i els condicionants i solemnitats que emmarcaven les graduacions. — J. P. E. [18.737]

Felip CIRER COSTA, *El Convent dels pares dominics d'Eivissa: introducció, estudi i transcripció d'un manuscrit de 1765* (Premis Vuit d'Agost 1997), Eivissa, Editorial Mediterrània 1998,

L'autor d'aquell manuscrit, redactat els anys 1764-1765 en llengua castellana, fou fra Vicent Ferrer i Canals, que es valgué de l'arxiu conventual; ens informa que la biblioteca del convent posseïa un *Flos sanctorum*. L'actual edició només m'és coneguda per referència. — J. P. E. [18.738]

Pasqual BERNAT, *La direcció d'agricultura de la Reial Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona i la situació de la ramaderia a Catalunya durant la segona meitat del segle XVIII*, dins «VI Trobada», 79-85.

Pàgines basades en dos texts elaborats per la Divisió d'Agricultura de la 'Conferència Físico-Matemàtica Experimental' de Barcelona els anys 1766 i 1788 [conservats en l'arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts]. El primer, *Expediente sobre la cria de ganado*, admetia que la ramaderia catalana era decadent, almenys en termes relatius, per les dificultats orogràfiques de gran part del país, que, de més a més, era de terres de secà; per això demanava infraestructures aquíferes (sèquies a la Plana d'Urgell, a la de Barcelona i d'altres) i defensava clarament els boscos, acusant la política borbònica de subministre de fusta per al Reial Servei de frustrar les previsions dels pagesos privant-los dels millors arbres, sense pagar-los i deixant-los podrir un cop tallats (82-83). Per contra, en l'*Informe sobre la libertad de matar corderos*, el seu autor, Josep Navarro, era clarament favorable a l'expansió de l'agricultura a costa de boscs i pastures, perquè el vi de les noves vinyes proporciona més ingressos que allò que costen els caps de bestiar comprats a França (83-84). Hi ha bibliografia (85). — J. P. E. [18.739]

Josep M. ROMERO I BARÓ, *L'estudi de la física entre els fundadors de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*, dins «VI Trobada», 461-465.

El naixement de la 'Conferència Físico Matemàtica Experimental', embrió de la Reial Acadèmia, s'emmarca dins la polèmica sobre si en les Universitats l'ensenyament de la Física s'havia d'independitzar del de la Filosofia Natural o Ciència de Natures; el primer director de la Conferència es manifestà radicalment favorable a la independència en el discurs inaugural. Un altre tema debatut en algunes de les sessions inicials, fou el de la divisibilitat il·limitada de la matèria, a base de la posició que P. Musschenbroek defensava en el seu *Essai de physique*,

segons el qual quan un cos ha estat dividit fins al límit i hom intenta de seguir dividint-lo, el resultat no és un cos encara menor, ans un altre element constitutiu. L'explicació resumeix les observacions que en aquell moment feien al tema alguns dels membres de la dita Conferència.
— J. P. E. [18.740

Pere MARCET I SALOM, Joan SOLÀ, *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític. Volum I* (Biblioteca Universitària. Història de la llengua. Sèrie Major), Girona i Vic, Universitat, Eumo Editorial 1998, 1154 pp.

En el prefaci els autors informen que el present repertori inclou treballs referits a la llengua catalana, sense limitació d'autor, de lloc d'aparició o de lloc de conservació; treballs referits a qualsevol llengua, amb amplitud idèntica, tant si es tracta de treballs lingüístics publicats en terres catalanes per qualsevol autor, com de biografies i bibliografies publicades on sigui, durant el període temporal indicat en el títol (XII-XIV); també assenyalen que quan, per raó del període, un treball entra en el dit repertori són ací indicades ,totes' les altres edicions anteriors o posteriors (XIX); el lector en pot trobar un exemple en la *Summa de temps*, publicat a Cervera el 1775 (13-17); són assenyalades les fonts bibliogràfiques d'on els autors han tret informació (LIX-LXIII), les sigles i abreviatures (LXV-LXX), i les obres no incloses en el repertori (LXXIII-XC). Aquest, que aplega manuscrits, notícies, llibres i articles, comença amb les publicacions del 1775 i s'acaba per a nosaltres amb les del 1800; les informacions de cada un dels vint-i-sis anys són aplegades seguint llur successió cronològica en les pàgines 1-324. — J. P. E. [18.741

Alfredo MENÉNDEZ NAVARRO, «Catástrofe morboso de las minas mercuriales de la villa de Almadén del Azogue» (1778), de José Parés y Franqués. Prologado por el prof. Esteban RODRÍGUEZ OCAÑA (Colección Monografías, 21), Cuenca, Ediciones de la Universidad Castilla-La Mancha 1998, 400 pp.

Josep Parés i Franqués, nascut a Mataró, acabats els estudis de medicina a la universitat d'Osca, entrà en l'administració reial almenys des del 1761 al servei de l'Hospital de les mines d'Almadèn, que serien el seu camp de treball definitiu. L'AHN, *Consejos i Minas de Almadén* són la font documental bàsica per a la reconstrucció de la seva feina professional, ací exposada dins la biografia (30-38), en la qual ocupa un lloc destacat la seva dedicació a l'obra escrita, iniciada el 1756 amb *Apologema de la más verosímil medicina...*, anterior al pas a Almadèn, i continuada amb d'altres títols inèdits o perduts (39-40); la part principal és dedicada a les mines d'Almadèn i s'enclou en la trilogia formada per *Apología de las Reales Minas de Almadén...*, *Catástrofe morboso...* i *Descripción histórico-físico-médico-mineralógico-mercurial de las Reales Minas de Almadén* (40-41), ací resumida (43-48), resum molt més ampli en tractar-se del *Catástrofe morboso...* (49-67). Després dels criteris d'edició (68-70) i de la bibliografia (70-72), arriba el text del *Catástrofe morboso...*, a partir de la còpia manuscrita existent a Madrid, arxiu i biblioteca del 'Ministerio de Economía y Hacienda', ms. 489; l'editor, ultra transcriure el text, ha esmerçat bona quantitat de feina a compulsar les referències bibliogràfiques de Josep Parés, que l'autor col·locà dins el text i l'editor ha explicitat en nota. Els successius capítols de l'obra presenten en general una estructura tripartita de descripció de fenòmens, recerca de causes i indicació de remeis (73-376). Hi ha addicions al pròleg i al cos de l'obra (376-377). El llibre s'acaba amb una taula de continguts (379-392) i una d'onomàstica (395-397). — J. P. E. [18.742

Francesc QUÍLEZ, *Una obra inèdita de Manuel Tramulles: el retrat de Carlos Antonio de Azcón Potay, conde de Vallcabra*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 2 (1994), 185-199.

La dinastia borbònica del segle XVIII importà de França una nova forma de propaganda reial, la de presentar la figura del rei amb les qualitats de poder i de superioritat moral. De la cort, el retrat s'estengué a d'altres capes socials i així l'autor analitza els retrats de Tramulles, ajudat, entre d'altres documents contemporanis, per descripcions del Baró de Maldà o pels testimonis notarials de la família a l'AHPB, o pel resultat d'estudis previs d'altri (187-192). Les darreres pàgines recullen i resumeixen la valoració que la crítica posterior ha fet de l'obra de Manuel Tramulles (193-199): hom ha reconegut a ell i al seu germà Francesc la intervenció positiva i eficaç en la creació de l'Escola Gratuïta de Nobles Arts, del 1775, també en l'impuls a un ambient favorable a l'òpera a Barcelona, però li ha retret el canvi d'estil en relació al mestre Antoni Viladomat, «una actitud de permeabilitat vers una estètica definida en termes d'estil rococó» (196). Deixà la pròpia signatura en el retrat d'Eustaquio de Azara y de Perera, bisbe d'Eivissa i de Barcelona. — J. P. E. [18.743]

Francisco PÉREZ BAYER, *Diario histórico de la reforma de los seis Colegios Mayores de Salamanca, Valladolid y Alcalá*. Edición y estudio preliminar de Antonio MESTRE SANCHIS, Jorge A. CATALÀ SANZ Pablo PÉREZ GARCÍA (Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana 2002, 888 pp.

En les pàgines introductòries, els editors afirmen que existí una cadena intencionada entre tres fets de Carles III: l'expulsió dels jesuïtes, l'elaboració d'un nou pla d'estudis secundaris i universitaris, i la reforma dels col·legis majors. El projecte de la segona anella fou encomanat a Gregori Maians i Ciscar i l'execució de la tercera a Francesc Pérez Bayer. Les acusacions contra el sistema d'enlairament gairebé automàtic en els càrrecs tant d'estat com d'església, centrat i basat en els becaris dels col·legis majors de la Corona de Castella, havien estat objecte d'un llibre inicial de Pérez Bayer sobre el tema, *Memorial por la libertad de la literatura española*, a favor del qual es giraren la majoria dels vents de la cort madrilenya ja que acusaren la posició dels defensors dels col·legis de contrària a les regalies de la monarquia, i obtingueren així la protecció de Carles III. Però si el projecte tant de Pérez Bayer com del també valencià i bisbe de Salamanca, Felip Bertran, no intentava altra cosa que imposar a aquelles institucions les normes inicials i fundacionals, el resultat fou ben altre: els nous col·legials consideraren que ara tocava a ells fruir dels privilegis dels antics; això féu fracassar una reforma que pretenia millorar els resultats de l'ensenyament universitari i dugué en poc de temps els col·legis a l'extinció. Des de la pàgina 39 a la 885 trobem la informació i documents aplegats per Pérez Bayer entorn d'aquell intent fracassat, que només recau en el nostre camp per haver estat escrit per ell. La seva recopilació observa una certa estructura: hi ha un diari dels esdeveniments de cada any relatiu a l'afer de la reforma dels col·legis, seguit de la corresponent part documental, en la qual s'entrellacen les transcripcions textuals, les memòries personals de les interioritats de la cort amb les seves batalles tan implacables com invisibles, i àdhuc una secció que no sols afectava l'autor, ans també València, la intitulada *Historia de mi pretensión del Arcedianato Mayor y canongía de Valencia* (687-710). — J. P. E. [18.744]

Nicolás BAS MARTÍN, *Juan Bautista Muñoz (1745-1799) y la fundación del Archivo General de Indias* (Colección Historia y Estudios), València, Generalitat Valenciana 2000, 192 pp.

La generació valenciana posterior a Gregori Maians mantingué ben alt el prestigi i actuà en la línia dels 'novatores' que havien estat llurs mestres a València, amb figures com la de Joan Bta. Muñoz, presentat en aquest llibre, síntesi de tesi doctoral. Les primeres pàgines subratllen aquella integració fins a esdevenir catedràtic de Lògica de la Universitat valenciana el 1769; mentrestant havia començat l'edició de l'obra llatina de fra Lluís de Granada i tenia intenció de prosseguir amb la de Joan Lluís Vives (15-23), però el 1770 la protecció de Francesc Pérez Bayer li proporcionava el primer càrrec oficial a Madrid, el de 'Cosmógrafo Mayor de Indias'; a partir d'ací la documentació de Madrid, Biblioteques de Palacio i de l'Academia de la His-

toria i AHN; de Simancas, AGeneral; de Sevilla, AIndias i AM; i de Nova York, Public Library, permeten de resseguir-li la trajectòria oficial: encàrrec reial de preparar una història d'Amèrica el 1778 (publicació del primer volum de la *Historia del Nuevo Mundo* el 1793); en 1786 petició d'informe sobre un canal en l'istme de Panamà i nomenament de membre del Consejo de Indias; el 1788 membre de l'Academia de la Historia (24-55); i simultàniament la recerca i aplec de fonts sobre Amèrica en els més variats arxius i biblioteques, públics i privats, de Simancas a Càdiz amb vistes a la fundació del Archivo de Indias a Sevilla (per al qual consta que procurà un exemplar del *De gestis Vaccae Castris*, de Joan Cristòfor Calvet d'Estrella, 93-94), en la preparació del qual arxIU treballà directament durant any i mig entre el 1784 i el 1785 i per al qual, ja reintegrat a Madrid, escriví les *Ordenanzas* (135). També elaborà *Ordenanzas* i Pla d'estudis per a l'Academia de San Telmo d'aprenentatge de pilots, ofici de tanta perspectiva com exigència amb motiu de la liberalització del comerç amb Amèrica (116-119). Moria el 1799 (54). La biblioteca personal, donada a la Universitat de València, fou víctima, com la de Francesc Pérez Bayer, d'un bombardeig decidit pel general francès Souchet el 1812 (55). Hi ha bibliografia (169-173) i set reproduccions fotogràfiques, quatre de les quals són de portades de llibres (177-189). — J. P. E. [18.745]

Miguel FERRER FLÓREZ, *Los seminarios de nobles*, dins «Homenatge Rosselló», I, 409-428.

El 1786 Carles III establia la creació de seminaris per a la formació de nobles, y gentes acomodadas' en ciutats diverses i la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País es féu càrrec de realitzar-lo, però el resultat fou nul, tot i que els membres de la dita societat col·laboraren en el projecte, tal com demostra la documentació pròpia integrada en l'ARM i el *Fons Desbrull* de l'AM; el *Discurso pronunciado ante los socios de la RSEMAP en favor de la creación de un Seminario de Nobles en Mallorca* (423-428), del president Antoni Desbrull Boil d'Arenós és alhora prova de l'interès i formulació del projecte i dels seus presupòsits polítics. — J. P. E. [18.746]

José Luis BARRIO MOYA, *Notas biográficas sobre el mallorquín Jorge Bosch, maestro organero de los reyes Carlos III y Carlos IV*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 58 (2002), 337-350.

Reconstrucció dels principals passos biogràfics, i sobretot professionals en el ram de l'organeria, d'En Jordi Bosch de Verí (1737-1800), que, després de l'aprenentatge a Mallorca, rebé encàrrecs importants a la Península, fins que el 1777 acabava l'orgue del Palau reial de Madrid, entrava i procurava de millorar la seva posició en la cort, tal com demostra la documentació de Madrid, Archivo General de Palacio, *Sección Personal* (340-344); una altra de les seves grans obres fou l'orgue de la catedral de Sevilla, ara només conegut per la descripció que en féu Antoni Ponz en el *Viaje a España* (338). Són transcrits el testament i dos documents complementaris, de Madrid, AHProtocolos, 19.915 (347-349). — J. P. E. [18.747]

Joan de Déu DOMÈNECH, *De viatge amb el baró de Maldà. Els hostals*, dins «Revista de Catalunya», núm. 177 (octubre de 2002), 113-128.

Les anotacions, en les quals Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, descrivia els seus viatges més o menys llargs per Catalunya i en les quals deixava constància de les pròpies observacions, són a la base de la narració d'aquestes pàgines, en part forjades amb transcripció de fragments, sense, però, referència bibliogràfica, en les quals trobem on s'adreçaven les seves eixides de Barcelona (114-117), la situació de les fondes on parava (117-121), la preparació i presentació dels àpats (121-124) i els cuinats que eren oferts als hostes (124-128). — J. P. E. [18.748]

Pep VILA, *Una breu crònica de la Guerra Gran, referida a Agullana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 35 (2002), 225-250.

L'autor publica una petita crònica anònima en castellà, escrita el 1793 per algun home del país. El manuscrit es troba entre els papers de la família Veray, de Celrà, ara propietat de l'ajuntament de la vila. Els Veray eren propietaris del mas Vinyes d'Agullana i allí fou escrita la crònica per un testimoni de les anades i vingudes dels militars pel coll del Portell; conté una primera part ideològica en defensa de la monarquia hispànica i detractora dels executors de Lluís XVI i dels ideals revolucionaris. La segona part recorda els patiments del mas Vinyes, convertit durant la dita guerra en quarter general de l'exèrcit espanyol. La tercera descriu les tres campanyes, fins a la Pau de Basilea. Hi ha il·lustracions. — J. de P. [18.749

Francesc X. BARCA SALOM, *Les matemàtiques i la navegació: una estreta col·laboració*, dins «VI Trobada», 121-132.

Només al final, l'autor informa del sistema per a la determinació de les distàncies lunars utilitzat en l'Escola Nàutica de Barcelona, introduït pel visitador Francisco Javier de Wint-huysen el 1791, el 'trigonomètric', «que consistia en la resolució dels triangles esfèrics impli-cats» (130). Hi ha bibliografia (131-132). — J. P. E. [18.750

Miguel FERRER FLÓREZ, *Intelectualidad y Medicina: los Oleo*, dins «Memòries de la Reial Acadè-mia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics», 12 (2002), 99-132.

La raguèlia menorquina dels Oleo s'estén a l'illa del segle XVIII a l'actualitat, raó per la qual només entra ací Miquel Oleo i Quadrado (1739-1813), metge que rebé les conseqüències dels canvis de sobirania i del pas de tants d'exèrcits per Menorca en la segona meitat del segle XVIII, amament a prestar serveis que prest tots oblidaven. Escriví, traduí i publicà obres diver-ses: de medicina com *Apéndice al tratado sobre las enfermedades epidémicas...*, posterior al 1749; informació sobre el seu clavariat (1780) i la *Representació als magnífics jurats...*, del 1788, la facè-cia llatina sobre un naufragi inventat o *Plactus supra falso creditum naufragium...* del 1765, ací transcrit (131-132), i la traducció de l'anglès de la *Relación de algunos de los sufrimientos del S. P. Pío VI...*, del 1798. El *Sobre la naturaleza del tiempo*, també transcrit (113-130), és del 1804. — J. P. E. [18.751

Gregori MIR, *Una conseqüència de la tercera dominació anglesa de Menorca (1798-1802): els menor-quins sota sospita*, dins «Publicacions des Born», 8 (2000), 87-94.

Els trucs i retrucs de la Revolució Francesa en el pla internacional tingueren una de les manifestacions en l'ocupació de Menorca per part d'Anglaterra el 1798. El govern d'Espanya reaccionà de la manera que permeten de conèixer els dos documents ací transcrits del 28 de desembre del 1798 i del gener següent (90, nota 6 i 91-92), en què prohibia tota comunicació entre els monorquins de l'illa i els de les terres de la monarquia espanyola a fi d'evitar qualse- vol mena d'espionatge o de corsarisme a favor d'Anglaterra. — J. P. E. [18.752

Pep VILA, *Permisos i anuncis de representacions de teatre català religiós al Rosselló (segle XIX)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 178 (novembre de 2002), 100-116.

Aquest títol pot ésser introduït en la present secció perquè l'autor fa constar que algunes almenys de les obres escenificades en el segle XIX, ja ho havien estat «en altres moments i llocs des dels segles XVII i XVIII» (103), la llista de les quals es troba en la pàgina 108. Hi ha cro-nologia de permisos per a les representacions (108-112) i notícia d'anuncis a la premsa (113-115). — J. P. E. [18.753

Maria CONCA, Josep GUIA, *Els orígens de la paremiografia catalana contemporània*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 31 (Tardor 2001), 101-114.

En començar el segle XIX, el 1803, Fèlix Amat publicava el *Diccionario catalán-castellano-latino*, que aplegava, també en el punt de la paremiologia, un treball personal procedent dels darrers anys del segle XVIII, i sobretot les aportacions que se succeïren des de finals del segle XIV amb el *Llibre de bons amonestaments* d'Anselm Turmeda i ja en el segle XVII amb els *Quatre-cents aformismes catalans* de Joan Carles i Amat (101), s'havien anat enriquint amb les aportacions del segle XVIII: Miquel Burguera, *Preceptes, elegàncies, calendas y frases*, Palma, s. a.; el *Tractat de adages y refranys valencians*, de Carles Ros, València 1733; el *Dictionarium...* de Pere Torra, Barcelona 1640; i els reculls de Lluís Galiana, un d'ells la *Rondalla de rondalles* (102-105); i amb llistes dels successius reculls que es troben en el *Diccionario...*, d'Amat; la conclusió és que «caldrà considerar el *Tractat d'adages y refranys valencians* de Carles Ros com el pilar principal on recolza la paremiologia catalana contemporània» (111). — J. P. E. [18.754]

SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALACANT

Vicent MARTINES PERES, *Un tast en el fons antic de la Biblioteca Provincial d'Alacant. Materials amb interès codicològic, d'història cultural, lingüístic o didàctic*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XXI (2002), 727-734.

Després d'una consideració general dels exemplars ací presentats, bo i insistint en llur possible ús didàctic, l'autor informa d'un exemplar incunable d'una *Bíblia* llatina (Basilea, Johannes Froben, 27. VI. 1491); d'un *Dels confessors la vera guia, dels confitents segura via*, atribuït a Francesc Eiximenis (València, Cristòfor Kofman. 14. V. 1512); de dos exemplars dels *Sermones dominicales...* de sant Vicent Ferrer entre Pentecosta i l'advent en edició Rocabertí (València, Iacobus de Bordázar, 1694); i d'un de Pere Anton Beuter, *Primera parte de la Crònica general de toda España...* (València, Pedro Patricio Mey, 1604). — J. P. E. [18.755]

ALCOVER

Pere MIRÓ SOLÉ, *L'arxiu municipal de l'Alcover: un gran desconegut*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», 94 (abril-juny 2001), 4-8.

Per aquesta informació sobre l'arxiu indicat en el títol sabem que en la secció d'administració general, el primer document és del 1557 i posseeix correspondència entre els anys 1631-1798; hi ha fons d'hisenda del 1672, proveïments des del 1477, beneficència (hospital) del 1590, llicències d'armes des del 1642, allotjaments militars des del 1629. Hi ha dues fotografies (8-9). — J. P. E. [18.756]

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Elisabeth WUNDERLE, *Katalog der mittelalterlichen lateinischen Papierhandschriften. Aus den Sammlungen der Herzog von Sachsen-Koburg und Gotha'schen Stiftung für Kunst und Wissenschaft* (Die

Handschriften der Forschungsbibliothek Gotha, 1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2002, XL i 626 pp.

Els volums d'aquella biblioteca contenen escrits esparsos, com el Chart. A 990, f. 4, una recepta de o atribuïda a Arnau de Vilanova, *De medicinis laxativis...* (153); el Chart. A. 1012, el *De vinis*, també atribuït a Arnau (159); el Chart. A. 1017 aplega texts alquímics, alguns dels quals atribuïts a Ramon Llull: *Compendium artis alchimiae...*; *Epistula accurrationis*; *Compendium animae transmutationis metallorum*; *Tractatus de duabus nobilissimis aquis*; *Liber de investigatione lapidis benedicti*; *Testamentum* (repetit en semi traducció francesa: ff. 74-162); *Codicillus*, ultra alguna recepta atribuïda a Vilanova: *Opus optimum ad rubrum...*, f. 77 (165-173); el Chart. A. 1021, presenta còpia de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (174); el Chart. B 372, és com el Chart. A. 1017, però només porta l'*Epistula accurrationis*, atribuïda a Llull (321); tot un bloc del Cart. B 517, ff. 48-135, és dedicat a la *Summula de Summa Raimundi* i a una *Glossa in Adami magistri Summulam de Summa Raimundi* (341). El Chart. B 948, presenta còpia del conegut *Carmen* 69: *Gloria, laus...*, de Teodulf d'Orleans (354); el Chart. B 1156 és com els Chart. A. 1017 i Chart. B. 372, però un dels tractats és atribuït a Arnau de Vilanova, *Novum testamentum* (376); els Chart. B 1501 i 1502 contenen obres de Llull, sembla copïades al sudoest d'Alemanya en el tercer terç del segle XV: *Tabula generalis*; i *Liber orationum et contemplationum modo intellectus*, que sembla única traducció llatina coneguda de les *Oracions e contemplacions de l'enteniment*; fragments d'obres en el primer: del *Liber novus de astronomia*, de l'*Ars infusa*, de l'*Ars generalis*, de l'*Ars brevis*, de l'*Ars abbreviata praedicationis* i de la *Tabula generalis*; en el segon, l'*Ars infusa*, l'*Ars electionis*, el *Compendium logicae Algazelis* i l'*Ars notatoria*; també hi trobem una *Expositio ad Decretalem 'Firmiter credimus'*, de mentalitat lul·liana (411-421). — J. P. E. [18.757]

Christine GLASSNER, Alois HAIDINGER, *Inventar der Handschriften des Benediktinerstiftes Melk. Teil I: Von den Anfängen bis ca. 1400. Erster Band: Katalogband. Zweiter Band: Registerband* (Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesens des Mittelalters, II, 8/1), Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften 2000, 583 i 183 pp.

Cada un dels mss. 338 i 583 és una còpia de les dues *Summae* de s. Ramon de Penyafort (160-161 i 256-257); el ms. 6 té, de més a més, la *Summa de Matrimonio* i el resum de la *Summa de paenitentia* del magister Adam; en els mss. 926 i 1241 tornem a trobar la *Summula* de mestre Adam 531, 807, i en el 531 el *De phibotomia* atribuït a Arnau de Vilanova (306 i 407); el ms. 531, conté comentaris, amb incipit «Omnem scientiam et doctrinam...», i «Iste liber, cuius subiectum est...», respectivament (pp. 235, 330, 366, 407). El ms. 1232 conserva còpia de Joan de Freiburg, *Manuale collectum de Summa confessorum* (402); el ms. 1548, ultra les dues *Summae* de sant Ramon de Penyafort, presenta la reelaboració de Guillelmus Redonensis (Guillem de Rennes) (426); finalment, el ms. 1858 conté la *Summa super physiognomiam Aristotelis* de Guillem d'Aragó (478-479). — J. P. E. [18.758]

Hauke FILL, *Katalog der Handschriften des Benediktinerstiftes Kremsmünster. Teil II: Zimelien, Codices und spätmittelalterliche Handschriften nach 1325... I: Katalogband; II: Registerband; III: Tafeln* (Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen, II, 3), Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften 2000, 499 i XXXII pp. d'il·lustracions; 298 i 45 pp.

El còdex CC 4 d'aquesta biblioteca conté en els ff. 308-316 el sermo de Felip de Malla al concili de Constança, del 1417, encara que copiat entre el 1460 i el 1485; i els ff. 317-325, el sermó del mateix sobre sant Tomàs d'Aquino (498). El CC 94, ff. 80-85, copiat el 1452, conté una transcripció de la *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum* d'Arnau de Vilanova (467). — J. P. E. [18.759]

Sara JANNER, Roman JUROT, unter Mitarbeit von Dorothea WEBER, *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus*. IX/1 Schweiz. Werkeverzeichnis; IX/2. Schweiz. Verzeichnis nach Bibliotheken (Veröffentlichungen der Kommission zur Herausgabe des Corpus der Lateinischen Kirchenväter, XIX), Viena, Österreichische Akademie der Wissenschaften 2001, 276 i 212 pp.

El volum IX/1, estructurat d'acord amb la llista alfabètica dels títols d'obres de sant Agustí, indica per a cada una d'elles, les biblioteques que en conserven còpies manuscrites; per això som informats que la *Flori Diaconi expositio in epistolas beati Pauli ex operibus sancti Augustini collecta* té a Suïssa cinc còpies manuscrites, tres a St. Gallen, Stiftsbibliothek, Cod. 279, 280 i 281; i dues a Schaffhausen, Ministerialbibliothek, Ms. Min. 37 i 38, dels segles X i XII (55-56); i que el *Contra mendacium ad Consentium* té quatre còpies manuscrites, dels segles IX, X i XII, dues a Berna, Burgerbibliothek, Cod. 212 i 134; una a St. Gallen, Cod. 199; i una a Schaffhausen, Ms. Min. 33 (79). El vol. IX/2 permet de saber què conté cada un dels volums manuscrits portadors de còpies de les obres esmentades. — J. P. E. [18.760

ANDORRA

Ma. Antònia FANTOVA CENTELLES, Montse SIRES GRAU, Susanna VELA PALOMARES, *Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria* (Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Arxius comunals, 1), Andorra, Arxiu Històric Nacional 1997, 300 pp.

Domènec BASCOMPTÉ GRAU, Virgínia CASTILLO SAHÚN, Ma. Antònia FANTOVA, Montse SIRES, Susanna VELA, *Arxiu Municipal de Canillo* (Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Arxius Comunals, 2), Andorra, Arxiu Històric Nacional 1999, 228 pp.

Esther CARRILLO ARNALDICH, Ma. Antònia FANTOVA, Ma Cinta PUJAL CARABANTES, Montserrat SIRÉS, Susanna VELA, *Arxiu Parroquial d'Encamp* (Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Arxius Parroquials, 2), Andorra, Arxiu Històric Nacional 1993, 232 pp.

Esther CARRILLO, Ma. Antònia FANTOVA, Susanna VELA, *Arxiu de casa Martí de les Bons* (Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Arxius familiars i patrimonials, 1), Andorra, Arxiu Històric Nacional 1998, 92 pp.

Només d'encetar la lectura d'aquests inventaris, hom hi detecta dues qualitats que manquen als dels altres Països Catalans peninsulars: el 1714 no els afectà, i, doncs, tenen una continuïtat política absent d'altres; i tampoc no han sofert la urpada d'avalots, revoltes i incendis, cosa que explica llur riquesa, almenys relativa. Això no obstant, a Sant Julià de Lòria, fora de casos específics, com és la sèrie de *Llibres d'actes del comú*, que sembla complet des del 1575 al segle XIX (29-30), la documentació anterior al 1801 es presenta escadussera en les respectives seccions; torna a ésser consistent la de *Litigis*, on n'hi ha catorze del segle XVIII (36-38); és particularment ben dotada la secció de *Límits territorials* (52/176-59/208; 64/235-236; 65/244-247; 67/254-68/261); recauen en el nostre període els cinc primers memorials de les demandes de boïga (69); trobem contractes d'arrendament (82-83); comptes diversos dels segles XVII-XVIII (97-98), en particular de creditors (102); documentació sobre censals (99/457; 101/473; 104-105); adquisició de campana (117); ens afecta de forma particular el pagament d'honoraris al vicari-mestre des del 1787 (120); despeses eclesiàstiques (123-124); assortiment de queviures els segles XVI-XVIII (144); decisions sobre murs de contenció, s. XVIII (155); i en alguna de les seccions següents la presència de documentació antiga és testimonial (*Obres particulars*: 156/828; *Recursos*: 157/838; *Ponts*: 158/843; *Camins i carreteres*: 159/846; *Normativa electoral*: 174/908; *Festes i tradicions*: 178/921; *Consòrcies*: 178/922), en d'altres és majoritària (*Notarial*: 182/933-183/942; *Pergamins*: 186/956-193/991; *Tribunal de visura*: 193/996-196/1010, i en general les sèries d'*Església*: 200-211). Hi ha taules: onomàstica (214-265) i toponímica (268-284); i tretze reproduccions de pàgines manuscrites (286-298).

Els altres dos volums repeteixen una estructura semblant: documentació antiga escadusse-
ra en les successives seccions i major concentració en les notaries (amb els pergamins) i judi-
cials. Però el volum de Canillo té la particularitat de dedicar gairebé la segona meitat al *Fons
de la casa Bonavida* (61-111), on, ultra un bon bloc de pergamins (83-87), trobem dossiers sobre
temes particulars, com drets de propietat de les pastures de la Solana (92-98), o l'incident amb
Pere Estrié (99-100), o propietat de la muntanya del Bac de la Casa (101-106), o delimitació i
dret de pastura en la muntanya de Gudanes (107-111).

En el de la parròquia d'Encamp trobem una notícia que podria correspondre a una consuetu
(29/97); assenyalen el ric fons notarial de la rectoria (47-114), el de justícia (116-117), els
registres de la parròquia (128-135), i els pergamins, el primer dels quals és un bifoli d'un *Liber
misticus* del s. XII (136-150). — J. P. E. [18.761-18.762-18.763-18.764

ANGLATERRA

Peter D. CLARKE, Roger LOVATT, *The University and College Libraries of Cambridge* (Corpus of
British Medieval Library Catalogues, 10), Londres, The British Library, The British Aca-
demy 2002, CIV i 890 pp.

Aquest volum és bàsicament la reproducció comentada de cent setanta-cinc inventaris de
biblioteques de la Universitat o dels Col·legis universitaris de Cambridge o relacionats amb
elles, datats entre el 1363 i el 1557 (IX-XI), el text dels quals constitueix el cos del volum; els
vint primers dels dits inventaris només contenen manuscrits, els següents, ja del segle XVI,
també llibres d'estampa. Els nostres autors són: Antoni Andreu, *Scriptum super artem veterem* i
Quaestiones in Aristotelis Metaphysicam (805); Arnau de Vilanova, *Regimen sanitatis ad Regem Ara-
gonum* i *De conferentibus et nocentibus* i traduccions d'Avicenna, Galè i Hipòcrates (808); Florus
de Lió, *Commentum in epistolas Pauli* (823); Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*; Guiu
Terrena, *Quodlibeta* (829); Jaume Peres de València, *Commentum in Psalmos* (835); Ioannes [Mar-
bres], *Canonicus, Quaestiones in Aristotelis Physicam* (838); Petrus Ilerdensis, *Breviarium de Ver-
borum superfluitate* (855); Pere Tomàs, *De esse intelligibili* i *Formalitates seu quaestiones de modis dis-
tinctionum* (856); Ramon Llull, *Ars generalis ultima* i *Liber de regionibus sanitatis et infirmitatis*; i
els alquímics espuris *Anima transmutationis artis metallorum* i *Epistola accurtationis*; Ramon de
Penyafort, *Summa de casibus penitentiae, Summa de matrimonio*; Ramon de Sibiuda, *Theologia natu-
ralis* (859); Abraam de Tortosa, traducció del *Liber aggregationum in medicina* de Serapion Iunior
(864); Vicent Ferrer, *Sermones de tempore et de sanctis* (869); i potser de Guillem d'Aragó, *Com-
mentum in Boethii Consolationem* (871). — J. P. E. [18.765

Pamela J. WILLETTS, *Catalogue of Manuscripts in the Society of Antiquaries of London*, Londres,
Society of Antiquaries of London 2000, XXVI i 620 pp.

El ms. 101, miscel·lani, conté al f. 97r un *Plague tract by John of Jacobus* (= *Johannes Jacobi*
= *Joan Jaume*) (46); el ms. 225 conté una compilació de tractats d'alquímia, entre els quals n'hi
ha d'atribuïts a Ramon Llull: *Clavicula, Lux Mercuriorum, Vademecum* (109); en el ms. 262, mis-
cel·lani, hi ha lletra del 1739 del dr. Cleghorn a un amic sobre antics monuments de Menorca
, called heathen altars' (126), que es repeteix en el ms. 264 B (137). — J. P. E. [18.766

BARCELONA

Lawrence J. MCCRANK, *Documenting reconquest and reform. The growth of archives in the medieval
Crown of Aragon*, dins «American Archivist», 56 (1993), 356-318.

Títol només conegut per referència. — J. P. E. [18.767

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Pergamins del monestir benedictí de Sant Pau del Camp, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segles XII-XIV)* (Anuario de Estudios Medievales. Annex 45), Barcelona, CSIC 2002, 364 pp.

En sèries diverses de l'ACA, *Monacals*, l'autora ha identificat els noranta-quatre documents en pergami ací transcrits, datats entre 1158 i 1338: tres del segle XII, cinquanta-quatre del XIII i cinquanta-set del XIV. La introducció (24-78) refà el domini territorial de Sant Pau del Camp, tant dins com fora la ciutat (23-41: amb tres croquis: 42-44); els camins que conduïren a la formació del dit domini territorial (45-56) i l'explotació del mateix, tant de forma directa, com mitjançant establiments a emfiteusi (57-64); també són aplegades les notícies dels nous documents sobre membres de la comunitat (65-78). La transcripció dels texts, precedits de registres considerablement detallats, ocupa les pàgines 85-332: són donacions, vendes, establiments, testaments, convenis i en general documentació de tipus interpersonal; hom pot assistir a l'augment del preu d'una propietat: 80 sous en dos dies del 29 al 31 I 1232 (núms. 16-17, pp. 117-120); trobem la notícia de signatures de tres jueus en hebreu (116; cf. 243-245 i 325); també hi ha notícia de personatges coneguts: Pere Marc, que ven la seva casa d'Espiells al Vallès (246-251); Jaume de Montjuïc, 'iurisperitus' (265-272, 329); Jaume ses Fonts [que acollia a casa seva prop Santa Maria del Mar el grup de Terciaris Franciscans o Beguins: 224-234]. Hi ha taula toponomàstica (335-357). — J. P. E. [18.768

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *El monasterio de Sijena. Catálogo de documentos del Archivo de la Corona de Aragón*. I. (1208-1348) II. (1348-1451) (Anuario de Estudios Medievales, 29 i 32), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1994 i 1998, XXVI i 374 i VI i 204 pp.

Els dos volums resumeixen en regist cap a mil cinc-cents documents de l'ACA (en concret, 1494) relatius a aquell monestir femení de Sant Joan de Jerusalem, ubicat en la zona de transició entre Aragó i Catalunya, que permeten de resseguir-li la trajectòria a través de les intervencions dels reis, en gran part determinades pel fet que algunes de les dames que hi professaren pertanyien a la més estricta família reial, com és ara la princesa Blanca, filla de Jaume II i priora de la casa. Cada volum és estructurat en tres parts: la inicial, que presenta un resum d'aquella història, en tant que deduïble de la documentació sintetitzada, i confegeix la llista de prioros i sotsprioros; el cos del llibre, dedicat a la publicació dels registres; i la taula final, toponomàstica, amb una mínima presentació de cada una de les entrades. [El segon volum, a càrrec de Josefina Mutgé, és publicació pòstuma d'aquella malaguanyada i conscienciosa recercadora]. — J. P. E. [18.769-18.770

Maria Grazia FALLICO, *Le fonti archivistiche (1296-1337)*, dins «Archivio Storico Siciliano», IV/XXIII (1997 = *Federico III d'Aragona re di Sicilia*), 59-80.

En contraposició als fons de l'Archivio di Stato de Palerm per a l'estudi de Frederic III, afectats de «frammentarietà e dispersione», l'ACA és «ricco di serie continuative e organiche» (62); particularment importants per a la història de Sicília del temps d'aquell rei són els registres de cancelleria, els pergamins i les cartes reials diplomàtiques, bloc ben conegut pels treballs de Heinrich Finke, de Giuseppe La Mantia, de Marina Scarlatta i d'altres (62-63); el conjunt dels tres fons «ci consentono documentarci sull'azione delle autorità del vertice dello Stato, del sovrano in primo luogo...» (64); les cartes reials diplomàtiques, de l'encapçalament a la signatura, són analitzades des del punt de vista de la tècnica diplomàtica (64-65). — J. P. E. [18.771

Stéphane PÉGUIGNOT, *Enregistrer, ordonner et contrôler: les documents diplomatiques dans les Registra secreta de Jacques II d'Aragon*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 431-479.

L'atenció posada en els registres mateixos en comparació a l'esmerçada actualment en qüestions de diplomàtica és gairebé marginal (433). Però la documentació de Jaume II ofereix particularitats més acceptables, ja que introduí la novetat d'ésser distribuïda en sèries, una de les quals és la de *Regesta secreta*, formada pels set volums de *Canc., reg.* 252 i 334-339. Per indicis diversos, com és ara les anotacions ,De curia' o la de ,Legatio' (441-448), l'autor s'inclina a pensar que dins la cancelleria reial hi havia diferència entre els escrivans de manament i els de registres (440). És possible que la cancelleria anjovina de Nàpols fos en aquest punt un precedent a imitar, però la destrucció dels registres anjovins no permet de saber-ho; i sembla que l'evolució dels registres papals i dels catalans és paral·lela (450); un detall constatable és que els documents relatius a un mateix afer tendien a ésser concentrats en un mateix punt (451-455), concentració encara explicitada per la relació d'uns ab altres, amb anotacions dels escrivans, fins a l'extrem que en començar el segle XVII un arxiver assenyalava la importància de les dites referències i afirmava que «si algú desitja fer la veritable i absoluta història dels reis d'Aragó sense l'estudi d'aquests registres i d'altres similars, fracassarà» (467), car semblen elements de crònica. Les anotacions insertes en els dits registres també informen d'altres circumstàncies relatives a la utilització dels documents com són la lectura en consell reial o correcció introduïda per Jaume II, sense oblidar llur possible destrucció quan el destí inicial no s'havia verificat, o quan calia precisar unes relacions diplomàtiques (468-479). Tots els extrems d'aquesta exposició són il·lustrats amb transcripció de fragments textuals dels dits registres. — J. P. E. [18.772]

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *El decreto Haec sancta de Constanza. La más antigua formulación datada de su ,iter' conciliar*, dins *Life, Law and Letters*, 863-881.

La dita còpia per a Ferran I Trastámara, datada el 14 de maig del 1415 pel seu copista fra Diego de Moxena, es troba a l'ACA, on, després d'haver tingudes signatures diverses, porta ara la de ,Biblioteca, Còdexs, Vària 7' (866). Conté 33 documents conciliaris datats entre el 7 de desembre del 1414 i el 17 d'abril del 1415; ací són transcrits els texts relatius a les sessions III-V, dels dies 26 i 30 de març, i 6 d'abril de 1415 (872-881). — J. P. E. [18.773]

R. H. HELMHOLZ, *Spanish and English ecclesiastical courts (1300-1550)*, dins *Life, Law and Letters*, 415-435.

L'autor intenta d'establir una comparació sobre la forma com eren aplicades les normes judicials canòniques en els tribunals diocesans d'Anglaterra, d'una banda, i de Barcelona i en menor nivell, de Mallorca, de l'altra. Informa sobre el contingut dels registres on s'han conservat els actes judicials, a Barcelona els *Registra verbalium*, completats amb les sèries de *Testaments*, *Causas pias*, *Visites pastorals* i *Regesta communium* de l'ADB (422-424); recorda que la jurisdicció ,ratione personae' aplicada als clergues fou una constant font de conflictes amb els tribunals civils, com també ho fou, encara que menys, el ,ius patronatus' per a la presentació de beneficiats (429-430), o els casos en què era impugnada la validesa d'un matrimoni, també a Mallorca (432), o els de tutela de menors (33-34). L'autor constata les diferències dins la identitat de sistema jurídic. — J. P. E. [18.774]

Lluïsa CASES LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. I. Segles XIII-XV* (Inventaris dels Arxius Notarials de Catalunya, 24), Barcelona, Fundació Noguera 2001, 438 pp.

La introducció recorda el lloc que correspon al'AHPB i al volum actual dins el conjunt d'arxius barcelonins, els treballs que des de temps li han anat dedicant persones com Josep M. Madurell i Marimon, i l'estructura del llibre (9-21). El cos del volum ocupa les pàgines 27-420: hi són presentats els registres de notaris anònims o coneguts: tres del segle XIII (27), els del segle XIV (29-127) i els del segle XV (129-426: amb quatre reproduccions fotogràfiques d'altres tantes pàgines entre les 192-193); cal tenir present que són col·locats dins un segle tots els notaris, el primer registre dels quals hi recau, encara que d'altres volums pertanyin al segle següent; també cal recordar que aquests notaris barcelonins podien tenir clients no sols fora ciutat ans també més enllà de Catalunya; en pot ésser mostra el notari Guillem Jordà, actuant entre el 1416-1457, en una sola pàgina del qual trobem deu volums d'èpoques del General d'Aragó; hi ha llibres especials per a afers de Guillem de Sentmenat, per a la baronia d'Alemanya de Cervelló, per a l'aljama de Perpinyà i per a Joan de Mur, senyor d'Alfajarín (Aragó) (195). El volum és completat amb dues taules: la cronològica (427-430) i l'alfabètica de notaris (431-437). — J. P. E. [18.775

J. FOLCH I TORRES, *Gestión del Director de los Museos de Arte de Barcelona durante el período 19 de julio de 1936 al 18 de septiembre de 1940*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 1 (1993), 307-321.

Milagros GUARDIA, *El patrimoni artístic català durant la Guerra Civil: un informe inèdit de J. Folch i Torres*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 1 (1993), 303-307.

Maria Teresa GUASCH, *Cronologia del trasllat de la pintura mural durant la Guerra Civil, 1936-199*, dins «Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya», 3 (1999), 165-170.

A Peralada, Biblioteca del Castell, *Fons Miquel Mateu Pla*, es conserva còpia del document en el qual J. Folch i Torres explicava a les autoritats franquistes totes les vicissituds del Patrimoni artístic que es trobava sota la seva responsabilitat al Museu d'Art de Catalunya en esclatar la revolta antifranquista el 19 VII 1936, o d'una manera o altra hi anà a raure durant la guerra i en particular les de la part que, sota la seva responsabilitat, fou portada a París per a l'Exposició d'Art Català inaugurada el 20 III 1937 i restà a França fins després de la guerra; també hi ha notícies de la concentració d'obres d'art a Sant Esteve d'Olor fins que els darrers temps, hom les dispersà per masies de vora la frontera amb França i al darrer moment no hi pogueren emigrar. [És sabut que la immensa majoria d'aquelles peces és documentada des d'antic i que un nombre considerable porta alguna inscripció].

Les pàgines de Milagros Guardia, introductòries de les de Folch i Torres, sintetitzen les dades d'aquestes amb les d'altres protagonistes d'altres parts d'aquell patrimoni o que en moments determinats intervingueren en operacions de salvament.

El tercer títol ofereix, seguint l'estricta ordre alfabètic del topònim corresponent a la població d'on havia pervingut cada una de les peces traslladades, indicació d'aquesta, data del viatge, destinació i matrícula del camió que realitzà el transport. — J. P. E.

[18.776-18.777-18.778

Jean-Noël SANCHEZ, *L'Arxiu et l'Archipel. Les Philippines et l'Archivum Historicum Societatis Iesu Cataloniae*, dins «Revue d'Études Catalanes», 5 (2002), 27-42.

Situat a Barcelona, C. de Roger de Llúria, 15, l'AHSIC, fins fa poc al Centre Borja de Sant Cugat del Vallès, ha pogut recuperar part de la documentació de la Companyia de Jesús anterior a l'expulsió del 1767, escampada per Madrid, AHN i Real Academia de la Historia; Barcelona, ACA; i València, ARV. L'arxiu ara barceloní és constituït per tres seccions: Antiga Companyia, Supressió i Restauració, i Companyia Moderna, la primera de les quals posseeix nombre de fons sobre la presència de jesuïtes a les Illes Filipines els segles XVI-XIX. — J. P. E.

[18.779

BINISSALEM

Isabel GARAU LLOMPART, Maria Antònia FERRER VIDAL, Margalida PERELLÓ FERRER, Emilio ORTIZ CAMPOY, *Inventari de l'Arxiu Municipal de Binissalem* (Instrumentes de descripció documental, 20), Palma de Mallorca, Consell de Mallorca i Ajuntament de Binissalem 2002, 177 pp.

Binissalem nasqué de la voluntat de Jaume II de Mallorca, que degradà l'antic poble de Robines [quina havia estat la posició de Robines en la Croada contra Catalunya i en la conseqüent ocupació de Mallorca per Pere el Gran?]; és ací resumida tant la història del municipi (17-19) com la de l'AM (20-21). Els seus fons, tot i que són predominantment contemporanis, apleguen instruments de l'antiga batllia, en la secció de *Bans i edictes*, des del 1714, de *Correspondència*, des del 1716, d'*Ordenances municipals* des del 1623, i de *Resolucions de la batllia*, des del 1764. La secció del Consell d'universitat posseeix documentació antiga en les tres sèries dels jurats: *Llibres dels jurats* des del 1505, *Nomenaments i juraments*, des del 1755, i *Registres*, des del 1772; en una de l'ajuntament plenari, *Llibres d'actes*, d'ençà del 1718. La secció d'administració general conté documentació antiga en les sèries de *Capitania general de la vila*, del 1700; *Col·laboració amb l'exèrcit*, del 1790; *Correspondència*, del 1794; d'*Inventaris d'armes*, del 1798; d'*Ordres sobre defensa*, del 1794; *Recrutament*, del 1764; i de *Requisició militar*, del 1799. La secció d'arxiu posseeix *Instrumentes de descripció* des del 1780. La secció de Patrimoni conserva documentació de *Censals* des del 1703. La secció de serveis socials documenta *Almoines* des del 1581, i *Junta Municipal de Beneficència* des del 1725. La secció d'Assortiment i mercats inclou la sèrie *Mercats* del 1789. La secció d'escorxadador, permet de saber el bestiar sacrificat des del 1746. La secció d'Administració econòmica conté les sèries de l'antiga clavaria, totes les quals recauen en el nostre camp, també la d'oïdors de comptes. En la secció de Pressupostos trobem la sèrie d'*Expedients de comptes*, des del 1781. La secció tributària posseeix cadastres des del 1566; *Correspondència*, des del 1748; *Normativa*, del 1799; i les *Subbastes*, del 1742. La secció de contribucions generals té documents de *Delme* del 1576, i de *Talles* des del 1459. La secció de rendes i censos, recorda *Censos* des del 1691, i la de prestació personal des del 1781. La secció de recaptació posseeix *Comptes del recaptador* des del 1794. De les disset sèries de la justícia-cort reial només una és posterior al segle XVIII; la més antiga de les altres és la dels *Llibres comuns*, del 1329; hi ha correspondència del jutjat des del 1749, i el registre civil, de *Matrimonis* des del 1784. El fons de pergamins comença el 1472. Resten els arxius dipositats: el *Notarial*, del 1786; els d'institucions *conventuals o monàstiques*, des del 1477; els *parroquials*, des del 1623; els *nobiliaris*, des del 1488; i d'altres arxius personals o familiars des del 1679. El volum es clou amb taula alfabètica única (153-177). — J. P. E. [18.780

CAMPANAR

Rosa ARNAU ROS, Julio MIQUEL DESCALZO, Xavier SERRA ESTELLÉS, *Inventari de l'Arxiu Parroquial de Nostra Senyora de la Misericòrdia de Campanar* (Monumenta Archivorum Valentina, III), València, Facultat de Teologia 'San Vicente Ferrer' 2002, 70 i X pp.

Després de la fitxa bàsica o *Guia de l'Arxiu* (5), trobem en aquest opuscle un resum d'història de la població des de la (re)conquesta de Jaume I, amb particular atenció a la parròquia i al temple parroquial (6-10); i un de la situació de l'arxiu, amb presentació de les seves actuals sèries (14-25), seguit d'un quadre o esquema de classificació (26-29): els *Quinque libri* existents pertanyen tots als segles XVI-XVIII (30: amb els corresponents índexs: 32); després comencen els registres separats tant de baptismes com de confirmacions i de matrimonis (31-32); també hi ha informació sobre la parròquia en forma de *Memòries* dels segles XVII i XVIII (34); els *Manifestos de rentas* comencen el 1796 i les *Clàusules testamentàries* el 1585 (38); els *Llibres de*

culte i fàbrica, el 1703, els *Diversos de fàbrica* el 1620 (39), els *Documents de comptabilitat*, el 1676 i l'*Administració de pobres* el 1597 (40), els processos el 1592 i els pergamins el 1460 (40-41), autoritzacions diverses des del 1639 (42-43), documents de fàbrica, des del 1620 (46-47), *Comptes del rector Montaner* del 1676 (47) i *Processos judicials* dels segles XVI-XVIII (48). Són regestats els nou pergamins dels anys 1460-1754 (49-52), amb transcripció del primer dels documents (53-55); també hi ha alguns instruments dels segles XVI-XVII aliens a la parròquia (55) i dos volums publicats a València durant el segle XVIII (56). La darrera informació és sobre fons documentats i ara inexistents, entre els quals hi ha tres volums de *Quinque libri* i tota la sèrie *Visitatum* 1634-1797 (58-59). Hi ha bibliografia (60-65). — J. P. E. [18.781

CIUTAT DEL VATICÀ

Daniel WILLIMAN, Karen CORSANO, *Early Provenances of Latin Manuscripts in the Vatican Library. Vaticani Latini and Borghesiani* (Studi e Testi, 408), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana 2002, 174 pp.

Aquestes pàgines ofereixen informació sobre els següents volums ara vaticans, que contenen texts d'autors nostres: Vat. lat. 1011, Guiu Terrena, *De perfectione vitae* (22; Biblioteca Papal d'Avinyó, inventari del 1369); Vat. lat. 1453, Guiu Terrena, *Commentum in Decretum*, (31-32: Inventari de Benet XIII, 1408); Vat. lat. 3023, Ramon Llull, *Ars demonstrativa* (42-43: Gregori XII, 1411); Borgh. 39, Guiu Terrena, *Quodlibeta* (81: Inv. Avin. 1369); Borgh. 102, Joan de Montsó, *Acta concertationis cum Parisiensibus* (97: Darrer Inv. 1594); Borgh. 132, Guiu Terrena, *De perfectione vitae* (106: Inv. Avin. 1369); Borgh. 205, Arnau de Vilanova, *Editiones diversae* (123: Darr. Inv. Avin. 1594); Borgh. 249, Ramon de Penyafort, *Summa* (133: Inv. Avin. 1353); Borgh. 382. Guiu Terrena, *Quaestiones in Ethicam Aristotelis* (168, sense referències en el llibre, però Inv. Avin. 1369: 152). El Vat. lat. 1777 fou escrit per a Benet XIII, es trobava entre els *Libri qui portantur ubique...* i era a Peníscola el 1423 [cf. notícia bibliogràfica següent]. — J. P. E. [18.782

Antonio MANFREDI, *Un codice di Plinio il Giovane per Benedetto XIII*, dins *Avignon und Naples. Italy in France - France in Italy in the Fourteenth Century*, ed. by Marianne PADE, Hannemarie RANG JENSEN and Lene Waage PETERSEN (Analecta Romana Instituti Danici. Suppl. XXV), Roma «L'Erma» di Bretschneider 1997, 27-37.

L'estudi de l'actual Vat. lat. 1777 per a la seva descripció portà l'autor a adonar-se que l'es- cut de la primera pàgina no era l'original; d'altra banda, l'anàlisi dels exemplars de Plini el Jove documentats en la biblioteca papal demostrà que el volum 1432 de l'inv. de la Biblioteca Papal de Peníscola el 1423 [cf. ATCA, VI (1987), 181, núm. 1432], encaixava amb l'actual Vat. lat. 1777, àdhuc en la indicació que aquell era «cum armis pape Benedicti» [*ibid.*, 316] i amb el fet que havia estat copiat, segurament a París intencionadament per a Papa Benet per encàrrec de Nicolau de Clamanges, tal com consta en una lletra seva ací transcrita (33 [i traduïda a l'italià en la nota 5]). A darreries del s. XV, el volum era de Giuliano della Rovere, Juli II, que el donà a la Bibl. Vaticana. El volum fou copiat els anys 1403-1404. — J. P. E. [18.783

Die humanistischen, Triviums- und Reformationshandschriften der Codices Palatini Latini in der Vatikanischen Bibliothek (Cod. Pal. lat. 1461-1914) beschrieben von Wolfgang METZGER mit Beiträgen von Veit PROBST (Katalogue der Universitätsbibliothek Heidelberg, 4), Wiesbaden, Dr. Ludwig Reichert Verlag 2002, LX i 484 pp [i 8 de reproduccions fotogràfiques]

El Pal. lat. 1590, 88-89, conté unes pàgines de Johannes Wenk, *Ex Raimondo Lull, de habitudine intellectus ad fidem* (18); el Pal. lat. 1592, ff. 62r-63v, una lletra de Gasparino Barzizza, *Ad Ferdinandum, regem Aragonie et Sicilie* (25); el Pal. lat. 1600, ff. 192-292, Magister Adam, *Summa de Summa Raymundi, In summis festis* (44); el Pal. Lat. 1604, ff. 1-4, la lletra de Iannotus Manettus, *Ad Alfonso regem Aragonie, in nuptiali Ferdinandi, unici filii sui, Calabrie ducis*, 1445 (49); i del mateix, *Epistola ad Calixtum papam III, ut Alfonso bello adversus Turcam imperatorem preficeret* (50); i Pal. lat. 1771, f. 54v, *Calixtus papa III concessit has indulgentias* (123). — J. P. E. [18.784]

DÈNIA

Antoni BIOSCA I BAS, *Estudi del manuscrit de la Carta de Samuel conservat a l'Arxiu Municipal de Dènia*, Dènia i Alacant, Ajuntament i Institut Alacantí de Cultura "Juan Gil Albert", 2000, LVII i 286 pp.

La còpia de l'*Epistola Rabbi Samuelis* es troba en un manuscrit del segle XV ara de l'Ajuntament de Dènia. L'autor la reproduïx fotogràficament, la transcriu, l'estudia i l'edita críticament, afegint-hi la traducció catalana en pàgines paral·leles. El llibre només m'és conegut per referència. — J. P. E. [18.785]

ENGUERA

Nicolás BAS MARÍN, Jorge BENAVENT MONTOLIU, Josep CERDÀ BALLESTER, Vicent PONS ALÓS, Amparo VIDAL GAVIDIA, *El Archivo parroquial de San Miguel de Enguera* (Monumenta Archivorum Valentina, II), València, Facultad de Teología 'San Vicente Ferrer' 2001, 115 pp.

Les primeres pàgines, de Vicent Pons Alós, són presentació global dels arxius parroquials del bisbat de València (5-16), seguides per les que reconstrueixen la història medieval d'aquella parròquia (17-28); immediatament després trobem les dedicades a l'arxiu parroquial, que presenten un quadre sinòptic dels fons ara existents (29 ss., en particular 36-39), on consten les sèries que contenen documentació anterior al segle XIX: *Quinque libri*, 1539; Miscel·lanis, 1744; baptismes, 1556; matrimonis, 1537; defuncions, 1744; visites pastorals, 1574; actescapitulars, 1633; confraria de la Mare de Déu, 1544; de la Sang, 1611; del Roser, 1592; llibres racionals de culte, 1624; beneficis, 1481; administració d'obres pies, 1648; testaments, 1559; fàbrica del temple, 1727; propietat, 1635; i comptabilitat, 1647. Per a cada un dels conceptes són indicats els volums corresponents en la darrera secció (40-109). Hi ha bibliografia (110-113) i taula general (115). — J. P. E. [18.786]

ESPANYA

J. A. ESTÉVEZ SOLA, *Un nuevo manuscrito de la Chronica Naierensis*, dins «Scriptorium. Revue Internationale des études relatives aux manuscrits», 55 (2001), 118-136.

El nou testimoni d'aquella crònica pertany a Sevilla, BCC, porta la signatura actual de 59-4-25, i ultra d'altres texts pertanyents a les corones de Castella i de Navarra, conté al final el corresponent a aquest títol en la llista inicial: Michaelis Mediolanensis, *Historia de rebus ad Partbenopem gestis. Es historia del rey D. Alonso el de Nápoles* (124). D'entre les altres informacions,

hem de retenir: «Valentia teneat de Silua usque Muruetrum, de mare usque Alpont» (128).
— J. P. E. [18.787]

Elisa RUIZ GARCÍA, M. del Pilar CARCELLER CERVIÑO, *La biblioteca del II Duque de Alburquerque (1467-1526)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 32 (2002), 361-400.

En aquella biblioteca, coneguda per l'inventari de béns 'post mortem' conservat a l'Archiu de la Casa Ducal de Alburquerque, *Estado de Alburquerque*, 10, trobem exemplars d'una *Vita Christi*, que podria ésser la d'Isabel de Villena (373); un *De natura angèlica*, de Francesc Eiximenis (en traducció castellana, editada a Burgos el 1515?) (374); Joanot Martorell, *Tirante el Blanco*, Valladolid 1511 (381-382; 395); Miquel Pérez (?), *Vida de la sacratíssima Virgen María*, Sevilla 1516 (386); Manuel Dies, *Libro de albeyteria*, Toledo 1507 (387); *Tratado [de la vida espiritual?], de san Vicente [Ferrer?]*, Toledo 1510 (389); Marineo Sículo, *Crónica de Aragón*, València 1524 (391); Alonso de Salazar, *Crónica de Leporeno*, València 1521, i *Libro del noble Leporeno*, València 1525 (398). — J. P. E. [18.788]

Óscar LILAO FRANCA, Carmen CASTRILLO GONZÁLEZ, *Catálogo de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Salamanca II. Manuscritos 1680-2777*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca 2002, 1458 pp.

Proporcionen notícia sobre autors o escrits que pertanyen al nostre camp les informacions dedicades als manuscrits núms.: 1699-1703, de Gaspar Galceran de Castre-Pinós, *Cronografia i cosmografia de la invencion i de los inventores de las letras...* en cinc volums (52-53); ms. 1711, documents del 1626 adreçats per Felip III o pel comte-duc d'Olivares a autoritats del Regne de València, i *Avisos de Barcelona* del mateix any (57/5, 6, 8, 9); ms. 1713, *Advertimientos para la conservacion y guarda de la nobilísima ciudad de Barcelona...* i lletres de Felip I (II de Castella) a Perpinyà 1597, i a Barcelona (61/13, 16 i 17); ms. 1726, Antoni Font, mallorquí, *Astrologia judiciaria breviter resumpta...* (68); ms. 1729, *Tortosa restaurada* el 1640 (71); 1740, *Discursos políticos sobre las contenciones entre los ministros regios y magistrados de Cataluña...* en deu llibres (81-82); ms. 1757, Jacobus de Calicio [Jaume Callís], *Lectura super Usaticis Barchinone*, i Tomàs Mieres, *Compilatio apostillarum diversorum auctorum super Usaticis Barchinone* (95-96); ms. 1760, Benet XIII, *Tractatus de concilio generali i Adversus conciliabulum Pisanum* (97-98); 1763, *De arte memorativa* (100/3); ms. 1800, Hipòlit de Samper, *Sagrada defensa de las reliquias... de la Real Capilla* (132); ms. 1802, Bernat Galceran de Pinós, *Genealogía y descendencia de la casa de Pinós* (133); ms. 1810, Benet XIII, *De concilio generali* i al·legacions entorn els concilis de Pisa i de Constança (141-142); ms. 1854, Pere Pasqual, *Glosa al Padre nuestro...* (177); ms. 1858, Jacobus Neble, *Tractatus de electione Urbani VI*, 1378, Barcelona 7 de juliol 1379 (186/8); ms. 1861, *Plurium allegationes de iurisdictione ecclesiastica et saeculari in Regno Valentiae* (189-193); ms. 1865, *Obras del marqués de Santillana*, algunes de les quals cauen en el nostre camp, començant per la *Comedieta de Ponza* i seguint per l'eglogia per la mort de la reina Margarida de Prades (197); ms. 1866, *Novela moral de Gracián* (200/4); 1870, Ramon Llull, *De ascensu et descensu intellectus* (204); i ms. 1875, *Liber de gentili et tribus sapientibus* i *Ars brevis* (207); ms. 1878, Arnau de Vilanova, *Tractatus de esu carnis* (212); 1881, Petrus Thomae, *Quaestiones de conceptu entis*, *Quaestiones de esse intelligibili*, *Quaestiones de unitate minori numerali* (214); ms. 1925, documentació diversa relativa a l'orde de Montesa (249-254/1-2, 26-29 i 72); ms. 1933, Lletre d'Enric III de Castella a Martí l'Humà sobre el Cisma d'Occident (265/14); ms. 1940, Galceran Albanell, documentació entorn la seva *Breve instrucción de la doctrina christiana para el príncipe Felipe IV* (271); ms. 1950, Guiu Terrena, *Summa de haeresibus et earum confutationibus...* (280); ms. 2066, Aplec de documentació, on n'hi ha sobre la facultat del prior de la Mercè de Barcelona, en mancar el superior general; i un plec poètic castellà imprès a Barcelona el 1622 (416/18, i 416-417/28-29); ms. 2067, Parers sobre les guerres de Catalunya (419/29-30) i raonament de (sant) Joan de Ribera davant la cort de Montsó, demanant que València tingués precedència sobre Catalunya, 1585 (420/32); ms.

2089, Arnau de Vilanova, *De diversarum infirmitatum curis* (451/7); Narcís Camps, *Rationalia in quatuor priores titulos libri vigesimi Pandectarum* (466-467) i del mateix, ms. 2169, *Sardonici regni aureus clypeus in quo precipue de oppositionibus a regnicolis repellendis tractatur...* (529); ms. 2108, PseudoArnau de Vilanova, *De vita philosophorum, Rosarius philosophorum, Novum lumen, Flos florum, De lapide philosophorum, Epistola super alquimia ad regem Neapolitanum, Magica seu de arte alkimiae* (aquest darrer text, en català) (473-475); ms. 2116, Antoni Agostí, *Diálogos de las armas y linajes...* (481); ms. 2160, escrits de Gregori Maians (518-519/3-8); ms. 2168, *Relación auténtica de la especial protección de san Narciso... continuada en el prodigio de las moscas...*, Madrid 1653, imprès (529/11); ms. 2172, escrits diversos de Benet XIII entorn el Cisma d'Occident (532-533) i 2189, les seves *Regulae Cancellariae* (549/7); ms. 2191, Cartell de tesi en filosofia de Gaspar Vilansosa, Cardona (?), 16 febrer 1640 (553/1); ms. 2198, *Dubia de iure successionis in regno Aragonie* (565/18); ms. 2206, Guiu Terrena, *Tractatus de perfectione vitae*, pars II (574/22); ms. 2244, *Obres d'Ausiàs Marc* (592-596); ms. 2275, Bonifaci Ferrer, *Pro defensione Benedicti XIII i Epistola ad fratrem Bernardum*; i Benet XIII, tres lletres a l'anterior i tres butlles (634-636); ms. 2279, Francisco Solís, després bisbe de Lleida, *{Sobre los hechizos del rey Carlos II}* (639/11), i del mateix, *[Apología de San Atanasio]* (640/13) (ambdós impresos); ms. 2281, *Certamen literario...* i *Tragedia Joseph*, ambdós impresos, del Seminari de Nobles, S.I., de València, 1764 (641/1-2), i Lletres de Felip I (II de Castella) als cavallers de la Castellania d'Amposta, 1569, al regent de Catalunya sobre naus de Roses, 1567(?), i a Cristòfor Calvet d'Estrella, 1567 (642-643/7), i lletres reials sobre espionatge a càrrec d'heretges detinguts a Catalunya (645/46); ms. 2286, Gaspar Galceran de Castre-Pinós, *Relación sumaria de la casa de los Pinós* (658); ms. 2298, informació (desde Girona?) sobre un monstre de Sardenya (671/22); ms. 2301, Lletra de Felip I (II de Castella) a Juan de Ribera, arquebisbe de València, preguntant-li perquè es vol retirar (675/23), i Ludovico di Vignate, dictamen sobre patronat reial damunt el bisbat de València (676/34); Berenguer Ros, *Interrogationes demonii Colubri* (693/3: cf. ATCA, IV (1985), 427-429); ms. 3220, Jeroni Muñoz, *Commentaria in Alchabitium*, València 1569 (704-705); ms. 2335, Plet per propietat amb l'església de València (716/2); ms. 2340, Antoni Andreu, cinc estudis i qüestions complementàries sobre lògica (721-723); ms. 2352, Ramon Martí, *Pugio fidei* (732-733); 2354, tractats de lògica, de Guillem Arnau (?) i d'Antoni Andreu ((736-737); ms. 2359, Petrus Thomaie, *Formalitates* (742-743); ms. 2365, Jerónimo de Santa Fe, Actas de la disputa de Tortosa (751); ms. 2465, Pseudo-Llull (?), *Logica parva seu arbor scientiae logicalis* (836/3); ms. 2504, Joan de Casanova, *Tractatus de potestate...* i *Quaestio utrum papa...*; Joan de Palomar, *Contra celebrationem concilii in Avinione*, i Bonifaci Ferrer, *Contra cartusienses adhaerentes concilio Pisano* (862-866/20-21, 24, 38); ms. 2548, Joan Jofre, *Collectarium iuris* (894); ms. 2560, Pere de Lleida, *Breviarium ad omnes materias in iure canonico inventendas* (910/17); ms. 2562, Vicent Mariner, traducció llatina de Dídim d'Alexandria, *Scholía in Odysseam* (911), et eiusdem versio latina *Scholiorum in Apollonium Rhodi* (913); ms. 2577, Ramon Llull, *Liber de articulis fidei* (924/4); ms. 2598, Quatre lletres del bisbe d'Oriola, Josep Esteve i Joan (945-946, ff. 8-11); ms. 2599 *Acta conc. Constantiensis contra Petrum de Luna; Avisamenta per regem Aragonum ambaxatoribus; Petitio catalanorum pro rege Aragonum...*; *Relectio Petri de Luna-Benedicti XIII, De votis ambasciatorum Aragonie; Concessionones episcopo Maioricensi*, Arnaldi de Villanova, *Tractatus de vinis* (949/ff. 2-3, 25, 39, 71-72 i 104-105); ms. 2617, Pere Tomich, *Histories e conquestes* (973-974); ms. 2632, Beati de Liébana, *Explanatio in Apocalypsim*, procedent de Poblet (997-999); ms. 2636, Iohannis de Friburgo, *In summas Raimundi de Penyafort* (1006-1007); ms. 2642, Gaspar Galceran, Documents relatius als comtes de Guimerà (1011-1012); ms. 2644, Renalli, mag. Barchinonensis, *Versus* (1013-1014); ms. 2654, tres poesies de Valtierra, en el *Cancionero de Palacio* (1026, f. 67 i 162) i una sèrie de Pedro de Santafé per al rei Alfons IV Trastámara i la reina Maria i nobles o dames catalans, durant l'estada del rei a Nàpols (ibid., ff. 116-132, 149-150, 163 i 175-176) (1021-1035); ms. 2655, Marqués de Santillana, *Cancionero*, amb les composicions dedicades a catalans: reina Margarida, Joana d'Urgell, Jordi de Sant Jordi i la *Comedieta de Ponza*, al rei Alfons i per la canonització de sant Vicent Ferrer (1036-1039); ms. 2664, *Crònica dels reis d'Aragó o de Sant Joan de la Penya* (1060-1061: de Ripoll); ms. 2685, Linajes de Castilla, Aragón, Catalunya y València (1084-1085); ms. 2761, Benet XIII, *De horis dicendis...* (1128-1129). — J. P. E. [18.789

José V. GONZÁLEZ VALLE, Luis Antonio GONZÁLEZ MARÍN, Antonio EZQUERRO ESTEBAN, *Música devocional y paralitúrgica en los archivos aragoneses (siglos XVII-XIX)*, dins «Memoria Ecclesiae», XXI (2002), 601-621.

Aquestes pàgines insisteixen en la gran acceptació que tingueren les nades en el farciment del cant per a les celebracions de Nadal i els goigs en general en les de sants, i fan referència al llibre inèdit de Josep Ortí i Moles, *Villancicos y diferentes poesías sagradas de varios asuntos*, datat el 1745, ara a Madrid, BN, mss., i són ací reproduïts fragments de la introducció que subratllen el servei que pot fer als músics d'església (610-611); a Saragossa, el català Lluís Serra, mestre de capella de la catedral i del Pilar, en fou autor fecund, i ací és transcrita la lletra de la primera nadala per a matines dels Reis, 1739 (613-614); els goigs haurien estat aplegats per investigadors catalans de la primera meitat del segle XX: J. B. Batlle, Francesc de Paula Baladelló, Gregori Sunyol, Lluís Romeu o Lluís Millet (617). — J. P. E. [18.790

Juan Carlos GALENDE DÍAZ, *Manuscritos de la biblioteca del Colegio Mayor salmantino de Cuenca en el siglo XVIII*, dins «Cuadernos de Investigación Histórica», 19 (2002), 211-246.

En la segona meitat del segle XVIII, Carles III es deixà convèncer que calia una reforma dels col·legis majors de Castella [vegeu la notícia bibliogràfica dedicada en aquest volum al *Diario histórico...* de Francesc Pérez Bayer, gestor d'aquella reforma]. En conseqüència, hom alçà inventari dels tres-cents setanta-vuit volums manuscrits existents en la biblioteca d'aquell col·legi, ara a Madrid, BN, ms. 4404, ací transcrit sota el títol d'*Índice de los libros manuscritos que estaban en el Colegio de Cuenca* (218-246); hi havia els següents toms que recauen en el nostre camp, de cada un dels quals assenyalaré pàgina i número en l'índex: (223/78), *De sanctitate et miraculis... fr. Thomae de Villanova, arch. Valentini, relatio auditorum sacrae Rotae*; (224/83), *Crónica en lengua lemosina de los reyes de Aragón...*; se cree sea de Carvonel [Pere Miquel Carbonell] y el códice está en vitela...; (218/4, 224/89), *Actas de las disputas que se tuvieron en presencia del papa Benedicto XIII...*; (225/96), *Historias y conquistas del principado de Cataluña...*, Pedro Tomich. Este códice está escrito en lengua catalana; (225/103), Copia de una carta latina escrita por el rey de Castilla al de Aragón sobre el cisma..., 1397; (226/119), *Relación de la casa de Pinos (!)...*; (227/132), *Liber de definitionibus*, Raymundi Lulli; *Disputationes contra aliquos errores philosophorum*; Item, eiusdem, Tipis edita; (227/134), *Diálogo del arzobispo de Tarragona, don Antonio Agustín sobre los escudos de armas*; (228/157), *Evidencias del daño y prestaciones del remedio que se ofrecen al Principado de Cataluña en 1645*; (229/162), *Linages de Cataluña con los escudos de armas iluminados*; (233/229), *Ars magna*, Raymundi Lulli; item, *De primo obiecto*; item, *De modo naturali intelligendi*; item, *Responsio ad varias quaestiones*; (234/232), *Trozos de Chronografía y de Cosmografía...* por don Gaspar Galcerán de Gurrea, conde de Guimerà; (234/248), obres alquímiques atribuïdes a Ramon Llull i a Arnau de Vilanova; (236/261, desè lloc), *Relación del lance del marqués de Aytona siendo virrey de Cataluña*; (238/289, lloc segon), *Varios avisos de Barcelona de 1626*; (240/304), *Genealogía y descendimiento de la casa de Pinós, escrita en Barcelona en 1620 por don Bernardo Galcerán de Pinós*; (241/314, últim lloc), *Tractatus mag. Arnaldi de Villanova de quibusdam medicis experimentis*; (243/341), *Privilegios y cartas reales originales pertenecientes a la casa del conde de Guimerà...*; (244/351, llocs finals), *Voto del conde de Oñate quando las guerras en el principado de Cataluña.- Razonamiento que el patriarca D. Juan de Ribera hizo a Felipe II en las cortes de Monzón de 1585, y respuesta de S. M.*; i (245/370, lloc primer), *Certamen literario de los seminaristas nobles de Valencia...* — J. P. E. [18.791

José Luis GONZALO SÁNCHEZ-MOLERO, *Los impresos de la biblioteca de Arias Montano conservados en El Escorial*, dins «La Ciudad de Dios», CCXV (2002), 703-749.

Tres son els volums de l'herència de l'hebraïsta Arias Montano, ara a El Escorial, que recauen en el nostre camp, encara que el primer sigui de forma negativa, car és un pretès llibre d'Antoni Agostí, que en realitat és l'*Itinerarium Provinciarum* de l'emperador Antoni

August (719); els altres dos són un *De situ orbis* de Pomponius Mela «cum annotationibus Petri Ioannis Olivaarii, Valentini», Lió 1538 (738-739); i una *Theologia naturalis sive Liber creaturarum*, de Ramon de Sibiuda, Lió 1540 (743). — J. P. E. [18.792]

Antonio SEGURA MORERA, Pilar VALLEJO ORELLANA, siendo director el Exmo. D. Juan GUILLÉN TORRALBA, *Catálogo de los impresos del siglo XVI de la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla*. Vol. I: A-B; Vol. II: C-F, Sevilla, Cabildo de la Iglesia Catedral e Institución Colombina, 2001-2002, 512 i 582 pp.

[Sense que hagi passat un temps excessiu des de la publicació del catàleg d'incunables d'aquella important biblioteca, presentat en aquest anuari, XIX (2000), 731-732, ens arriben aquests dos primers volums per als impresos del segle XVI]. El primer ens informa que aquella biblioteca posseïx exemplar de les edicions següents: Jaume Callís, *Extravagantium Curiarum*; i *De pace et treuga*, ambdós de Barcelona 1518 (23-24); Ramon Folch de Cardona, virrei de Nàpols, *Litterae de novissima Venetorum caede*, Roma 1513 (49); Joan de Salaia, comentarista a Aristòtil, Porfiri, Pere Hispà i Pere Llombard, catorze edicions en general de París, la de les *Sentències* de Pere Llombard, de València (78-81); Garcías Jiménez de Cisneros, *Directorium horarum canonicarum*; i *Exercitatorium vitae spiritualis*, París 1511 (131); Pere Guillem Comas, *Quaestio de sudore sanguinis Christi*, Barcelona 1512-1517 (150); *Enterrogatori i confessional*, Barcelona 1535 (162); Bernat Joan Coscolla, *Disputatio*, Venècia 1520 (196); Manuel Díez, *Libro de albeitería*, 1524 (257); [Inghetto Contardo], *Disputatio facta Maioricis*, Venècia 1524 (271); Peter Dorland (ex R. Sibiuda), *Viola animae*, Colònia 1501 (282); Àngel Estanyol, *Logicalia*, Barcelona 1514 (339); Nicolau Eimeric, *Directorium Inquisitorum*, Barcelona 1503 (347); Bernat Fenollar, *Història de la Passió de N. S. J. Christ*, Barcelona 1518. Després de les taules (419-547), la làmina XXIV, pertanyent a l'edició d'Hercules Florus, *Galathea et Zaphira*, Barcelona 1502, porta un *Tetrasticon*, de Joannes Morelli (és l'autor de la *Logica Morelli*? [cf. ATCA, XXI (2002), 999, núms. 17.046-17.048]).

El volum segon ens informa dels exemplars següents: *Administració dels sacraments de Penitència i Extremunció*, Barcelona 1531 (33); Arnau Albertí, *Tractatus sive quaestio de secreto*, València 1534 (64); Joan Almenar, *Libellus ad expellendum morbum gallicum*, Venècia 1502 (103); Jeroni Amiguet, *In Nebrissensis artem grammaticam*, Barcelona 1514 (114); Antoni Andreu, *Super artem veterem*, Venècia 1517 (122); Arnau de Vilanova, *Opera*, Lió 1509; i *Le tresor des pauvres*, Lió 1527 (168-169); Joan Aznar, *Termini secundum viam realium*, València 1513 (190); Joan Bassols, *In IV librum Sententiarum*, París 1516-1517 (224); Pere Joan Belluga, *Speculum principum*, París 1530 (239); Pere Benet Mateu, *Liber in examen apothecariorum*, Barcelona 1521 (242). Les taules ocupen les pàgines 357-477; la làmina XXII reproduceix la portada del llibre de Pere Benet Mateu, acabat d'esmentar (495). [Que aquestes línies serveixin de record a l'amic Juan Guillén Torralba, responsable d'aquests catàlegs, inesperadament «viam univesae carnis ingressus»]. — J. P. E. [18.793-18.794]

FRANÇA I FRANCOFONIA

Marie Therese WIESER, *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus*. Band VIII/1: *Belgien, Luxemburg und Niederlande. Werkverzeichnis*. Band VIII/2: *Belgien, Luxemburg und Niederlande. Verzeichnis nach Bibliotheken* (Veröffentlichungen der Kommission zur Herausgabe des Corpus der Lateinischen Kirchenväter, XVII i XVIII), Viena, Österreichische Akademie der Wissenschaften 2000, 416 i 340 pp.

La *Flori Diaconi Expositio in epistolas Beati Pauli ex operibus Sancti Augustini collecta* es troba en cinc exemplars de tres biblioteques: Bruges, Openb. Bibl., cod. 79 i 82; Biblioteca real de

Bruxel·les, cod. 9358 i 9369-70, i Gent, UB, 94, dels segles XI-XIII (80); i el *Contra mendacium ad Consentium* en set exemplars de cinc biblioteques: Anvers, Musée Plantin 282; Bruges, 112; Bruxel·les, 625-36 i 1216-34; Leiden, UB, Voss. lat. Q 49; i Utrecht, UB, Cod. 4 C 7 i 4 G 5, dels segles XII-XV (116). La segona part informa del contingut agustinianà de cada un dels manuscrits esmentats en la primera part. — J. P. E. [18.795-18.796]

Sybillé von GÜTLINGEN, *Bibliographie des livres imprimés à Lyon au seizième siècle*. Tomes VI, VII, VIII (Bibliotheca Bibliographica Aureliana, CXC. Répertoire bibliographique des livres imprimés en France au seizième siècle. Fascicule hors série), Baden-Baden, Éditions Valentin Koerner 1999, 216 pp.; 2001, 222 pp.; 2002, 240, pp.

El primer fascicle ens informa d'edicions de Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*, per Jacques Moderne (63/4); dels tres volums de sermons de sant Vicent Ferrer per Jean David, 1530 (101/32; 101/33; 102/34); d'Arnau de Vilanova, *Opera nuperrime revisa*, per Symon de Gabiano, 1532 i 1535 (113/14; 115/30); de Ramon Sibiuda, *Theologia naturalis*, 1541 (116/40); de Joan Lluís Vives, *De concordia...*, *Opuscula aliquot*, *Sacrum Diurnum de sudore Ihesu Christi*, i *De subventionem pauperum*, 1532, per Melchior et Gaspar Trechsel (120/12-15); de Pere Anton Beuter, *De recta sacrificii oblatione*, 1542, pel derrer (149/10); de Jaume Peres de València, *Expositio in CL psalmos David*, 1531, per Jean Marechal (157/10) i altra edició per Martin Lescuyer, 1533 (173/3); *Missale Vicense*, 1547, *Ordinarium Urgellense*, 1548, *Missale Gerundense*, 1557, i *Missale Urgellense*, 1557, per Cornelius de Septemgrangiis (175/6-7; 176/23 i 179/24); i de Joan de Socarrats, *In Petri Alberti... commemorationes*, 1551, per Septemgrangiis i Antoine Vincent (176/13 i 127/142).

El segon fascicle ens informa d'edicions lioneses de Joan Lluís Vives, *Linguae latinae exercitatio*, 1542, 1543, de Thibaut Payen; d'Antoine Vincent, 1542 i 1551; i *Dialogica Linguae latinae exercitatio*, del 1552; i *Exercitationes anime ad Deum*, 1550, 1558 i 1560 (26/125; 28/137; 47/272; 71/441, 77/481; i 127/146-147); Antoine Vincent publicava els *De natura hominis dialogi*, de Sibiuda, 1550 i 1568 (46/265; 84/521); i el *Breviarium Vicense*, 1557 (65/398); encara Antoine Vincent publicava els tres volums de sant Vicent Ferrer, 1539 (112/120), el *De anima et vita*, 1555, i l'*Ad veram sapientiam introductio*, 1556 (134/212; 138/252), ambdós de Joan Lluís Vives; i encara l'Antoni Agostí, *Emendationum et opinionum*, 1559 i 1560 (143/298; i 146/321). Guiu de Montroquer era reeditat el 1536 per Pierre de Sainte Lucie (162/6)

Finalment, segons el III fascicle, Jean & François Frellon publicaven el 1539 els *Sermones Hyemales* de sant Vicent Ferrer (7): de Joan Ll. Vives, *Linguae latinae exercitatio*, 1540 (9); de Joan Boscà Almogàver, *Las obras*, el 1546 (21/111); i les repetia el 1547 (26/1); i encara el mateix, 1547 (31/30); de Joan Lluís Vives, *De disciplinis libri XX; Linguae latinae exercitatio, De veritate fidei christiana*, 1551 (39/78-81); del mateix, *De anima et vita*, 1555 (44/124); i també, *Ad veram sapientiam introductio*, 1556 (47/153); d'Antoni Agostí, *Emendationum et opinionum libri iiii* 1550 i 1560 (50/179 i 51/189); sant Vicent Ferrer, els tres volums, 1539 (72/36-37); Joan Lluís Vives, *Divinae philosophiae*, 1550 (152/8). Francesc Valeriola, *Commentum in librum Galeni de constitutione artis medicae*, per Charles Pesnot, 1576, i les *Flores theologicarum quaestionum*, de Josep Anglès, 1584 (176/91); les *Lucubrationes quaedam*, de Dionís Jeroni de Jorba, 1584, i en dues parts entre el 1586-1589. Jean Flajollet, per la seva banda, reeditava la *Theologia naturalis* de Sibiuda (167/44; 176/91; 177/94; 178/104, 179/106; i 232 /9). Cada fascicle conté al final les respectives taules d'editors. — J. P. E. [18.797-18.798-18.799]

GIRONA

Pere GIFRE, Josep MATAS, Santi SOLER, *Els arxius patrimonials* (Col·lecció Fonts, 2), Girona, CCG Edicions 2002, 127 pp.

La política en matèria arxivística dels governs de la Generalitat restaurada a partir de l'any 1977 ha donat com a resultat la constitució dels arxius històrics comarcals, la modernització dels arxius municipals consistents -moviment que també ha influït de forma benèfica en alguns arxius eclesiàstics, diocesans o altres- i, en conseqüència, ha augmentat l'interès social envers els fons documentals privats, tant per part dels investigadors com per part dels seus posseïdors. Els autors del llibre parlen de 'normalització arxivística' en referència al fet de no limitar l'interès tècnicament arxivístic als fons documentals públics, ans estendre'l als arxius particulars, que aquí són denominats 'patrimonials'. S'imposava, doncs, la tasca d'orientar els arxiviers, els propietaris i els possibles usuaris d'aquests fons, de manera purament tècnica, en un domini tan interessant com variat, i aquest és l'objecte del llibre referit, que conté tres parts ben diferenciades. La primera estudia els aspectes generals dels fons patrimonials, la seva importància per a la recerca i les condicions de llur salvaguarda i protecció. La segona és dedicada al tractament arxivístic dels fons patrimonials: identificació precisa del o dels fons, classificació i descripció. La tercera descriu els tipus de documents que constitueixen els fons patrimonials. És donat en apèndix un cens de 373 arxius patrimonials de les comarques gironines. Hi ha bibliografia.- J. de P. [18.800

HOSTALRIC

Josep M. PONS I GURI, *Hostalric, capital i arxiu del Vescomtat de Cabrera*, dins «Quaderns de la Selva», 14 (2002), 2-15.

Transcripció d'un parlament pronunciat per l'autor a Hostalric el 22 de setembre del 2002, amb motiu del lliurament a la vila de la documentació microfilmada del vescomtat de Cabrera; el parlament repassa la història de la casa de Cabrera (3-9), resumeix l'estructura jurídica del vescomtat amb les batllies i castells (9-10), i narra les vicissituds de la documentació, descoberta per ell i Josep M. Madurell l'estiu del 1935 a l'Hospital d'Hostalric; salvada per la Generalitat de Catalunya durant el temps de la Guerra Civil, passà a l'ACA el 1939 i fou després regalada pel govern de Franco a la Casa ducal de Medinaceli; aquesta ha dipositat en microfilm a Poblet part de la documentació corresponent a Catalunya; a Hostalric hi han tornat en microfilm aquells documents del vescomtat de Cabrera (11-14). — J. P. E. [18.801

ITÀLIA

I manoscritti medievali delle province di Grosseto, Livorno e Massa Carrara, a cura di Sandro BERTELLI, Elisabetta CALDELLI, Giuliana DE FRANCESCO, Silvia FIASCHI, Gabriella POMARO, con la collaborazione di Francesca Sara D'IMPERO, Lisa FRATTINI, Firenze - Tavarnuzze, Regione Toscana - SISMELE Edizioni del Galluzzo 2002, 128 pp. i VIII i CV reproduccions a tota pàgina.

La Biblioteca Comunale de Massa Maritima conserva dos volums manuscrits, els 10 i 12, de la primera meitat del segle XV, pars segona i cinquena d'Henricus Bohic, *Lectura super secundum (et quintum) librum Decretalium*, que el 1432, amb els altres dos volums, eren propietat de Pere Aymar i el 1469 eren de Francesc de València, comprats a un doctor de dret canònic, Amalric, d'acord amb les respectives anotacions de propietat, transcrites en la descripció d'ambdós volums (47 i 49). — J. P. E. [18.802

José ALCINA FRANCH con la colaboración de Manuel BAS CARBONELL, *La Biblioteca de Alfonso V de Aragón en Nápoles. Fondos valencianos* (Biblioteca Valenciana. Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura 2000, 248 pp.

José ALCINA FRANCH con la colaboración de Manuel BAS CARBONELL, *La Biblioteca de Alfonso V de Aragón en Nápoles. Catálogo descriptivo: fondos valencianos* (Biblioteca Valenciana. Colección Historia. Estudios), València, Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura 2000, 558 pp.

Tesi doctoral datada el 1952 i finalment publicada gairebé mig segle després (7-17), amb una pàgina i mitja d'annex al preàmbul, que n'explica no sols les vicissituds, ans també el treball del col·laborador Manuel Bas per a la seva publicació, que ha integrat les aportacions del darrer mig segle (19-20). En el preàmbul, l'autor precisa que «nos preocupará más apreciar el aspecto externo de los libros -su encuadernación, su materia escriptoria, su miniatura, etc.- que su contenido literario» (9), amb esment particular envers les enquadernacions, de les quals és particularment ric el fons conservat a la Biblioteca Universitària de València, uns dos-cents cinquanta exemplars, més un a l'arxiu de la Seu de València (ms. 190bis) (10-16). Sobre la base de les dades aplegades en el capítol primer per les descripcions dels volums en els inventaris d'aquella biblioteca o en catàlegs d'exposicions i pels seus volums identificats en la Universitària de València (21-35), els capítols següents ens informen globalment del contingut d'aquella biblioteca (37-48), de les enquadernacions, amb precisions de detall sobre les d'alguns volums (49-82), la matèria escriptòria, amb atenció a les filigranes del paper (83-100), a l'escriptura (101-115), a les miniatures (117-167) i a les dades heràldiques (169-192). El darrer capítol resumeix la història d'aquella biblioteca (193-222). Hi ha bibliografia (223-246).

En el cos del segon volum, després de la taula general, que és llista dels volums ací presentats, aplegats seguint la seqüència cronològica dels segles en pàgines no numerades i després de la introducció signada per Manuel Bas Carbonell (13-17), trobem la fitxa descriptiva de 216 manuscrits actuals numerats (en realitat són 219, car hi ha un 141bis, un 190bis i un 213bis), procedents de la biblioteca reial napolitana. Tal com ja avisava la primera part, les fitxes descriptives no contenen anàlisi de tot el volum començant per la seva materialitat, ans només alguna informació de les seccions següents: Contingut (= íncipit-èxPLICIT), text (= vers o prosa i llengua), enquadernació, matèria del cos del llibre, segle de la lletra, elements miniats, descrits un per un (que és la secció més detallada), estat de conservació, disposició del text (mides del foli i de la caixa d'escriptura; reclams) i signatura antiga. La signatura actual consta en la taula d'equivalències afegida en les pàgines 555-557, obra de M. Cruz Cabeza Sánchez-Albornoz (la part del títol que esmenta els fons valencians sembla referir-se al fet que les descripcions dels volums es limiten als que es conserven a la Biblioteca Universitària de València). Les dades de cada una de les informacions són completades en les *Notas al catálogo descriptivo* (527-552) [enloc no he sabut veure les mides externes de cada un dels volums, com tampoc informació sobre el contingut literari de cada un d'ells, extrem que algun llibre demana, com el del núm. 43, atribuït a sant Anselm, que comença amb un text seu, però acaba amb un de Sant Agustí: només hi ha obres d'aquests dos autors o n'hi ha d'altres?]. D'entre els dos-cents dinou volums, només un sembla atribuït a un autor nostre, el del núm. 197, RAINALDUS DE VILLANOVA, *Nomina et virtutes balnearum Puteoli et Baiaarum* (488-489). [Sembla estranya la presència d'alguns volums intitulats *Breviarium* (núms. 38-40 i 214), paraula que és només un adjectiu i, doncs, no significa res si no qualifica un substantiu; però els volums esmentats semblen destinats a la recitació de l'ofici diví, i aleshores el títol del llibre és un substantiu neutre, *Breviarium*; també és estrany el títol del núm. 10, *Doctrine Chretienne* (sic!), títol genèric, quan l'obra és el ben conegut llibre de fra Llorenç d'Orleans, que en el curs dels segles ha portat indistintament tres noms: *Frère Lorens*, *Somme Le Roy* i *Livre de vices et de vertus* i tingué immediatament traducció catalana]. — J. P. E. [18.803-18.804]

Juana HIDALGO OGAYAR, *Doña Mencía de Mendoza, marquesa de Zenete, condesa de Nassau y Duquesa de Calabria, ejemplo de mujer culta en el siglo XVI*, dins *La mujer en el arte español*. «VIII Jornadas de Arte», Madrid, CSIC 1997, 93-102.

Juana HIDALGO OGAYAR, *Libros de horas de D. Mencía de Mendoza*, dins «Archivo Español de Arte», 70 (1997), 177-183.

De família d'altíssima noblesa castellana, muller del comte de Nassau vivint als Països Baixos els anys 1530-1533 i 1535-1539, relacionada amb Joan Lluís Vives, casada a València en segones noces amb Fernando de Aragón, duc de Calàbria, el seu interès a posseir llibres d'hores és documentat en l'Arxiu del Marquesat del Zenete, ara a Sant Cugat del Vallès, Centre Borja (179-180), i per l'inventari dels béns, on en figuraven dotze, un almenys procedent de la Biblioteca Reial de Nàpols. L'exemplar ací identificat i descrit porta les armes de Nassau, fou escrit a Breda i il·luminat en l'obrador de Simon Bening i ara es conserva a Madrid, Instituto de Valencia de D. Juan; fou revisat per la Inquisició Espanyola, que en ratllà una frase; són reproduïdes quatre pàgines d'il·lustració (182). — J. P. E. [18.805-18.806]

Gennaro TOSCANO, *Rinascimento in Lombardia: i codici della Biblioteca napoletana dei re d'Aragona acquistati da Georges d'Amboise*, dins «Chroniques italiennes», XIX (1992), 77-87.

C. BIANCA, *Alla corte di Napoli: Alfonso, libri e umanisti*, dins *Il libro a corte* a cura di A. QUONDAM (Europa delle corti), Roma, Centro di Studi sulle Società di Antico Regime 1994, 180-200.

Santiago LÓPEZ-RÍOS, *A New Inventory of the Royal Aragonese Library of Naples*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LXV (2002), 201-243.

Només a poc a poc van essent conegudes les vicissituds de la Biblioteca dels darrers reis aragonesos de Nàpols, després que el 1501 la parella reial hagués d'abandonar aquella ciutat. Una part fou venuda a França [operació explicada en el primer títol, només conegut per referència, igual com el segon], l'altra de moment tornà a Itàlia, a Ferrara, amb la reina, ja vídua, Isabella del Balzo, la qual el 1527 enviava a València tres-cents sis volums al seu fill, el duc de Calàbria. Quatre anys abans n'havia venuts cent trenta-dos, afectats per l'aigua en la travessa de Nàpols a Ischia, a l'humanista Celio Calcagnini; la llista ha comparegut a Madrid, AHN, *Códices*, ms. 562B, procedent de Sant Miquel dels Reis i de l'ARV (211-213); és ací transcrita amb anotacions (214-246) i completada amb la d'altres deu donats aquell any a persones diverses (240-241); hi ha taula d'autors (241-243). En la introducció, López-Ríos subratlla certs detalls de les descripcions dels volums, com les denominacions de la lletra (202-204), o certes notícies relacionades amb la dita reina i les seves preocupacions, com les del 1523 entorn al duc de Calàbria (207, nota 37). [El darrer volum contindria una obra intitolada *De summa trinitate*; tal llibre no existeix, car el *De summa trinitate* és l'encapçalament de la decretal que enceta la recopilació de sant Ramon de Penyafort; cal, doncs, suposar que darrere aquell títol hi havia els *Decretalium libri V* de Gregori IX (239, núm. 132)]. — J. P. E. [18.807-18.808-18.809]

Le cinquecentine della Biblioteca Medicea Laurenziana di Firenze, a cura di Sara CENTI. Saggio Introduttorio di Neil HARRIS (Ministero per i Beni Culturali. Indici e Cataloghi. Nuova Serie, XIX/1-2), Roma, Libreria dello Stato 2002, XXXVIII i 388 pp. i VI + 388 pp.

Aquella biblioteca conté els següents exemplars, que entren en el nostre camp: Antoni Agostí, *De legibus et senatusconsultis liber*, Roma 1583, i *Fragmenta historiarum...*, Anvers 1595 (11); *Constitutiones graecae Cod. Iustinianaei*, Lleida 1567 (176). *Regimen sanitatis cum expositione Arnaldi de Villanova cathellani*, Venècia 1505 (?) (61). Josep Esteve, *De potestate coactiva... in negotia saecularia*, Roma 1586 (219). I Jeroni Llobet, *Sylva allegoriarum totius Sacrae Scripturae*, París 1583 (341). Segons el segon volum també posseeix de sant Vicent Ferrer, *Sermones aestivales*, Lió 1558; els *Sermones de Sanctis*, Venècia 1573; i els *Sermones hyemales*, Lió 1550 (614-615); i de Joan Lluís Vives, *Opera in duos tomos*, Basilea 1555 (617). També hi ha un exemplar de l'edició valenciana de Jerónimo de Guadalupe, *Commentaria in Lucae evangelium*, Pere Patrici Mey 1598 (268). — J. P. E. [18.810-18.811]

Incunaboli e cinquecentine. Biblioteca del Seminario Vescovile. Treviso. Catalogo a cura di Angelo RIGO, Treviso, Biblioteca del Seminario Vescovile 2000, XXVI i 630 pp.

Aquella biblioteca no posseeix cap incunable d'autor nostre. Entre les edicions del segle XVI hi ha un exemplar d'Antoni Agostí, *De legibus et senatusconsultis...*, París 1584; d'aquest i dels exemplars següents és donat el títol complet i fotografia de portada (16, núm. 11); Josep Anglès, *Flores theologicarum quaestionum...*, Venècia 1587 (25/29); Ioannis Almenar et aliorum, *Morbi Gallici curandi ratio...*, Lió 1536 (173/359); Benet Perera, *Commentariorum in Danielem prophetam libri sexdecim*, Roma, 1587 (355/790); i *Commentariorum et disputationum in Genesim*, I-II-III, Roma 1589, 1592 i 1595 (355-356/791-793); *Regimen sanitatis Salernitanum cum expositione magistri Arnaldi de Villanova Catbelani*, Venècia 1503 (401/903); Guillem de Rubió, *Disputationum in quatuor libros magistri Sententiarum. I. Super primum et secundum*, París, 1518 (406/917); Vicent Ferrer, *Sermones de Sanctis*, Lió, 1550 (519/1135); Joan Lluís Vives, *Flores italicæ ac latinæ sermonis ex hortis exercitationis Ioannis Ludovici Vivis excerpti...*, Venècia, 1587 (520/1138). La darrera part del volum és dedicada a taules: de llocs d'impressió (533-566), d'impressors i editors (567-597), cronològic d'edicions (598-616), de propietaris i ex-libris (617-621). — J. P. E. [18.812]

Giuseppe SCHIRÒ, *L'Archivio Storico Comunale di Monreale. Ordinamento e guida. Inventario, con annotazioni sugli altri archivi storici di Monreale*, dins «Archivio Storico Siciliano», serie IV, XXIV (1998 [2000]), 603-644.

Els primers anys del segle XIV, davant la necessitat de defensar els béns eclesíastics, Arnau de Reixac, aplegà i copià vuitanta-quatre diplomes reials en el *Liber privilegiorum Sancte Montis Regalis Ecclesie*, que encara el segle XVI eren conservats en la 'caixa de li privilegi' (605-606). — J. P. E. [18.813]

MALLORCA

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Fuentes arxivísticas para el estudio de la devoción a los Santos*, dins «Memoria Ecclesiae», XXI (2002), 149-170.

Seguint un esquema que distingeix entre manifestacions personals i col·lectives de devoció, indica que la notícia de les primeres es troba en documentació notarial (registres o pergamins) i en els *Llibres de deixes pies* (150-153); de més a més, els llibres de baptismes permeten de resseguir els sants de major devoció a través de la imposició dels noms (153-154). Quant a les devocions col·lectives, la font més adient és la sèrie de *Visitacionum* a l'ADM, i les de confraries i obrerries en els arxius parroquials; hi ha llista de les dites sèries corresponents a trenta parròquies del bisbat de Mallorca; com a mostra, a Algaida són anteriors al segle XIX els llibres de la Mare de Déu de la Pau a Castellitx, del 1748 ençà, el *Llibre de les confraries*, del 1695 i del 1732; de la Mare de Déu del Roser, del 1709; del Nom de Jesús, del 1661; del Santíssim, del 1650. A Andratx, la Confraria de les Ànimes, del 1791 ençà; i la Germandat de Sant Francesc, del 1737. A S'Arracó, el *Llibre d'almoines del Sant Crist*, del 1749. A Banyalbufar, Confraria del Roser, 1664; del Roser i Nom de Jesús, s. XVII; de Santa Bàrbara, 1631; de les Ànimes, 1707; de Sant Josep, 1699; de Sant Cristòfor, 1714. A Binissalem, Confraria del Roser, 1642; del Santíssim i altres, 1670; Bací de les ànimes, 1530; i església de Lloseta, 1591. Bunyola, Confraria del Nom de Jesús, 1600; del Santíssim, 1626; del Roser, 1572; de l'Assumpta, 1665; de Sant Josep, 1644; de Sant Miquel i de Sant Sebastià, 1621; de Sant Antoni de Pàdua, 1780; de les ànimes, 1650. Calvià, Confraria del Nom de Jesús, 1705; del Santíssim, 1706; de les ànimes, 1705; de Sant Josep, 1706. Campanet: del Nom de Jesús, 1589; Obrerries diverses, 1621; Confraria del Roser, 1713; del Santíssim, 1713. Capdella: Confraria del Carme, 1783. Consell: Obrerria major, 1728;

del Santíssim, 1796; del Sant Esperit, 1796; del Roser, 1758; de les ànimes, 1712; de Sant Josep, 1738; de Sant Sebastià, 1739. Costitx: Obreria major, s. XVII; de les ànimes, 1678; del Roser, 1672; del Santíssim, 1675; de Sant Sebastià, 1701; de Sant Vicenç, 1680; confraries, 1687; de Sant Josep, 1685; del Roser, 1671. Deià: Confraria de la Mare de Déu de Bonany, 1745; de l'Assumpta, 1754; de Santa Catalina Tomàs, 1793; de Sant Josep, 1724. Esporles: Confraries diverses, 1739; de san Vicent Ferrer, 1747. Lloseta: Obreria de la Mare de Déu de Lloseta, 1720; del Roser, 1716; del Santíssim, 1720; de la Puríssima, 1778; de les ànimes, 1720; de Sant Josep, 1729; de Sant Sebastià, 1720. Mancor del Vall: Obreries, 1772; de les ànimes, 1771. Maria de la Salut: Confraries, 1771; de les ànimes, 1783; del Santíssim, 1792; del Roser, 1795. Marratxí: Obreries, 1677; Confraria del Roser, 1681; Fàbrica de l'església, 1629. Montuiri: Confraria de Sant Sebastià, 1688; de la Puríssima, 1694; de Santa Anna, 1694; de Sant Esteve, 1694; de la Passió, 1689; del Nom de Jesús, 1689; de Sant Vicenç Ferrer, 1694; de Sant Roc, 1694; de la Purificació, 1694; de Sant Bartomeu, 1694; del Roser, 1678; de Sant Josep, 1698; de les ànimes, 1766; de Sant Miquel, 1770. Puigpunyent: Confraria del Santíssim, 1780; de l'Assumpta, 1780; de Sant Josep, 1780; de la Mare de Déu del Puig, 1780. Sa Pobla: Obreries, s. XVI; Confraries: del Santíssim, 1606; de Sant Cristòfor, 1614; d'ànimes, 1670; del Roser, 1681; del Nom de Jesús, 1664. Sant Miquel (Ciutat): Confraria de Sant Miquel, 1616; de l'Assumpta, 1626; d'ànimes, 1626. Santa Eugènia: Obra de l'església, 1730; del Roser, 1757. Santa Maria del Camí: Confraria d'ànimes, 1772. Sentcelles: Confraria d'ànimes, 1772; Terç Orde Sant Francesc, 1798. Hi ha llista i petita explicació de cada un dels gremis (166-169). — J. P. E. [18.814

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *L'Escrivania de la Universal Consignació i la seva documentació (segles XV-XVI)*, dins «Homenatge Rosselló», II, 969-980.

El recurs a la venda de censals per disposar de moneda efectiva produí la suspensió de pagaments de Ciutat de Mallorca el 1405 i aquesta el Contracte Sant i la Concòrdia de Barcelona amb els acreedors i aquests la Universal Consignació, que generà els seus propis documents, ara a Palma de Mallorca, AM (documentació en pergami) i ARM el fons institucional; la situació d'aquell arxiu els anys 1561 i 1568 consta en dos inventaris, ara a l'ARM, *Arxiu Antic*, exp. 121, a través dels quals son conegudes les obligacions de la Consignació (972-974) i les sèries documentals que havia generat (975-977), com també els volums on s'havien copiat els instruments principals, ara al mateix ARM, *Còdexs* (978-980). — J. P. E. [18.815

PENÍSCOLA

Carla Maria MONTI, *Giovanni Capitani Crespi: Vicende e libri di un prelado lombardo tra Milano e Basilea*, dins «Italia Medioevale e Umanistica», XLIII (2002), 147-199.

Dins l'exposició de les relacions entre Crespi i l'antic cardenal de Benet XIII, Alfonso Carrillo, és transcrita la nota final del ms. de Madrid, BN 5569, on consta que Alvarus Yspalensis el 18 de juliol del 1416 finí per al dit cardenal la còpia de les obres de Cebrí de Cartago, transcrites d'un volum de la biblioteca papal de Benet XIII (179); són també recordats altres préstecs d'aquella biblioteca a Alfonso Carrillo (179-180). — J. P. E. [18.816

PERPINYÀ

Domènec BASCOMPTE GRAU, *Els documents d'Andorra als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals* (Monografies de l'Arxiu Històric Nacional. Arxius estrangers, 1), Andorra, Arxiu Històric Nacional 1994, 152 pp.

La documentació relativa a Andorra existent a Perpinyà, ADPO, presenta característica específica, inexistent en d'altres fons documentals, la que configura la secció dedicada als límits fronterers; hom pensaria que refereix greus problemes entorn la precisió de sobirania, quan en realitat era una disputa secular sobre dret d'utilització de les pastures de la Solana d'Andorra per part dels habitants de Merens; durà tot el segle XVIII (20-55). La documentació anterior al segle XIX de la secció II: *Institucions*, tracta de juraments de fidelitat (58); la relativa a esdeveniments polítics tracta en realitat de l'exempció de talles i dels desertors en les guerres francoespanyoles (86); la secció de recursos econòmics només coneix una concessió del 1623 per a prospeccions minerals (94); l'administració eclesiàstica s'ocupava de talles (114); a la documentació familiar pertanyen uns capítols matrimonials del 1535 (162). Hi ha taula única d'antropònims i de topònims (125-136), bibliografia (143) i quatre reproduccions (147-150). — J. P. E. [18.817]

POBLET

Josep TORNÉ, *Un quadern medieval de notes d'astrologia al Monestir de Poblet*, dins «Recull Pau Delclòs i Dols (1865-1942)», a cura de E.-A. SOLER ÀLVAREZ, Tarragona, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental 'Margalló del Balcó' 1998, 67-82.

Títol només conegut per referència, que ofereix informació del ms. 150 del Monestir de Poblet, i en transcriu el text. — J. P. E. [18.818]

POLÒNIA

Catalogus Codicum Manuscriptorum Medii Aevi Latinorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur. Volumen VII numeros continens inde a 1191 usque ad 1270. Composuerunt Maria KOWALCZYK et alii, Cracoviae, Bibliotheca Jagellonica 2000, XX i 424 pp.

El ms. 1240, ff. 92v-94r conté una còpia incompleta de la *Propositio ad congregationem regni Bobemiae 15 VI 1433 facta*, de Joan de Palomar, amb la notícia que la del còdex 414, ff. 100-107 de la mateixa biblioteca és completa (221). — J. P. E. [18.819]

RIPOLL

Jorge GARCÍA, *El manuscrito de Ripoll del Bachiller de la Torre*, dins *Literatura i Cultura*, 173-190.

Editada el 1991 en dos volums per l'autor de la *Visión deleitable*, del Batxiller de la Torre, on era acuradament estudiada la complexa transmissió textual de l'obra en castellà, aragonès i català, reaparegué la traducció catalana de Francesc Prats, de Ciutat de Mallorca, en un manuscrit de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll, del darrer terç del segle XV. Reprès l'estudi crític del text, l'autor conclou que el manuscrit de Ripoll és un bon representant de la família secundària 'èpsilon' i que no té relació directa amb l'incunable de Mateu Vendrell (1484). Sembla un exemplar copiat per a una lectura privada, possiblement anterior a l'edició de Vendrell, a partir d'un ascendent de còpia castellà, que seria l'estadi comú de la família, de la qual deriven les traduccions catalanes i els còdexs interglossats en català. — J. de P. [18.820]

SEU D'URGELL

Paul FREEDMAN, *Jurisdictional Disputes Over Sant Pere d'Àger (Catalonia) in Light of New Papal Documents*, dins «Proceedings of the Ninth International Congress of Medieval Canon Law», Città del Vaticano 1997, 725-756.

Paul FREEDMAN, *Papal Letters of the Twelfth Century from La Seu d'Urgell*, dins *Life, Law and Letters*, 265-279.

No havent estat trobades el 1925, en què Paul Kehr féu la recerca per als seus *Papsturkunden in Spanien*, les sis lletres papals del segle XII han anat compareixent i havien estat, fora de la primera, publicades per Cebrià Baraut, però «are not without errors and omissions», raó per la qual Freedman les repeteix ací. El conjunt és presentat en el segon article, en el qual les dues lletres sobre Sant Pere d'Àger, publicades en el primer, són presents només per regist. És important la de 1127 confirmant l'exempció de Sant Serni de Tavèrnoles i les seves esglésies pròpies (275-276), d'acord amb la qual, segons la lletra del 1185, l'abat s'havia de sotmetre a un tribunal delegat del papa (278-279). Les altres es refereixen a problemes normals (276-278). — J. P. E. [18.821-18.822]

Gérard FRANSEN, *Un Principium Decretorum de Jean de Fintona?*, dins «Studia Gratiana», XXVII (1996 = *De Iure Canonico Medii Aevi*. Festschrift für Rudolf Weigand), 87-104.

Conegut fins ara per notícies molt escasses, el contingut del ms. 2030, factici, de la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, és ací objecte d'un inventari dels seus texts (88-90); entre d'altres, 'principia' de cursos de dret canònic, l'autor n'analitza un (91-94: «commentateur attardé du Décret, à l'âge des Decretales»: 92), l'edita amb aparat de fonts (95-104), l'atribueix, amb interrogant, a Joannes de Fintona, i el data en temps posterior al 1234. — J. P. E.

[18.823]

SOLSONA

Maike PEDROL GIMÉNEZ, *El fons de l'ajuntament de la Ciutat de Solsona de l'Arxiu Històric Comarcal de Solsona*, dins «Oppidum. Revista Cultural del Solsonès», 2 (2002), 19-27.

El dit fons és propi de la Ciutat de Solsona i aplega la documentació de les institucions que la precediren, recordades en les primeres pàgines. L'arxiu és documentat en el segle XV, pel fet d'emprendre una taula dels documents que conservava; en seguí una altra de darrerries del segle XVII i encara una altra del segle XIX, obra de Domènec Valls i Bajona (22). Dipositat en l'AHC el 1995, el fons municipal solsoní és dividit en seccions, algunes de les quals conserven documentació anterior al segle XIX: la d'Administració general en conté en les sèries següents: Privilegis, etc., des del segle XIV; òrgans col·lectius de govern, des del 1588; secretaria des del 1314; serveis jurídics des del 1590; personal, des del 1787; i correspondència, des del 1560. La secció d'hisenda, en les sèries de patrimoni, des del 1591; intervenció, des del segle XVI; tresoreria, des del 1422; fiscalitat, des del 1701; i pòsit-crèdit, des del 1753. La secció de proveïments, en la sèrie de mostassaferia, des del 1436. La de beneficència, la sèrie de beneficis dels pobres, des del 1411. La de sanitat, posseeix la sèrie d'epidèmies, des del 1651; personal facultatiu, des del 1734; centres sanitaris municipals, des del segle XVI. La secció de col·leccions, posseeix pergamins des del 1310; i documents i manuscrits escadussers, des del 1619 (23-24). Hi ha bibliografia (25-27). — J. P. E. [18.824]

TARRAGONA

Índex Vell. Índex dels documents de l'arxiu de l'Arquebisbe 1679. 1ª part. Edició a cura de Salvador RAMON VINYES, F.Xavier RICOMÀ VENDRELL, Tarragona, Diputació 1977, 296 pp.

Ja abans de la Guerra Civil dels anys 1936-1939 la Biblioteca Balmes, i en ella Sanç Capdevila i Josep Vives i Gatell, preparaven l'edició d'aquell índex, única relíquia del conjunt del cèlebre Arxiu de l'Arquebisbe, destruït pel bombardeig d'artilleria francesa per ordre del general Suchet. Represa la feina el 1973, finalment veu la llum el primer volum, transcripció del manuscrit conservat a l'Arxiu Històric Metropolità de Tarragona, *Armari de la Mitra*, 89. El cos del volum segueix la distribució de temes que es troben en l'original: 1. *Armari de la Província*, núms. 1-168, 1150-1602 (7-45); 2. *Armari de la dignitat arxiepiscopal*, núms. 169-353, 1163-1616 (47-90); 3. *Armari de la jurisdicció eclesiàstica*, núms. 354-426 (91-111); 4. *Armari de les butlles apostòliques*, núms. 427-534, 1091-1598 (113-140); 5. *Armari de les institucions*, núms. 535-565, 1154-1585 (141-149); 6. *Ordinacions*, núms. 566-596, 1218-1613 (151-157); 7. *Armari general de la Ciutat i Camp*, núms. 597-707, 1128-1618 (159-193); a partir d'ací les seccions no són numerades: *Memorial dels alous*, núms. 708-789, 1151-1618 (195-213); i *Armari dels 'Feus en comú'*, núms. 790-857, 1206-1612 (215-228). Cal tenir en compte que molts d'aquests números no contien sols un document, ans un o més aplecs, com és ara la mostra trobada a l'atzar, del «plec de cartes missives», de què parlen els núms. 306-307 (79). La darre-
ra part conté taules onomàstica i toponímica, separades, de cada una de les seccions (229-203), i així una mateixa persona pot comparèixer en taules diverses, cas d'Antoni Agostí, en algunes present com a metropolità i en d'altres com a bisbe de Lleida. — J. P. E. [18.825

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Alcover en el fons municipal de Tarragona*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», 94 (abril-juny 2001), 16-17.

L'arxiu municipal antic de Tarragona és partit entre el de la Ciutat i el de la Generalitat de Catalunya per a la demarcació tarragonina. En aquest hi ha documentació alcoverina relativa a conflictes d'aigua i sobre el servei de glaç a la vila. — J. P. E. [18.826

VIC

Ignasi ROVIRO I ALEMANY, *Art i cultura a les parròquies del bisbat de Vic (1936-1939)*, dins «Ausa. Publicació del patronat d'estudis osonencs», XX/150 (2002), 583-637.

Resum de les informacions oficials, adreçades a la cúria del bisbat de Vic per les parròquies sobre la situació durant la Guerra Civil dels anys 1936-1939, conservades a l'AE de Vic; és possible que alguns dels objectes de culte perduts entressin per alguna raó en el nostre camp (606-623), certament hi recauen les notícies sobre pèrdua de fons arxivístics: a Prats del Rei, tota la documentació anterior al 1753, i a Copons la dels anys 1190-1590 (627); sobre pèrdues de l'arxiu parroquial i del de la comunitat de beneficiats d'Igualada (636). — J. P. E. [18.827

* Els resums d'aquesta secció de *Notícies bibliogràfiques* són de J. M. i V. (Jaume Mensa i Valls), J. P. E. (Josep Perarnau i Espelt) i J. de P. (Jaume de Puig i Oliver)

ABREVIATURES I SIGLES DE LLIBRES UTILITZADES EN AQUEST VOLUM

- Arbor scientiae = Arbor scientiae. Der Baum des Wissens von Ramon Llull. Akten des Internationalen Kongresses aus Anlass des 40-jährigen Jubiläums des Raimundus-Lullus-Institutes der Universität Freiburg i. Breisgau* (Instrumenta Patristica et Mediaevalia, 42; Subsidia Lulliana, 1), Turnhout, Brepols 2002, 372 pp.
- «Centenari Moll» = «Estudis Baleàrics», 72-73 (febrer-setembre 2002 = *Centenari de Francesc de Borja Moll (1903-2003)*), 312 pp.
- Estudios Borja = Estudios sobre los Borja*. Texto de las conferencias pronunciadas en el ciclo del *Any dels Borja* organizado por la Real Academia de Cultura Valenciana, y que tuvieron lugar en su salón de actos (Real Academia de Cultura Valenciana. Serie Histórica, n. 23), València 2002, 134 pp.
- «Homenatge Rosselló» = «Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy». Volums I-II, Palma de Mallorca, conselleria d'Educació i Cultura 2002, 992 pp. entre els dos volums.
- Life, Law and Letters* = «Studia Gratiana», XXVIII-XXIX (1998 = *Life, Law and Letters: Historical Studies in Honour of Antonio García y García* edited by Peter LINEHAN with the assistance of Antonio PÉREZ MARTÍN and Mariano SANZ GONZÁLEZ, I-II), XLIV, 460 i 461-902 pp.
- Literatura i cultura = Literatura i cultura a la corona d'Aragó*, a cura de Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ (Documents i estudis de Cultura Catalana,), Barcelona, Curial Edicions catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 2002,
- Mediterráneo medieval = El Mediterráneo medieval y renacentista, espacio de mercados y de culturas*. Jaume AURELL, editor (Colección Histórica), Pamplona, Universidad de Navarra 2002, 250 pp.
- «Misc. Montenegro/Blázquez» = «Scripta Antiqua in honorem Ángel Montenegro Duque et José M. Blázquez Martínez». Edición de Santos CRESPO ORTIZ DE ZÁRATE, Ángeles ALONSO ÁVILA, Valladolid, 2002, 912 pp.
- «Misc. Prats, II» = «Estudi General», 22 (2002 = *Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats*, II), 580 pp.
- Principato ecclesiastico* = D. CANFORA, M. CHIABÒ, M. de NIHILO, *Principato ecclesiastico e riuso dei classici: gli umanisti e Alessandro VI*, Roma, Ministero per i Beni Culturali 2002, 464 pp.
- «VI Trobada» = «VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica». Coordinació: Josep BATLLÓ ORTIZ, Pasqual BERNAT LÓPEZ, Roser PUIG AGUILAR, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2002, 526 pp.